

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΟΔΗΓΗΤΙΚΟΝ

ΠΡΟΣ

ΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΦΗΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΔΥΟ ΕΤΗ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ Mme NECKER DE SAUSSURE.

ΥΠΟ

Σ. ΛΕΟΝΤΙΑΔΟΣ.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΜΑΛΘΕΙΑΣ.

1869.

Γίνεσθε οὖν τέλειοι, ὅτι ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐ-
ρανοῖς τέλειός ἐστι. Ἰησοῦς Χριστός.

Ἀφετε τὰ παῖδια ἐλθεῖν πρὸς με. Ἰησοῦς Χριστός.

Ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ἐν παιδείᾳ καὶ κυροσία Κυρίου.
Ἀπόστ. Παῦλος.

Τροφή καὶ παίδευσις ἀγαθὴ σωζομένη φύσεις ἀγαθὰς
ἐμποιεῖ. Πλάτων.

Εὐπλαστον καὶ ὑγρὸν ἢ ρεότης, καὶ ταῖς τούτων ψυ-
χαῖς ἀπλαῖς ἔτι τὰ μαθήματα ἐντὴκεται. Πλούταρχ.

Il n'y a rien qui nous soit imposé plus impérieusement
par les lois divines et humaines que le soin d'élever nos
enfants. Mme Necker.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Πρὸς τὸ Ὅμογενές τῆς Σμύρνης Κοινόν.

Φίλοι Σμυρναῖοι καὶ φίλαι Σμυρναῖαι.

Διὰ δύο τοὺς ἐπομένους λόγους ἀρμόζον ἔκρινα ν' ἀποτείνω πρὸς ὑμᾶς ἐν εἵδει προσφωνήσεως τὸν πρό-λογον τοῦ παρόντος Ὁδηγητικοῦ πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδίων Ἐγχειριδίου. Πρῶτον, διότι ἐνησχολήθη ἐῖς τὴν ἐκπόνησιν αὐτοῦ κατὰ τὰς ὀλίγας ὥρας τῆς ἀ-νέσεως ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, καθ' ὃν εἰμι ἐμπειστευ-μένη τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κο-ρασίων ὑμῶν. Ἐκ δὲ τῆς μελέτης, ἣν ἐποιησάμην περὶ τὸ ἀναγκαϊότατον τοῦτο καὶ ὠφελιμώτατον σύγ-γραμμα, πολλὴν ἔλαβον βοήθειαν συντελεστικὴν πρὸς τὴν εἰρημένην λίαν σπουδαίαν καὶ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως δεομένην ὑπηρεσίαν μου ἐν τῇ ὑμετέρᾳ πόλει. Δεύτερον, διότι μεταξὺ τῶν ἀξιομιμήτων ἠθι-κῶν πλεονεκτημάτων, ἅπερ ὁμολογουμένως κοσμοῦ-σιν ὑμᾶς, ὧ Σμυρναῖοι, οἷον τὸ τῆς φιλογενείας, τῆς φιλοκαλίας, τῆς φιλομουσίας καὶ τῆς φιλοπτωχίας, διέκρινα ζωηρῶς κατέχον τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὸ ἱε-ρώτατον καὶ ἀξιάγαστον προτέρημα τοῦ ἐπιθυμεῖν με-τὰ διακαοῦς ζήλου καὶ φροντίζειν παντὶ τρόπῳ καὶ πά-σῃ δαπάνῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων σας. Ὁ-θεν καὶ ἐνῶ εἰργαζόμενη ἐῖς τὴν συγγραφὴν τοῦ περὶ τοῦ σπουδαίου τῆς ἀνατροφῆς ἀντικειμένου Ὁδη-γητικοῦ τούτου Ἐγχειριδίου, διεννοούμεν κατ' ἐμαυ-

τὴν ὅτι θέλω μὲν συνεισφέρει εἰς πᾶν τὸ ὁμογενὲς δημόσιον εὐάρεστον λίαν αὐτῷ καὶ λυσιτελεῖ τὴν εἰς δύναμιν ἠθικὴν συνδρομὴν μου ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, ἰδίως δὲ καὶ εἰς ὑμᾶς ὅτι θέλω προσφέρει ἀγαπητὸν βοήθημα πρὸς τὴν ἣν ἐπιμελῶς καταγίνεσθε ἐπιτυχῇ ἐξάσκησιν τοῦ εἰρημένου ἀξιολόγου προτερήματός σας. Ἀρμόζον λοιπὸν ἔκρινα καὶ ν' ἀποταθῶ πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ συνταγματίου τούτου· καὶ οἷον προσφωνοῦσα πρὸς ὑμᾶς τοῦτο, πέποιθα ἐξ ἑνὸς μὲν ὅτι οὐ μικρὸν θέλω ἐπαρκέσει εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων σας προνοητικὴν διάθεσίν σας, ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι θέλω ἐνταυτῷ κοινοποιήσει ἱκανῶς τὴν ἣν περὶ αὐτῆς τρέφω ἀγαθὴν ὑπόληψιν, ἥτις καὶ οὐκ ὀλίγον μὲ ἐνισχύει εἰς τὸ μετὰ ζήλου εἰλικρινοῦς ἐξεργάζεσθαι τὴν ἣν μοι ἔχετε ἤδη ἀνατεθειμένην εὐγενῇ ἐντολῇ τῆς ἐν τῷ μεγάλῳ Παρθεναγωγείῳ ὑμῶν ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς μορφώσεως τῶν ὑμετέρων χορασίων. Ἡ δὲ εὐμενὴς καὶ πρόθυμος ὑποδοχή, ἥς δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε πρὸ παντὸς τοῦ ὁμογενοῦς φιλοστόργου δημοσίου ἀξιῶσει τὸ προσφερόμενον τοῦτο τῇ μητρικῇ καὶ πατρικῇ ὑμῶν στοργῇ πρὸς τὰ τέκνα σας ἀξιοσπούδαστον ἐκπόνημα, ἔσται ἱκανὴ μὲν ἐκδήλωσις τῶν, ἃ διατελεῖτε ἔχοντες πρὸς ἐμὲ, ἀγαθῶν καὶ φιλοφρόνων αἰσθημάτων, πραγματικὸν δὲ τεκμήριον τοῦ ἀξιεπαίνου ζήλου, μεθ' οὗ τὸν ἀγῶνα τῆς ὀρθῆς καὶ ἀρίστης ἀνατροφῆς τῶν παιδίων ὑμῶν ὑποδύεσθε, καὶ πρὸς τὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς τὰ μᾶλλον συγχελεστικά μέσα προθυμεῖσθε νὰ ἐκλέγητε, καὶ δι' αὐτῶν ἀφειδῶς καὶ γενναίως νὰ ἐφοδιάζησθε.

Τὸ πρῶτιστον αἴτιον, ὃ φίλοι καὶ φίλαι ὁμογενεῖς, ὅπερ μὲ ὑπηγόρευσε νὰ ἐνασχοληθῶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πονηματίου τούτου, καὶ ἐπομένως ν' ἀποφασίσω τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, ἐνῶ οὐδὲν μέχρι τοῦδε τῶν ἐργασμένων ὑπ' ἐμοῦ ἐτόλμησα νὰ παρουσιάσω διὰ

τοῦ τύπου εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ὑπάρχει ἡ μεγίστη ὠφέλεια, ἣν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ περὶ προοδευούσης ἀνατροφῆς ἢ μελέτης τοῦ βίου ἀξιολόγου συγγράμματος τῆς σοφῆς Γαλάτιδος συγγραφίδος K. Necker de Saussure, ἡρύσθην περὶ τὴν ἀνατροφήν τοῦ ἤδη τετραετοῦς κορασίου μου, μέρος τοῦ ὁποίου συγγράμματος οὐσιῶδες ἀποτελεῖ ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τοῦ α. τόμου ἢ ἀπὸ τῶν δύο ἐτῶν τῶν παιδίων μέχρι τῶν πέντε ἀξιοσπούδαστος περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν μελέτη. Εἰς τούτου λοιπὸν πρὸ πάντων τοῦ τελευταίου μέρους τὴν ἐκπόνησιν μᾶλλον ἢ τὴν ἀπλὴν μετάφρασιν διενεόηθην νὰ ἐνασχοληθῶ, καὶ ἀπεφάσισα νὰ δημοσιεύσω αὐτὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πρῶτον Ὁδηγητικὸν Ἐγχειρίδιον πρὸς τὴν ἀνατροφήν τῶν παιδίων ἀπὸ τῶν δύο ἐτῶν μέχρι τῶν πέντε· προτιθεμένη ὅπως τὴν ἐξ αὐτοῦ γενομένην μοι ὠφέλειαν μεταδώσω καὶ εἰς τὰς φίλας μοι ὁμογενεῖς μητέρας, κατὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Εὐαγγελίου ῥῆμα: μὴ κρύπτετε τὸ δοθὲν ὑμῖν τάλαντον, ἀλλὰ πολλαπλασιάζετε κοινωνοῦντες αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν. Καθαρὰ ἐντεῦθεν συναίσθησις τῆς μητρικῆς στοργῆς καὶ εἰλικρινῆς συνειδήσις τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἅμα ἡδίστου μητρικοῦ καθήκοντος, περὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ θυσιάζῃ τὸ πᾶν, ὡδήγησάν με εἰς τε τὴν ἐνασχόλησιν καὶ τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος πονήματος, ὅπερ πᾶσαι αἱ ὁμογενεῖς μητέρες ὑπὸ τῆς αὐτῆς συναισθήσεως καὶ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς συνειδήσεως κατεχόμεναι, πέποιθα ὅτι προθυμότεα θέλουσιν ὑποδεχθῆ καὶ ἐν χερσὶ θέσει αὐτὸ ἡμέρας σχεδὸν καὶ νυκτός, μετ' ἐπιστασίας καὶ μελέτης ἀναγινώσκουσαι αὐτὸ, ἵνα τὴν ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐγὼ, μεγίστην ὠφέλειαν καρπωθῶσι περὶ τὴν ὀρθὴν ἀνατροφήν τῶν παιδίων των ἀρρένων καὶ κορασίων, δι' ἧς ἀληθῶς θέλουσιν ἀξιοῦσθαι νὰ βλέπωσιν αὐτὰ τῶν τε οἰκογενειῶν των ἀξιαγάπητα μέλη, καὶ τῆς κοινωνίας πολίτας καὶ πολίτιδας χρηστοὺς καὶ ἀληθῶς ἀξιοτίμους.

Καθόσον ἀπεδείχθη ἤδη τρανώτατα καὶ ὁμολογεῖται παρὰ πᾶσιν, ὅτι ἡ διὰ τῶν γραμμάτων ἐκπαίδευσις καὶ ἡ καλλιτέρα αὕτη καὶ μεθοδικωτέρα δὲν ἐπιτυχάνει, ὅσον δεῖ, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐπιβλαβὴς ἀπέβη αὐτῷ, ἐὰν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ δὲν προκαταβληθῇ ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης παιδικῆς ἡλικίας του, καὶ ὑπὸ τῶν χειρῶν τῆς μητρὸς αὐτῆς, ἡ προσήκουσα προκαταρκτικὴ ἡθικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀνατροφή, δι' ἧς ὅλος ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγαθότητος, καὶ εἰς τὸ ἥθος αὐτοῦ ἀπαλώτατον ἔτι καταβάλλονται τὰ ἱερὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας καὶ πάσης ἄλλης ἀρετῆς, τὰ ὁποῖα ἀρδευόμενα ἔπειτα διὰ τῶν ναμάτων τῆς ἀγαθῆς καὶ ἀληθεστερας ἐκπαιδεύσεως, αὐξάνουσιν εἰς δένδρα ἀγλαοὺς παράγοντα τοὺς καρποὺς καὶ γλυκυτάτους. «Ἐπεὶπερ ἀμετάστατα, λέγει ὁ μέγας τῆς Καισαρείας Ἱεράρχης, πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαινόμενα.» Καὶ ἡ Κ. Στάελ ὀρθότατα ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ ζωὴ ἡμῶν αὕτη οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, ἐὰν δὲν χρησιμεύῃ εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν τῆς καρδίας μας»· ταύτην δὲ προστίθῃμι πρέπει νὰ λαμβάνῃ βέβαια ἐγκαίρως ἀπὸ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας ὑπὸ τὰς φροντίδας καὶ τὰς συνετὰς ὁδηγίας τῆς μητρὸς.

Ἐξεπόνησα δὲ μᾶλλον, ὥς εἶπον καὶ ἀνωτέρω, τὴν συγγραφὴν ταύτην, ἡ μετέφρασα κατὰ πᾶσαν φράσιν καὶ λέξιν ἀπλῶς καὶ ἀκριβῶς· καθόσον συνέταξα τὸ περὶ τῆς πρώτης ἀνατροφῆς Ὁδηγητικὸν τοῦτο Ἐγχειρίδιον κατὰ τὸ σύστημα ἐνγένει τῆς Κ. Necker, καὶ εἰς τινα μὲν μέρη οὐκ ὀλίγα ἐβάδισα κατὰ γράμμα καὶ νόημα συμφωνότατα πρὸς τὸ κείμενον τῆς σοφῆς συγγραφίδος, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἐν τοῖς δυσὶ μάλιστα κεφαλαίοις, τῷ πρώτῳ περὶ ὀρισμοῦ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, καὶ τῷ δευτέρῳ (εἰς μέρη τινα) περὶ τοῦ πρώτου καθήκοντος τῆς μητρὸς καὶ

τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἀνατροφῆς, καθὼς καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τῷ τῆς Ἀνακεφαλαιώσεως, συνέγραψα σχεδὸν διαφόρως τοῦ κειμένου, ποῦ μὲν φυλάττουσα μόνον τὴν διάνοιαν τῆς συγγραφῆς, καὶ ἀναπτύσσουσα αὐτὴν ὅσον τὸ δυνατόν εὐληπτότερον καὶ ἐκτενέστερον, ποῦ δὲ μεταφράζουσα μίαν καὶ δύο σελίδας εἰς συντόμους περιόδους ἡρμηνευμένας σαφέστερον καὶ πρακτικώτερον ἢ ἐν τῷ κειμένῳ, ἐνθα ἡ σοφὴ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς φιλοσοφικῆς ἐμβριθείας ἀνελίσσει ὕψηλὰς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θεωρίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνῷ τὸ βιβλίον τοῦ συγγράμματος τῆς Κ. Νέκερ τὸ διαλαμβάνον τὴν ἐπὶ τῆς περιόδου τῶν 2 ἐτῶν μέχρι τῶν πέντε ἀνατροφὴν τῶν παιδίων διαιρεῖται εἰς δέκα Κεφ. μετὰ τῆς Ἀνακεφαλαιώσεως, ἐν τῷ ἐμῷ Ἐγχειριδίῳ ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω ἐν περισσότερον Κεφ. τὸ περὶ τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνατροφῆς, διὰ νὰ καταστήσω τὸ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συνταγμάτιον τοῦτο ὡς ἐν τέλειον ὅλον ἔχον ἀρχὴν καὶ τέλος ὑπὸ ἐπιστημονικὴν πῶς ὄψιν θεωρούμενον, οἷον ἐστὶ τὸ ἐκ τριῶν βιβλίων συγκεῖμενον ἐκτεταμένον σύγγραμμα τῆς Κ. Νέκερ τὸ ἐπιγραφόμενον, ὡς εἶπον, Προοδεύουσα Ἀνατροφή ἢ μελέτη τοῦ βίου, οὗτινος μέρος ἡ ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν δύο ἐτῶν μέχρι τῶν πέντε ἀνατροφῆς πραγματεία. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον Κεφ. μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἀνατροφῆς ἡ τῶν ἔξεων κατὰ τὰ 2 ἔτη τῶν παιδίων, ὡς ἐπιγράφει τὸ πρῶτον Κεφ. τοῦ ἑαυτῆς βιβλίου ἡ Κ. Νέκερ, προσέθηκα καὶ τὸ περὶ τοῦ πρώτου καθήκοντος τῆς μητρός. Ἀντλήσασα μὲν καὶ ταῦτα ἐν τῷ ἰδίῳ συγγράμματι τῆς Κ. Νέκερ, ἀλλ' ἐκθέσασα αὐτὰ κατ' ἄλλην πῶς συνάφειαν τῶν νένοιων, καὶ κατὰ φράσιν εὐκρινεστέραν καὶ καταλληλοτέραν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὁδηγητικοῦ Ἐγχειριδίου μου. Ὅμοίως καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ Κεφ. τῷ τῆς Ἀνακεφαλαιώσεως, ἐπειδὴ ἡ Κ. Νέκερ ἀσχολεῖται ὅλως

εἰς μελέτην θεωρητικὴν τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν πρώτην παιδικότητα, παρέλειψα ὅλως τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ περιωρίσθην ἀκριβῶς εἰς τὴν κατὰ σειράν πρακτικὴν καὶ περιληπτικὴν ἐκθεσιν τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἑνδεκα Κεφ., ὅπως δώσω εἰς τὴν μητέρα νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν αὐτῆς τὸ ὅλον τῆς ἀνατροφῆς σχέδιον ἐν συνόψει, καὶ ἐν αὐτῷ ὡς ἐν εἰκόνι περιεκτικῇ εὐρίσκη εὐχερῶς ἕκαστον τῶν μερῶν τῶν συγκροτούντων τὴν ὅλην οἰκοδομήν. Καὶ ἵνα σαφέστερον εἴπω, ἐν ὅλῳ τῷ παρόντι συνταγματίῳ ἔσχον μὲν ὑπ' ὄψιν μου τὸ σοφὸν σύγγραμμα τῆς Κ. Νέκερ, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καθόλου ἐτήρησα ἐν τῷ ἐμῷ Ἐγχειρίδιῳ, ἐξ ἐκείνου δὲ ὀρμωμένη διανοούμενη περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν ὑμετέρων παιδίων καὶ ἔγραφον ὅσα οἰκεῖα καὶ συγγενῇ ἡμῖν, καὶ ὡς ἤθελέ τις γράφει πρωτότυπον περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σύνταγμα. Τὰς ἐν τῷ περὶ θρησκευτικῆς λατρείας μικρὰς προσευχὰς μετέφρασα ὁποίας ἐκτίθησιν αὐτὰς ἡ Κ. Νέκερ μετὰ μικρᾶς τιнос παραλλαγῆς εἰς τινας. Προστίθηναι ὅτι ἔσχον ὑπ' ὄψιν εἰς τινὰ μέρη μάλιστα εἰς τὰ περὶ ὑπακοῆς καὶ ἀληθείας καὶ τὸ περὶ θρησκευτικῆς διδασκαλίας Κεφ. καὶ ἐν συγγραμμάτιον Ἐγχειρίδιον τῆς μητρὸς ἐπιγραφόμενον, τοῦ ὁποίου αἱ ἐννοιαὶ κατὰ πολὺ συμφωνοῦσαι μοὶ ἐφάνησαν πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγράμματος τῆς Κ. Νέκερ.

Ὑψος τῆς παραστάσεως τῶν νοημάτων καὶ γλωσσῶσαν ἐν γένει μετεχειρίσθην ὅσον τὸ δυνατόν καθαρὸν ἅμα καὶ ἀπλοῦν, καὶ ὁποῖον ἀρμόζει καὶ ἀπαιτεῖται εἰς σύγγραμμα ὠρισμένον νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς διδασκαλίαν καὶ πρὸς ὁδηγίαν πρακτικὴν τῶν μητέρων διὰ τὴν ἀνατροφήν τῶν μικρῶν τῶν παιδίων, ἢ πρὸς ἐμβριθῆ μελέτην τοῦ πράγματος τούτου, ὁποῖαν ἀπαιτεῖ τὸ σύγγραμμα τῆς Κ. Νέκερ διὰ τε τὴν πολλὴν ἐν αὐτῷ φιλοσοφικὴν θεωρίαν καὶ τὸ πολὺ δεινὸν καὶ σπουδαῖον τῆς ἐκφράσεως. Ὡστε μοὶ φαίνεται ὅτι καὶ

ἡ ἐλάχιστον ἀνεπτυγμένη κατὰ τὴν διάνοιαν μήτηρ, ἡ τῆς κοινοτάτης καὶ στοιχειωδεστάτης μόνον παιδεύσεως μετασχούσα, θέλει δυνηθῇ ἀναγινώσκουσα τὸ ὀδηγητικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον, νὰ ἐννοῇ ὁπωσοῦν τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ὀδηγουμένη ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἐπιλαμβάνηται τῆς ὀρθοτέρας καὶ εὐτυχεστέρας ἀνατροφῆς τῶν παιδίων της κατὰ τὴν νεαρωτάτην ἡλικίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν δύο ἐτῶν μέχρι τῶν πέντε. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ οὕτως ἔχον ἀπαιτεῖ καὶ δόσιν τινὰ μελέτης καὶ σκέψεως καὶ τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον· διότι καὶ τὸ ἀπλούστατον καὶ χυδαιότατον γεγραμμένον ἐὰν περιέχῃ οὐσιώδη τινὰ νοήματα, δὲν δύναται τις νὰ συλλάβῃ ἐν τῷ νῷ καὶ κατὰ μᾶλλον αὐτὰ, ἐὰν δὲν ἐπιστήσῃ ὁπωσοῦν τὴν προσοχὴν τοῦ πνεύματός του ἐπ' αὐτῶν καὶ δὲν διανοηθῇ ἐπὶ χρόνον τινὰ καὶ μελετήσῃ αὐτά. Καὶ ἂν ἀκόμη ἀνάγῃται τὸ σύγγραμμα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀστείων καὶ εὐτραπέλων ἱστοριῶν ἢ τῶν κεχαριτωμένων μυθιστορημάτων, τῶν ὁποίων αἱ κοινότητες καὶ φαντασιώδεις, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ βλαβεραὶ τοῦ ἥθους ἐννοίαι, ἀλλὰ καινοτρόπως καὶ ἐπιχαρίτως ἡρμηνευμέναι, ἔλκουσι δυστυχῶς τὴν ἐγκάρδιον ἀνάγνωσιν πολλῶν καὶ μᾶλλον ψυχαγωγοῦσιν αὐτοὺς, ἢ αἱ λαμπρόταται καὶ ἐνδοξότεραι τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας σελίδες καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀρμονικωτέραν ρύθμισιν τῶν ἡθῶν ἐκλεκτότερα διὰ τὴν ὕλην καὶ γλαφυρώτερα διὰ τὴν φράσιν συντάγματα.

Περὶ δὲ τῆς ὠφελείας, ᾧ φίλοι καὶ φίλαι ὁμογενεῖς, ἦν ἡρύσθην ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου περὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ τέκνου μου, καὶ ἦν ἐξ αὐτοῦ ὑπισχνούμαι ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ μητέρες θέλουσιν ἐν αὐτῷ εὐρεῖν, εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι εἶναι μεγίστη, καὶ τοῦτο ἤδη ἔρχομαι ὅπως ἀναπτύξω, προστιθεῖσα ἅμα καὶ ὁποῖα εἶναι ἡ ὠφέλεια αὕτη· καὶ διατὶ ἔδωκα εἰς τὸ πονημᾶτιον τοῦτο μᾶλλον τὸν τίτλον: Ἐγχειρίδιον Ὀδηγητικὸν κτλ. ἢ ἄλλον τινά. Πρὸς τὴν ἀνάπτυ-

ξιν τοῦ προκειμένου ἤθελεν εἶσθ' ἄρκετόν νά μεταχει-
ρισθῶ τὸν παρὰ πᾶσι γνωστὸν καὶ ὁμολογούμενον λό-
γον, ὅτι πᾶν σύγγραμμα περιέχον διδασκαλίας καὶ
ὁδηγίας περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀνατροφῆς
καὶ μορφώσεως τῶν παιδίων, ὑπάρχει καὶ ὠφέλιμον
τοῖς γονεῦσιν αὐτοῖς καὶ ἀγαθὸν καὶ πολύτιμον, καθό-
σον τὸ κυριώτατον καὶ πάντων μάλιστα περισπούδα-
στον μέλημα αὐτῶν αὕτη εἶναι, καὶ αὕτη πρέπει νά ᾔ-
ναι· τὸ παρὸν ὁμῶς συνταγμάτιον ἔχει τὰς ιδιότητας
ταύτας τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πολυ-
τίμου εἰς βαθμὸν λίαν ἀξιόλογον. Διότι πρῶτον μὲν
εἶναι περιεκτικὸν τῆς θεμελιώδους καὶ προκαταρкти-
κωτάτης ἀνατροφῆς τῶν παιδίων, τῆς ἀπαιτουμένης
νά δίδηται εἰς αὐτὰ ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ἡλικίας αὐ-
τῶν ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ διετοῦς δηλ. χρόνου μέχρι τοῦ πεν-
ταετοῦς, καθ' ὃν πρέπει νά καταβάλλωνται εἰς τὴν
καρδίαν αὐτῶν αἱ πρῶται ἀγαθαὶ ἐξῆς, αἱ διαμορφου-
σαι καὶ διαπλάττουσαι ἐφεξῆς τὸν ἀληθῶς ἀγαθὸν καὶ
τίμιον χαρακτῆρα καὶ γεννῶσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τὰ θεά-
ρεστα καὶ ἀληθῶς εὐγενῆ αἰσθήματα καὶ φρονήματα,
τὰ παράγοντα ἐπομένως διὰ τῆς ἀγαθῆς καὶ σκοπίμου
ἐκπαιδεύσεως τὰς ἀξιολόγους προσωπικὰς καὶ κοινω-
νικὰς ἀρετάς. Δεύτερον δὲ διότι τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο
ἐπιστημοποιεῖ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀνατροφὴν, τὴν πα-
ρουσιάζει ὑπὸ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ εἶδος ἐπιστημονικῆς
πραγματείας. Διότι κατ' ἀρχάς μὲν εὐθὺς δεικνύει τί
ἐστὶν ἡ ἀνατροφή καὶ τίς ὁ σκοπὸς αὐτῆς, καὶ ἐκ τῆς
μετὰ λογικότητος καὶ θρησκευτικοῦ ἅμα κύρους ἐκτι-
θεμένης ἀναπτύξεως τοῦ ὁρισμοῦ τούτου ἐξηγεῖ καὶ
ἐξυφαίνει ὅλην τὴν περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ἀντικειμέ-
νου τῆς ἀνατροφῆς πραγματείαν, ἣν θεμελιοῖ ἐπὶ τῆς
φύσεως αὐτῆς τῶν παιδίων καὶ τῶν φυσικῶν ιδιοτή-
των τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀπὸ τῶν νεαρωτάτων ἐτῶν
καὶ οὕτως ὁδηγεῖ καὶ δεικνύει εἰς τὴν μητέρα οὐχὶ πῶς
δὲ ἐξωτερικῶν οὐσιῶν νά θρέψῃ καὶ νά μορφώσῃ τὴν

καρδίαν τῶν παιδίων της, ἀλλὰ τίνι τρόπῳ νὰ γνωρί-
 ση τὴν παιδικὴν φύσιν, καὶ γνωρίσασα αὐτὴν, νὰ δι-
 ευθύνῃ σοφῶς καὶ ἐντέχνως τὰς ἐν αὐτῇ ἠθικὰς καὶ
 πνευματικὰς ιδιότητας, ἢ μᾶλλον τὰς διαθέσεις τῆς
 ψυχῆς, κατ' εὐθεΐαν πρὸς τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθόν, διὰ
 τὸ ὅποῖον αἱ διαθέσεις αὗται καὶ αἱ ιδιότητες εἰσὶν ὑ-
 πὸ τοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον δεδομέναι. Ὡς ἐν
 εἰκόνι εἰπεῖν, τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦτο διδάσκει τὴν μη-
 τέρα τὴν ἐπιστήμην τοῦ ν' ἀναδειχθῇ ἡ σοφὴ καὶ ἀ-
 ρίστη γεωργὸς τῶν ἐσωτερικῶν διαθέσεων τοῦ παιδίου,
 αἵτινες εἰσὶ φύσει διωργανισμέναι καὶ προωρισμέναι
 διὰ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου· ἕνεκα ὅμως τῆς
 ἐλλείψεως τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀρμοδίου διευθύνσεως καὶ ἀ-
 νατροφῆς παρεκτρεπόμεναι τοῦ ὀρθοῦ καὶ στρεβλῶς
 αὐξανόμεναι, ἀποβαίνουσι γενέτειραι τῶν ἀπαντωμέ-
 νων εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὀλεθρίων ἐλαττωμάτων καὶ
 κακεντρεχειῶν διανοητικῶν τε καὶ ἠθικῶν. Κατὰ συνέ-
 πειαν λοιπὸν τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον εἰς τὰ ἐφεξῆς ἐν
 αὐτῷ κεφάλαια ὑποβάλλει εἰς τὴν μητέρα τὸ φυσικὸν
 σημεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ὀρμωμένη θέλει διατρέχει ἐ-
 πιτυχῶς τὸ ἐναγώνιον τῆς ἀνατροφῆς στάδιον, καὶ
 φθάνει νικηφόρος μέχρι τοῦ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς
 ἡλικίας τοῦ παιδίου τῆς σεσημειωμένου τέρματος, ἀφ-
 οὔ πλέον ἄρχεται ἡ ἀνωτέρα ἀνατροφή καὶ παιδαγω-
 γία, καὶ ἡ διὰ τῶν γραμμάτων μόρφωσις τῆς διανοίας
 καὶ τῆς ἠθικότητος τοῦ παιδίου βασιζομένη ἐπιτυχῶς
 ἐπὶ τῆς προκαταρτικῆς ὡς εἶπον ἀνατροφῆς. δηλ. δει-
 κνύει εἰς τὴν μητέρα ὅτι τὸ κυριώτατον καὶ ὑπὸ τῆς
 φύσεως δεδομένον εἰς αὐτὴν ἐλατήριον, δι' οὗ θέλει
 σκοπίμως καὶ ἐπιτηδείως κατασκευάζει τὴν μόρφωσιν
 τοῦ μικροῦ παιδίου της, εἶναι ἡ ἔμφυτος σοργὴ αὐτῆς
 πρὸς ἐκεῖνο καὶ ἡ ἐκείνου πρὸς αὐτὴν ἀγάπη. Ὅτι
 διὰ τῆς ὀρθῆς χρήσεως τοῦ ὑπὸ τῆς θείας σοφίας ἐγ-
 χαραχθέντος τούτου ἐνστίκτου ἐπιτυγχάνει ἡ μήτηρ
 ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ παιδίου της νὰ καταθέσῃ

ἐπὶ τῶν μόλις ἤδη ἐμφανιζομένων διαθέσεων τῆς ἀθώας καὶ ἀπαλῆς ψυχῆς τοῦ τὰς πρώτας θεμελιώδεις ἀρχὰς ἢ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς σκοπιμωτέρας ἀνατροφῆς, ἅπερ εἰσὶν αἱ ἀγαθαὶ ἕξεις, ἃς ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ ἐντυπώσῃ ἐπὶ τῶν εἰρημένων ψυχικῶν διαθέσεων, καὶ δι' αὐτῶν οὕτω νὰ μορφώσῃ καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτάς, ὥστε νὰ τείνωσι πρὸς τὴν προωρισμένην αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τελειοποίησιν.

Καὶ διαθέσεις μὲν ψυχικαί, ἃς ἔχει νὰ καλλιεργήσῃ οὕτως ἡ μήτηρ, εἰσὶν ἡ φανταστικὴ ἡ μιμητικὴ δύναμις τῆς ψυχῆς, ἡ ἄπειρος αὐτοῦ καὶ ἀπεριόριστος πρὸς τὸ ἐνεργεῖν τάσις, ἡ πρὸς τὸ ἀποκτᾶν καὶ μανθάνειν ἀδιαλείπτως τείνουσα θέλησίς του, καὶ ἡ πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ἀξιοπαρατήρητος κλίσις τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Αἱ δὲ ἀγαθαὶ ἕξεις, ἃς πρέπει νὰ ἐμφυτεύσῃ τοσοῦτον ἐνωρὶς ἐπὶ τῶν διαθέσεων τούτων, εἰσὶ πρὸ πάντων μὲν ἡ ἕξις τῆς πρὸς αὐτὴν ὑπακοῆς καὶ εὐπειθείας, ἥτις μᾶλλον εἰπεῖν εἶναι τὸ ἀξιόλογον ἐλατήριο, δι' οὗ θέλει δυνηθῇ νὰ κατασκευάσῃ τὰς λοιπὰς ἀγαθὰς ἕξεις ἐν τῷ παιδίῳ τῆς. Ἐπόμεναι ταύτης εἰσὶν αἱ ἕξεις πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς τάξεως καὶ τῆς καθαριότητος, ἐξ ὧν πολλαὶ ἀξιόλογοι ἠθικαὶ ἀρεταὶ ἐχρῶσι τὴν ἀρχὴν των καὶ ἀναπτύσσονται ἐπιτυχῶς καὶ ἐγκαίρως. Ἐπομένως ἡ ἕξις πρὸς τὰς χρησίμους καὶ κοινωφελεῖς ἐνεργείας τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἣν θέλει σπουδάζει νὰ ἐντυπώσῃ ἐπὶ τῆς φανταστικῆς καὶ τῆς πρὸς τὴν ἐνεργητικότητάσεως τοῦ παιδίου, ἡ ἕξις πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας, πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ ἐγγένει καὶ τὴν ἀποστροφὴν τοῦ κακοῦ, δι' ἧς ἕξεως θέλει ἀναπτύσσει τὴν δύναμιν τῆς συνειδήσεως τοῦ παιδίου καὶ τὴν ἱερὰν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ ὑψηλὴ καὶ σωτήριος ἕξις πρὸς τὴν ἡγεμόνα πασῶν τῶν ἀρετῶν τὴν εὐσέβειαν τὴν τε ἐσωτερικὴν, ἥτις εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐγκάρδιος ἀ-

φοσίωσις, καὶ τὴν ἐξωτερικὴν τὴν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς λοιπῆς ἱερᾶς λατρείας ἐμφαινομένην.

Ἐκ ταύτης τῆς προεισαγωγικῆς ἐκθέσεως τοῦ παρόντος Ἐγχειριδίου καταδεικνύεται, ὃ φίλοι καὶ φίλαι ὁμογενεῖς, ὅποση καὶ ὁποῖα ἢ ἀπ' αὐτοῦ προκύπτουσα ὠφέλεια εἰς τοὺς γονεῖς περὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδίων των, ἀρρένων τε ἅμα καὶ κορασίων· καὶ ἐνταυτῷ μετὰ πόσης εἶν' ἄξιον προθυμίας καὶ προσοχῆς νὰ ἐγκύπτωσιν αἱ μητέρες εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ, ὅπως συνοικειωθῶσιν, οὕτως εἰπεῖν, μὲ τὰς ἐν αὐτῷ διδασκαλίας καὶ ἔχωσιν αὐτὰς προχείρους ὁδηγοὺς πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῆς ἀνατροφῆς τῶν μικρῶν των παιδίων ἔργον. Διὰ τοῦτο καὶ Ἐγχειρίδιον αὐτὸ ἐκάλεσα, οὐχὶ μόνον καθὼ ἐκπονηθὲν ὑπ' ἐμοῦ ἐπὶ τὸ συντομώτερον καὶ εὐληπτότερον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναγκαῖον νὰ εὐρίσκηται συχνότατα, ἵνα μὴ εἴπω, δι' ὅλων τῶν ἡμερῶν, ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μητέρων, καὶ χορηγῇ εἰς αὐτὰς προχείρως τὴν ἐξ αὐτοῦ πολύτιμον ὠφέλειαν. Ἐνταῦθα ὅμως ἴσως παρατηρήσῃ τις μήτηρ, ὅτι εἶναι δύσκολον καὶ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν αἱ μητέρες πᾶσαι ἀδιαλείπτως ὑπ' ὅψιν τὸ βιβλίον τοῦτο, καὶ κατ' αὐτὸ νὰ καταγινώμεθα ν' ἀνατρέφωμεν τὰ παιδιά μας, ἐν ᾧ ἔχομεν καθ' ἐκάστην τοσαύτας καὶ τοιαύτας οἰκιακὰς καὶ ἄλλας ἀσχολίας. Πρὸς τὴν παρατήρησιν ταύτην ἀρκοῦμαι ν' ἀπαντήσω μετὰ παρρησίας τοῦτο μόνον: ὅτι κύριον μὲν ἔργον πάσης μητρὸς εἶν' ἡ κυβέρνησις τοῦ οἴκου τῆς, κυριώτερον δὲ καὶ οὐσιωδέστερον πάντων ἢ ἀνατροφή τῶν παιδίων τῆς, εἰς ἣν τότε μόνον δὲν εὐκαιρεῖ νὰ ἐνασχοληθῇ ὅσον δεῖ καὶ ὡς ἀπαιτεῖ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, ὅταν ὡς συμβαίνει συνήθως περισπᾶται εἰς ἄλλας ἐργασίας, οἷαι μάλιστα εἰσὶν αἱ περὶ ἐνδυμασίας κοσμητικῆς ἑαυτῆς καὶ τῶν παιδίων τῆς ἐνασχολήσεις, καὶ οὕτω παρεκτρέπονται τῆς ἱερωτάτης αὐτῆς ἐντολῆς, ἥτις εἶναι ἡ σπουδαία καὶ ἐπιμεμελημένη ἀνατρο-

φή τῶν παιδίων της, καὶ ἥς τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν οἱ ἄνδρες ὀφείλουσι ν' ἀπαιτῶσιν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην παρὰ τῶν ἑαυτῶν γυναικῶν. Διότι ἐν ταύτῃ θεμελιούται ἡ εὐδαιμονία τῆς τε ἰδίας αὐτῶν οἰκογενείας καὶ συμπάσης τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ συζῶσι. Διὰ τοῦτο καὶ πάνυ σοφῶς λέγει ἡ Mme Necker, ὅτι: «οὐδὲν ἄλλο τοσοῦτον ἐπιταχτικῶς ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, ὅσον ἡ φροντίς τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων. »

Ἐν Σμύρνῃ, τὸν Μάρτιον τοῦ 1868.

Σ. Λεογτιάς.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΟΔΗΓΗΤΙΚΟΝ

ΠΡΟΣ

ΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΦΗΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΔΥΟ ΕΤΗ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ Mme NECKER DE SAUSSURE.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὁρισμός τῆς ἀνατροφῆς καὶ σκοπὸς αὐτῆς.

Elever un enfant c'est le mettre
en état de remplir un jour le
mieux possible la destination de
sa vie. Mme Necker.

1. Ἀνατροφή εἶναι ἡ ἀρχικὴ διάπλασις καὶ ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν διαθέσεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς συμφώνως πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτῆς. Ἀντικείμενον ὅθεν αὐτῆς εἶναι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ παιδικῆς ἡλικίας μέχρι τοῦ τέλους τῆς νεανικῆς. Καὶ σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς εἶναι τὸ γυμνάσαι καὶ ποδηγετῆσαι τὰς μὲν νοητικὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, τὰς δὲ αἰσθητικὰς καὶ βουλευτικὰς πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, διὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ εὐδαιμονίαν καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι μακαριότητα τοῦ λογικοῦ ὄντος.

2. Ἀφίνουσα ἐνταῦθα τὴν κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν κατὰ τὸ πρῶτον καὶ δεύ-

τερον ἔτος ἀνατροφὴν αὐτοῦ, τὴν κατ' ἐμὲ δυναμένην νὰ κλή-
θῃ προσφυῶς βρεφαιγωγίαν καὶ νηπιαγωγίαν, ὡς ἔχουσιν κύ-
ριον ἔργον αὐτῆς τὴν σωματικὴν περίθαλψιν καὶ ἀνάπτυξιν
τοῦ παιδιοῦ, καὶ οὖσαν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας σπουδῆς καὶ
πραγματείας, ἄρχομαι τῆς μελέτης καὶ διδασκαλίας τῆς ἀ-
νατροφῆς ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν δύο ἐτῶν, καθ' ἣν ἐμφανίζον-
ται αἱ πρῶται πρὸς ἐνέργειαν κινήσεις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων,
καὶ καθ' ἣν πρέπει καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ τίθωνται τὰ πρῶτα
θεμέλια τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, ἥτοι τῆς διαπλάσεως καὶ ἀνα-
πτύξεως αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτῶν (ὡς
ἀνθρώπων ὑπὸ τὸ ἅγιον φῶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως φωτι-
ζομένων), καὶ προχωρῶ μέχρι τῶν πέντε ἐτῶν, ὅτε ἀρχόμεθα
τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας καὶ προπαιδείας τοῦ παιδιοῦ
κατ' οἶκον ἢ ἐν τοῖς σχολείοις.

3. Ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ προορισμοῦ τούτου τοῦ τόσον
σπουδαίου καὶ εὐγενοῦς ἐξαρτᾶται σαφῶς ἡ ὁρθὴ διεύθυνσις
ὁλοκληροῦ τῆς ἀνατροφῆς. Διὰ τοῦτο αὕτη καταγίνεται εἰς
τὴν ἀληθῆ μὲθοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν δυνάμεων
τῆς ψυχῆς τῶν ἡθικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν. Διότι κατὰ τὴν
ὑψηλὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας θρησκείας καὶ κατὰ τὰς
ἀρχὰς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, σκοπὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν δὲν
εἶναι ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑλικὴ εὐδαιμονία ἢ μάλλον ἡ λε-
γομένη εὐτυχία, ἀλλ' ἡ τελειότης ἡμῶν καθ' ὁμοίωσιν τοῦ
Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἡμῶν πατρός. « Γίνεσθε οὖν τέλει, δια-
τάσσει τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς τέλειός ἐστι » Καὶ ἡ ἀνατροφή λοιπὸν τοιαύτη εὐ-
θὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ σχηματίζεται, κατὰ τοιαύτην ὁρθὴν
διεύθυνσιν νὰ διδῇται, ὥστε νὰ καθίσταται ὡς τὸ ἀκράδαντον
θεμέλιον τῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἡθικῶς καὶ διανοητικῶς. Καθότι κατὰ τὸ ἅγιον τῆς θρησκείας ἡμῶν πνεῦμα
πρόκειται ὁ ἄνθρωπος, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν οὐράνιον χάριν
τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ ταύτης τῆς ζωῆς ν' ἀνα-
λαμβάνῃ ἐν τῇ ψυχῇ του τὴν ἐξαλειφθεῖσαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ,
καὶ διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν σωτηρίων ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγ-
ελίου καθαρίζων τὴν καρδίαν του, βχθμηδὸν νὰ βεβαιωθῇ
περὶ τῆς αἰωνίου του μακαριότητος ἢ τῆς ἐνώσεώς του μετὰ
τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ. Ἀλήθειαν ὑψηλὴ καὶ ἀγαθότης
ἔσον τὸ δυνατόν τελεία εἶναι ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν,

ὁ εὐγενὴς προορισμὸς τῆς ὑπάρξεώς μας. Αὗται αἱ δύο ὑψη-
λαι ἰδέαι πηγάζουσιν ἐκ τῆς σωτηρίου πηγῆς τοῦ χριστιανι-
σμοῦ, καὶ ἐπὶ τούτων τῶν δύο στηριζομένη ἡ ἀνατροφή, ἐκ-
σχολεῖται εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν ἡ-
θικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς τῶν παιδί-
ων ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης ἡλικίας τῶν δύο ἐτῶν.

4. Ὅλοι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ αὐτὰ τὰ σωματικὰ ὄρ-
γανα εἰσὶ δεδομένα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ εἰς αὐτὰς διὰ
τοῦτο εἰσὶν ἐντετυπωμένα ὡς φυσικὰ ἐλατήρια, καὶ τὸ αἶσθη-
μα τῆς ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τῆς τοῦ δικαίου, καὶ τῆς τοῦ
ἀληθοῦς· καὶ δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος, ὅσον καὶ ἂν ἔχη τὰ αἰ-
σθήματα ταῦτα εἴτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ διοργανισμοῦ τοῦ ἀδύνα-
τα, εἴτε ἐξ ἀνατροφῆς, καὶ ἄλλων περιστάσεων παραλελυμέ-
να, ὅστις νὰ μὴν αἰσθάνηται ὅπως δήποτε ὅτι εἶναι ὑποκείμε-
νος εἰς ἡθικὴν τινα ὑποχρέωσιν, καὶ νὰ μὴν ἀναγνωρίζῃ ὅτι ἐν
τῷ βίῳ τούτῳ ἔχει τινὰ χρέη νὰ ἐκπληρώσῃ. Καὶ τοῦτο εἶναι
ἀληθῶς ὁ νόμος ὁ ψυχικὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀφορᾷ ἡ καλῶς
σκεπτομένη θέλησις, καὶ τὸν ὁποῖον παραβαίνουν μεν πάντο-
τε οἱ ἄνθρωποι, οὐδεὶς ὅμως καταρθώνει ν' ἀρνηθῇ τὴν ὑπαρ-
ξίν του. Τοῦτον τὸν νόμον ἀκολουθοῦσα καὶ ἡ ὑγιὲς ἀνατροφή
ἀναπτύσσει ἐν τῇ καρδίᾳ ἔτι ἀπαλῇ καὶ καθαρᾷ τὴν ἡθικὴν,
ἥτις ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῆς τελειότητι εἶναι ἡ ὑψίστη ἐκφρα-
σις τῶν ἀπείρων τελειότητων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξεδηλώθη μὲν ἐ-
πὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἅμα ἔτεινε τὸν δημιουργικὸν του βραχίο-
να, ἀπεκαλύφθη δὲ μὲ ὅλους τοὺς χαρκατῆρας τῆς ὠραιότη-
τος καὶ ἀγιωσύνης ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, τῷ ἱερῷ ἡμῶν Εὐ-
αγγελίῳ.

5. Ἀπόλυτος ἀλήθεια καὶ ἄπειρος ἀγιότης εἰσὶν αἱ οὐ-
σιώδεις ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ἢ μᾶλλον ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὴ
ἡ ἀλήθεια καὶ αὐτὴ ἡ ἀγαθότης· καὶ τοιοῦτος ἐφανερώθη ἡ-
μῖν ὁ ἐνσαρκωθεὶς διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν Ἰῆσους καὶ Λόγος τοῦ
Θεοῦ. Καὶ πρὸς ταύτας λοιπὸν τὰς δύο ἱεράς ἀρχὰς εἶναι ὡ-
ρισμένος ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ταύτῃ ν' ἀφορᾷ, καὶ
κατ' αὐτὰς ὡς κατὰ δύο φαεινοτάτους φανούς νὰ γυμνασθῇ ἐκ
τῆς πρώτης τοῦ ἀνατροφῆς καὶ παιδαγωγίας νὰ κυβερνᾷ καὶ
νὰ διευθύνῃ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ὅλας τὰς
ἐνεργείας αὐτῆς.

6. Ὁ Θεὸς παραδίδει τὸν ἄνθρωπον παιδίον μικρὸν μὲ ὅ-

λους τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἀρχικοῦ τύπου τῆς ψυχῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς, ἥτις ὀφείλει διὰ τῆς ὑγιοῦς ἀνατροφῆς ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν καλλιεργοῦσα καὶ ἀναπτύσσουσα αὐτοὺς νὰ παραδῶσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τοὺς τρισμακαρίους κόλπους τῆς ἀληθείας καὶ ἀγαθότητος, αἵτινές εἰσι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν καὶ ὁ ἀκρότατος πόθος τῆς καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πεπλασμένης ψυχῆς καὶ ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναγεννηθείσης.

7. Ἐκ τούτων πάντων καταδεικνύεται ὅτι οὐδαμῶς πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὴν κοινῶς λεγομένην εὐτυχίαν ἢ εὐδαιμονίαν, καὶ πρὸς ταύτην νὰ κατασκευάζωμεν καὶ νὰ διαμορφῶμεν τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδίων. Ἐκτὸς μόνον ἂν ἐννοῶμεν εὐδαιμονίαν αὐτὴν πάλιν τὴν διὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρετῆς μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Ἄλλως ἢ ἢν κοινῶς ὀνομάζουσιν εὐδαιμονίαν δὲν εἶναι τι γνωστὸν πρᾶγμα καὶ ὠρισμένον, οὐδὲ τὰ μέσα καὶ ἡ ὁδὸς ἢ ἀγούσα πρὸς αὐτὴν εἶναι ἐπίσης γνωστὰ καὶ ὠρισμένα. Ἔστε οὕτως οὔτε διὰ τῆς διδασκαλίας, οὔτε διὰ τῆς πείρας τῆς τόσον διδασκτικῆς δυνάμεθα νὰ μάθωμεν περὶ τῆς εὐδαιμονίας ταύτης τι ὀριστικὸν καὶ βέβαιον, καὶ πρὸς τοῦτο νὰ ὀδηγήσωμεν καὶ νὰ προετοιμάσωμεν καὶ τὰ παιδιά ἡμῶν. Ἐμπορεῖ τις νὰ ἔχῃ ἄπειρα ὕλικά ἀγαθὰ, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ τότε δὲν εἶναι εὐδαίμων, ἂν καὶ λέγεται εὐτυχής. Οὔτε εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ὡς ἔμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ, κατὰστάσις τις τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ λυπῶν· διότι ὁ ἄνθρωπος τείνει διὰ παντὸς εἰς τὸ νὰ ἐπιθυμῇ τι, καὶ διότι ἅμα μία ἐπιθυμία αὐτοῦ δὲν ἐκπληρωθῇ, γεννᾶται ἡ λύπη· ἡ δὲ ἐκπλήρωσις ὅλων τῶν πόθων καὶ ἐπιθυμιῶν εἶναι ἀδύνατος, ὥς τε καὶ ἡ εὐτυχία κατὰ τὴν εἰρημένην ἔννοιαν εἶν' ἀδύνατος. Πρὸς τούτοις διὰ νὰ γείνη τοῦτο πρέπει αἱ δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, αἵτινές εἰσι δεδομέναι ὅπως ἀδιακόπως ἐνεργῶσι καὶ τείνωσι πρὸς εὐχὰς καὶ πόθους, νὰ μένωσιν ἀργαί· καὶ τοῦτο εἶναι ἐναντίον τῆς ἠθικῆς εὐεξίας. Εὐτυχία δὲ ἄνευ ἐνεργητικότητος καὶ ἐνεργητικότης ἄνευ τιμῆς σκοποῦ καὶ πόθου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, διότι εἶναι ἐναντίον πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἐξ ἐναντίας μάλιστα εὐτυχία εἶναι ἡ ἐνεργητικότης, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος

προς πιστεύει ὅτι πλησιάζει πρὸς τὸ τέρμα ἐνὸς πόθου τοῦ ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ἣτις πάλιν περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὰ σπέρμματα ἄλλων πόθων, τῶν ὁποίων ἡ προσδοκία γεννᾷ ὅλας τὰς εὐφροσύνας τοῦ μέλλοντος. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις καταγίνεται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἀγαθοῦ τινος καὶ φιλικανθρωπικοῦ ἔργου, βλέπει εἰς αὐτὸ τὴν ἀρχὴν ἄλλου μεγαλητέρου καὶ χαίρων εὐδαιμονεῖ. Ὡστε καθύσον ἀφορᾷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅπως κοινῶς τὴν ἐκλαμβάνουσι, πρέπει ν' ἀποκλείσωμεν αὐτὴν τοῦ χώρου τῆς ὑγιοῦς ἀνατροφῆς. Καὶ ὅτε ἀνατρέφομεν τὰ παιδιά, πρέπει νὰ ὑποδεικνύωμεν ὅτι ἡ ἐν τῇ ζωῇ εὐδαιμονία τῶν δὲν στηρίζεται οὔτε εἰς τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, οὔτε εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ πόθων τῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν τῶν δυνάμεων, εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦτο εἶναι καὶ ὁ προορισμὸς καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωῆς.

8. Τούτου τεθέντος, βλέπομεν ὅτι ἡ ἀνατροφή ἔχει ἀντικείμενον τὴν ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ὀρθὴν καὶ σπουδαίαν ὠθησιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν του τελειοποίησιν, ἣτις εἶναι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία τοῦ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ καὶ ἡ προετοιμασία διὰ τὴν μακαριότητα τῆς μελλούσης κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγίας ἡμῶν θρησκείας, ἣτις βεβαιώνει καὶ καθαγιάζει τὸν νόμον τῆς ἀθανάτου ψυχῆς μας, τὸν ὑποχρεοῦντα αὐτὴν εἰς τὸ νὰ τελειοποιῇται ἐνταῦθα κατ' ἀλήθειαν καὶ ἀρετὴν. Ὡστε αὐτὸ τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἀνατροφῆς συναντᾶται ἢ μᾶλλον εἰπεῖν συνταυτίζεται ἐπὶ τοῦ δρόμου τοῦ ἀληθοῦς προορισμοῦ τοῦ λογικοῦ ὄντος. Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει ἐν αὐτῷ πνεῦμα ἀθάνατον ὀρισμένον νὰ διαβῇ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τούτου κόσμου, καὶ ἀδύνατον σῶμα, ὅπερ μέλλει νὰ ὑποφέρῃ κατὰ τὴν ὑλικὴν του ζωὴν καὶ τέλος ν' ἀποθάνῃ διὰ τοῦτο ἡ ἀνατροφή πρέπει ν' ἀνταποκρίνηται καὶ πρὸς τὸν διπλοῦν τοῦτον προορισμὸν, πρέπει νὰ ἐτοιμάζῃ τὸ παιδίον καὶ διὰ τὰς δύο ταύτας ὑπάρξεις τὰς διαδεχομένας ἀλλήλας. Καθύσον δὲ ἡ ἀθάνατος ψυχὴ ἔχει δυνάμεις ἀναφορικῶς τῆς διατριβῆς τῆς ἐν τῇ γῇ, καὶ ἀναφορικῶς τῶν πόθων καὶ τῶν ἐλπίδων αἵτινες τὴν φέρουν ἐπέκεινα ταύτης τῆς ἐπιγείου ζωῆς, ταύτας λοιπὸν ἡ ἀνατροφή συμφώνως πρὸς τὴν διπλὴν ταύτην κλήσιν τῶν πρέπει ν' ἀναπτύσσει. Ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε κατ

εὐθεὶαν νὰ μά: καλέσῃ πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ μά: διώρισε νὰ τὸν ζητῶμεν διὰ τοῦ δρόμου τῆς ὕλικῆς ζωῆς. Καὶ τὸ σπουδαί-
 ον λοιπὸν ἔργον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι τὸ νὰ προμηθεύῃ εἰς
 τὸ παιδίον πᾶν ὅ,τι ἀναγκαῖον ἐφόδιον εἰς τὴν ὁδοιπορίαν ταύ-
 την· οὕτω καὶ ὁ φιλόσοφος Ἀρίστιππος συνεβούλευε τοῖς νέοις
 τοιαῦτα ἐφόδια ν' ἀποκτῶσιν ἐν τῇ νεότητι, τὰ ὅποια καὶ ἂν
 ναυαγήσωσιν ἐν τῇ ζωῇ, θέλουσι συγκολυμβήσῃ μετ' αὐτῶν.
 Ἰστε ἐκ τῶν εἰρημένων τούτων δυνάμεθα ἐντελέστερον νὰ δ-
 ρίσωμεν τὴν ἀνατροφὴν, ὅτι εἶναι τὸ δίδειν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ
 παιδὸς τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς τὴν ὠρισμένην ἠθικὴν καὶ
 διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῆς καὶ τὸ ἐγχαράττει ἐν αὐτῇ τοὺς
 ἀρίστους ἐκείνους νόμους, οἵτινες ὁδηγοῦσιν αὐτὴν πρὸς τὴν τε-
 λειοποίησιν, ἣν εἶναι κεκλημένη ν' ἀποκτήσῃ ἐν τῇ σταδίῳ
 τῆς ζωῆς.

ΚΕΦ. Β'.

*Τὸ πρῶτον καθήκον τῆς μητρὸς καὶ τὰ στοιχεῖα
 τῆς ἀνατροφῆς κατὰ τὰ πρῶτα 2 ἔτη.*

9. Ἡ μήτηρ ἀναλαμβάνουσιν τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου,
 ἔχει πρῶτιστον καθήκον νὰ διανοηθῇ καὶ νὰ αἰσθανθῇ ἐνδο-
 μύχως ὅτι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐνεφύτευσε ἐξ ἑνὸς ἐν μὲν τοῖς
 μυχοῖς τῆς καρδίας αὐτῆς τὴν ἰσχυροτάτην καὶ γλυκυτάτην
 μητρικὴν στοργὴν πρὸς τὸ τέκνον τῆς, καὶ ἐξ ἄλλου ἐν τῇ τρυ-
 φερᾷ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς αὐτὴν τρυφερᾶς ἀ-
 γάπης καὶ ἀφοσιώσεως, ὡς τὰ ἅγια ἐλατήρια, δι' ὧν νὰ δυ-
 νηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ ἐπιτυχῶς οὐχὶ τὴν σωματικὴν τοῦ παι-
 δίου ἀνάπτυξιν, νὰ τὸ θρέψῃ καὶ νὰ τὸ ἐνδύσῃ σωματικῶς,
 ἀλλὰ μάλιστα τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν μόρφωσιν, νὰ τὸ ἀνα-
 θρέψῃ καὶ νὰ τὸ κοσμήσῃ πνευματικῶς.

10. Ἐκ τῶν δύο τούτων φυσικῶν ἐνστίκτων τῆς μητρικῆς
 στοργῆς καὶ τῆς παιδικῆς ἀγάπης γεννᾶται καὶ χορηγεῖται εἰς
 μὲν τὴν μητέρα ἡ ἱερὰ ἐκείνη ἐξουσία καὶ ἀκαταμάχητος ἐ-
 πιβρόη, ἣν ἡ μήτηρ ἱεραρχικῶς ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ

παιδίου, καὶ δι' ἧς δέσνεται νὰ εἰσβιβάσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐ-
τοῦ τὰ νάματα ὅλων τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων, ὡς ἀπὸ θείας
πηγῆς καταβρέοντα. Εἰς δὲ τὸ παιδίον γεννᾶται τὸ σέβας,
καὶ ἡ ὑπακοή, καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη πρῶτον μὲν πρὸς αὐτὴν ἀ-
μέσως, καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν, οὗ τὸ ὄνομα ὡς πατὴρ
ἀνωτάτου καὶ παντεσεργέτου ἀκούει κατὰ πρῶτον ἀπὸ τοῦ
στόματός τῆς μητρὸς του μετὰ σεβασμοῦ καὶ ὑποταγῆς καὶ
ἐνδομύχου εὐγνωμοσύνης ἐκπεμπόμενον.

11. Διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν ὅτι εἰς μὲν τὰ ἄλογα ζῶα ἡ
ἀμοιβαία αὐτῇ τῆς μητρὸς πρὸς τὸ παιδίον καὶ τούτου πρὸς
ἐκείνην ἀγάπη ἐνεφυτεύθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ διχῶστικῃ,
τοιαύτῃ δηλ. ὥστε διαρκεῖ ἐνὸσω αὐτὰ ὄντα μικρὰ καὶ ἀδύνα-
τα ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς μητρικῆς φροντίδος καὶ περιποιήσε-
ως. Εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐνεχαράχθη μὲ τοιαύτην σοφίαν καὶ
ἀγαθότητα τῆς θείας προνοίας, ὥστε ἔχει μόνον νὰ ἦναι διαρ-
κεστάτη καὶ ἀνεξάλειπτος, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐξήσιν καὶ ἀνά-
πτυξιν ὁσημέραι νὰ προχωρῇ. Καὶ ἐνῶ κατὰ τὰς πρώτας ἡ-
μέρας τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου μόλις σημειοῦται εἰς τὴν
καρδίαν τῆς μητρὸς, εἰς δὲ τὴν τοῦ παιδίου οὐδ' ἡ σκιὰ αὐτῆς
διακρίνεται, ἐνὸσω τοῦτο αὐξάνει καὶ ἀναπτύσσεται σωματι-
κῶς καὶ ψυχικῶς, αὐξάνει καὶ ἀναπτύσσεται συγχρόνως καὶ ἡ
στοργὴ τῆς μητρὸς, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ παιδίου ὁμοίως ἀναφύε-
ται, ὡς ἱερὰ τις βλάβστη, καὶ ἐνδυναμοῦται καὶ προοδεύει. Καὶ
ἐκ τούτου παντὸς δηλοῦται ἀκριβέστατα ὅτι αὐτῇ δέδοται ἐν
τῇ καρδίᾳ ἀμφοτέρων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀρ-
μοδιώτατον ὄργανον οὐχὶ τῆς τροφῆς καὶ σωματικῆς συντη-
ρήσεως καὶ αὐξήσεως τοῦ εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς ἐμπιστευ-
ομένου μικροῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ, ὃ ἐστὶ
τῆς πρὸς τὴν πνευματικὴν του ἀνάπτυξιν καὶ κόσμησιν ὠθή-
σεως καὶ ποδηγητήσεως, ὑπὸ τὸ ἀγαπητὸν τῆς μητρὸς βλέμ-
μα. Φυσικῶς ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἀγαπᾷ τις καὶ ὑφ' οὗ
γνωρίζει ὅτι εἰλικρινῶς ἀγαπᾶται, σέβεται, ὑπακούει, εὐγνω-
μονεῖ καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀγαθὸν αἰσθημα παθαίνει, καὶ ἐκείνου τὰς
θελήσεις καὶ τὰς ὁδηγίας ἐγχαράττει ἐν τῇ καρδίᾳ, ὡς νόμους
ἱεροὺς καὶ προσφιλεστάτους. Καὶ ἡ στοργὴ λοιπὸν τῆς μη-
τρὸς καὶ ἡ τοῦ παιδίου πρὸς αὐτὴν ἀγάπη, ἥτις ὅσον καλῶς
ἐνεργεῖται, τόσον καὶ ἐπιτείνεται καὶ ἐπικρατεῖ, εἰσὶν αἱ φ-
σικαὶ βάσεις, ἐφ' ὧν θεμελιοῦται ἅπλην τὸ οἰκοδόμημα τῆς υ-

νατροφῆς, καὶ πρὸς ἃς ἀνταποκρίνεται πᾶς ὁ ἐν τῇ ζωῇ προορισμὸς τοῦ παιδίου, δηλ. ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν τελειοποίησις τοῦ πνεύματός του.

42. Ὅθεν ἡ μήτηρ ἀπὸ τῶν δύο τούτων ἱερῶν ἀρχῶν δρωμένη τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς καὶ τῆς ἐν τῇ τοῦ παιδίου, ὀφείλει, ὡς δίκαιοιται καὶ μεριμνᾷ διὰ πᾶν ὅ,τι πρὸς τὴν σωματικὴν τοῦ παιδίου περίθλψιν καὶ διατήρησιν συντείνει, ὁμοίως καὶ μετὰ ζήλου ἀνωτέρου νὰ διανοῇται καὶ νὰ φροντίζη διὰ τὰ συντελοῦντα πρὸς τὴν πνευματικὴν του διαμόρφωσιν καὶ προαγωγὴν. Καὶ ταῦτα εἰσὶ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους κατάλληλα αἰσθήματα, ἧγουν πᾶσα ἀρετὴ καὶ ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγνὸς καὶ ἅγιος ἔρω. Τοῦτο δ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πράττουσα ἡ μήτηρ, δίδει τὸν κάλλιστον χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀπεριόριστον δύναμιν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ παιδίου μητρικὴν ἐπιρροήν, τὴν γεννωμένην, ὡς εἵπομεν, ἐκ τῆς μητρικῆς στοργῆς, καὶ ἐνταύτῃ κάμνει τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου ν' ἀφοσιῶται εἰς αὐτὴν καὶ ν' ἀνοιγόκλειη ἀκαταπαύστως διὰ νὰ περιλάβῃ ἐν ταῖς πτυχαῖς αὐτῆς τὰς ἐκ τῆς ἐπιρροῆς ἐκείνης ἐκπεμπομένας ἀγίας καὶ σωτηριώδεις ἐμπνεύσεις, αἵτινες ἐφ' ὅλον τὸ στάδιον τῆς ζωῆς θέλουσιν ὁδηγεῖ καὶ διευθύνει τὰ βήματά του.

43. Ἄλλως πράττουσα ἡ μήτηρ καὶ καταχρωμένη τὸ ἔνστικτον τῆς ἱερᾶς ταύτης μητρικῆς στοργῆς καὶ τὸ τῆς ἀγάπης τοῦ παιδίου πρὸς αὐτὴν, ἀποτυγχάνει πολὺ ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιρροῆς, καὶ οὐδαμῶς ἔχει αὐτὴν βοηθητικὸν ὄργανον εἰς τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδίου. Ὅταν ἡ μήτηρ κολακεύῃ ἀντὶ ὁρθῶς ν' ἀγαπᾷ, καὶ κρέμαται ἀπὸ τὰ βλέμματα τοῦ παιδίου ἀντὶ τοῦτο νὰ κρέμαται ἀπὸ τὰ ἰδικά της, τότε κατ' ὀλίγον αὐτὸ γίνεται μικρὸς τύραννος, ὅστις οὐδεμίαν ἀλήθειαν ὑποφέρει ν' ἀκούσῃ ἐκ τοῦ στόματος τῆς μητρὸς, οὐδεμίαν συμβουλὴν, εἰς οὐδὲν ὑπακούει, οὐδ' αἰσθάνεται σέβας οὐδ' ἀγάπην πρὸς τὴν μητέρα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγαπᾷ καὶ λατρεύει τὰς ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις του, καὶ ταύτας ἀπαιτεῖ νὰ ἐκπληροῖ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ του χωρὶς τίνος ἀντιστάσεως. Πικραδεύματα τῆς ὀλιβερίας ταύτης καταχρήσεως τῆς μητρικῆς στοργῆς ἔχομεν ἅπειρα ἐν τῷ βίῳ, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται πρᾶγματικῶς ἡ μεγάλη ἀλήθεια: ὅτι τὸ παιδίον ἀνατρεφόμενον εἰς τὰς ἀγκάλας μητρὸς ἐμπνεομένης

ἀπὸ στοργῇν πρὸς αὐτὸ κολακευτικὴν καὶ διεφθαρμένην, δὲν βαδίζει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ προορισμοῦ, δὲν ὠθεῖται ὑπὸ τῆς μητρικῆς χειρὸς εἰς τὴν χώραν ὅπου φέγγει ὁ ἥλιος τῆς ἀληθείας καὶ εὐωδιάζουν τὰ ἄνθη τῆς ἀρετῆς. Ἐξ ἐναντίας παρ-εκτρέπεται εἰς τὰς ζοφερὰς ἀτραπούς τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης καὶ πάσης ἄλλης διανοητικῆς ἐλλείψεως, καὶ ἀταφέ-ρεται εἰς πᾶν εἶδος δυσειδοῦς κακίας ἠθικῆς, ἕως οὗ γίνεται ἄνθρωπος ἐπιβλαβὴς καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὴν μητέρα, ἥτις οὕτω τὸν ἀνέθρεψε, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ παύει πλέον τοῦ νὰ ὁμοιάζῃ τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρετῆς! Οὕτω, παραδείγματος χάριν, μὴτηρ τις εἶχε θυγάτριον, ἐξ οἰκογενείας πλουσίας ἀταγομένη, ἀλλὰ στερηθεῖσα ἐνωρὶς τοῦ συζύγου της. Ἡ πρὸς τὸ τέκνον της ἀγάπη ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τοῦ φυσικοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐνστικτοῦ, δὲν ἦτο πλέον ἢ ἱερὰ ἐκείνη καὶ εἰλικρινὴς στοργή, ἡ ἐκρέουσα ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῆς μη-τρὸς καὶ διδοῦσα εἰς τὰς χεῖράς της τὸ ἅγιον σκήπτρον τῆς μητρικῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως, ἀλλ' εἰδὸς τι αἰσχυρὰς καὶ ἀηδοῦς κολακείας βασιζομένης ἐπὶ τῶν σωματικῶν χαρίτων τοῦ κορασίου της, ἐπὶ τῆς εὐγενοῦς ἀταγωγῆς της, ἐπὶ τοῦ πλούτου της. Ἡ μητρικὴ της φροντίς περιωρίζετο ὅλη εἰς τὸ πῶς νὰ κτασθῇ ἐπιφανέστερα τὰ θέληττα τοῦ προσώπου τῆς θυγατρὸς της, πῶς νὰ ἐπιδείξῃ τὴν εὐγένειαν, τὴν ὁποίαν ἐκείνη ἐνέει χαρακτηριζομένην διὰ τῆς πλουσίας καὶ τρυφη-λῆς καὶ πολυτελοῦς διαίτης. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν φαγητὸν ἢ ἐν-δυμα ἢ κόσμημα ἐπενέει αὐτὴ ἢ ἐζήτει τὸ κοράσιόν της, ἀ-μέσως τὸ ἐπαρουσίαζεν ἐνώπιόν του, χωρὶς ποσῶς νὰ συλλο-γίζηται ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐλάμβανε βλαβεράν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρός του. Περὶ ἀγάπης Θεοῦ, περὶ συμπαθείας πρὸς τοὺς ὁμοίους, περὶ τοῦ ὅτι τοῦτο εἶναι χρέος του καὶ πρέπει νὰ τὸ ἐκτελέσῃ, τὸ ἄλλο εἶναι ἐκτὸς τῶν χρεῶν του καὶ πρέπει νὰ τὸ ἀποφεύγῃ, περὶ ὑπκοῆς, σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, φιλεργίας, φιλοπονίας, ἀληθείας, δικαιοσύ-νης καὶ πάσης ἄλλης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς διατάξεως, οὐ-δέποτε ἤκουσε τὸ πτωχὸν κοράσιον ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς μητρὸς ἐκείνης. Ἐξ ἐναντίας συναναστρεφομένη μετ' αὐτοῦ, δὲν ἐκα-μνεν ἄλλο ἢ νὰ ἐκθειάζῃ τὴν οἰκογενεὶάν της, νὰ δμιλῇ περὶ τοῦ πλούτου της, νὰ κατηγορῇ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλήν γεί-τονα ὅτι εἶναι κακῶς ἐνδεδυμένη, καὶ ὅτι ἰδίαις χερσὶ ράπτει

τὰ ἐνδύματά της, καὶ ὅτι δὲν τρέφεται μὲ εὐγενῇ τροφῇ, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ ὑποδεικνύη εἰς τὸ κοράσιόν της ὅτι ἡ εὐδαιμονία του στηρίζεται εἰς τὴν ἀργίαν, εἰς τὴν καταφρόνησιν πρὸς τοὺς ἄλλους, εἰς πᾶν εἶδος δισκεδάσεως καὶ φαγοποσίας, καὶ εἰς τὴν μαιτιοφροσύνην καὶ ἀλαζονίαν· ὥστε κατήντησε τὸ δυστυχὲς κοράσιον πενταετὲς ἤδη νὰ ᾔναι αὐτόχρημα ἐριννὺς μισητὴ καὶ ἀποτρόπαιος, καὶ οὐχὶ ἄγγελος ἀθωότητος καὶ ἀγάπης. — Ἐν τοσούτῳ μετὰ δέκα ἔτη ἐφάνη τὸ δυστυχὲς τοῦτο θῦμα τῆς διεσφαρμένης μητρικῆς στοργῆς, περιφερόμενον μετ' ἀπελπισίας εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ προσώπου τὰ στίγματα τῆς ἡθικῆς ἀθλιότητος καὶ διαφθορᾶς.

14. Ἐκ τῆς φρονίμου λοιπὸν καὶ συνετῆς χρήσεως τῆς μητρικῆς στοργῆς καὶ τῆς τοῦ παιδίου πρὸς αὐτὴν ἀγάπης ἡ μήτηρ ἀποκτᾷ τὴν ἀρίστην ἐπιρροήν καὶ τὴν ἐκ μέρους τοῦ παιδίου ὑπακοήν καὶ εὐπείθειαν· διὰ τούτων δὲ ἐφωδισμένη χειραγωγεῖ τὸ παιδίον εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν πρὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ βίου εὐδαιμονίαν, ἤγουν πρὸς τὸν ἀληθῆ προορισμόν, ὅστις, ὡς εἵπομεν, εἶναι ἡ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἀρετὴν τελειοποίησις τοῦ λογικοῦ ὄντος. Ἀποῦ δ' οὕτως, ὡς ἀνεπτυξάμεν εἰς τ' ἄνωτέρω, ἐξασκήσῃ ἐπιτυχῶς ἡ μήτηρ τὸ πρῶτον τοῦτο καθήκον της, ὀφείλει νὰ ἐπιστήσῃ ἰσχυρῶς τὴν προσοχήν της ἐπὶ τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἀνατροφῆς, τῶν ὡς θεμελιωδῶν ἀρχῶν κατατιθεμένων ἐν τῷ πνεύματι τοῦ παιδίου, καὶ συντεινουσῶν πρὸς ὅλην τὴν ὀρθὴν μόρφωσιν τοῦ ἡθικοῦ χαρακτῆρός του. Αἱ στοιχειώδεις αὗται καὶ θεμελιώδεις ἀρχαὶ εἰσὶν αἱ ἀγαθαὶ ἔξεις, πρὸς ἃς ἡ μήτηρ ὀφείλει στενότατα νὰ συνοικειώσῃ τὸ παιδίον, μεταχειριζομένη μετ' ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς ὅλην τὴν ἐπιρροήν της, καὶ περὶ ὧν θέλομεν εὐθὺς εἰπεῖν τὰ δέοντα.

15. Τὰ παιδιὰ καὶ πρὸ τῆς διετίας ἀκόμη ἀρχίζουν νὰ δεικνύωσιν ὅτι εἶναι ἄνθρωποι προικισμένοι μὲ θέλησιν καὶ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος, αἵτινες τείνουσιν εἰς ἐνεργείας ὠρισμένας πρὸς τὴν ἡθικὴν καὶ φυσικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ νὰ μιμῶνται διὰ τῆς φαντασίας, ἥτις εἶναι κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην καὶ ἐξῆς, μέχρις οὗ ἡ κρίσις ἐνδυναμωθῇ, ζωηροτάτη, τὸ νὰ θέλωσι ν' ἀποκτήσωσιν ὅ,τι προσβάλλει τὰς αἰσθήσεις των, καὶ τὸ νὰ ζητῶσι νὰ μανθάνωσι περὶ πάντων, ταῦτα εἰσὶν αἱ κυριώτεραι ἰδιότη-

τες αἱ διακρινόμεναι εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν παιδίων. Ἐπὶ τούτων λοιπὸν ὀφείλει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ μήτηρ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῆς ὅλης, ὅπως διευθυνθῶσιν ὀρθῶς καὶ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐλατήρια εἰς τὰς χεῖράς τῆς προσφυστάτα πρὸς τὴν ἐπιτυχὴ τῆς ἀνατροφῆς ἐργασίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ παιδιά, ὡς λέγει τις σοφὸς (1), λησμονοῦσι τὰς συστάσεις καὶ τοὺς κανόνας τῆς διαγωγῆς, διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην ἡ μήτηρ ἀντὶ πάσης διδακτικῆς μεθόδου πρέπει νὰ καταγίνεται νὰ γυμνάζῃ τὸ παιδίον εἰς τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ συνεχῶς καὶ τακτικῶς καὶ ἐγκαίρως πᾶν ὅ,τι νομίζει καὶ γνωρίζει ἐκείνη συντεῖνον εἰς τὴν μόρφωσιν τὴν ἀγαθὴν τῆς μιμητικῆς τοῦ δυνάμεως, διὰ τῆς φαντασίας, τῆς φιλοκτῆμονος θελήσεώς του, καὶ τῆς φιλομαθείας του. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη θέλει σχηματίζει καὶ ἐντυπώσει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἀγαθὰς ἐξέεις, αἵτινες ἀνεξάρτητοι τῆς μνήμης τοῦ παιδίου θέλουσιν ἐπικρατεῖ ἐπὶ τοῦ πνεύματός του, καὶ διευθύνει τὴν διαγωγὴν του ἐφ' ὅλης τοῦ τῆς ζωῆς, καὶ παρασκευάζει τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας του. Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Ἀριστοτέλης τὴν ἡλικίαν ἐξ ἑθους λέγει ὅτι παράγεται, καὶ ὅτι οὐχὶ μικρὸν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέου ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ ἀμύπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

16. Ἐπομένως ἐπειδὴ ὁ χαρακτὴρ τοῦ παιδίου, ὅσον αὐτὸ προχωρεῖ κατὰ τὴν ἡλικίαν, τόσον ἀναμειγνύεται μὲ τὰς ἐξωτερικὰς ἐντυπώσεις καὶ μεταβάλλεται, καὶ δὲν διακρίνει τις πλέον ἐπ' αὐτοῦ τὰς φυσικὰς ιδιότητας ἀπὸ τὰς ἐπικτήτους, καὶ τὰς πρώτας φυσικὰς κινήσεις ἀπὸ τὰς ἐκ τῆς πείρας διὰ τοῦτο ἐνόςῃ ὁ χαρακτὴρ ἐν τῇ πρώτῃ παιδικότητι εἶναι καθαρὸς, πρέπει νὰ τὸν καταλαμβάνωμεν καὶ νὰ ἐντυπώνωμεν ἐπ' αὐτοῦ τὰς ἀγαθὰς ἐξέεις. Ὅθεν ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 2 ἐτῶν μέχρι τῶν 5 (2), καθ' ἣν ἡ ἀληθὴς παιδικότης ὑπάρχει πάντοτε καὶ ἀποκαλύπτεται, δύνανται ἡ μήτηρ νὰ κάμνῃ ὅλας τὰς πλέον ἐπωφελεῖς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ

(1) Locke. (2) Ἡ Mme Necker ὀρίζει μέχρι τῶν 4, διότι ἐν τῷ ἔθνει αὐτῷ, ἡ ἀνάπτυξις τῶν πνευμάτων ὑπάρχει τελειοτέρα πολὺ, καὶ τὸ παιδίον γεννώμενον καὶ ἀνατρεφόμενον ἐν τῷ μέτῳ αὐτῶν, ταύτερον διαμορφώνει τὸν χαρακτῆρα καὶ διαποικίλλει αὐτὸν διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων.

παιδίου, καὶ νὰ ἐντυπώνη ἐπ' αὐτοῦ τὰς ἀγαθὰς ἐξεις. Διότι ἀκολούθως ὅταν τὸ παιδίον συνδιαλέγεται ἐλευθέρως μετὰ τῆς μητρὸς του, καὶ δύναται νὰ φανερώσῃ τὸν ἑαυτὸν του, δὲν διαφέρει πλέον ἀπ' αὐτὴν τόσον ἀξιολόγως, ἀλλὰ κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον ὁμοιάζει ἤδη πολὺ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Κατὰ τὴν εἰρημένην ὁμῶς ἡλικίαν τῶν 2—5 ἐτῶν τὸ παιδίον ἀκόμη δὲν ἐπιφυλάττεται, καὶ τὰ φυσικὰ του ἐνστικτα φαίνονται, πάντοτε κατὰ τὴν πρώτην των ζωνρότητα, ὅτι ἀναπτύσσονται μετὰ τῶν δυνάμεων του. Δι' ὅλων τῶν μέσων, διὰ τῆς γλώσσης, διὰ τῶν πολυαριθμῶν καὶ ποικιλιωτάτων πράξεων του διερμηνεύει τὰ καθ' ἑαυτό.

17. Ὅταν δὲ παρατηρήσωμεν πῶς ἀνεπαισθήτως δέχεται τὰς ἰδέας τῆς μητρὸς του, πῶς ἡ θέλησίς του βιάει καὶ παράφορος ὑποτάσσεται κατ' ὀλίγον εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ παραδείγματος καὶ τοῦ λογικοῦ, πῶς αἱ νέαι του δυνάμεις ἡνωμέναι μὲ τὰς πρώτας λάμψεις τῆς συνειδήσεως συνεισφέρουσιν ἐκάστη κατὰ τὴν φύσιν τῆς εἰς τὸ νὰ θεμελιώσωσιν ἐν αὐτῇ τὴν ἠθικὴν, τότε ἀποκαλύπτομεν τὸ ἀξιοθαύμαστον σχέδιον τῆς πανσόφου προνοίας, τοῦ ὁποίου ἡ κατανόησις μᾶς διδάσκει πόσον ὀφείλομεν νὰ τὴν σεβώμεθα καὶ ὑποτασσώμεθα εἰς τὰς ἱερωτάτας βουλὰς τῆς. Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ὅταν ἀκόμη ἡ ψυχὴ τοῦ παιδίου δὲν εἶναι κυρία ἑαυτῆς, καὶ ἡ θέλησίς του εἶναι ἀληθῶς παθητικὴ, καίτοι ζωνρὰ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐπειδὴ ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ἰσχυροτάτην πρὸς τὴν μητέρα κλίσιν καὶ ὑπακούει εἰς τυφλὴν, οὕτως εἰπεῖν, ὥθησιν, δυνάμεθα νὰ κυβερνώμεν τὸ παιδίον διὰ τῶν ἐξέων, αἵτινες εἰσὶ φυσικὰ ἀποτελέσματα τῶν φροντίδων μας καὶ τῆς τακτικῆς μας συμπεριφορᾶς πρὸς τὸ παιδίον ὅπερ ἀνατρέφομεν. Καὶ παρατηροῦμεν παραδόξως ὅτι τὸ παιδίον ὅσον εἶναι πλησίον τῆς στιγμῆς τῆς γεννήσεώς του, τόσον αἱ ἐξεις εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὴν ψυχικὴν του κατάστασιν. Ἐπειδὴ τότε δὲν ἐνεργεῖ ἀκόμη ἐξ ἑαυτοῦ, δὲν δύναται νὰ συνειδησῇ ἄλλο εἰμὴ τὸ νὰ προσδοκᾷ. Τότε αἱ ἐξεις του εἶναι φόβοι καὶ ἐλπίδες, διότι ἀκαταπαύστως προσδοκᾷ συμβεβηκότα τινὰ, καὶ ἐνταυτῷ φοβεῖται ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτὰ, ὥστε αἱ ἐπιθυμίαι του καὶ αἱ αἰσθητικαὶ του ὁρέξεις καὶ ὅλος ὁ χαρακτήρ του διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην τῶν ἐξέων ἐκείνων. Αὗται ὁμῶς δὲν χαυρόνουσιν ὡς φαίνεται τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς· διότι αὐτὴ, ἀ-

ταν βραδέως ἡ ἐνεργητικότητα τοῦ παιδίου ἀναπτύσσεται, καὶ ἡ πρὸς τινὰς ἐνεργείας εὐχαρίστησίς του ἀρχίσῃ νὰ διαφθείρῃται, ἀποξενοῦται κατὰ τινὰ τρόπον τῶν ἔξεων ἐκείνων, καὶ τρέπεται πρὸς ἄλλας ἀρμοζούσας πρὸς τὴν ἡλικίαν.

18. Τὸ νὰ συνηθίσῃ τὸ παιδίον νὰ ἐκτελῇ ἀσυλλογίστως τὴν πληθὺν τούτων τῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες δὲν εἶναι μὲν ἄξιαι συλλογισμοῦ, ὠφέλιμοι ὅμως, τοῦτο εἰς τὴν πρώτην ἀνατροφὴν τὴν καλῶς διευθυνομένην, ὑπάρχει ἐν πλεονέκτημα βοηθητικόν, καὶ σχεδὸν μὴ ἀντικαθιστώμενον ἀπὸ ἄλλο ὅταν τὸ παιδίον ἀποκτήσῃ τὴν ἔξιν τοῦ νὰ ἐκπληροῖ τινὰς ὑποχρεώσεις κατὰ τινὰ τρόπον ὕλικας τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει ἡ φυσικὴ ἡμῶν ὑπαρξίς καὶ αἱ τῆς κοινωνίας συμβάσεις, τότε ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν φροντίδα ταύτην εἰς τὸ μέλλον. Τὸ ἐνστικτον τῆς μιμνήσεως συντελεῖ εἰς τοῦτο, καὶ κάμνει ὥστε νὰ μὴν ὑποφέρωμεν ἀκολούθως τὴν θλίψιν τοῦ νὰ προστάττωμεν ὡς χρὴ εἰς τὸ παιδίον πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι μὲν ποσῶς τοιαῦτα, εἶναι μολαταῦτα ἀπαραίτητα. Ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ἀνεκτιμήτου ταύτης ἔξεως ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ συμβαίνει οἱ τέλειοι ἄνθρωποι νὰ ἀμφιβάλλωσι περὶ τοῦ πρέποντος ἐπὶ τῶν ἐλαχίστων πράξεων, καὶ νὰ χάνωσι καιρὸν ἐν ἀπορίᾳ καὶ σκαϊότητι. Ὡστε ἐκ τῆς ἔξεως ἀποκτᾷ τὸ παιδίον τὴν εὐχέρειαν τοῦ νὰ ἐκτελῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ὅ,τι εἶναι ὠφέλιμον, χωρὶς νὰ ἀναγκάζεται ἔπειτα νὰ τὸ ἐκτελῇ ὡς χρέος, ἢ ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ αὐτοῦ. Καὶ συμβαίνει εἰς τὸ παιδίον, ὅπως μανθάνει τὴν γλῶσσαν διὰ τῆς μιμνήσεως καὶ τῆς συκοινωνίας, οὕτω ν' ἀποκτᾷ καὶ τὰς ἔξεις.

19. Ἡ πρώτη λοιπὸν ἀρετὴ, ἣτις μορφώνεται εἰς τὸ παιδίον ἐκ τῆς ἔξεως, εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν τάξιν. Μάλιστα ὅταν ἡ μήτηρ συλλογισθῇ τὰς πικρὰς θλίψεις, τὰς ὁποίας ἡ ἀπουσία τῶν ἔξεων τῆς τάξεως ἀφίνει ἀκολουθῶς, ὀφείλει νὰ ἐνασχολῇται περισσότερο εἰς τὸ νὰ προσοικειώσῃ μὲ αὐτὴν τὸ παιδίον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θέλει ἐνωρὶς ἐνασχοληθῇ νὰ καταστήσῃ τὸν δρόμον τῆς ὕλικῆς ζωῆς τοῦ παιδίου καλῶς τακτοποιημένον, ὥστε αἱ φυσικαὶ ἐπιθυμίαι του νὰ διαδέχωνται ἀλλήλας κατὰ τάξιν σχεδὸν ὠρισμένην, νὰ τρώγῃ δηλ. νὰ διασκεδάζῃ, νὰ κοιμᾶται, καθ' ὥραν τακτικῇ ἢ τοιαύτῃ τάξιν διεγείρει εἰς τὴν φαντασίαν του τὴν εἰκόνα τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀναγκαίων εἰς τὰς εὐχρησθήσεις

του ἀλληλοδιαδόχως, ὥστε καμμία εἰκὼν νὰ μὴν ᾖ καὶ μεμνημένη εἰς τὸ πνεῦμα του, καὶ ἐνταυτῷ τὸ ἀναγκάζει ὥστε φυσικῶς νὰ ἀπαιτῇ νὰ βλέπῃ ἕκαστον πρᾶγμα τοποθετημένον εἰς τὴν θέσιν του, καὶ νὰ ἀγανακτῇ σφοδρῶς ὅταν ἐλλείψῃ ἡ τοιαύτη τοποθέτησις· οὕτω διηγεῖται ἡ K. Νέκερ, ὅτι εἶδε παιδίον 9 ἔτι μηνῶν κλαῖον πικρῶς, καὶ ἀποβάλλον τὸ πρόγευμά του, διότι τὸ κύπελλον, τὸ ὑποκρατήριον, καὶ τὸ κοχλιάριον δὲν ᾗσαν εἰς τὴν συνειθισμένην των θέσιν. Μὲ τὴν τόσον σπουδίαν δὲ ταύτην ἔξιν τῆς τάξεως, εἰς ἣν πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ἐξασκῇ τὸ παιδίον καθ' ὅλας τὰς ὑλικὰς του χρεῖας, συνδέεται καὶ ἀόριστός τις ἰδέα τοῦ καθήκοντος, τὸ ὅποιον δὲν δύναται νὰ ᾖ ἄλλο εἰμὴ ἡ πλέον ὑψηλὴ ἠθικὴ τάξις. Ὅταν λοιπὸν τὸ παιδίον ἀποκτᾷ τὴν ἔξιν πρὸς τὴν τάξιν τῶν ὑλικῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια καθ' ἑκάστην παρουσιάζονται εἰς τὰς αἰσθήσεις του, ἀποκτᾷ συγχρόνως ἀνεπαισθῆτως καὶ τὴν ἔξιν πρὸς τὴν ἠθικὴν τάξιν, τὴν κοσμιότητα τῶν ἡθῶν καὶ τῶν πράξεων, καὶ οὕτω γυμνάζεται εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος.

20. Ὁμοίως γυμνάζουσα ἡ μήτηρ τὸ παιδίον εἰς τὴν ἔξιν τῆς τάξεως ἐμπνέει εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς καθαριότητος, καὶ τὴν τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς ἀθώας σωφροσύνης· διότι μία κηλὶς ἐπάνω ἀντικειμένου τινὸς ὑλικοῦ, φορέματος ἢ ἄλλου οἰοῦντοτε, εἶναι μία μετὰθεσις διὰ τὸ παιδίον τὸ γυμναζόμενον εἰς τὴν τάξιν, εἶναι μία ἀταξία. Καὶ ἐν τῷ φυσικῶς ἀηδιάζει πρὸς τὴν θέαν τῆς τοιαύτης ἀκαθαρσίας, αἰσθάνεται καὶ δυσαρέσκειαν πρὸς τὴν ἀταξίαν τοῦ πνεύματος ἐκ τῆς ὑποίας προέρχεται. Ἐντεῦθεν ἀναπτύσσεται καὶ τὸ αἶσθημα τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς σωφροσύνης εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου, τὸ ὅποιον ἐκ τῶν μυχῶν τῆς καρδίας του συγκινεῖται, ἅμα λόγος ἀπρεπῆς, ἢ φωνὴ ἀγρία προσβάλλῃ τὴν ἀκοὴν του, καὶ διεγείρῃ εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν ἰδέαν τῆς ἀταξίας. Ἡ μήτηρ ὀφείλει ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νὰ ᾖ πολὺ προσεκτικὴ, νὰ ἐπαγρυπνῇ τὴν τροφὴν, καὶ νὰ μὴν ὑποφέρῃ νὰ συγκοινωνήσῃ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν παιδίων καμμία ἰδέα εὐφροσύνης μὲ βλάβην τῆς σωφροσύνης καὶ κοσμιότητος· διότι μάλιστα ὁ τρόπος δι' οὗ τὸ παιδίον συναθροίζει τὰ κακὰ παραδείγματα, ἐξαρθαται ὁλοκλήρως ἀπὸ τὰς πρώτας του ἐντυπώσεις. Προτιμότερον τὸ παιδίον ν' ἀποκτήσῃ ἐντροπὴν τινα δειλὴν καὶ σχεδὸν

ἀγρίαν, ἥτις εἶναι ὑπερβολὴ τῆς πρὸς τὴν κοσμιότητα ἀξιο-
πρεποῦς τάσεως τῆς ψυχῆς, ἢ νὰ σχηματίσῃ χαρακτηῖρα ἀσύ-
στολον καὶ πρὸς τὴν ἀναίδειαν σχεδὸν ἐπιρρέπῃ.

21. Ἡ ζωὴ τοῦ παιδίου εἶναι μάλιστα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς
του· καὶ αἰσθήματα ἐκ τούτου ἠθικὰ, ὅποιον τὸ πρὸς τὴν κα-
θαριότητα σέβας, καὶ ἡ αἰδῶς, καὶ ἡ σωφροσύνη ἀρχίζουσι νὰ
προέρχωνται ἀπὸ ἀπλῆν τινὰ κοινωνίαν εἰκότων, καὶ κατὰ συνέ-
πειαν ἀπὸ μίαν ἔξιν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν τῆς τάξεως. Ἀπὸ
ταύτην γεννᾶται τὸ σέβας πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὸ αἶσθη-
μα τῆς προφυλάξεως τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων, καὶ μάλιστα
ἐκείνων τὰ ὅποια ἀνήκουσιν εἰς πεφιλημένον τι πρόσωπον. Τὰ
ἐνδύματα, τὰ μικρὰ σκεύη τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ἐκεῖνο τὸ
πρόσωπον ἔχουν δι' αὐτὸ πολλὴν τὴν ἀξίαν· καὶ ὅταν παρατη-
ρῇ ὅτι μόνον τοῦτο τὸ πρόσωπον μεταχειρίζεται τὰ ἀντικεί-
μενα ταῦτα πείθεται ὅτι εἶναι ἰδιά του. Καὶ τότε γίνεται τό-
σον ζηλωτὴς αὐτῶν χάριν τοῦ ἀγαπητοῦ προσώπου, ὥστε δύ-
νεται νὰ τὰ φυλλάττῃ ὡς πιστὸς σκύλος, καὶ νὰ ἐμποδίζῃ
τοὺς ἄλλους νὰ τὰ ἐγγίξωσι. Τὸ αἶσθημα τοῦτο πηγάζον καὶ
αὐτὸ ἐκ τῆς τάξεως, πρέπει νὰ ἐξασκῇται ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς
τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου, καὶ νὰ ἐνδυναμόνηται διὰ τῆς ἔξεως,
διότι ἐξ αὐτοῦ πάλιν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ ἀρετῆς, ἢ κατ'
ἀρχὰς τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς χρηστότητος, εἰς
τὰς ὁποίας πρέπει ὁμοίως νὰ γυμνάζῃ ἐνωρὶς ἡ μήτηρ τὸ παι-
δίον. Ὅταν τὸ παιδίον γυμνασθῇ νὰ σέβηται καὶ νὰ τιμᾷ τὴν
ἰδιοκτησίαν πρῶτον τῆς μητρὸς του καὶ ἔπειτα ὅλων τῶν οἰ-
κείων του, θὰ μεταφέρῃ τὸ αἶσθημα τοῦτο καὶ εἰς ἄλλα πρό-
σωπα, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐμπνέεται κατ' ὀλίγον καὶ ἐντυπό-
νει εἰς τὴν καρδίαν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν δικαιοσύνην, καθ' ἣν
δηλ. οὔτε αὐτὸ θὰ ἀρέσκειται ν' ἀφαιρῇ τιμὴ ἀνῆκον εἰς ἑαυτὸ,
οὔτε εἰς ἄλλο πρόσωπον θὰ ἐπιτρέπῃ τὸ τοιοῦτον. Ἡ μήτηρ
ὀφείλει καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός της νὰ ἐνισχύῃ τὸ αἶσθη-
μα τοῦτο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, καὶ διὰ τινος ἐλαφροῦς
ποινῆς· οὕτω διηγεῖται ἡ σοφὴ συγγραφεῖς, ἣν ἀκολουθοῦμεν,
ὅτι τὰ παιδιὰ 18 μηνῶν τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς **Spitalfields**
δὲν ἤγγιζον τὰς ὁπώρας τοῦ κήπου, καὶ ἐσέβοντο τὰς μικρο-
τέρας ἰδιοκτησίας τῶν συνοίκων των, καὶ πρὸς τοῦτο οἱ διδά-
σκαλοι τὰ ἐτιμῶρουν ἀφαιροῦντες ἀπ' αὐτὰ τὰ μικρὰ των
παιγνίδια, καὶ μετ' ὀλίγον καιρὸν δίδοντές τε πάλιν. Διότι

ὅταν τὸ παιδίον ᾖ ἐντελὲς βέβαιον ὅτι δὲν θὰ χάσῃ τὸ ἰδικόν του ἀγαθόν, ἀρέσκειται εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ξένου.

22. Ἐκ τούτου γυμνάζεται τὸ παιδίον πρῶτως νὰ ἀγαπᾷ τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἑαυτοῦ καὶ τὴν τῶν ἄλλων, καὶ νὰ ἀποκτᾷ βαθμὴδὸν τὴν ἀρετὴν τῆς χρηστότητος καὶ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἐκ τῆς ὁποίας πάλιν γεννᾶται ἡ συμπάθεια, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἄλλους, πρὶν ἡ ἀγρία ὑπερηφάνεια καὶ ἡ εὐερέθιστος ματαιότης ἤθελον ἀρχίσει νὰ ἐκδηλώνται. Διότι, ὅταν τὸ παιδίον γυμνασθῇ νὰ τιμᾷ τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀνῆκον εἰς τοὺς ἄλλους, φέρεται πρὸς αὐτοὺς μὲ χρηστότητα καὶ εὐγένειαν, οὔτε ὑπερηφανεύεται διὰ τὸ ἰδικόν του ἀγαθόν καὶ ὅταν ἴδῃ τοὺς ἄλλους στερουμένους τοῦ ἰδικοῦ των συμπαθεῖ πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶν' ἑτοιμον νὰ τοὺς βοηθήσῃ πάσχοντας. Ἀφαίρεσον ἀπὸ παιδός τινος τὸ παιγνίδιον του, καὶ εὐθὺς θέλεις ἰδεῖ τὸ ἰδικόν σου παιδίον, ἂν τῷ ἔχῃς ἐμπνευσμένας τὰς ρηθείδας ἑξείς, νὰ σπεύδῃ διὰ νὰ δώσῃ τὸ ἰδικόν του καὶ νὰ ζητῇ παντοιοτρόπως νὰ παρηγορήσῃ τὸ ἀδικηθὲν ὅμοιον του· διότι τὸ δικαίωμα τοῦ δανείζειν ἢ δίδειν εἶναι τὸ πλεόν ὠραῖον προνόμιον τὸ προσκεκολλημένον εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος τῆς φυλάξεως ἐνόνεται καὶ ἡ ἰδέα τῆς γενναιοτήτος. Οὕτω διὰ τῆς σοφῆς ἀνατροφῆς ἀποκτῶσι τὰ παιδιά εὐτυχεῖς ἑξείς πρὸς ἠθικὰς ἀρετάς, αἵτινές εἰσι σχετικαὶ πρὸς φυσικὰ προτερήματα, τὰ ὁποῖα οὕτω διὰ τῶν ἑξῶν ἀναπτύσσονται καὶ μορφώνονται.

ΚΕΦ. Γ'.

Ἔξις τῆς Ὑπακοῆς.

23. Τὸ χρέος τῆς ὑπακοῆς εἶναι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἐννοοῦν τὰ μικρὰ παιδιά, λέγει σοφῶς ἡ Mme Hamilton καὶ οὕτως ἡ ὑπακοὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑποχρέωσις ἠθικὴ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸ παιδίον ἀπὸ τῆς μικρᾶς

του ηλικίας· ἐμπνέεται ὁμως καὶ ἐντυπώνεται εἰς τὴν τρυφεράν του καρδίαν διὰ τῆς ἑξέως, καὶ εἶναι τὸ πρῶτιστον καὶ ἀναγκαιότατον τῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ἡ μήτηρ ὀφείλει ἐνωρὶς νὰ διδάσκη πρακτικῶς εἰς τὸ παιδίον ἀπὸ τῆς ηλικίας, ἀφ' ἧς ἀρχίζομεν τὴν ἀνατροφὴν. Ὅταν τὸ παιδίον ἀποκτήσῃ καθ' ἑξίν νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς γονεῖς του, τότε κατ' ὀλίγον θὰ ἐγχαραχθῇ ἡ ὑπακοὴ εἰς τὴν καρδίαν του ὡς ἱερὸν χρέος, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ τολμᾷ ποτὲ νὰ παραβῇ ἐφ' ὅλης του τῆς ζωῆς. Ἐκ τῆς ἑξέως δὲ ταύτης πρὸς τὴν ὑπακοὴν ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἐπιτυχὴς καὶ κατὰ βούλησιν τῆς μητρὸς χαλάρωσις ἢ στερέωσις τῶν ἄλλων ὅλων ἑξέων· καὶ ἐπομένως διὰ ταύτης τῆς ἑξέως πρὸς τὴν ὑπακοὴν, προετοιμάζεται εἰς τὸ παιδίον τὸ ὑψηλότερον καθῆκον τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς πειθαρχίας πρὸς τοὺς ἀνωτέρους καὶ πρεσβυτέρους του, καὶ τὸ ἔτι ὑψηλότερον πάντων, τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀνάγκη λοιπὸν ἡ μήτηρ νὰ προσπαθῇ νὰ καταστήσῃ τὴν μητρικὴν αὐτῆς θέλησιν νόμον ἅγιον καὶ ἀπαράβατον τῆς θελήσεως καὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ παιδίου ἀπὸ τὴν τρυφεράν ταύτην ηλικίαν τῶν 2 ἐτῶν. Πρὸς τοῦτο καὶ ἡ φύσις αὐτὴ εἶναι συνεργὸς, διότι παρτηρούμεν ὅτι ὑπάρχει μὲν εἰς τὰ παιδιά ἔμφυτον ἀνεξαρτησίας ἔνστικτον, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ὡσαύτως καὶ τάσεις φυσικαί, αἵτινες ὑποβάλλουν τὴν θέλησιν του εἰς τὴν ἰδικήν μας· τὰ παιδιά ἀποδέχονται τὰς ἐπιθυμίας μας κατὰ συμπάθειαν, καθόσον ἔπρεπε νὰ δοκιμάσωσιν ὅτι εἶναι ἀνωφελὲς νὰ μᾶς ἀντισταθῶσι, καὶ τέλος αἰσθάνονται ὅτι ἀνῆκουν εἰς ἡμᾶς καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ μᾶς ἀνήκωσιν· οὕτω μία κόρη 1 ἔτους εὐχαριστεῖται νὰ θεωρῇ μίαν κούκλαν ὡς παιδίον της, κρίνουσα ὅτι οὗτος ὁ δεσμὸς τῆς καρδίας καθιστᾷ τὴν κτῆσιν πλέον ἐντελῇ· ὁμοίως τὰ παιδιά καταλαμβάνουσιν ὅτι εἶναι κτῆμά μας καὶ μάλιστα τὸ πολυτιμότερον ὅλων· ὡς τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἀγάπη μας καὶ ἡ περὶ αὐτῶν μέριμνά μας.

24. Κατὰ συνέπειαν τῆς τοιαύτης ἰδέας εὐρίσκει τὰ παιδία ἄρκετὰ φυσικὸν νὰ τὰ ἐμποδίζωμεν ἀπὸ πράξεις τινὰς καὶ νὰ τὰ διατάττωμεν νὰ εὐεργετῶσιν ἄλλους· ἡ ἀπαγόρευσις δὲν τὰ ἐκπλήττει, ἀν καὶ εἰς τὴν στιγμὴν νὰ τὴν λησμονῶσιν· ἡ διαταγὴ ἐξ ἐναντίας τοῖς εἶναι συνεχῶς πλέον εὐχάριστος, διότι αὕτη ἀπαιτεῖ ἐνέργειαν, ἥτις εἶναι φυσικωτάτη εἰς τὴν παιδικὴν ηλικίαν, ἡ δὲ ἀπαγόρευσις ἐμποδίζει μίαν τοιαύτην,

καὶ φέρει τὸ παιδίον εἰς διάθεσιν σχεδὸν παθητικὴν. Ἐκ τοῦτου παρὰ τὴν φύσιν οὗτο ὅτι ἡ ἐνέργεια οὕσα εἴτε εὐκολος εἴτε δυσχερὴς, ἅμα προσταχθῇ εἰς τὸ παιδίον, μετὰ προθυμίας περισσοτέρως ἐκτελεῖται ἢ ἡ ἀπαγόρευσις, ὁποῖας δὴ ποτε φύσεως οὕσα. Καὶ εἰς τὰς δύο ὁμῶς περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ μόρφωσις τῆς ἑξέως τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ παιδίον, ἀπαιτεῖται πολλὴ προσοχὴ ἐκ μέρους τῆς μητρὸς ὡς πρὸς τὸν τρόπον, δι' οὗ θέλει ἐξασκεῖ τὸ προσάττειν ἢ τὸ ἀπαγορεύειν, διὰ νὰ μὴ ριψοκινδυνεύσῃ ἀνωφελῶς τὴν μητρικὴν τῆς ἐξουσίαν μὴ ἀκόμῃ καθεστηκυῖαν.

25. Πρὸς τοῦτο ὀφείλει ἡ μήτηρ νὰ μεταχειρίζεται διαγωγὴν συνετὴν καὶ σταθεράν, καὶ νὰ ἐνὸν ἁίσθημα καὶ ὕψος γλυκύτατον μετὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς σταθερότητος. Ὀφείλει νὰ συλλογίζεται πάντοτε ὅτι ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς, δι' ὃν ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὴν ἡ ἐπὶ τοῦ παιδίου ἐξουσία, εἶναι ἡ ἀσφάλεια τοῦ παιδίου καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ πίπτοντος εἰς σφάλματα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λοιπὸν ἀνάγκη νὰ κανονίζῃ τὰς πρὸς τὸ παιδίον διαταγὰς καὶ ἀπαγορεύσεις τῆς, δηλ. νὰ τὰς ἐνεργῇ μετὰ τοιαύτην γλυκύτητα, σταθερότητα καὶ σύνεσιν, ὥστε εὐθὺς νὰ κάμῃ τὸ παιδίον νὰ ἐννοῇ ὅτι ἡ μήτηρ του δὲν ἐνεργεῖ αὐθαριέτως ἐπ' αὐτοῦ, καὶ διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ ἰδικόν τῆς θέλημα, ἀλλὰ διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὸ καλὸν αὐτοῦ τοῦ παιδίου, καὶ διότι ἡ μήτηρ τὸ ἀγαπᾷ εὐλαβικῶς, καὶ ἀδιακόπως μεριμνᾷ δι' αὐτὸ ὡς τὸ πολυτιμότερον κτήμᾳ τῆς. Διότι τὸ παιδίον εἶναι φύσει ἀδύνατον ὄν, εἶναι ἐνδεὲς καὶ δύναται ἡ μήτηρ, ἢ ὅστις ἐπιστατεῖ αὐτοῦ, νὰ τὸ διαθέτῃ κατὰ τὴν ἰδίαν του θέλησιν, χωρὶς νὰ ἔχῃ τι μέσον ν' ἀντισταθῇ. Εἶναι ὁμῶς καὶ ὄν ἐλεύθερον, ἡ ψυχὴ του ἔχει τὸ ἀνεξάρτητον, καὶ διὰ τοῦτο δύναται μὲν πρὸς ὥραν νὰ ἐνεργῇ ἀκουσίως καὶ κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἄλλου, ταραττεται ὁμῶς ἐσωτερικῶς καὶ λαμβάνει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐνεργήσῃ καὶ αὐτὸ ἄλλοτε τὴν θέλησιν του. Τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶν' εὐγενὲς, καθὸ ἐρεϊδόμενον ἐπὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς ἀνεξαρτήτου ψυχῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μήτηρ πρέπει νὰ τὸ σέβηται καὶ νὰ μὴ τὸ καταπνίγῃ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς αὐθεντικῆς ἐνδείξεως τῆς ἐξουσίας τῆς ἐπὶ τοῦ παιδίου, χωρὶς νὰ ἐκπίπτῃ εἰς τὴν ἐπιβλαβὴ κολακείαν ἥτις μέρος μὲν εἶναι παρεκτροπῆς τῆς μητρικῆς στοργῆς, μέρος δὲ γεννᾶται ἐκ τῆς λεπτῆς ιδέας μήπως προσβληθῇ τὸ

δικαίωμα τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ παιδίου ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν του.

26. Τὸ παιδίον ἔχει τρυφερὰν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα του, διότι πιστεύει ὅτι ἀνήκει εἰς αὐτοὺς, ὅτι εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀγαπητὸν κτῆμά των· ὥστε ἡ μήτηρ ὠφελουμένη ἀπὸ τὸ εὐγενές, τοῦτο αἶσθημα τῆς καρδίας τοῦ παιδίου, πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ προσπαθήσῃ νὰ κατασταθῇ ἡ ὑπακοὴ τοῦ παιδίου πρὸς αὐτὴν συνέπεια τοῦ αἰσθήματος τούτου. Πρέπει δηλ. νὰ κάμῃ τὸ παιδίον της νὰ πιστεῦσῃ ἀπὸ ὅλα ὅσα καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν δοκιμάζει, ὅτι ἡ μήτηρ του μεταχειρίζεται τὴν ἐξουσίαν της μόνον ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀγάπην της, καὶ τὴν φροντίδα τοῦ νὰ προφυλάξῃ τὸ ἀγαπητὸν της ἀπὸ πᾶν κακόν, καὶ ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἐκτελέσει τὴν ἐπιθυμίαν του, ἂν τὴν ἔκρινεν ὠφέλιμον καὶ συμφέρουσαν εἰς αὐτό. Οὕτω τὸ προστάζει ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν, ἢ τὸ ἐμποδίζει νὰ τὴν ἀνοίξῃ καὶ νὰ ἐξέλθῃ· δὲν πρέπει νὰ τῷ λέγῃ ἐπιτακτικῶς: δὲν θέλω ν' ἀνοίξῃς, ἢ θέλω ν' ἀνοίξῃς· ἀλλὰ: ἀνοίξε, παιδίον μου, τὴν θύραν διὰ νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἀπαρῶς ἀπὸ τὴν κλεισθεὶς καὶ μὴ τὴν ἀνοίγῃς διὰ νὰ μὴ κρυώσῃς ἀπὸ τὸν ψυχρὸν ἀέρα. Ἄν τὸ παιδίον φανῇ ὅτι δὲν ἀκούει εἰς ταῦτα, ἡ μήτηρ χωρὶς νὰ τῷ εἴπῃ τι σηκώνεται ἡ ἰδίᾳ καὶ ἀνοίγει ἢ κλείει τὴν θύραν. Ἐπειτα στρέφεται εἰς τὸ παιδίον καὶ τῷ λέγει: λυποῦμαι ὅτι ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη μου μὲ ὑπεχρέωσε νὰ κάμω ὅ,τι σὺ ἔπρεπε νὰ κάμῃς· καὶ εὐθὺς διὰ μικρὰν ποινήν του τῷ ἀφαιρεῖ ἐν τῶν παιγνιδίων του, λέγουσα: διὰ νὰ ἐνθυμῇσαι ὅτι σὲ ἀγαπῶ καὶ ὅτι πρέπει νὰ μ' ἀκούῃς, σὲ ἀφαιρῶ τὸ παιγνίδιον σου τοῦτο. Τὸ παιδίον εἰς τὴν διαγωγὴν ταύτην τῆς μητρὸς του θέλει αἰσθανθῇ λύπην, καὶ θέλει κλαύσει μάλιστα διότι ἔχασε τὸ παιγνίδιον του, ἢ διότι δὲν ὑπήκουσε τὴν μητέρα. Ἀπὸ τοῦτο ὅμως τὸ αἶσθημα ὠφελουμένη ἡ μήτηρ, θέλει εἶπει εἰς τὸ παιδίον της: βλέπεις παιδίον μου, καθὼς σὺ λυπεῖσαι διότι ἔχασες τὸ ἀγαπητὸν σου παιγνίδιον, οὕτω καὶ ἐγὼ θὰ λυπῶμαι ὅταν χάσω σὲ τὸ ἀγαπητὸν μου, τὸ ὁποῖον θὰ γένῃ ὅταν δὲν κάμῃς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σὲ λέγω διὰ τὸ καλόν σου. Αὕτη ἡ λογικὴ θέλει συνδράμει πολὺ εἰς τὴν ἔμπνευσιν τῆς ὑπακοῆς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου, διότι συμφωνεῖ μὲ τὴν τρυφερὰν πρὸς τοὺς γονεῖς του ἐμπιστοσύνην καὶ συμπάθειαν, καὶ βαθμηδὸν γίνεται ἡ ἀρχὴ

τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀφοσιώσεως, ἥτις εἶναι ἀρετὴ ὕψηλὴ καὶ θελ-
κτικὴ, μόνη μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων ἀρετῶν ἀξίζουσα νὰ ο-
νομασθῇ εὐσέβεια.

27. Οὕτω πολὺν χρόνον πρὸ τῆς ἡλικίας, καθ' ἣν τὸ παι-
δίον καθίσταται ὑπεύθυνον τῶν πράξεών του, δύναται ἡ μήτηρ
χωρὶς νὰ μεταχειρισθῇ τὸν φόβον ἢ ἄλλο ἐλατήριον, διὰ μό-
νης τῆς συμπάθειας καὶ τῆς ἀπλῆς προφυλάξεως νὰ δώσῃ εἰς
τὸ παιδίον τὴν ἔξιν τῆς εὐπειθείας. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖ-
ται οὔτε αὐστηρότης ὑπέρμετρος, οὔτε ὑποσχέσεις κολακευτι-
καὶ, οὔτε ἀπειλαὶ μὴ ἐκτελούμεναι πραγματικῶς, ἀλλ' ἐξά-
σκησις τῆς μητρικῆς ἐξουσίας σταθερὰ, γλυκεῖα καὶ δικαία,
ἥτις διαχέει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν οἰκογένει-
αν. Οὕτως, ὅταν ἡ μήτηρ διορίζῃ εἰς τὸ παιδίον νὰ φάγῃ ἀπὸ
τοῦτο τὸ φαγητὸν καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ ἐκεῖνο ἀπὸ ἰδιο-
τροπίαν δὲν ὑπακούσῃ, δὲν πρέπει νὰ τὸ βιάσῃ μὲ ἐξουσίαν
τυραννικὴν, οὔτε νὰ τῷ ὑποσχεθῇ τι, οὔτε νὰ τῷ ἐπαναλαμ-
βάνῃ συχνάκις τὴν ἀπειλὴν ὅτι θὰ τὸ δείρῃ καὶ θὰ τὸ σκοτώ-
σῃ διότι δὲν τὴν ἀκούει, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀφήσῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν
ἐπιθυμίαν του, χωρὶς νὰ δείξῃ τὴν δυσἀρεσκεϊάν της, μόνον νὰ
τῷ εἴπῃ ἡπίως καὶ ἱλαρῶς: δὲν ἔπρεπε, τέκνον μου, νὰ μὴ μὲ
ὑπακούσῃς, διότι ὅ,τι σὲ διορίζω εἶναι διὰ τὸ καλὸν σου. Ἐ-
πειτα εἰς τὴν ἀκόλουθον τράπεζαν νὰ χωρίσῃ τὸ φαγητὸν του,
καὶ νὰ τῷ δώσῃ νὰ φάγῃ μόνον του χωριστὰ τῶν ἄλλων. Ἐκ
τῆς σταθερότητος ταύτης τῆς μητρὸς τὸ παιδίον θέλει ἐννοή-
σει ἐγκαίρως τὴν πρὸς αὐτὸ συμπάθειαν τῆς μητρὸς του, καὶ
ὅτι αἱ διαταγαὶ της εἶναι πρὸς ὄφελός του, καὶ ὅχι ἰδιοτροπία
ἰδική της ἢ ἐκδήλωσις ἐξουσίας κατὰ πειζούσης τὴν ἀνεξάρτη-
σίαν του. Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ἐνεργῇ
πάντοτε τὰς πρὸς τὸ παιδίον διαταγὰς ἢ ἀπαγορεύσεις της,
καὶ θέλει ἐπιτύχει νὰ τὸ κατὰστήσῃ ἐντελῶς ὑπήκοον καὶ
συμμορφούμενον μὲ τὰς θελήσεις της, τὰς ὁποίας θέλει πρὸς
δέχσθαι καὶ τιμᾶ ὡς ἱερὰς εἰς αὐτὸ καὶ ἀγίας. Οὕτως ἡ ὑπα-
κοὴ γίνεται ἀρετὴ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου, ὑπαγορεύουσα εἰς
αὐτὸ πάντοτε τὸ εὐγενὲς καθῆκον τοῦ νὰ ὑποχωρῇ καὶ νὰ ὑ-
ποτάσσῃται ἐφεξῆς ἐν ὅλῃ τῇ ζωῇ του εἰς πάντα ἀποδεικνύ-
οντα πρὸς αὐτὸ ἀγάπην εἰλικρινῇ καὶ συμπάθειαν, καὶ νὰ σέ-
βηται καὶ νὰ τιμᾶ αὐτόν. Πρὸς τοῦτοις ἡ τοιαύτη ὑπακοὴ γί-
νεται εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς τὸ ὄργανον, δι' οὗ ἐνεργεῖ ὁ

λον τὸ σεβάσμιον ἔργον τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδίου τῆς μετὰ τῆς ἀρμοζούσης μητρικῆς ἐξουσίας καὶ κυριότητος. Ἀνευ τούτου ἡ ὑπὸ τε τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων ἐπιτακτομένη εἰς τοὺς γονεῖς μέριμνα τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων των μένει ἀκατόρθωτος, διότι ἀφαιρεῖται ἀπ' αὐτῶν τὸ νόμιμον μέσον τῆς ἐξασκήσεως καὶ ἐκτελέσεως αὐτῆς, ὅπερ εἶναι ἡ εἰς τὴν πατρικὴν καὶ μητρικὴν ἐξουσίαν ὑπακοή τῶν παιδίων.

28 Ὅμοίως παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἑξίς τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῶν γονέων οὐδαμῶς ἐκνευρίζει τὴν θέλησιν τοῦ παιδίου, ἐξ ἐναντίας μάλιστα τὴν ἐνδυναμόνει· διότι καὶ αὕτη ἡ δύναμις, ὡς αἱ περισσότεραι τῶν ιδιοτήτων μας, ἐπεκτείνεται κατὰ παράδειγμα. Καὶ καθὼς ὁ γέρον δεκανεὺς, ὅστις καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν ὑπήκουσεν εἰς τὸν ἀρχηγόν του, δὲν ἔχει ἔλλειψιν σταθερότητος πρὸς τοὺς στρατιώτας του, οὗτοι δὲ πάλιν εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἐστίας των ἔχουν ἑξεῖς πολὺ ἐπιτακτικὰς οὕτω καὶ τὸ παιδίον ὅταν γυμνασθῇ νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν γονέων του, συνειθίζει ν' ἀπαιτῇ σταθερῶς τὴν ὁμοίαν ὑποταγὴν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ μάλιστα ἡ ιδιότης τοῦ σταθερῶς ἐπιτάττειν μορφώνεται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου ἀναλόγως τῆς ιδιότητος, μεθ' ἧς ἐνηργεῖτο πρὸς αὐτὸ ἡ ἐπιτακτικὴ δύναμις τῶν γονέων. Ὅταν ἐκδηλώσῃς ἀγάπης, συμπαιδείας καὶ προφυλάξεως συνοδεύῃ ταύτην, αἱ ὅμοιαι αὐτῇ ιδιότητες θέλουσι περιβάλλει καὶ τὴν θέλησιν τοῦ παιδίου πρὸς τὸ ἐπιτάττειν. Πρέπει λοιπὸν τὸ παιδίον μετὰ τοῦ γάλακτος νὰ κυριευθῇ ὑπὸ τῆς ιδέας ὅτι ἡ θέλησις τῶν γονέων εἶναι τι πρᾶγμα ἱερὸν. Καὶ τοῦτο κατορθώνεται ὅταν οἱ γονεῖς οὔτε διὰ δικαιολογημάτων, οὔτε διὰ πειστικῶν τρόπων ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησίν των, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὰ καὶ τῆς προσπαθείας τοῦ συμφέροντός των. Ἡ χρῆσις τοῦ δικαιολογεῖσθαι ὑποδεικνύει ὅτι τὸ πρόσωπον πρὸς ὃ ἀπευθύνεται τις ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ μὴ καταπεῖθῃται, ἡ δὲ χρῆσις τοῦ παρκαλεῖν καὶ καταπεῖθῃν ὑποδεικνύει ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ μὴ ἐπιθυμῇ τὸ πρᾶγμα, τὸ ὅποιον τὸ ὑποχρεώνει τις νὰ πράξῃ. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἀκατάλληλος πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου· διότι πάντοτε ἔχει ἔλλειψιν ἐλίκρινείας, τὴν ὁποίαν ἐννοοῦν τὸ παιδίον θέλει προσπαθῆσαι νὰ εὕρῃ τρόπους ἀντιστάσεως δι' ἀνασκευῶν καὶ

ἀναιρέσεων καὶ διὰ τῆς ἐπιμονῆς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἰδίου τοῦ θελήματος. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἀφόρητος μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τοῦ παιδίου σχέσις, ἥτις καταντᾷ εἰς ἰδιοτροπίαν ἢ τελείαν ῥῆξιν, ἀναγκάζουσα τοὺς γονεῖς νὰ γίνωσι βίαιοι καὶ τυραννικοὶ πρὸς τὸ παιδίον, ἀφοῦ δὲν ἐγνώρισαν νὰ ᾔναι γονεῖς. Ἡ ὑποταγὴ ἐν τούτοις τοῦ παιδίου πρέπει νὰ βασιζέται οὐχὶ ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῶν γονέων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χρέους καθ' ὃ τὸ παιδίον ὀφείλει νὰ αἰσθάνηται τὸ σέβας ἐκείνο πρὸς τὴν πατρικὴν θέλησιν, ἥτις ἐκφράζει εἰς τὸ παιδίον τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

29. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ μήτηρ μίαν ἀρχικὴν ἰδέαν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐπικρατοῦσαν ὅλων τῶν ἐνεργειῶν της, τὴν τῆς προστασίας τοῦ νέου ὄντος, ὅπερ ἐδόθη εἰς αὐτήν. Ὅταν μετὰ δυνάμεως κατέχῃ τοιαύτην ἀρχὴν, ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῆς ἀνατροφῆς της θέλει διαταχθῇ. Τότε θέλει μεταχειρίζεσθαι μ' ἐπιτυχὴ ἀναλογίαν τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ἐπιείκειαν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν σταθερότητα, αἵτινές εἰσι τὰ ἐλαττήρια τῆς ἀνατροφῆς βασιζομένης ἐπὶ τῆς προστασίας. Μετὰ τῆς μητρικῆς ἀγάπης ἡ προστασία γίνεται ἄγρυπνος καὶ ἐκτείνεται μέχρις ὅλης τῆς εὐτυχίας, μέχρις ὅλων τῶν συμφερόντων τοῦ νέου ὄντος. Μετὰ τῆς σταθερότητος δὲ καὶ βαθμοῦ τινος αὐστηρότητος, ἥτις ἀναγκαίως πρέπει νὰ τὴν συνοδεύῃ, ἡ προστασία εἶναι ἀληθής. Διότι ὅταν ἡ μήτηρ κάμπτηται συνεχῶς, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στήριγμα, οὗτινος τὸ παιδίον ἔχει ἀνάγκην. Ὅταν ἡ μήτηρ γίνηται πρὸς τὸ παιδίον ἄλλο παιδίον, καὶ συμμερίζηται τὰ πάθη του καὶ τὰς συνεχεῖς παραφορὰς του, ὅταν χορηγῇ εἰς αὐτὸ ὅ,τι θέλει, καὶ εἴτε ἐναντιουμένη, εἴτε ὑπερβολικῶς ὑποχωροῦσα ἐπαυξάνει τὰς ἰδιοτροπίας του, τότε τὸ παιδίον θέλει τὴν μεταχειρίζεσθαι ὡς παίγιον, χωρὶς νὰ ᾔναι εὐτυχὲς διὰ τὴν παρουσίαν της. Τότε θέλει κλαίει, θέλει στασιάζει καὶ μετ' ὀλίγον θέλει συνδέσει εἰς τὸ πνεῦμά του τὴν ἐνθύμησιν ἑνὸς χρόνου ἀταξίας καὶ ἰδιοτροπίας μετὰ τῆς ἰδέας τῆς μητρὸς του. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη δὲν ὑπῆρξε τὸ ὑποστήριγμα τοῦ παιδίου της, ἐπειδὴ δὲν τὸ προεφύλαξεν ἀπὸ τὴν αἰώνιον ταύτην κύμανσιν τῆς θελήσεώς του, ἥτις εἶναι ἀσθένεια τῶν ἀδυνάτων ὄντων, τῶν παραδεδομένων εἰς τὴν ζωηράν φαντασίαν των, ἐπειδὴ ἡ μήτηρ δὲν ἐβεβαίωσε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ

παιδίου της, έπεται: δικαίως νά μὴ νομίζεται ἀπὸ τὸ παιδίον μήτηρ.

30. Εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην τοῦ παιδίου ἡ μήτηρ δὲν ὀφείλει νά κάμῃ τὸ παιδίον της νά γνωρίσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν, καὶ οὕτω νά τὸ ἀπομακρύνῃ τῆς ἀθωότητος, οὔτε νά φωτίσῃ τὴν συνειδήσιν του, ἀλλὰ νά συνειθίσῃ τὸ παιδίον της ν' ἀκούῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως τοιαύτην ὅποια εἶναι. Ἡ πρώτη λάμψις τῆς συνειδήσεως τοῦ παιδίου εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, ἣν ἔχει αὐτὸ πρὸς τὴν μητέρα του ἰδίως. Ἀγαθὸν εἶναι δι' αὐτὸ τὸ νά εὐχαριστήσῃ αὐτὴν τὴν ὅποιαν ἀγαπᾷ, καὶ κακὸν τὸ νά κατηγορηθῇ ὑπ' αὐτῆς. Περιπλέον τούτου δὲν γνωρίζει, χωρὶς νά ἔχῃ πεπραγμένον τίποτε, νομίζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἑνοχον, ὅταν βλέπῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς μητρὸς του τὴν ἔκφρασιν τῆς δυσανεστίας. Καὶ ὅταν τῇ προξενήσῃ ἀληθῆ τινα λύπην, ὅταν εἰς μίαν στιγμὴν ἀνυπομονησίας τὴν κτυπήσῃ, ἡ μετάνοιά του δύναται νά ἐμοιάζῃ πρὸς ἀπελπισίαν. Εἰς τοιαύτην περίστασιν ἀναφέρει ἡ Mme N. ὅτι εἶδε παιδίον μικρὸν, τὸ ὅποιον χωρὶς ν' ἀπειληθῇ, οὔτε νά ἐπιπληχθῇ, ἤρνεϊτο ὅλα τὰ παιγνίδιά του καὶ πλῆρες λυγμῶν ἐζῆτει νά κρυφθῇ εἰς γωνίαν σκοτεινὴν, ἔχον ἐστραμμένον τὸ πρόσωπον πρὸς τὸν τοῖχον. Ἡ ἐπιθυμία λοιπὸν τοῦ νά μὴ δυσανεστήσῃ τὴν μητέρα του καὶ τοῦ νά συμφωνῇ μὲ αὐτὴν, θέλει καταντήσῃ βαθμηδὸν, ὅταν ἡ μήτηρ γνωρίζῃ νά τὴν καλλιεργῇ, ἡ αἶσθησις τοῦ χρέους, ἡ ἀνάγκη τῆς ἀρμονίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, μετ' ἐκείνου τοῦ προσώπου τὸ ὅποιον δύναται νά παραστήσῃ τὸν Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅπερ εἶναι ἡ μήτηρ. Καὶ ταύτην τὴν ἀκτίνα τῆς συνειδήσεως ὀφείλει ἡ μήτηρ νά περιποιήθῃ, καὶ νά τὴν μεταχειρισθῇ ἀρμόδιον ἐλαττήριον πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῆς ὑπακοῆς, καὶ οὕτω νά καταβάλλῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου τὰς ἐπὶ τῆς συνειδήσεως βασιζομένας ἀρχάς τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Δὲν θέλεις, δὲν ἀρμόζει νά ὑπάγῃς ἐκεῖ, ἢ νά παίζῃς μὲ τοῦτο τὸ παιγνίδιον, διότι θὰ μὲ δυσανεστήσῃς, θέλει λέγει εἰς τὸ παιδίον ἡ μήτηρ, καὶ ἡ συνειδήσις του εὐθὺς ἐγείρομένη ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, θέλει τὸ ὑποχρεοῦν νά ὑπακούῃ εἰς τὴν μητέρα του φοβούμενον μὴ τὴν δυσανεστήσῃ. Καὶ τοῦτον τὸν νόμον θέλει συνειθίσῃ νά τηρῇ καὶ ἀπέναντι τῶν δικφύρων πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοινωνικῶν του σχέσεων.

31. Διὰ τὴν ἐπιτύχην δὲ ἡ μήτηρ ἐνωρὶς τὴν ὑπακοὴν παρὰ τοῦ παιδίου της, πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι τὸ μόνον ἀναγκαῖον καὶ κατὰλληλον μέτρον εἶναι ἡ ταυτότης τῆς διαγωγῆς της πρὸς τὸ παιδίον τῆς κατ' ἀρχάς, ὅταν αἱ ἐξῆς αὐτοῦ ᾖναι ἀκόμη παθητικά· δηλ. δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται οὔτε δόλους διὰ νὰ τὸ καταπείσῃ νὰ παραδεχθῇ τὸ προσταττόμενον ὑπ' αὐτῆς, οὔτε ἀπειλὰς, τὰς ὁποίας δὲν θέλει ποτὲ ἐκτελέσει, καὶ τὸ παιδίον ἐκ πείρας ἔμαθεν ὅτι ματαίως τὰς ἐπανάλαμβάνει ἡ μήτηρ, καὶ κατὰ συνέπειαν εἰσὶ ψευδεῖς καὶ ἀνυπόστατοι. Ἡ χρῆσις τοῦ δόλου διαταράττει τὰς ἐντυπώσεις εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ παιδίου, καὶ τὸ κάμνει κατ' ὀλίγον νὰ δυσπιστῇ εἰς τὴν διαγωγὴν τῆς μητρὸς του, καὶ νὰ γίνηται ἀπατηλὸν καὶ αὐτό. Ἡ χρῆσις τῶν ἀνεκτελέστων ἀπειλῶν ὅχι μόνον κάμνει τὸ παιδίον νὰ μάθῃ ὅτι δύναται νὰ ψεύδῃται κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν γονέων του, ἀλλὰ καὶ διεγείρει εἰς αὐτὸ ζωηροτέραν τὴν ὀρεξίν πρὸς τὴν παρακοὴν καὶ πρὸς τὴν κακοποιᾶν καὶ πρὸς τὰ σφάλματα, διότι γνωρίζει ὅτι δὲν θέλει τιμωρηθῇ κατὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς μητρὸς του. Ὅταν λ. χ. ἡ μήτηρ συνειθίζῃ νὰ ὑπόσχεται εἰς τὸ παιδίον της ὅτι θὰ τῷ δώσῃ ἐν ὥραϊον παιγνίδιον, διὰ νὰ παύσῃ τοῦ νὰ κτυπᾷ τὴν θύραν, ἢ ν' ἀναβάνῃ εἰς τὰς καθέκλας, ἢ ν' ἀνακατόνη τὴν μελάνην μετὰ τὰ κονδύλια, καὶ ποτὲ δὲν ἐκτελεῖ τὴν ὑπόσχεσίν της, τὸ παιδίον ἴσως ἅπαξ καὶ δις θέλει τῇ ὑπακούσει, μετὰ ταῦτα ὅμως δὲν θέλει δώσῃ καμμίαν ἀκρόασιν εἰς τὰς ὑποσχέσεις της. Θέλει ἀρχίσει καὶ αὐτὸ ὁμοίως νὰ τὴν ἀπατᾷ, καὶ οὕτω καὶ ἡ ὑπακοὴ τοῦ παιδίου καὶ ἡ ἐξουσία τῆς μητρὸς θέλουσι νουαγήσει. Ἐὰν πάλιν ἡ μήτηρ φωνάζῃ καὶ ἀπειλῇ ὅτι θὰ πνίξῃ, ὅτι θὰ σκοτώσῃ τὸ παιδίον της, διότι κρατεῖ βελόνας καὶ ψαλίδια, καὶ ἔπειτα κανὲν τούτων, ὡς εἶναι ἐπόμενον, δὲν κάμνει, τότε τὸ παιδίον τρομάζει ὀλίγον κατ' ἀρχάς ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, καὶ ὑπακούει εἰς τὴν μητέρα πρὸς στιγμὴν. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις ἤκουσε τὰς ἀπειλὰς ταύτας, ἐξακολουθεῖ τὰς πράξεις του καὶ κατὰ συνέπειαν ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν μητέρα του, ἥτις δὲν λέγει ἀλήθειαν.

32. Ὁφείλει λοιπὸν ἡ μήτηρ νὰ ἐμμένῃ εἰς τὰς διαταγὰς της, καὶ νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἰδίαν πάντοτε διαγωγὴν εἰς τὸ διατάττειν, καὶ νὰ προσπαθῇ ὥστε ἡ γνώμη της πάντοτε νὰ ἐκτελῇται, καὶ νὰ γένῃ κατ' ὀλίγον νόμος εἰς τὸ παιδίον

της· διότι τὸ παιδίον καθὼς συνειθίζει νὰ μὴν ἀνθίσταται εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς μητρὸς του, οὕτω συνειθίζει βραδύτερον ν' ἀρνηται τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἰδικῶν του, ὅταν προβλέπῃ μετὰ βεβαιότητος ὅτι θέλει ἡ μήτηρ ἀντισταθῇ εἰς αὐτό. Τοιοῦτο-τρόπως βασίζεται ἡ ἐξουσία τῆς μητρὸς ἐπὶ τοῦ παιδίου. Πρέπει ὅμως ἡ μήτηρ ν' ἀπαγορεύῃ ἀπὸ τὸ παιδίον ὅ,τι δύναται νὰ ἐμποδίσῃ, καὶ πρέπει νὰ ἐμποδίσῃ πάντοτε ὅ,τι ἤρχισε ν' ἀπαγορεύῃ· διότι τότε αἱ ἀπαγορεύσεις γίνονται σταθεραὶ καὶ ἐπίμονοι, καὶ τὸ παιδίον ἀφοῦ τὰς ἐννοήσῃ, δὲν δύναται πλέον ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν των. Αὐτὸ πάντοτε βλέπει τὰς στιγμιαίας ἐκδηλώσεις τῆς θελήσεως τῆς μητρὸς του. Καὶ ὅποταν συνεχῶς συνδυάζῃ τὴν ἰδέαν τινὸς πράξεως μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς δυσσεστήσεως τῆς μητρὸς του, θέλει συνειθίζει ἐπὶ τέλους ν' ἀπέχῃ ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως ἐκείνης. Καὶ ὅταν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς μητρὸς μεταβῇ εἰς χεῖρας προσώπου ἐμποδίζοντος τὰ αὐτὰ πράγματα διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, θέλει κατ' ὀλίγον αἰσθανθῇ ἑαυτὸ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν νόμου, ὅστις θέλει τῷ ἀπαγορεύει ταῦτα μέχρι τῆς διανοίας. Ὅταν ἔμαθε νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν μητέρα του λέγουσαν « ἄφες τὸ μαχαιρίδιον, διότι θὰ κόψῃς τὴν χεῖρά σου », εὐθὺς θέλει ὑπακούσῃ καὶ ἐν τῇ σχολῇ εἰς τὸν διδάσκαλον κατὰ τοῦτο, καὶ θέλει παρδεχθῇ ὅτι οὔτε νὰ συλλογίζηται ποτὲ τοῦτο ὀφείλει, τὸ νὰ κρατῇ δηλ. μαχαιρίδιον ἀνοικτόν· καὶ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τούτου εἶναι νόμος ἐγγεγραμμένος εἰς τὴν καρδίαν ὅλων, ὅσοι διωρίσθησαν νὰ φροντίζωσι διὰ τὸ καλὸν του.

33. Πρὸς τούτοις ἡ μήτηρ πρέπει πολὺ ν' ἀποφεύγῃ τὸ νὰ παίζῃ μετὰ τοῦ παιδίου της, ὅταν θέλῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑποταγὴν του· διότι ἡ παιδίᾳ ὑποθέτει τὴν ἰσότητά, καὶ ἅμα γελᾷ τις, παύει τοῦ ἄρχειν. Παίξε, ὦ μήτερ, συνεχῶς μετὰ τοῦ παιδίου σου, φανέρονε εἰς αὐτὸ τὴν τρυφερωτέραν ἀγάπην· ἀλλ' ἅμα πρόκειται περὶ ὑπακοῆς, μὴ γέλα πλέον, μὴ χάρδευε, μὴ παρακάλει ὁμοίως. Ἐξασκεῖς δικαίωμα ἱερὸν, καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ δικαιώματος τούτου ἀδυνατίζει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, ὡς καὶ εἰς τὴν ἰδικήν σου, ὅταν φαίνηται ὅτι παίζεις μετὰ τοῦτο, μεταχειριζομένη διάφορα ἐλατήρια. Ὅταν ὁ τρόπος τῆς διοικήσεως ᾗναι μαλακὸς καὶ ἀδύνατος, τὰ παιδία ἐπωφελοῦνται ἀπ' αὐτὸν καὶ μεταχειρίζονται χιλίας μη-

χανάς διὰ νὰ ἐκτελέσωσι καλῶς τὰ μικρὰ σχέδιά των, ἢ διὰ ν' ἀφοπλίσωσι τὴν ἀντίστασιν τῆς μητρὸς, τὴν ὁποίαν ἐνόησαν ἤδη ὅτι εἶναι ἐπιπόλαιος καὶ ἀδύνατος. Κολακεύουσι λοιπὸν σωμαύλως, παρακκαλοῦσι μέχρις ἐνοχλητικότητος, γελωτοποιοῦν καὶ τόσα ἄλλα μέσα μετέρχονται πρὸς τὸν σκοπὸν των. Διὰ τοῦτο ἅμα ἡ μήτηρ μέλλει νὰ προφέρῃ τινὰ ἀπόφασιν, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει εὐθὺς ν' ἀκολουθήσῃ ἡ ὑποταγὴ τοῦ παιδίου, ἀπαιτεῖται σοβαρότης τις μεγαλητέρα, τρόπος τις πολὺ σεμνὴς, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὸ παιδίον ὅτι ἡ μήτηρ διατάττει, ἀποφασίζει, καὶ τὰ παίγνια παύουσιν. Εἰς τὴν περίστασιν ὅμως ταύτην ἡ μήτηρ δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται οὔτε κατηγορίας φανεράς κατὰ τῶν τέκνων της, διὰ νὰ ἐξαλείψῃ δῆθεν τινὰ ἐλαττώματά των, οὔτε φωνὰς ἀγρίας καὶ ὑψηλὰς διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑπακοὴν των. Ἡ ἐξουσία της, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ἐξουσία, στερεώνεται διὰ τῶν ἔργων μᾶλλον ἢ διὰ τῶν λόγων. Ὅταν ἡ μήτηρ κατηγορῇ τὸ παιδίον της ἔμπροσθέν του ὅτι εἶναι ἀπειθεὲς, ἄτακτον καὶ ἀνόητον, τὸ παιδίον δὲν διορθώνεται, ἀλλὰ γίνεται μᾶλλον αὐθαδὲς καὶ σκληρὸν, καὶ οὕτως ἀποφασίζει νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὰ ἐλαττώματά του ταῦτα. Ὅταν πάλιν φωνάζῃ μεγάλως διὰ νὰ καταπαύσῃ τὴν ταραχὴν τοῦ παιδίου της, ἢ διὰ νὰ τὸ κάμῃ νὰ ὑπακούσῃ εἰς αὐτὴν, αὐξάνει περισσότερον τὸ κακὸν μὲ τὰς φωνὰς καὶ τὰς ταραχώδεις προτροπὰς της, καὶ γίνεται μᾶλλον παράδειγμα ὀξυθυμίας καὶ ταραχῆς εἰς τὸ τέκνον της ἢ ἡμερότητος καὶ φρονήσεως· διότι ἡ θυμώδης συμπεριφορὰ της οὔτε σωματικῶς ἐπιβάλλει, οὔτε πρὸς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ παιδίου κατευθύνεται. Γαλήνιος καὶ ἀπαθὴς συμπεριφορὰ μετὰ σοβαρότητος καὶ μεγαλοπρεπείας, οὕτως εἰπεῖν, συνοδευομένη πρέπει νὰ ᾔηται τὸ ἐλαττήριον εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς, ζητούσης νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ παιδίον της τὴν ὀραίαν ἔξιν τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου της.

34. Ὡς πρὸς τοὺς ἐπαίνους διὰ τὰ προτερήματα τοῦ παιδίου, καὶ ὡς πρὸς τὰς ποινὰς διὰ τὰς παρεκτροπὰς του, πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ᾔηται ὁμοίως πολὺ προσεκτικὴ. Δὲν πρέπει νὰ τὸ συνειθίσῃ ν' ἀκούῃ λέξεις κολακευτικὰς, ἢ νὰ λαμβάνῃ βραβεῖα ἐκ διαφόρων πραγμάτων τροφίμων ἢ ἄλλων, διότι τὴν ὑπῆκουσεν εἰς τοῦτο ἢ εἰς ἐκεῖνο τὸ ἔργον, καὶ διότι εἶναι φρόνιμον καὶ εὐτακτον καὶ ἐπιμελές. Ἡ εὐχαρίστησις τὴν ὁ-

ποιῶν τὸ παιδίον βλέπει διακεχυμένην εἰς τὸ πρόσωπον τῶν γονέων του, ἢ πρὸς αὐτὸ μὲ ἀγάπην καὶ γλυκύτητα συμπεριφορὰ αὐτῶν, εἶναι ἀρκεταὶ ἀνταμοιβῆαι εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν συνείδησίν του, παρὰ οἱ παχεῖς ἔπαινοι καὶ τὰ ὠραῖα καὶ κολακευτικὰ δωρήματα. Τοῦτο ἐντυπώνει εἰς τὸ παιδίον τὴν σφαλερὰν καὶ ἐπιβλαβὴ ἰδέαν ὅτι εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ χρέους πρέπει πάντοτε ν' ἀκολουθῇ ὑλικόν τι ἄγαθόν, τὸ ὁποῖον δσάκις δὲν βλέπει ἐπακολουθοῦν, ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ παύῃ τοῦ νὰ ἦναι ἐνάρετος καὶ νὰ ἐκτελῇ τὸ χρέος του. Ὁ ἄλλος ὅμως τρόπος τοῦ ἀνταμείβειν τὴν συνείδησιν διεγείρει τὴν εὐτυχὴ πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι εἰς τὴν ψυχὴν τῶν γονέων του ἀγαπητὴ καὶ εὐχάριστος καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ τὴν ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὴν ἔχη. Ὅταν ἡ μήτηρ λέγῃ εἰς τὸ παιδίον της—ἐπειδὴ δὲν ἔφαγες ἀπὸ τὸ φαγητόν, τὸ ὁποῖον σὲ ἀπηγόρευσα, ἢ ἐπειδὴ ἀφῆκες τὸ ψαλίδιον, τὸ ὁποῖον ἐκράτεις, διὰ τοῦτο λάβε ἐν ὠραίῳ *λουκούμιον*, ἢ ταύτην τὴν κούκλαν—εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ τῇ λέγῃ—ἀγοράζω τὴν ὑπακοήν σου μὲ ταῦτα τὰ δωρήματα—τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ πρώτη βάσις τῆς διαφθορᾶς τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ ἀπαλῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου. —Εὐχαριστοῦμαι ὅτι ἔκαμες τοῦτο, ὁ Θεὸς σὲ ἀγαπᾷ δι' αὐτὸ, ἡ καρδιά σου χορεῖται ἀπὸ τὴν χαρὰν διὰ τὴν ὑπακοήν σου πρὸς ἐμὲ—εἶναι αἱ μόναι εὐπρεπεῖς ἐκφράσεις ἰσοδυναμοῦσαι μὲ τὸ : ἡ ἀρετὴ εἶναι ὠραιότης, εἶναι ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ χάρις τῆς συνειδήσεως.

Ὡς αἱ ἀμοιβῆαι πρέπει νὰ ἦναι μέσον συντελοῦν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀθώας τοῦ παιδίου κλίσεως πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς τάξεως, τῆς ὑπακοῆς καὶ παντὸς καλοῦ, οὕτως αἱ τιμωρίαι πρέπει νὰ ἔχωσι μόνον καὶ κύριον σκοπὸν τὴν ἐσωτερικὴν βελτίωσιν τῶν διαθέσεων τοῦ παιδίου, τὴν ἀποτροπὴν τοῦ παιδίου ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ τὴν προσήλωσιν του εἰς τὸ ἀγαθόν, εἰς τὴν εὐπειθειαν πρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ τὴν ὑποταγήν. Πᾶσα ἄλλη αἰτία πρὸς τιμωρίαν κάμνει τὴν μητέρα καταδικαστέαν, πᾶσα ἄλλη ἐκδοσις τὴν δεικνύει ἀνέκτανον καὶ ἀδέξιον εἰς τὴν ἀνατροφὴν. Αἱ ἄγριαι ἐπιπληξεις καὶ αἱ κραυγαὶ κλονίζουσι τὸ παιδίον περισσότερον ἢ τὸ διορθοῦν, καὶ προξενοῦσιν εἰς αὐτὸ πλείονα δάκρυα ἢ ἀληθῆ μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν ἐκ τοῦ σφάλματός του. Τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἔχουσι

καὶ οἱ ῥαβδισμοὶ καὶ πᾶσα μεθ' ὀργὴν καὶ αὐστηρότητα γινομένη τιμωρία. Εἰς τοιαύτην διαγωγὴν τῆς μητρὸς τὸ παιδίον πιστεύει ὅτι τὸ σφάλμα, ὅπερ ἔπραξεν, ἔβλαψεν ὅχι αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἀλλὰ τὴν μητέρα· ὅτι ἐκείνην ἀνησύχησε, καὶ διὰ τοῦτο ὀργισθεῖσα τὸ κτυπᾷ ἢ τὸ φυλακίζει. Οὐδόλως ἐνόησεν ὅτι τὸ σφάλμα τοῦ βλάπτει αὐτὸ τὸ ἴδιον, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς πρέπει νὰ μὴ τὸ ἐπαναλάβῃ διὰ νὰ μὴ κάμνη κακὸν εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ. Πληροῦται λοιπὸν ἀπὸ φόβου πρὸς τὴν μητέρα τοῦ, γίνεται κατ' ὀλίγον ὑπουλον καὶ υποκριτικόν, καὶ ζητεῖ εὐκαιρίαν νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ ἢ ὅμοιον σφάλμα κρυφίως ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ. Ἡ κακὴ δὲ αὕτη ἐξίς μορφώνει ἐφεξῆς τὸν χαρκατῆρα τῆς διαγωγῆς τοῦ, καὶ τὸν καθιστᾷ δόλιον καὶ ἀπατηλόν, καὶ τὸν γυμνάζει νὰ θεωρῇ κανόνα τῶν πράξεών τοῦ τὴν εὐχαρίστησιν τῆς θελήσεώς τοῦ μετὰ τὴν ζημίαν τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἄλλων. Ὄταν λ. χ. ζητῇ τὸ παιδίον εἰς τὴν τράπεζαν περισσότερον φαγητὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, δὲν πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ἐκβάλῃ διὰ τοῦτο ὀργίλας κραυγὰς, νὰ κτυπᾷ τὸ παιδίον της, ἢ νὰ τὸ φοβερίζῃ ὅτι θὰ τὸ κλείσῃ μίαν ὀγκληρον ἡμέραν εἰς τὴν φυλακὴν. Ἐξ ἐναντίας μετὰ γλυκὺν καὶ ἡμερον τρόπον πρέπει νὰ λέγῃ εἰς αὐτὸ, ὅτι τοῦτο εἶναι ἄπρεπον, καὶ ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ περισσότερον φαγητὸν, διότι τὸ περισσότερον ἐκεῖνο μὲν θὰ βλάβῃ καὶ θὰ τὸ κάμῃ ν' ἀσθενήσῃ, τοὺς δὲ ἄλλους θ' ἀφήσῃ πεινασμένους. Οἱ λόγοι οὗτοι συνεχῶς ἐπαναληφθέντες, κάμνουν τὸ παιδίον νὰ συλλάβῃ τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὸ κακὸν εἶναι συγχρόνως ἐπιζήμιον καὶ εἰς ἑαυτὸ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ οὕτω μανθάνει νὰ τὸ μισῇ καὶ νὰ τὸ ἀποστρέφεται. Ἐὰν τὸ παιδίον ἐξακολουθῇ νὰ ζητῇ, τότε ἡ μήτηρ τῷ δίδει χωρὶς νὰ ὀργίζηται, ἔπειτα εἰς ἄλλο φαγητὸν δίδει εἰς αὐτὸ πολὺ ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων λέγουσα ὅτι οὕτως εἶναι δίκαιον, οὕτως ὁ Θεὸς θέλει. Τὸ παιδίον κλαίει καὶ κορυγάζει εἰς τὴν συμπεριφορὰν ταύτην, ἡ μήτηρ τότε διατάττει τὸν πατέρα, ἂν ᾦναι παρὼν, ἢ ἐξ ἐναντίας ἢ ἰδίᾳ ἐγείρεται, σηκώνει τὸ παιδίον της ἀπὸ τὴν τράπεζαν μετὰ ἄκραν γαλήνην, καὶ τὸ ἀπομακρύνει μετ' ἑαυτῆς εἰς ἕν δωμάτιον λέγουσα—προτιμῶ παιδί μου καὶ ἐγὼ νὰ μὴ φάγω μετὰ σοῦ, παρὰ νὰ σὲ βλέπω νὰ πράττης τόσα ἄτακτα καὶ ἀνόητα.— Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῇ μητρὶ πλῆττει ἐσωτερικῶς τὸ παιδίον, τὸ πικραίνει κατὰ συνείδησιν, τὸ κάμνει νὰ κλαίῃ, ὅ-

χι διὰ τὸ φαγητὸν τὸ ὁποῖον ἔχασεν, ἀλλὰ διότι ἐλύπησε τὴν μητέρα, τὴν ἐστέρησε τοῦ φαγητοῦ της καὶ αὐτὸ ἐστερήθη τῆς εὐχαρίστου μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας συνδιατριβῆς ἐν τῇ τραπέζῃ.

35. Ἡ μήτηρ ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ δίδῃ οὐδεμίαν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβόμενον παιδίον της, πρέπει νὰ ἐξακολουθῇ ἡσύχως τὴν ἐργασίαν της, καὶ νὰ περιμένῃ τὴν στιγμὴν τῆς μετανοίας, ἥτις θέλει γίνεαι μετὰ τρυφερᾶς καὶ ἐγκαρδίου ἐκφράσεως. Ἰλιγγιῶν τὸ παιδίον θέλει τότε παρατηρεῖ κρυφίως τὴν μητέρα του, ζητοῦν νὰ μαντεύσῃ τὴν εὐσπλαγχνίαν της· ἐν βλέμμα γλυκὺ καὶ εὐμενὲς ἀρκεῖ ὡς πρόσκλησις ἐλαφρά, προσδιορίζουσα τὸ παιδίον νὰ ἔλθῃ νὰ ῥιφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας της. Τότε θέλει εἰπεῖ ὅτι ἐλυπήθη διότι τὴν ἐλύπησεν, ἡ ἐκφρασις αὕτη εἰλικρινῶς προφερθεῖσα, εἶναι πλεον πολῦτιμος, παρὰ μία λυπηρὰ καὶ ταπεινωτικὴ ζήτησις συγχωρήσεως. Ἡ μήτηρ πρέπει νὰ εὐχαριστηθῇ τότε, θέλουσα τὴν πραγματικὴν ἐπιστροφὴν τοῦ παιδίου της εἰς τὴν φρόνησιν διὰ τρυφερᾶς μετανοίας, ἢ τὴν δουλικὴν ταπείνωσιν τοῦ χαρρακτῆρος διὰ τῆς συγχωρήσεως. Τότε θέλει ἱλαρῶς καὶ γλυκέως τῷ εἶπει—γνωρίζεις παιδίον μου ὅτι σὲ ἀγαπῶ, καὶ θέλω πάντοτε τὸ καλὸν σου· πρέπει λοιπὸν πάντοτε νὰ με ὑπακούῃς καὶ νὰ μὴ με λυπῇς, διότι καὶ σὺ ἀγαπᾷς ἐμέ—καὶ εὐθὺς νὰ τὸ στείλῃ ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀειπαρθένου Μητρός του διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰς ἀθώας εὐχαριστίας του, διότι ἐχάρισαν εἰς αὐτὸ τὴν ἀγάπην ταύτην τῆς μητρός του καὶ τὴν ἰδικὴν του πρὸς αὐτήν. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἀγάπης κάμνει τὸ παιδίον νὰ λάβῃ ἐνδομύχως τὴν ἱεράν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ πηγὴ παντὸς καλοῦ ἔργου καὶ ἀγαθοῦ αἰσθήματος, καὶ ἡ πηγὴ τῆς γαλήνης, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς χαρᾶς. Καὶ ἐκ τούτων παρατηρεῖται ὅτι αἱ ἄνευ ὀργῆς καὶ λόγων ἀπειλητικῶν γινόμεναι τιμωρητικαὶ πράξεις τῆς μητρός πρὸς τὸ ἀτακτοῦν παιδίον, εἶναι τὰ ἐπιτυχέστερα μέσα εἰς τὸ νὰ διδάσκωσι τὰ παιδιά νὰ γνωρίζωσι καὶ ν' ἀποκτῶσι τὴν ἔξιν τῆς ὑπακοῆς, νὰ ὑποτάσσωσι τὰς θελήσεις των εἰς τὰς τῶν γονέων των, νὰ ὑποφέρωσι τὴν ἄρνησιν, ν' ἀναπτύσσωσι τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ζωηρότητα εἰς τὸ πνεῦμά των, νὰ ποτίζωσι τὴν τρυφερὰν καρδίαν των μετὰ τὴν οὐράνιον δρόσον τῆς ἀγάπης, καὶ ν' ἀπαλλάττονται ἀπὸ τὴν τυραννίαν

τοῦ φόβου καὶ ἀπὸ πᾶν εἶδος ὑπουλότητος καὶ ὑποκρισίας καὶ ἰδιοτροπίας.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν τὸν ἐξῆς κώδικα τῶν ποινῶν διὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀπὸ τῶν δύο ἐτῶν.

1. Εἰς ἀπειθείαν προσερχομένην ἀπὸ λήθην: ἡ μήτηρ ἀντιτάσσεται εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πράξεως, ἐπαναλαμβάνουσα τὴν ἀπαγόρευσιν μετ' ἀγαθὴν φιλίαν.

2. Εἰς μετάπτωσιν εἰς τὴν παρακοὴν ὀλίγον πλέον θεληματικὴν: ἡ μήτηρ λαμβάνει χαρακτηριστὴρα σοβαρὸν, καὶ εἰδοποιεῖ τὸ παιδίον ὅτι ἐὰν τὴν ἐπαναλάβῃ, θέλει τοῦ ἀφαιρέσει τὰ μέσα τῆς παρακοῆς.

3. Εἰς δευτέραν μετάπτωσιν ἐντελῶς θεληματικὴν: ἡ μήτηρ ἐκτελεῖ τὴν ἀπειλὴν καὶ λαμβάνει σιωπηλῶς τοιαύτην ὑλικὴν τάξιν, ὥστε νὰ καθίσταται ἡ παρακοὴ ἀδύνατος.

4. Εἰς παράπτωμα συμβαῖνον ἀπρομελετήτως καὶ κατὰ συμβεβηκός: ἡ μήτηρ λαμβάνει χαρακτηριστὴρα συμβουλευτικόν, συνιστῶσα μετ' ἀγαθότητος εἰς τὸ παιδίον τὴν προσοχὴν καὶ προφύλαξιν.

5. Εἰς παράπτωμα ἠθικὸν γινόμενον ἐκ προμελέτης καὶ πρὸς ἰδιοτέλειαν: ἡ μήτηρ ἐκφράζει πολλὴν λύπην κατὰ τοῦ παιδίου καὶ δυσαρέσκειαν, καὶ ἀμέσως φέρει τὸ παιδίον εἰς εὐλικρινῆ μετάνοιαν, ἐφαρμόζουσα ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀγίαν ῥήτρην: « ὃ σὺ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιήσῃς » (1).

(1) Π. χ. κατὰ τὸν α. νόμον μας, ἡ μήτηρ εἶχεν εἰπεῖν ἡ παραγγεῖλει εἰς τὸ παιδίον νὰ μὴ κόπῃ τὰ ἄνθη τοῦ περιβολίου, καὶ τὸ παιδίον λησμονῆσαν τὴν διαταγὴν τῆς μητρός, ἐπανελάβε τὴν πρᾶξιν ταύτην· ἡ μήτηρ τὸ ἀπαγορεύει πάλιν μετ' ἀγαθῆς φιλίας, συνιστῶσα τὴν μὴ ἐπανάληψιν. Κατὰ τὸν β'. ἐξακολουθεῖ τὸ παιδίον νὰ κάμνῃ τὸ αὐτὸ ὀλίγον πλέον θεληματικῶς· ἡ μήτηρ γίνεται σοβαρὰ, καὶ προλέγει εἰς τὸ παιδίον ὅτι ἡ παρακοὴ τιμωρεῖται. Κατὰ τὸν γ'. θεληματικῶς τὸ παιδίον πράττει τὸ αὐτὸ ἡ μήτηρ ἐγείρεται σιωπηλῶς, τὸ λαμβάνει ἐκ τῆς γειρὸς, τὸ φέρει καὶ τὸ στήνει εἰς τὴν γωνίαν πλησίον της· ὅτε θέλει ἐξακολουθοῦσα ἀπαθῶς τὰ ἔργα της ἐπιτύχει τῆς εὐλικρινοῦς μετανόας τοῦ παιδίου της. Κατὰ τὸν δ'. καὶ τὸν ε. νόμον τὸ παιδίον ἐξ ἀπροσεξίας ἔχυσε τὴν μελάνην εἰς τὸ φῶρεμά του, ἡ μήτηρ τὸ συμβουλεύει, μετὰ προσοχῆς καὶ ἡσύχως νὰ ἐγγίξῃ τὴν μελάνην. Ὅταν ὁμοῦ ἐπίτηδες χύσῃ μελάνην εἰς τὸ φῶρεμα τοῦ ἀδελφοῦ του ἢ ἄλλου παιδίου, ἡ μήτηρ ἡσύχως λαμβάνει μελάνην καὶ βάφει τὸ πρόσωπόν του ἢ λερόναι μέρος τοῦ φορέματός του, ἐπιλέγουσα ὅτι ὤϊω: ἐλυπήθη καὶ ὁ ἀδελφός του, κτλ.

ΚΕΦ. Δ'.

"Εξεις ἐπὶ τῆς ἐνεργητικότητος κατὰ τὸ τρίτον ἔτος.

36. Κατὰ τὸν σοφὸν Schlegel ἡ ἐνεργητικότης εἶναι ἡ ἀ-
ληθὴς ἡδονὴ τῆς ζωῆς, ἢ μᾶλλον αὐτὴ ἡ ζωὴ καὶ τοῦτο σα-
φὺς ἀποδεικνύεται ἐπὶ τῶν παιδίων, τὰ ὅποια ὅταν παρατη-
ρήσῃ τις, θαυμάζει τὴν πληθὺν τῶν εὐεργετημάτων, τῶν χυ-
θέντων ὑπὸ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως ἡ-
μῶν. Εἰς αὐτὰ, τὰ ἀπλούστερα περιστατικὰ τῆς ζωῆς προξε-
νοῦσι χαρὰς ἀνεκφράστους· αἱ κινήσεις αἱ ἀναγκαῖαι πρὸς τὴν
ζωὴν αὐτὴν, ἡ ἐνέργεια τοῦ βλέπειν, τοῦ ὁμιλεῖν, τοῦ περιπα-
τεῖν, τὸ πᾶν εἶναι πηγὴ ἡδονῆς εἰς αὐτά. Τὸ μυστήριον τῆς
ζωῆς, ὅπερ εἶναι ἡ ἐκ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐνεργητικότητος
ἡδονή, ὑπάρχει μὲ γλυκύτατα καὶ ζωηρότατα χρώματα ἀνα-
κεκαλυμμένον ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν μικρῶν τούτων ἀνθρώπων.
Ἡ ἀξία καὶ ἡ τιμὴ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ πρωτότυπος τῶν μυρίων
ἀγαθῶν, δι' ὧν ἐστόλισεν ὁ Θεὸς τὴν ζωὴν, διεγείρει τὸν θαυ-
μασμόν των μέχρι παραφορᾶς, καὶ τὰ κάμνει νὰ σκιρτώσι, νὰ
χορεύωσι, νὰ πηδῶσι, νὰ τρέχωσι, νὰ φωνάζωσιν ἐνώπιον τῶν
ἀγαθῶν τούτων, ἐξ ἑνὸς μὲν δοξάζοντα τὸν πανάγαθον χορη-
γόν των, ἐξ ἄλλου δὲ γεύόμενα ἀθωότατα τὴν ἡδονὴν τῆς ἐ-
νεργητικότητος, ἥτις εἶναι τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον τῆς ζωῆς.
Οὐδέποτε εἰς αὐτὰ ἡρεμία, οὐδέποτε ἀδράνεια· τὸ πᾶν κίνησις,
τὸ πᾶν ἐνεργητικότης. Καὶ ἐντεῦθεν ἀνοίγεται ἐνώπιον τῆς
μητρὸς εὐρύτατον στάδιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὀφείλει νὰ ἐξασκήσῃ
φρονίμως καὶ ἐπιτυχῶς τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς τάσεις τοῦ
παιδίου, διευθύνουσα μετ' ἀγαθότητος τὴν ἀνεξάντλητον ἐν-
εργητικότητά αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου μάλιστα ἔτους ἐνερ-
γεῖται εἰς τὰ παιδία ἀνάπτυξις τις ἀξιοσημείωτος, ἥτις δὲν
πρέπει νὰ διαφεύγῃ τὴν παρτήρησιν τῆς φρονίμου καὶ ἀγα-
θῆς μητρὸς. Σχηματίζουσιν ἰδέας ἀνεξαρτήτους τῶν ἰδεῶν τῆς
μητρὸς των, καὶ ἡ ὑπαρξίς των εἶναι ἥττον παθητικὴ, καὶ
μᾶλλον οἰκοθεν ἐνεργητικὴ, ἐκφραζομένη διὰ τῆς διαγωγῆς
των καὶ διὰ τῶν μικρῶν λόγων των. Ἐπὶ τοῦ γεγονότος τού-
του πρέπει σπουδᾷ νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῆς ἡ μητρὸς

προσπαθοῦσα νὰ ἐντυπώσῃ ἐπὶ τῆς εἰς τὸ πράττειν καὶ τὸ λέγειν ἐνεργητικότητος τοῦ παιδίου τὰς ἀρίστας καὶ χρησιμωτέρας εἰς τὴν ζωὴν ἐξεις. Προσέτι ἡ τάσις πρὸς τὴν μίμησιν εἶναι μία ἢ μᾶλλον ἡ κυριωτέρα τῶν ἀναπτυσσουσῶν τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ παιδίου φυσικῶν ιδιοτήτων. Ἐνῷ ἀνεξάντλητον εὐρίσκουσιν εὐχαρίστησιν ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῶν δυνάμεων των, οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν ἢ μιμοῦνται τὰς κινήσεις ἡμῶν καὶ ἀντιγράφουσιν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν των τὰς διαφοροὺς ἐργασίας μας, χωρὶς νὰ ἐμποδιθῶσιν ἀπὸ τὰς αἰτίας ἢ τὰς ἐκβάσεις. Οὕτως ἡ μήτηρ περνᾷ βελόνην εἰς ὕφασμα, καὶ ὁ πατὴρ χαράττει γραμμὰς ἐπὶ τοῦ χαρτίου· καὶ εὐθὺς τὸ παιδίον ἀπομιμεῖται αὐτοὺς, λαμβάνει μέρος τῆς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων φυσικωτάτης διασκεδάσεως, χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ οὐτ' εἰς τὸν σκοπὸν, οὐτ' εἰς τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν. Καὶ διὰ νὰ εἴπῃ τις ὀρθότερον, πᾶς ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεώς του εἶν' ἁθῶς ἀπομίμησις τῆς διαίτης ἡμῶν τῶν μεγάλων.

Ἐὰν παρατηρήσωμεν μίαν ποίμνην παιδίων διαφορῶν ἡλικιῶν, εὐρίσκομεν τὴν ὥραίαν ἀλήθειαν ὅτι αἱ ἡθικαὶ ἀνάγκαι ἢ οἱ τρόποι τῆς ἐνεργητικότητος ἀναπτύσσονται εἰς τὴν νέαν ζωὴν τῶν παιδίων κλιμακηδόν. Οὕτω παρατηροῦμεν εἰς τὰ ἁθῶα παιγνίδιά των, τὰ ὅποια εἶναι ἀπομίμησις τῆς πραγματικότητος ἡμῶν, κατ' ἀρχὰς ἐκδηλοῦται εἰς αὐτὰ ἡ καθαρὰ καὶ ἀπλὴ ἀνάγκη τῆς ἐνεργητικότητος ἢ ἡ φυσικὴ αὐτῆς ἐξασκήσεις, ἐπομένως ἡ τῶν ἡδονῶν τῆς φαντασίας, καὶ τέλος ἡ τῆς πραγματικῆς ἢ τῆς ὑποτιθεμένης ὠφελείας. Τὸ παιδίον λ. χ. τὸ ὅποιον ἤδη ἀρχίζει νὰ περιπατῇ, σῦρει μεθ' ὑπερηφάνειας μίαν ἄμαξαν κενήν· ὁ κρότος τῶν τροχῶν ὀπισθὲν του ἀρκεῖ διὰ τὴν εὐτυχίαν του. Ἰδοὺ ἡ φυσικὴ ἀνάγκη τοῦ ἐνεργεῖν ἄλλο ὀλίγον μεγαλότερον καταλαμβάνει τὴν ἄμαξαν, καὶ θέτει ἐπ' αὐτὴν μίαν κούκλαν, ἐν ἀκόμῃ μεγαλότερον κάμνει τὴν κούκλαν νὰ παίξῃ ἐν πρόσωπον. Ἐνταῦθα τῆς φαντασίας τὰ ἡδονικὰ παίγνια. Τέλος ἐν ἡ ἄμαξα πέσῃ μεταξὺ τῶν χειρῶν πενταετοῦς παιδίου ἢ ἑξαετοῦς, εὐθὺς τοῦτο τὴν γεμίζει ἀπὸ ἄμμου, χόρτου, ἄχυρον, ξύλου, πέτρας, καὶ θέλει νὰ ἐκτελέσῃ ἀγροτικὰ ἢ τεκτονικὰ ἔργα, τὰ ὅποια ἔχουσιν ἥδη σικιὰν πραγματικότητος. Τὸ κοράσιον ἀπὸ μικροτέρας ἡλικίας ἀρχίζει νὰ ζητῇ τὴν πραγματικότητα, νὰ ὑποτίθεται ὅτι ῥάπτει, κεντᾷ, πλύνει, μαγειρεύει, κτλ. κατ' ἀπομίμησιν

τῶν ἐργασιῶν τῆς μητρὸς του, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὐχαριστεῖται νὰ προσδιορίζῃ τὴν ἐνεργητικότητά του. Ἔργον λοιπὸν οὐσιῶδες τῆς συνετῆς μητρὸς εἶναι τὸ νὰ χορηγῇ τοιούτου εἵδους τροφὰς εἰς τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ παιδίου της, αἵτινες ἀναπτύσσουσι τὴν νοημοσύνην του, σχηματίζουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἥθους του καὶ μορφόνουσι τὴν φρόνησίν του. Ἐνταῦθα τῆς ἀνατροφῆς ἡ ἀξία· καὶ καθόσον μάλιστα τὰ παιδιὰ δεικνύουσιν ἰδιοτροπίαν, σύγχυσιν ἠθικὴν, στασιαστικότητα, προσερχόμενα πάντοτε σχεδὸν ἐκ τῆς ἀηδίας πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα, ὅταν αὕτη διευθύνεται ἐπὶ τῶν αὐτῶν πάντοτε ἀντικειμένων, διὰ τοῦτο ἡ μήτηρ πρέπει νὰ ἐννοῇ καλῶς τὸ μυστήριον τοῦ νὰ καθιστᾷ αὐτὰ φρόνιμα διὰ τῆς ποικίλης καὶ σώφρονος ἐνταυτῷ ἐνασχολήσεως τοῦ πνεύματος.

37. Παρατηροῦμεν ἕνεκα τούτου ὅτι εἰς τὰς πτωχὰς οἰκογενείας, ἐν αἷς ἡ μήτηρ εἶναι εὐχίσθητος καὶ γλυκεῖα κατὰ τὸ ἥθος, τὰ μικρὰ παιδιὰ εἶναι συνεχῶς πλέον φρόνιμα καὶ πλέον προχωρημένα ἢ τὰ ἄλλα. Αὐτὰ ἀπολαμβάνουσιν ἰδιαιτέραν τι νὰ ὠφέλειαν, ἐνδιαφέρονται εἰς πᾶν ὅ,τι βλέπουν, τὸ ἐννοοῦσι καὶ λαμβάνουσι μέρος. Ὅλαι αἱ οἰκιακαὶ ἐνασχολήσεις δὲν ὑπερβαίνουν τὰς δυνάμεις των, καὶ συνεχῶς δύνανται νὰ μετέχωσιν αὐτῶν· νὰ πλύνωσι, ν' ἀπλύνωσι, νὰ καθορίζωσι τὸν οἶκον, νὰ φῆνωσιν ὕσπρικ. Ὅλη δὲ ἡ σειρὰ τῶν ἔργων, τῶν ὁποίων εἰσὶ μάρτυρες καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐκτέλεσιν καὶ αὐτὰ συνεργοῦσι, δίδουσι γύμνασιν εἰς τὸ πνευμά των, τοῖς ἐμπνέουσι τὴν ὕψιν τοῦ νὰ γίνωνται ὠφέλιμα, καὶ τὰ διασκεδάζουσιν ἐνταυτῷ πολὺ· ἐπειδὴ ἀσχολοῦνται χωρὶς νὰ ἐνασχολῇται τις δι' αὐτὰ, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ των δὲν εἶναι δι' ἑαυτὰ, καὶ ἐπειδὴ ἔχουσι τὸ αἶσθημα τοῦ κοινού συμφέροντος, εἰς ὃ ἕκαστος ὀφείλει νὰ συντρέχῃ τὸ κατὰ δύναμιν. Οὐδὲν καλλίτερον εἰς μικρὸν παιδίον παρὰ τὴν τοιαύτην ἀνάπτυξιν τῆς νοημοσύνης καὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος ἐπὶ ἐνεργειῶν, διδομένων καὶ ἐξαγομένων ἐκ τοῦ οἰκιακοῦ βίου, ὅστις ὑπὸ τὰ βλέμματα τῆς μητρὸς εἶναι ὁ γλυκύτερος διὰ τὰ παιδιὰ καὶ ὁ προσφιλέστερος. Τὸ αὐτὸ ὁμῶς δὲν συμβαίνει εἰς τὰς εὐπορούσας οἰκογενείας, καὶ εἰς ἐκείνας ἐν αἷς οἱ γονεῖς ἔχουσιν ἐνασχολήσεις ὑψηλοτέρας. Εἰς ταύτας ἡ ἐνεργητικότης τῶν παιδίων τρέφεται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῶν γυμνασμάτων τῆς φαντασίας, διὰ διασκεδάσεων καὶ κολακειῶν καὶ δι' ὅλων τῶν

μέσων, δι' ὧν ἡ μίμησις τοῦ πραγματικοῦ βίου γίνεται, οὕτως εἰπεῖν, ἐν παιγνίῳ, καὶ τρέφεται μὲν καὶ ἀναπτύσσεται τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου, ἀλλ' ὁ χαρακτήρ τοῦ ἥθους δὲν βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, ὅπερ εἶναι τὸ σημαντικώτερον.

38. ὑπὸ τὴν φυσικὴν λοιπὸν ἀνάγκην τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ παιδίου καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἡδονὴν ἡ μήτηρ χρεωστέῃ καὶ δύναται καὶ τὸν νοῦν τοῦ παιδίου διὰ τῆς ἀληθείας ν' ἀναπτύσσει, καὶ τὰ αἰσθηματά του νὰ μορφώσῃ καὶ νὰ διευθύνῃ πρὸς τὸ ἀγαθόν, χωρὶς νὰ ἐξάπτῃ τὴν φαντασίαν, ἥτις εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην εἶναι τοσοῦτον διηγεγμένη, ὥστε τὰ πάντα τείνει νὰ ὑποτάσῃ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν παιγνίων καὶ τῶν φαντασμάτων της. Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὴν ἰδέαν τῆς τάξεως καὶ τὸ αἰσθημα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, καὶ ἄς δεῖξωμεν εἰς τὴν μητέρα πῶς καὶ ἐπὶ ἄλλων ὁμοίως ἀντικειμένων πρέπει νὰ ἐξασκῇ τὴν ἐνεργητικότητά τοῦ παιδίου, καὶ ν' ἀνατρέφῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν του. Ἐχῆς, ὦ μήτερ, δύο παιδιὰ θήλεα, τὸ ἓν πενταετὲς καὶ τὸ ἕτερον τριετὲς· διάταξε τὸ μεγαλύτερον νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιν του τὸ μικρόν, νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν τροφὴν του, διὰ τὴν ἐνδυμασίαν του καὶ δι' ὅλας τὰς ἀνάγκας, ὅσαι δὲν ὑπερβαίνουν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Τὸ μικρόν ἐπίσης διάταξε νὰ ἔχῃ τὴν φροντίδα τοῦ νὰ τακτοποιῇ τὰ παιγνίδιά των, ἀφοῦ παίζωσι, καὶ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ δωματίου, ὅπου κάθηνται καὶ παίζουν, διάταξέ το νὰ τὰ διευθετῇ καὶ νὰ τὰ εὐτρεπίῃ. Ἡ ἐνασχόλησις αὕτη τόσον εὐχαριστοῦσα τὴν ἐνεργητικότητά τῶν παιδίων, θέλει εὐθὺς διευθύνει τὸν νοῦν των πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς τάξεως, καὶ τὴν καρδίαν πρὸς τὴν ἀρετὴν τῆς φιλαδελφίας, ἥτις εἶναι ἡ πηγὴ ἡ φυσικὴ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Ἐπομένως ἐάν, ὦ μήτερ, ἔχῃς ἓν παιδίον, τὸ ὁποῖον πολὺν χρόνον ἔγεινε τὸ ἀντικείμενον τῶν φροντίδων καὶ τῶν περιποιήσεών σου, μετὰ λύπης αὐτὸ θέλει ἰδεῖν ἓνα μικρόν ἀντίζηλον ἐρχόμενον νὰ διαταράξῃ τὴν ἡσυχίαν του, καὶ νὰ μεθέξῃ τῶν περιποιήσεων τῆς μητρός του. Τὸ μεγαλύτερον παιδίον σου εἶναι τετραετὲς, εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ἡ ἐνεργητικότης εἶναι εἰς τὴν ἀκμὴν της· προσπάθησον νὰ ὠφελῇς ἐξ αὐτῆς, καὶ πρόλαβε μὴ ἀναπτυχθῇ ἡ ζηλοτυπία ἐν τῇ καρδίᾳ του. Διὰ τοῦτο μὴν ἀφήσῃς ποτὲ νὰ τὸ πειράζωσι διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ νὰ ζητήσωσι νὰ χορηγήσῃ τὰ παιγνίδιά του εἰς ἐκείνο, ἅ-

μα ἀρχίσῃ νὰ αἰσθάνηται. Ἐκ τούτου θέλει συμβῇ νὰ τὸ ἀγαπᾷ καθ' ἐλάχιστην ὀλιγώτερον· ἢ θέλῃ τοῦ νὰ διεγείρῃ εἰς αὐτὸ ὀχληρὰν ἰδέαν· ὅταν εὖρῃ περίστασιν νὰ τὸ ἐνοχλῇ καὶ νὰ ἐκδικηθῇ ἐπ' αὐτοῦ· καὶ οὕτω νὰ συστηθῇ μετὰ τῶν παιδιῶν μίαν φιλονεικίαν καὶ ζηλοτυπίαν, ἥτις συνεχῶς ἀναφαίνεται εἰς τὸ διάστημα τῶν παιγνιδίων, καὶ ἐνίοτε ἐπεκτείνεται ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ζωὴν των. Διὰ νὰ προληφθῇ τὸ ἄτοπον τοῦτο, δίδε, ὦ μητέρα, εἰς τὸ μεγαλῆτερον παιδίον σου πρόσωπον ὅσον τὸ δυνατὸν ἐνεργητικώτερον πλησίον τοῦ μικροτέρου. Ὁδῆγαι το νὰ τὸ βοηθῇ εἰς τὸν ὕπνον, εἰς τὴν ἐνδυμασίαν, εἰς τὴν τροφήν· κάμει τὸ μεγαλῆτερον νὰ καθίσῃ φρονίμως καὶ ἡσύχως κατὰ γῆς, καὶ θεῖ τὸ μικρὸν ἐπὶ τῶν γονάτων του. Τὸ πρῶτον θέλει κοκκινίσει ἀπὸ χαρὰν· θέλει ἐνεργηθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ του ζωηροτέρα συμπάθεια· θέλει νομίσῃ ἑαυτὸ πατέρα ἢ μητέρα τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ θέλει συλλάβει δι' αὐτὸ τὴν τρυφερωτέραν ἀγάπην. Ἐὰν μάλιστα ἐξακολουθῇς νὰ λέγῃς εἰς τὸ πρῶτον παιδίον σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπειδὴ τὸ εἶδε φρόνιμον καὶ ἀγαθόν, διὰ τοῦτο τῷ ἔστειλε τὸ μικρὸν νεογνόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀνίκανον νὰ ζήσῃ μόνον του, διὰ νὰ τὸ προστατεύῃ καὶ νὰ τὸ ἐπιμελῇται, καθὼς ὁ Θεὸς προστατεύει αὐτὸ καὶ ἐπιμελεῖται, τότε θέλει ἐγερθῇ εἰς τὴν καρδίαν του αἰσθημὴ ἱερώτερον ἀδελφικῆς ἀγάπης, καὶ ἡ ἐνεργητικότης του θέλει ἔχει ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ παιδιοῦ σου βραβευτὴν αὐτὸν τὸν Θεόν.

39. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ λεγομένου ἀναφέρομεν τὸ ὕπερ διηγεῖται ἡ Κ. Ἀμιλτων εἰς τὸ ἀξιόλογον σύγγραμμά της, κατὰ τὴν ἀξιότιμον συγγραφίδα ἣν ἀκολουθοῦμεν· Εἶδε, λέγει, εἰς μεμακρυσμένον μέρος ἐν Σκωτίᾳ δύο πτωχὰ παιδία, ὧν τὸ μεγαλῆτερον ἀπὸ τριῶν ἐτῶν ἔμενε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μόνον πλησίον τοῦ μικροτέρου ἀδελφοῦ του. Ἐφρόντιζε δι' αὐτὸ, τὸ ἐνέδουε, τὸ ἔτρεφε, δὲν τὸ ἐγκατέλειπε μόνον οὔτε στιγμήν, καὶ ἐξεπλήρου ὅλα τὰ χρῆμα τῆς πλέον προσεκτικῆς μητρὸς. Ὅταν ἡ ὥρα τοῦ γεύματος ἤρχετο, εἰσήγε τὸ μικρὸν του εἰς τὴν καλύβην, ἤναπτε μικρὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον πολὺ ἐπιδεδίως ἐκυθέρνα, καὶ ἠτοίμαζε τὰς λιτὰς τροφάς, αἵτινες συνεθήρουν καὶ τὰ δύο. Ἐὰν τις τὸ παρετήρει, ὅταν ἔδιδε τροφήν εἰς τὸν ἀδελφόν του, καὶ τῷ ἔλεγε· πρόσσεχε, Δανιὴλ, μὴ καύσης τὸν ἀδελφόν σου· Δὲν εἶναι κίνδυνος, ἀπεκρίνετο, ἐγὼ

πάντοτε γεύομαι τὴν πρώτην κουταλιάν. — Ὅταν τὸ παιδίον συνειθίσῃ νὰ φέρῃται τοιουτοτρόπως πρὸς μικρὸν ἀδελφόν του, καὶ οὕτως ἐπικερδῶς νὰ ἐξασκῇ τὴν ἐνεργητικότητά του, θέλει γίνῃ ἐξ ἅπαντος μίαν ἡμέραν ἄνθρωπος μὲ νοῦν ἀγαθὸν καὶ μὲ καρδίαν φιλάνθρωπον, καὶ οὐδέποτε ἐγωϊστῆς καὶ φιλαυτός. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀφοῦ τοιουτοτρόπως ριζωθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, καὶ χρησιμεύει ὥς μέσον παρέχον εἰς τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ παιδίου ἀφορμὰς πρὸς ἡδεῖαν ἐνασχόλησιν, τότε ἡ μήτηρ ἀρχίζει βαθμὴδὸν ν' ἀπαιτῇ παρὰ τοῦ παιδίου τὴς τὰς θυσίας τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, αἵτινές εἰσιν ὁ ἀνώτερος χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς μάλιστα ἀγάπης. Οὕτως ἔρχεται εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας πτωχὸν παιδίον, ρακένδυτον, ἄξιον πολλῆς εὐσπλαγχνίας. Ἐνταῦθα ἡ συνετὴ μήτηρ εὐρίσκει ἀφορμὴν νὰ γυμνάσῃ τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς αὐταπαρνήσεως τοῦ παιδίου τῆς, διεγείρουσα τὴν ἐνεργητικότητά του. Δὲν πρέπει νὰ εἴπῃ « δὸς, τέκνον μου, τὸν ἄρτον σου ἢ τὸ ἀπιδίόν σου εἰς τὸ πτωχὸν », ἀλλὰ νὰ τὸ στείλῃ νὰ φέρῃ ἐν πλακούντιον, ἐν ἔνδυμα κατάλληλον, ἐν ζευγος ὑποδημάτων, ἐν τοιοῦτον πράγμα, τὸ ἐποῖον προξενεῖ βεβαίως ζωηράν συγκίνησιν εἰς τὸ μικρὸν πτωχὸν, καὶ νὰ τὸ δώσῃ εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας. Ἡ τοιαύτη μέθοδος θέλει κάμει τὸ παιδίον νὰ εὕρῃ τοιαύτην ἡδονὴν εἰς τὸ δίδειν, ὥστε διὰ νὰ τὴν προμηθεύῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, θέλει κατ' ὀλίγον ἀποφασίσῃ νὰ στερηθῇ καὶ τὸ ἰδικόν του ἀγαθόν, καὶ νὰ τὸ δώσῃ εὐκόλως πολὺ εἰς τὸν ἔχοντα ἀνάγκην, καὶ ἰδοὺ ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ θυσία τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἡ καταστολὴ τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται λοιπὸν πόσον ἡ μήτηρ ὀφείλει πρὸς ἠθικὸν καὶ διανοητικὸν ὄφελος τοῦ παιδίου νὰ ἐξασκῇ τὴν ἐνεργητικότητά του, καὶ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὴν τροφήν, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ νοῦς τοῦ παιδίου ἀνατρέφεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ καρδία του πρὸς τὴν ἀρετήν.

ΚΕΦ. Ε΄.

Συνέχεια τοῦ Γου ἔτους. "Εξίς τῆς ἀληθείας.

40. Οὐδὲν εὐμορφότερον ἀληθείας, ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι· καὶ διὰ τὴν ἐντυπώσιν τὴν ἔξιν αὐτῆς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τῆς, ὀφείλει ἡ μήτηρ νὰ καταβάλλῃ ὅλην τὴν προσπάθειάν της, νὰ θυσιάσῃ τὸ πᾶν, ὡς συμβουλεύει καὶ εἰς σοφὸς τῆς Εὐρώπης (Saurin) : σᾶς παρακαλοῦμεν, λέγει, νὰ θυσιάσῃτε τὸ πᾶν εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀποῦ τὸ παιδίον ἀρχίσῃ νὰ ὁμιλῇ, ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἥθους καὶ αἱ τάσεις τοῦ πνεύματός του ἀνακαλύπτονται βαθμηδόν· ἀλλ' ἐνῶ εἶναι τόσον ἐκ φύσεως ἀπλοῖκόν καὶ τόσον εἰλικρινές, δὲν εἶναι πάντοτε καὶ ἀκριβῶς ἀληθές, προσποιεῖται μὲ ἀθωότητα καὶ ὑπάρχει εἰς αὐτὸ κρᾶμά τι, οὕτως εἰπεῖν, πανουργίας καὶ βραστῶννης, ὥστε ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπάτη παρεισδύουν εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου του, ἡ δὲ ἀλήθεια κρύπτεται εἰς τὰ βύθια τῆς καρδίας του. Καὶ νομίζει μᾶλλον ὅτι ὁ λόγος τῷ ἐδόθη διὰ νὰ τὸν μεταχειρίζεται πρὸς τὸ εὐαρεστεῖν τοὺς ἄλλους, ἢ πρὸς τὸ ἐπιτυγχάνειν τὸν σκοπὸν του, καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ λέγειν τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος εἰς αὐτό. Οὕτω τὸ παιδίον ἀδιαφορεῖ καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν ἀλήθειαν· δηλ. ἐὰν αἱ λέξεις, ἃς λέγει, καὶ αἱ ἐκφράσεις συμφωνῶσι πρὸς τὰ πράγματα, καθὼς ἀδιαφορεῖ καὶ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, δηλ. νὰ φυλάττῃ εἰς τὴν μνήμην του καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ μετ' ἀκριβείας τὸ παρελθόν. Φροντίζει μόνον νὰ τὸ χαδεύωσι καὶ νὰ τῷ δίδωσιν ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, περὶ δὲ ἐκείνου τὸ ὅποῖον ἔπραξεν, ἐὰν μὲν ἦτο καλόν, ὀλίγον τὸ διετῆρσεν εἰς τὴν μνήμην του· ἐὰν δὲ κακόν, ὑπεκφεύγει τὴν ἐπανάληψίν του διὰ λόγου, καὶ ἂν τὸ βιάσῃ τις νὰ τὸ διηγηθῇ, λέγει ὅτι ἄλλος τὸ ἔπραξεν ἢ ἐκεῖνο. Ἐν εἶδος λοιπὸν δόλου καὶ ἀπάτης φαίνεται ἔμφυτον εἰς τὰ παιδίαι, καὶ ὁμοιάζουσι τοὺς ἀγρίους, παρὰ τῶν ὁποίων ὁ ὁδοιπὸρος δυσκόλως ἐμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τὰς ἀπλουτέρας ὁδηγίας περὶ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ περιπατήσῃ. Μεταχειρίζονται δὲ τὰς ὑποκρισίας καὶ τοὺς δόλους των μὲ τὸν πλέον θελκτικὸν τρόπον, καὶ μὲ χαριεντισμοὺς τόσον ῥαδι-

οὐργους καὶ κολακευτικούς, ὥστε ἡ μητρικὴ καρδία σαγηνεύεται καὶ αἰχμαλωτίζεται ἀνεπαισθήτως. Μάλιστα αἱ δολιότητες τῶν κορασίων ἔχουσι πολλὴν κορυφότητα, καὶ τὰ κολακεύματα, μὲ τὰ ὁποῖα τὰς συνοδεύουσιν, ἔχουσι τόσῃν πανουργίαν, ὥςτε δὲν δύναται τις νὰ τὰ παρατηρήσῃ μὲ ὄμμα σοφρόν. Ἀλλ' ὅμως πολὺ πρέπει νὰ προσέχῃ πᾶς τις μὴ διηγῇται ἔμπροσθέν των αὐτὰ, διότι οὕτως ἐπιβεβαιώνει εἰς τὴν καρδίαν των τὴν ἔξιν πρὸς τὸ βραδιουργεῖν· ἐνῶ ἡ ἀρετὴ τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας ὑπάρχει διὰ τὸ γυναικεῖον φύλον πολὺ πλεόν ἀναγκαία· διότι ἄνευ αὐτῆς ὅλη ἡ μέλλουσα διαγωγή του διαφθειρομένη εὐκόλως ἀνατρέπεται.

41 Ἀπέναντι ὅθεν τῆς παιδικῆς ταύτης φύσεως ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ δίδῃ μεγίστην προσοχὴν, ὅπως ἐνωρὶς καταβάλῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τῆς τὸ ἱερὸν σπέρμα τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔξεως, καὶ διὰ τῶν ὁδηγιῶν τῆς καὶ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς παρδείγματος. Τὸ ἔγκλημα καὶ τὸ ψεῦδος εἰσὶν ἀδιασπάστως συνδεδεμένα. Ὁ ἄνθρωπος καθὼς καὶ τὸ παιδίον μανθάνει πρῶτον νὰ προσποιῇται, ἐπειδὴ ἔπραξε τὸ κακόν· ἐξακολουθεῖ νὰ τὸ πράττῃ, διότι ἔμαθε νὰ προσποιῇται. Ἐπὶ τοῦ ἀναμφιλέκτου τούτου ἀξιόματος ἃς ἐπιστηριχθῇ ἡ μήτηρ, καὶ ἃς ἀρχίσῃ τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου, οὐδόλως ἀμφιβάλλουσιν ὅτι ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐγγυᾶται καὶ ὅλας τὰς ἄλλας. Ὑποχρεοῦσα δὲ ἡ μήτηρ τὸ παιδίον νὰ ἦναι ἀληθὲς, ἀσφαλίζει εἰς αὐτὸ τὴν ἠθικὴν ὑπαρξιν, ἥτις εἶναι ζωὴ ἀναγκαιοτέρα νὰ φυλάττεται ἢ ἡ φυσικὴ. Διότι δὲν εὗρίσκει τις πλεόν ἀνάπαυσιν ἐσωτερικὴν ἀφοῦ τὴν χάσῃ, καὶ ἐξ ἐναντίας εἶναι καταδεδικασμένος εἰς τὴν πλεόν ταπεινωτικὴν ταρχὴν τῆς ψυχῆς διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀληθείας· εἰς τὸν χαρᾶκτῆρα. Καθόσον μάλιστα τὸ κακὸν τὸ πηγάζον ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου, ἐκίστη μήτηρ ὀφείλει ἐπὶ τῶν παιδίων νὰ ἐγχαράττῃ πᾶσαν πρὸς τὸ ψεῦδος καταφρόνησιν καὶ πρὸς πᾶσαν ἀκόμη σκιάν ἀπάτης, καὶ νὰ ὑψόνῃ ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν τὴν τιμὴν τοῦ παρκατακτικοῦ σημείου τῆς διανοίας, δηλ. τοῦ λόγου, ὅστις εἶναι οἶονεῖ ὁ ὀχστὸς ὁ διαβιβάζων τὴν βασιλεύουσιν ἐν τῇ ψυχῇ ἀλήθειαν πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ψυχάς. Ἰδοὺ δὲ ὁ τρόπος ἢ μάλλον ἡ ἀνατροφή, ἣν θέλει μεταχειρισθῇ ἡ μήτηρ εἰς τὴν ἐμπνευσιν τῆς ἀληθείας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παιδίων τῆς,

ἀρχίζουσα πρῶτον ἀπὸ τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου. Πρέπει πρὸ πάντων ν' ἀρχίσῃ νὰ κάμῃ τὸ μικρὸν παιδίον τῆς νὰ ἐννοήσῃ ὅτι οἱ λόγοι του πρέπει νὰ συμφωνῶσι μᾶλλον μετὰ τῶν πραγμάτων ἢ μετὰ τῶν ἐπιθυμιῶν του, ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἄλλων. Ὅταν π. χ. διηγῇται τὰς περιστάσεις τῶν συμβεβηκότων, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρξεν ἐνεργὸν ἡ μάρτυς, πρέπει ἡ μήτηρ νὰ κάμῃ νὰ καταλαμβάνῃ τὸ παιδίον πόσῃ καὶ ποίαν ἀξίαν ἔχει ἡ πιστὴ καὶ ἀκριβὴς διήγησις. Διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο πρέπει ἡ μήτηρ νὰ δεικνύῃ ὅτι διακρίνει καὶ τὰ πλέον μικρὰς σαλιότητος εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ παιδίου τῆς, νὰ ἔρχεται μὲ τὴν ἐντελεστέραν ψυχρότητα τὰς φιλοκερδεῖς κολακείας του, καὶ μὲ μίαν τρυφερὰν συγκίνησιν πᾶσαν εἰλικρινῇ ἔκφρασιν ἐξερχομένην ἐκ τῆς καρδίας τοῦ παιδίου. Ἡ συνειδησίς του τότε δὲν θέλει βραδύνει νὰ τὸ εἰδοποιήσῃ ὅτι δὲν δύναται ποτὲ νὰ σφάλῃ πρὸς τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν ἀγχίνοιαν τῆς μητρὸς του, καὶ θέλει υποχρεωθῇ νὰ διηγῇται τὰ πράγματα ἀκριβῶς καὶ πιστῶς, ὅπως συνέβησαν, διότι καταλαμβάνει ὅτι ἡ μήτηρ του πάντοτε τὰ γνωρίζει.

42. Ὁμοίως ἡ μήτηρ πρέπει ν' ἀπομακρύνῃ τὸ παιδίον ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς μεγαλοβρῆμοσύνης καὶ ματαιολογίας, εἰς τὴν ὁποίαν συνήθως ὑποπίπτουσι τὰ παιδία διὰ τὴν κλίσιν, ἣν ἔχουν πρὸς τὸ νὰ διεγείρωσι θαυμασμὸν καὶ ἐκπληξιν, καὶ οὕτως ὑπερυψόνουσι τὰ πράγματα, καὶ ἐπομένως συνειθίζουσιν εἰς τὴν ψευδολογίαν. Πρὸς ταῦτα ἡ μήτηρ πρέπει ἡ ν' ἀπαντᾷ μὲ ἄκραν σιγὴν χωρὶς ποσῶς νὰ ἐκπληττῇται καὶ νὰ θαυμάζῃ, ἢ ν' ἀπαιτῇ ἀπὸ τὸ παιδίον τῆς λεπτομερῆ καὶ πιστὴν ἔκθεσιν τῶν περὶ ὧν ὁμιλεῖ πραγμάτων, καὶ ν' ἀναλαμβάνῃ ἡ ἰδία τὴν παράστασιν αὐτοῦ, ὅπως εἶναι ἀληθῶς. Ὅταν π. χ. τὸ παιδίον τῆς ἐπιστρέφῃ μετὰ τοῦ πατρὸς του ἀπὸ τὸν περίπατον, καὶ διηγῇται ὅτι ἐγύρισεν ὅλον τὸν κόσμον, καὶ εἶδε χιλιάδας ἀνθρώπων, καὶ ἔφαγε δέκα λυκούμια, καὶ εἶναι κατασκοτωμένον ἀπὸ τὸν κόπον, ἡ μήτηρ ἐμποδίζει εὐθὺς καὶ ἀναιρεῖ τὰς τοιαύτας ὑπερβολάς, καὶ διδάσκει τὸ τέκνον τῆς νὰ διηγηθῇ τὸ πρᾶγμα ὅπως εἶναι καὶ ἔγεινε· νὰ λέγῃ ὅτι ἐπεριπάτησεν ἀρκετὸν δρόμον, ὅτι εἶδε πολλοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἔφαγον ἀπὸ ἓν λυκούμιον, καὶ ὅτι εἶναι πολὺ κοπιασμένον. Ὁμοίως τὸ παιδίον τρέχει καὶ φωνάζει πρὸς τὴν μητέρα του ὅτι ἔχει χιλιάδας

καρδιά· ἡ μήτηρ εὐθὺς τὰ ζητεῖ, τὰ μετρά· ἐνώπιόν του καὶ τῷ δεικνύει ὅτι εἶναι μόνον δέκα ἢ εἴκοσι, καὶ τῷ προσθέτει ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, διότι ὁ Θεὸς αὐτὴν ἀγαπᾷ, καὶ εὐλογεῖ καὶ ἐκείνους οἵτινες τὴν λέγουσι καὶ τὴν ἀγαπῶσι. Διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου ἡ μήτηρ προλαμβάνει τὴν κακὴν ἐκείνην ἔξιν, ἥτις μορφώνεται βαθμηδὸν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν παιδίων, καὶ τὰ κάμνει νὰ παριστάνωσι μεγαλύτερα καὶ λαμπρότερα τὰ πράγματα τῶν γονέων τῶν· διότι νομίζουσιν ὅτι αὐξάνει καὶ ἡ ἰδική των ὑπόληψις ἀπὸ τὴν ἰδεάν, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι λαμβάνουν περὶ τῶν πραγμάτων μὲ τὰ ὁποῖα αὐτὰ ἔχουσι σχέσιν. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐμποδίσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἡ μήτηρ καὶ τὴν διήγησιν τῶν ὁνείρων, μάλιστα τῶν περιεχόντων θαυμάσιά τινα πλάσματα καὶ ὑπερβολικὰ καὶ τεράστια σχεδόν· διότι ταῦτα ἐξογκόνουσι πολὺ τὴν φαντασίαν, καὶ κάμνουσι τὰ παιδιά νὰ συνειθίζωσι παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν γλῶσσαν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν θαυμάτων, ἥτις εἶναι τόσοσιν καταστρεπτικὴ τῆς ἀληθείας.

43. Πρὸς τοῦτοις ἡ μήτηρ πρέπει πολὺ νὰ φροντίζῃ νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ παιδίου της. Τοῦτο δὲ κατορθώνει ὅταν τὸ καταπείθῃ νὰ ὁμολογῇ τὰ μικρά του σφάλματα, καὶ τότε ἀνταμείβει τὴν εὐκρίνειάν του διὰ τελείας συγχωρήσεως. Ἀλλῶς δὲν πρέπει νὰ δεικνύηται ἐπισεικῆς, διότι τὸ τοιοῦτον εἶναι πολὺ κινδυνώδες εἰς τὴν ἔξιν τῆς ἀληθείας. Νὰ μὴ τὸ συνειθίσῃ προσέτι νὰ τῇ ὁμιλῇ περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν ἄλλων παιδίων ἢ τῶν ὑπηρετῶν τῆς οἰκίας· διότι οὕτω τὸ ἐκθέτει εἰς τὴν προδοσίαν, καὶ τὸ θέτει μετὰ τῆς συκοφαντίας καὶ τοῦ ψεύδους. Ἐπειδὴ τὸ παιδίον ὅταν βλέπῃ τὴν μητέρα του ὅτι εὐχαριστεῖται ἐκ τῶν τοιούτων διηγήσεων, θὰ καταντήσῃ βαθμηδὸν νὰ πλάττῃ καὶ νὰ λέγῃ εἰς αὐτὴν ὅ,τι δὲν εἶδε καὶ ὅ,τι δὲν ἔγινε. Τὸ οὐσιωδέστατον ὅμως πάντων πρὸς τὴν γύμνασιν τῆς ἀληθείας εἶναι τὸ νὰ ἦναι αὐτὴ ἡ μήτηρ, ἡ ὅστις ἄλλος ἀνατρέφει τὸ παιδίον, ἐντελῶς ἀληθής, καὶ νὰ θυσιάζωσιν ὅλα τὰ λοιπὰ συμφέροντα πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας. Τὸ ν' ἀπατᾷ ἡ μήτηρ τὸ παιδίον δὲν εἶναι μόνον κινδυνώδες παράδειγμα ἀσύμφωνον πρὸς τὴς περὶ ἀληθείας ὁδηγίας της, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιον εἰς αὐτὴν τὴν μητέρα· διότι χάνει τὴν ἐμπιστοσύνην της παρὰ τῷ παιδίῳ εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἀπαρνεῖται τὴν ἀνατροφὴν ὁλόκληρον· διότι δὲν δύναται πλέον νὰ

ἦναι τὸ κατάλληλον αὐτῆς ὄργανον. Καθόσον ἡ εὐπιστία τῶν παιδίων δὲν εἶναι πάντοτε τυφλή, ὅταν μάλιστα ἔχουσιν ἀφορμὴν ν' ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς εἰλικρινείας τῆς μητρὸς των· καὶ καθόσον τὰ παιδία πᾶν μὲν ἄλλο τῶν γονέων των ἐλάττωμα δύνανται νὰ λησμονήσωσιν ἴσως, καθὼς ἀνυπομονησίαν, ὀργὴν, ἀδικίαν τινὰ στιγμιαίαν, οὐδέποτε ὁμῶς τὸ ψεῦδος. Ἐπειδὴ ἐκεῖνα μὲν εἶναι σχεδὸν καὶ ἀνεξάρτητα ὁπωσοῦν τῆς θελήσεως ἀμαρτήματα, τὸ δὲ ψεῦδος εἶναι ἀμαρτήμα ὅλως διόλου προσερχόμενον ἐκ τῆς γνώμης, ἐν γνώσει καὶ πάσῃ συνειδήσει γινόμενον, καὶ οὐδέποτε τὸ λησμονοῦσι. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἡ μήτηρ θέλει προσέχει πολὺ νὰ μὴν ὑπόσχηται εἰς τὸ παιδίον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἢ δὲν δύναται ἢ δὲν θέλει νὰ τὸ ἐκτελέσῃ, ἔστω καὶ διὰ τὴν πλέον διακαιολογημένην αἰτίαν καὶ διὰ τὸν πλέον ὠφέλιμον σκοπὸν. Οὕτω δὲν πρέπει διὰ νὰ καταπείσῃ τὸ ἀσθενὲς παιδίον τῆς νὰ λάβῃ τὸ ἀναγκαῖον ἱατρικόν, νὰ τὸ ἀπατᾷ λέγουσα ὅτι δὲν εἶναι δυσάρεστον καὶ πικρὸν καὶ ἀηδὲς, ἢ νὰ ὑπόσχηται ὅτι θὰ δώσῃ εἰς τὸ παιδίον τῆς ὅ,τι δὲν ἔχει σκοπὸν· διότι οὕτως ἄπαξ ἐμπορεῖ ν' ἀπατήσῃ τὸ παιδίον νὰ λάβῃ τὸ ἀναγκαῖον φάρμακον. Κάλλιον εἶναι νὰ εἴπῃ εἰς τὸ παιδίον ὅτι τὸ ἱατρικὸν εἶναι μὲν πικρὸν καὶ ἀηδὲς, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν υἰεῖάν του, καὶ πρέπει νὰ τὸ πίνῃ, καὶ ἀκόμη νὰ μεταχειρισθῇ καὶ τὴν βίαν, ἂν δὲν καταπεῖθῃ τὸ παιδίον διὰ λόγων. Ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἀπεικταῖον, καὶ ὅταν πρόκηται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἐπίτευξιν ἀγαθοῦ, ὡς καὶ οἱ κανόνες τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως ἐπιβάλλουσιν, οὗς ἀναπτύσσων ὁ μέγας Παῦλος λέγει : ὅτι « οὐ ποιήσομεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ. » Ὁμοίως ὅταν λ. χ. ἡ μήτηρ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας, δὲν πρέπει ν' ἀπατᾷ τὸ παιδίον τῆς, ἄλλοτε μὲν κρύπτουσα τὸ ἐπανωφόριόν τῆς διὰ νὰ φύγῃ κρυφίως, ἄλλοτε δὲ λέγουσα ὅτι θὰ ἐπιστρέψῃ μετ' ὀλίγου λεπτά, ἐνῶ γνωρίζει ὅτι θὰ διατρίψῃ ἐκτὸς περὶ τὰς δύο ὥρας, καὶ ἄλλοτε νὰ τῷ ὑπόσχηται ὅτι θὰ φέρῃ πρὸς αὐτὸ ὅ,τι δὲν ἔχει σκοπὸν ἢ δὲν δύναται νὰ φέρῃ.

44. Ἡ τοιαύτη διαγωγή τῆς μητρὸς ἐκτὸς τοῦ ὅτι διδάσκει τὸ παιδίον ὀφθαλμοφανῶς ἐκ τοῦ παραδείγματος νὰ ψεύδεται καὶ αὐτὸ κατὰ μίμησιν τῆς μητρὸς του, τὸ μορφώνει ἐνταῦθα κατ' ὀλίγον καὶ δυσάγωγον πρὸς τὴν ἠθικὴν ζω-

ήν. Διότι γυμνάζει τὸ παιδίον νὰ ἐνεργῇ πᾶν καὶ πάντοτε κατὰ συνέπειαν τῆς ἐλπίδος καὶ τοῦ φόβου, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐσχηματισμένην ἐν ἐαυτῷ τὴν ἰδέαν τοῦ χρέους. Καὶ τότε ἡ μήτηρ ἀναγκάζεται νὰ πίπτῃ ἀπὸ ἀπάτην πρὸς τὸ παιδίον τῆς εἰς ἀπάτην διὰ νὰ εὐκολυνθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ καὶ διὰ ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτὸ ἀπὸ διαφόρους ἰδιοτροπίας καὶ ἐλκτωμάτα, ἢ μᾶλλον ἀπὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐλάττωμα τοῦ ψεύδους, τοῦ ὁποίου αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ γίνεται παράδειγμα ὁλέθριον. Ὡστε μεγίστη προσοχὴ ἀπαιτεῖται νὰ ἐκτελῇ ἡ μήτηρ ἀκριβῶς ὅ,τι ὑπόσχεται, καὶ νὰ κάμῃ οὕτω τὸ παιδίον τῆς νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὡς ἡ μήτηρ του ἔχει χρέος νὰ ἐκτελῇ τὰς ὑποσχέσεις τῆς, οὕτω καὶ αὐτὸ ἔχει ἀμοιβαῖον χρέος νὰ ἐκπληρῶι τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτὸ ἔργον. Ἐὰν π. χ. ἡ μήτηρ ὑποσχέθῃ εἰς τὸ παιδίον τῆς ὅτι ὅταν μάθῃ καλῶς τὸ μάθημά του θὰ τῷ δώσῃ μίαν ἄμαξαν διὰ νὰ τὴν σύρῃ, δὲν πρέπει νὰ μὴν ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσίν τῆς, διότι τὸ παιδίον ἐνῷ ἐμελέτα τὸ μάθημά του ἔκαμε καὶ ἐν ἀτάκτῃ. Τοῦτο μὲν πρέπει νὰ τιμωρήσῃ ἰδιαίτερώς, τὴν δὲ ὑπόσχεσίν τῆς νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ νὰ τῷ δώσῃ τὴν ἄμαξαν. Ὁμοίως ἡ μήτηρ δὲν πρέπει νὰ ζητῇ παρὰ τοῦ παιδίου τῆς νὰ τῇ ὑποσχηθῇ ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς θὰ διάγῃ καλῶς καὶ φρονίμως, καὶ οὕτω νὰ τῷ δίδῃ τὸ ζητούμενον πρᾶγμα· διότι τὸ παιδίον εὐκόλως ὑπόσχεται διὰ νὰ λάβῃ τι, ἀλλὰ λησμονεῖ καὶ εὐκόλως τὴν ὑπόσχεσίν του, καὶ οὕτω κατ' ὀλίγον συνειθίζει νὰ παραβαίνει τὸν λόγον του, ἢ νὰ ψεύδεται καὶ νὰ λέγῃ ὅ,τι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἐκπληρώσῃ ποτέ. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ τῷ λέγῃ: ὑποσχέθητί μοι ὅτι θὰ κάθῃσαι ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐνῷ ἐγὼ εἶμι ἀπουσα, εὐτάκτως καὶ φρονίμως, διὰ νὰ σοὶ φέρω μίαν κούκλαν· εἶναι κάλλιον νὰ τῷ λέγῃ: πρέπει νὰ ἦσαι φρόνιμον καὶ εὐτακτον, ὅταν λείπω ἐκ τῆς οἰκίας, διότι οὕτως ἐγὼ θέλω, διότι σὲ ἀγαπῶ, καὶ οὕτω σὺ χρεωστεῖς νὰ κάμνης νὰ μὲ ὑπακούῃς, διότι βέβαια μὲ ἀγαπᾷς. — Ἄν ἐπιστρέφουσα ἡ μήτηρ ἔξωθεν τῷ φέρῃ καὶ κούκλαν, ἀποδεικνύει πραγματικῶς τὴν πρὸς τὸ παιδίον ἀγάπην τῆς, καὶ τὸ κάμνει νὰ τὴν πιστεύῃ πάντοτε, καὶ νὰ τὴν ὑπακούῃ, καὶ νὰ τὴν μιμῇται. Ἐν γένει πρέπει ἡ μήτηρ καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός τῆς νὰ διδάσκῃ τὸ παιδίον τῆς, ὅτι τὸ ψεῦδος καὶ ἡ παράβασις τοῦ λόγου εἰσὶ τὰ μόνα αἰσχρὰ καὶ ἐπιβλαβῆ ἐλκτωμάτα· διότι κάμνουν τὸν ἄνθρωπον νὰ χάνῃ

τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἄλλων, καὶ ὅταν λέγῃ καὶ ἀλήθειαν νὰ μὴ πιστεύηται. Μάλιστα πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ γνησιώτερος χαρακτηρ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς εἶναι ἡ φιλαλήθεια, καὶ ἐνταυτῷ δὲ καὶ τὸ ἐπιτυχέστερον αὐτῆς ἐλατήριο. Ὄταν ἡ μήτηρ προσπαθῇ νὰ κάμῃ τὸ παιδίον της, ὥστε μῆτε ν' ἀπατᾷ διὰ τῶν ψευδῶν λόγων καὶ ὑποσχέσεων, μῆτε ν' ἀπατᾷται ὁμοίως, δύναται τότε ὡς διὰ μιᾶς κλωστῆς νὰ διοικῇ τὴν διαγωγὴν του, ἐξ ἐναντίας καὶ δι' ἀλύσειων δὲν δύναται νὰ τὴν διευθύνῃ.

Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ ἀνατροφή εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας νὰ ᾔναι σκληρὰ, δύσκολος καὶ ἀνεπιτυχής. Διότι οἱ ἄνθρωποι τῆς κατωτέρας τάξεως ἀγαπῶσι τὰ τέκνα των ὡς γονεῖς βέβαια, νομίζουσιν ὅμως, ὡς ὄντες αὐτοὶ κατ' ἑαυτοὺς ἀπαίδευτοι καὶ ἀπαιδαγωγῆτοι, ὅτι εἶναι συγκεχωρημένοι νὰ τ' ἀπατῶσι διὰ τὸ καλὸν των. Ἐπειτα ἐπειδὴ δὲν δύνανται νὰ τὰ κυβερνῶσι διὰ λόγου, καταφεύγουσιν εἰς τὰς τιμωρίας, αἵτινες μετ' ὀλίγον, ὅσον καὶ ἂν γίνωσιν αὐστηραὶ, δὲν παράγουσι κανὲν ἀποτέλεσμα. Ἐντεῦθεν τὰ παιδιὰ γίνονται ὅλον ἐν αὐθάδη, προκαλοῦσι τὴν ὀργὴν τῶν γονέων των, οἵτινες πολὺ ὀλίγον ἐξουσιάζουσιν τὰ πάθη των, καὶ οὕτως ἡ διαγωγὴ ἀμφοτέρων καθίσταται δυσπερ γραπτός. Κατὰ συνέπειαν τὰ παιδιὰ τῶν τοιούτων γονέων, βλέποντα ἑαυτὰ περαιοδομένα εἰς τοιαύτην τυφλὴν καὶ ἀσπλαγχνὸν τύχην, συνειθίζουσιν ν' ἀφροντιστῶσι διὰ τὸ μέλλον των. Ζητοῦν νὰ ἐκτελῶσι τὰς εὐχαριστήσεις των κρυφίως, χωρὶς νὰ συλλογίζωνται τὰς ἐκ τούτου συνεπείας, γίνονται ξένα πρὸς τὴν ἠθικὴν, καθὼς ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν ἀπλὴν ἀνθρωπίνην φρόνησιν. Ἡ ἰδέα τοῦ χρέους οὐδαμῶς ἐχαράχθη εἰς τὸν νοῦν των, οὔτε τὸ γλυκὺ αἶσθημα τῆς ἀγάπης διηγέρθη εἰς τὴν καρδίαν των. Ἐμαθόν νὰ ὑποπεύωνται τοὺς γονεῖς των, ν' ἀπιστῶσι πρὸς αὐτοὺς, νὰ τοὺς θεωρῶσιν ἀδίκους πρὸς ἑαυτὰ, νὰ ζητῶσι κρυφίως ν' ἀποκτήσωσι τὰ δίκαιά των, καὶ κατὰ συνέπειαν ὅταν ἔλθωσιν εἰς συναφὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τοιούτους νὰ θεωρῶσι καὶ αὐτοὺς, καὶ τοιαύτην διαγωγὴν πρὸς αὐτοὺς νὰ μεταχειρίζονται. Ἐντεῦθεν καθίστανται τὰ παιδιὰ ταῦτα μέλη τῆς κοινωνίας πολλάκις βλαβερὰ καὶ ὀλέθρια, καὶ τὴν τοιαύτην των κατὰστασιν συνήθως ἀποδίδομεν εἰς τὴν κακὴν ἀνατροφήν, ἣν ἔλαβον παρὰ τῶν γονέων των καὶ τῆς ὁποίας τὸ

εὐσιωδέστερον ἐλάττωμα ἦτον ἢ ἔλλειψις τῆς καθοδηγήσεως πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

45. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ τιμὴ καὶ τὸ εἶδος, τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι μὲ ὅλην τὴν ἀτέλειάν των εἰσὶν ἄξιοι, εἶναι δικαίωμα φυσικὸν καὶ πρέπει νὰ χορηγῇται εἰς τὸ παιδίον πλήρες παρὰ τῆς μητρὸς του καὶ παντὸς ἐκείνου ὅστις τὸ ἀνατρέφει. Μάλιστα τὸ παιδίον εἶναι ἄπειρον, ἀδύνατον, οἱ δὲ νόμοι καὶ αἱ ἀνάγκαι τὸ παραδίδουσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν μας· ἀλλ' ἐπίσης εἶν' ὁμοίός μας, ἀδελφός μας, ἴσως εἶναι καὶ ἀνώτερος ἡμῶν· διότι εἶναι πλησιέστερον ἢ ἡμεῖς εἰς τὴν ὑψηλὴν καταγωγὴν του, πλέον νεωστὶ ἐξελθὼν τῶν χειρῶν τοῦ πλάστου, ἔχει τὴν φύσιν πλέον ἀγγελικὴν, καὶ ἡ ἀλήθεια λάμπει παρ' αὐτῷ. Ἐπειδὴ αἰσθάνεται ἑαυτὸ ἀθῶον καὶ ξένον πρὸς τὴν ὑποψίαν, ὡς καὶ πρὸς τὸν φόβον· ἡ χαρὰ, ἡ ἀφροντιστία, ἡ εὐγενὴς ἐμπιστοσύνη λάμπουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, ὥς πεῖρα θλιβερά τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης δὲν πρέπει νὰ μεταβάλῃ τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας του. Πρέπει πάντοτε ἡ μήτηρ ἢ ἡ παιδαγωγὸς νὰ λέγῃ εἰς αὐτὸ τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ μένῃ πάντοτε αὐτὴ ἐν τῇ καρδίᾳ του, ὡς εἶναι, καὶ διὰ νὰ τὴν λέγῃ πάντοτε· πρέπει νὰ ζητῇ ἡ μήτηρ παρ' αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν πάντοτε, διὰ νὰ τὴν ζητῇ καὶ αὐτὸ πάντοτε παρὰ τῶν ἄλλων, καὶ ταύτην μόνην νὰ τιμᾷ καὶ νὰ σέβηται. Ἡ τοιαύτη εἰλικρινὴς ἀνατροφὴ δύναται νὰ ᾔναι ἡ μόνη ἐπὶ πολὺ γλυκεῖα, διότι ἡ εὐπεΐθεια καὶ ὑπακοή εἶναι συνέπεια ταύτης· ἡ δὲ ὑπακοή, ὡς εἵπομεν, εἶναι ἡ πρώτη ἐξίς εἰς ἣν πρέπει ἡ μήτηρ νὰ γυμνάζῃ τὸ παιδίον, διότι εἶναι τὸ ἀρμοδιώτερον τῆς ἀνατροφῆς ἐλαττήριον.

ΚΕΦ. ΣΤ'.

*Περὶ τῆς φαντασίας κατὰ τὸ Γορ Γίτος
καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀρετῶν ἢ κακιῶν.*

46. Τὸ πλέον ζωηρὸν καὶ τὸ πλέον στοιχειώδες καὶ τὸ πλέον ἀχώριστον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ φαντασία, λέγει

σοφός τις Γερμανός, κατὰ τὴν συγγραφίδαν ἡμῶν. Ἡ δὲ ἡλικία τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν εἶναι ἔσως καθ' ἣν οἱ χαρὰκτῆρες τῆς δυνάμεως ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰσὶ πολὺ ἀξιόλογοι. Κατὰ ταύτην τὴν ἡλικίαν παρατηρεῖ τις φαινόμενα ἀνήκοντα ἰδίως εἰς μόνην τὴν φαντασίαν· οὕτως ἐὰν δώσωμεν εἰς τὸ παιδίον γλύκυσμα εἰς κουτίον, βλέπομεν ὅτι θέλει τὸ ἀνοίξει ἀμέσως, διὰ νὰ ἴδῃ ἂν τὸ ζαχαρωτὸν ἦναι ἀκόμῃ ἐκεῖ. Ἐν κρυφθῶμεν ὅπισθεν παραπετάσματος, αἱ παραφοραὶ τῆς χαρᾶς τοῦ ἀναβλέποντος ὑμᾶς θέλουσι δεῖξει ὅτι ἐλυπήθη μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐτρόμαξε μὴ μᾶς ἔχασεν. Ἐκτὸς τούτου ἐν εἶδος ἀμυδρᾶς προσωποποιήσεως τῶν ἀψύχων ὄντων δύναται συν-εἰσῶς νὰ προστιθῇ εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐντυπώσεών του. Ἐντεῦθεν ὅχι μόνον αἱ κοῦκλαι γίνονται δι' αὐτὸ ὄντα ἔμψυχα, ἂν καὶ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τί εἶναι, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τοῦ παιγνιδίου, τὰ ἐπιπλα, τὰ σκεύη, τὰ ὅποια μεταχειρίζεται, τῷ φαίνονται μέτοχα ζωῆς. Τὰ δάκρυα, ἅπερ χύνει διὰ τὴν ἀπώλειαν τινὸς πράγματος, προέρχονται ἀπὸ τρυφερὸν αἰσθημα συμπαθείας, ἣν εἶχε πρὸς τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐνόμιζε μέτοχον ζωῆς. «Τὸ πτωχὸν κουπάκιον, λέγει μὲ τὴν καρδίαν φουσκωμένην, ἐνῷ βλέπει τὰ τεμάχια τούτου, πόσον τὸ ἡγάπων! Περιπλέων τὸ παιδίον νομίζει ὅτι βλέπει ζῶν εἰς πᾶν ὅ,τι κινεῖται· ἡ φλόξ, ὁ ἄνεμος, ἡ βροντὴ εἶναι ὄντα πλήρη ζωῆς, δυνάμενα διὰ τῶν ἐνεργειῶν των νὰ ἐπιπληξῶσι, ν' ἀνατρέψωσι, ν' ἀφανίσωσι. Μετὰ τὸ τρίτον ἔτος ἀρχίζει τὸ πνεῦμα νὰ λαμβάνῃ ἀνάγκην νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν ζήτησιν τῆς αἰτίας, μάλιστα εἰς τ' ἀντικείμενα τὰ ἀμοιροῦντα κινήσεως. Ἐρωτᾷ, λόγου χάριν, τίς ἐσχημάτισε τὰ ὄρη, τίς ἔσκαψε τὴν λίμνην; ἀλλ' ἅμα παρατηρήσῃ κίνησιν δὲν ζητεῖ πλέον αἰτίαν. Ὁ καπνὸς ἀναβαίνει, ὁ ποταμὸς τρέχει, τὸ δένδρον σείει τὰ φύλλα του, τὸ ἄνθος ἐκβάλλει εὐωδίαν, δὲν ἐξετάζει τὸν λόγον, διότι ἡ κίνησις παράγεται κατὰ τὴν φαντασίαν τοῦ ὑπὸ τῆς ζωῆς. Τοιαύτη ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς δυνάμεως ταύτης παρὰ τοῖς παιδίοις, ἣν ἡ μήτηρ τοιοῦτοτρόπως ὀφείλει νὰ τὴν διευθύνῃ, ὥστε τὰ ἐξ αὐτῆς προτερήματα νὰ μορφώνωνται ἐν τῷ παιδίῳ καὶ οὐχὶ τὰ ἐλαττώματα.

47. Ἐκ τῆς ζωηρότητος τῆς φαντασίας τῶν παιδίων προέρχεται ἡ εὐχαρίστησις, τὴν ὁποίαν λαμβάνουν ἀπὸ τὴν διήγησιν καὶ τῶν ἀπλουστέρων ἱστοριῶν· διότι ἡ φαντασία των εὐθύς

εἰκονίζει τὰ ἱστορούμενα πολὺ πλεον λαμπρὰ καὶ κεχρωμα-
τισμένα ἢ ὅσον δὲν ἤθελον εἶσθαι τὰ πραγματικὰ ἀντικείμε-
να, καὶ οὕτω δὲν εἶναι ἀνάγκη πολὺ νὰ κοπιᾷζωμεν διὰ νὰ
εὑρωμεν διηγήσεις πρὸς διασκέδασίν των. Ἐὰν λάβωμεν λ.
χ. ἓν παιδίον ὡς ἀρχικὸν πρόσωπον μεθ' ἑνὸς γάτου, καὶ ἵππου
καὶ ἄλλου τινὸς οἰουδήποτε ἀντικειμένου, ὅπερ σχηματίζει εἰ-
κόνα, καὶ μετὰ ζωηροτέρως προφορᾶς παραστήσωμεν τὴν δι-
ήγησίν μας, ὁ μικρὸς ἀκροατὴς μας θέλει ἀνοίξει ἀπλήστους
τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θέλει αἰσθανθῇ ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης
συμφέρον παθητικώτατον. Ἐὰν ἐπομένως ζυμώσωμεν ὅπως
τύχη ἐν σχῆμα ἀπὸ κηρὸν, ἢ ἀπὸ τοῦ χαρτίου κόψωμεν τοι-
οῦτον σχῆμα, ὥστε νὰ ἔχη βραχίονας καὶ κνήμας καὶ μίαν
σφαῖραν, ὡς κεφαλὴν, σχηματίζομεν τέλειον ἄνθρωπον ἔμ-
προσθεν τοῦ παιδίου. Τόση ἡ δύναμις τῆς φαντασίας του ! Καὶ
ἐὰν ὁ ἄνθρωπος οὗτος χάσῃ ἐν ἡ δύο τῶν μελῶν του, δὲν με-
ταβάλλει τὴν ὑπαρξίν του πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παιδίου·
εἶναι πάλιν ἄνθρωπος, καὶ δύναται νὰ παραστήσῃ ὅτι πρόσω-
πον θέλει τὸ παιδίον. Πολλάκις δὲ ἡ δύναμις αὕτη, ἥτις τὰ
κάνει νὰ προσωποποιῶσιν οὕτω τὰ ἀντικείμενα, ἐκδηλοῦται
πολὺ ἐνωρὶς παρὰ τοῖς παιδίοις. Εἶδον ἑνδεκα μηνῶν παιδίον,
λέγει ἡ σοφὴ συγγραφεὶς ἣν ἀκολουθοῦμεν, ἀναγνωρίζον μικρό-
τατον κόνα ἐξωγραφημένον· καὶ ὅλα δὲ τὰ παιδιὰ μετὰ ἐν
ἔτος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των, διασκεδάζουν μὲ τὰς ζωγραφίας,
διὰ τῶν ὁποίων τὰ παιδιὰ δὲν φαντάζονται ἐπὶ τῆς ὁμαλῆς
ἐπιφανείας τοῦ χάρτου ἢ τοῦ πίνυκος οὔτε τὸ σχῆμα οὔτε τὸ
μέγεθος τοῦ ἐξωγραφημένου ἀντικειμένου, ἀλλ' εὐθὺς αὐτὸ
τὸ ἴδιον ἀναπολοῦσι ζῶν ἔμπροσθεν των καὶ κινούμενον. Οὐ-
τω μία μικρὰ κόρη 18 μηνῶν φροντίζει ἐνδελεχῶς διὰ τὴν
κούκλαν της, τὴν κοιμίζει, τὴν τρέφει, τὴν φυλάττει ἀπὸ τὸ
κρύον, τὴν ἐγείρει, τὴν ἐπιπλήττει καὶ δεικνύει διὰ τρόπον ἐ-
νίοτε ἀρκετὰ σκληροῦ τὸ συμφέρον, τὸ ὁποῖον ἔχει διὰ τὴν ἡ-
θικὴν της, μολονότι αἰσθάνεται ὅτι εἶναι παίγνιον. Ὅσον μά-
λιστα τὸ παίγνιον τοῦ εἶναι ἀτάκτως πῶς ἐσχηματισμένον,
τόσον μᾶλλον ἡ φαντασία του εὐχαριστεῖται· διότι μένει ἐ-
λευθερὰ ν' ἀναπολῇ ἐπὶ τοῦ παιγνίου ἐκεῖνου ὅτι ἀντικείμενον
θέλει ἄλλο, καρ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει ἐπὶ τοῦ παιγνίου.
Αὐτὸ τοῦτο ἀγαπᾷ μᾶλλον τὰ παίγνια, τὰ ὁποῖα ἐφευρίσκει
καὶ πλάττει μόνον του. Καὶ παρατηρητέον ὅτι ὅσον ζωηρο-

τέραν φαντασίαν ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου, τόσον αὐτὸ δὲν εὐχαριστεῖται εἰς τὰ πραγματικὰ, οὕτως εἰπεῖν, παίγνια ἔχοντα μίαν μόνην διασκεδάσιν. Εἰς στρατιώτης διὰ τὸ τοιοῦτον παιδίον καλῶς ὠπλισμένος εἶναι μόνον εἰς στρατιώτης. Εὐχαριστεῖται κάλλιον νὰ τὸν ἀφαιρέσῃ τὰ ὅπλα του, νὰ τὸν γυμνώσῃ, νὰ τὸν καταστρέψῃ, διὰ νὰ δύναται νὰ τὸν μεταμορφώσῃ εἰς πατέρα, εἰς ἀδελφόν, εἰς ποιμένα, εἰς ὅ,τι δὴποτε ἡ φαντασία του ἐμπνευσθῇ. Εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου πλέον πρωτότυπον, πλήρες ἐλπίδων, καὶ ὅλα τὰ πράγματα ἐκλαμβάνει συντελεστικὰ πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἐλπίδων του καὶ ὡς ὄργανα τῶν ἡδονῶν του. Ἐν σκαμνίον ἀνεστραμμένον εἶναι ἐν πλοῖον, ἐν ὄχημα, τεθειμένον δὲ ἐπὶ τῶν ποδῶν του εἶναι οἰκία, τράπεζα, ἵππος· ἐν χαρτόνιον εἶναι εἰκὼν, σκευοθήκη ἄμαζα, πᾶν ὅ,τι τέλος θέλει.

48. Ἄς ἴδωμεν τώρα πῶς ἡ μήτηρ πρέπει νὰ διευθύνῃ τὴν φανταστικὴν ταύτην δύναμιν τοῦ παιδίου, καὶ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ. Πρὸ πάντων εἰσδύουσα εἰς τὰς θεωρίας καὶ τὴν ἀναπολητικὴν καὶ πλαστικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, πρέπει ἡ μήτηρ νὰ δίδῃ εἰς τὸ παιδίον, ὅπως διασκεδάζῃ, καὶ διασκεδάζον δὲν τὴν ἐνοχλῇ, νὰ δίδῃ, λέγομεν, μέσα τοῦ ἐργάζεσθαι μάλλον ἢ ἔργα ὅλως τέλεια· ταῦτα ὡς πραγματικὰ θέλει εὐθὺς ἀηδιάσει, ἐκεῖνα δὲ πλάσει καὶ ἀναπλάσει ποικιλοτρόπως, καὶ μένει ἐπὶ πολλὰς ὥρας εὐχαριστημένον. Κάλλιον νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ λ. χ. σανίδας εἰς σχῆμα βιβλίου, ἐπιδεχομένους νὰ τίθωνται ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης κατὰ διαφόρους τρόπους, παρὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ βιβλία ἐντελῶς ἐσχηματισμένα καὶ περιέχοντα ζωγραφίας. Ταῦτα ἐντὸς ὀλίγου θέλει σχίσει καὶ καταστρέψῃ, τὰς σανίδας ὅμως θέλει μεταχειρισθῇ ἐξ αἰρέτα ὕλικά μέσα κατασκευῆς διαφόρων ἀντικειμένων, καὶ διὰ τοῦτο θέλει ἐμποδισθῇ νὰ ζητῇ ἄλλα. Καὶ ἂν αἱ σανίδες ἦναι τετρημέναι, ὥστε νὰ δύναται διὰ ταινιῶν νὰ τὰς συναρμόσῃ κατὰ διαφόρους τρόπους, θέλει διασκεδάσει πολὺ τὸ πνεῦμά του. Ὅταν τὸ παιδίον ἦναι ἀκόμη νεώτερον, τὸ καθιστᾷ ἡ μήτηρ πολὺ εὐτυχὲς δίδουσα εἰς αὐτὸ νὰ παίξῃ πίτυρον, ἄμμον, πράγματα τὰ ὅποια διαδοχικῶς μεταβάλλονται, καὶ γίνονται ὑπ' αὐτοῦ ὕδωρ, γῆ, φαγητὸν οἷονδὴποτε. Ἐν γένει εἰς τὸ παιδίον εἶναι πηγὴ ἀνεξάντλητος ἡδονῆς πᾶν ὅ,τι πᾶσαν στιγμὴν δύναται νὰ μεταμορφώσῃ καὶ νὰ μετα-

πλάττη κατὰ τὴν γνώμην καὶ τὴν ἐπιθυμίαν του. Διὰ τοῦτο σφάλλουσι πολλὰ μῆτέρες νομίζουσαι ὅτι θὰ εὐχαριστήσωσι τὰ παιδία των δίδουσι εἰς αὐτὰ πολυειδῆ τέλεια παιγνίδια, διὰ τῶν ὁποίων ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὰ κάμνουσι ν' ἀηδιάζωσι καὶ δλονέν νὰ ζητῶσιν ἄλλα, καὶ οὕτω ν' ἀποκτῶσι βαθμηδὸν τὴν κακὴν ἕξιν τῆς ἀπληστίας καὶ τῆς δυσαρρεσκείας, ἐμποδίζουσι καὶ τὴν γλυκεῖαν φορὰν τῆς φανταστικῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματός των, καὶ τὴν ἀναγκάζουσι νὰ ἐκδίδηται ἢ εἰς νωθρότητα ἐναντίαν τῆς φύσεώς της, ἢ εἰς περιεργείας ἐπιβλαβεῖς καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὸ ἦθος. Μάλιστα ἂν καλῶς παρατηρήσωμεν, ἡ μήτηρ δίδουσα εἰς τὰ παιδία της διάφορα μέσα παιγνιδίων, ὡς ὄργανα πρὸς ἐργασίαν τῆς φαντασίας των, δύναται νὰ διακρίνῃ συνεχῶς τοὺς ποιητικοὺς χαρακτῆρας αὐτῆς καὶ τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ πνεύματός των· διότι ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τῶν παιδίων εἶναι δραματικὴ, εἰς ἣν αὐτὰ παρίστανται ὑποκρινόμενα πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ πραγματικῇ ζωῇ γίνεται καὶ μᾶλλον ἐκείνο, πρὸς ὃ ἔχουσιν ἔμφυτον κλίσιν, ἢ εἶναι ἐκ φύσεως ὀρισμένα. Συνεχῶς τὰ παιδία εἶναι ποιηταί, καὶ ἐκτὸς τοῦ ὅτι φαίνονται πολὺ ἀγαπῶντα τὴν στιχουργίαν καὶ τὴν ψαλτικὴν, καὶ ὑπὸ τοὺς ἀθῶους χαρακτηρῆς τῆς ἐκφράσεώς των ἀνευρίσκεται πᾶν ὅ,τι οἱ ποιηταὶ ἐψάλλον, πᾶν ὅ,τι ἡ μυθολογία αὐτῇ καθιέρωσε καὶ ἡ δεισιδαιμονία παρεδέχθη ὡς ἐξηγητικὸν τῆς κεχυμένης εἰς τὴν φύσιν ζωῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ φαντασία τοῦ παιδίου ἀκαταπύστως ἐμπνέεται καὶ οὕτως εἰπεῖν ποιητικῶς ἐνθουσιᾷ· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀνεξάντλητος ἀγάπη τῶν παιδίων πρὸς τὰ παραμύθια, τὰς διηγήσεις καὶ τὰ πεπλασμένα διηγήματα.

49. Ἐὰν λοιπὸν τὸ παιδίον ἦναι ἄρρεν, ἡ μήτηρ παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ 2 περιόπου ἐτῶν, ὡς ἀναφέρει καὶ ἡ Κ. Νέκερ, περνᾷ ἐν μέρει τῶν ἡμερῶν του εἰς τὸ νὰ παριστᾷ τὸ πρόσωπον τοῦ ἡνιόχου. Δύο καθέκλαι διὰ ταινιῶν ζευγνύμεναι γίνονται οἱ σύροντες τὸ ὄχημα ἵπποι του, αὐτὸ τὸ ἴδιον καθηται ὅπισθεν ἐπὶ τρίτης· καθέκλας, κρατοῦν τοὺς χαλινοὺς εἰς τὴν μίαν χεῖρα καὶ μικρὰν μάστιγα εἰς τὴν ἄλλην. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὀδηγεῖ τοὺς ἵππους του δεικνύει ὅτι τοὺς νομίζει ζῶντας καὶ ἐνεργοῦντας, καὶ ἅτι πλέον δεικνύει ὅτι τὸ πνεῦμά του κλίνει πρὸς τὴν ἱππευτικὴν τέχνην ἢ τὴν ἀμῆχαναν, καὶ δίδει εἰς τὴν φρόνιμον μῆτέρα τί καὶ πῶς

πρέπει νὰ σκέπτηται περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ παιδίου της, καὶ πρὸς ἐκεῖνο. νὰ τὸ ἀνατρέφῃ. Τὸ αὐτὸ παιδίον καταγίνεται ἀρκετὰ κανονικῶς νὰ τρέφῃ μὲ σπόρους φαντασιώδεις πτηνὰ τῆς αὐλῆς φαντασιώδη καὶ αὐτά. Ζητεῖ ν' ἀφήσωσιν ἀνοικτὴν τὴν θύραν τοῦ δωματίου του, ὅπου τὰ ἔχει· καὶ ἂν κατὰ τύχην τὴν κλείσωσιν, εὐθὺς φωνάζει ὅτι ἐμποδίζουσι τὰ πτωχὰ του κανάρια καὶ τὰς πτωχὰς του ὄρνιθας νὰ ἐξέλθωσιν. Ἄλλα παιδία καταγίνονται νὰ ῥίπτωσι τόξα μὲ τόσῃ ἀφοσίωσιν, ὥστε ἀπὸ τὰς φιλονεικίας καὶ τὰς κραυγὰς των ὁ πατὴρ νομίζει ὅτι ἀληθῶς τοξοβολοῦσι τὰ τέκνα του· ἀλλὰ καταβαίνων εἰς τὸν κῆπον, ὅπου αὐτὰ παίζουσιν, οὐδὲν ἄλλο βλέπει εἰμὴ ἓνα τοῖχον, πρὸς τὸν ὁποῖον γίνονται ὅλοι οἱ ἀγῶνες καὶ τὰ γυμνάσιά των. Ἐπομένως ἔαν τὸ παιδίον ἦναι κοράσιον, παρατηρεῖ ἡ συνετὴ μήτηρ εἰς τὰ παίγνιά του ὅτι δύνανται συνεχῶς νὰ ἐνόωνται μετὰ τῆς φαντασίας του πολλὰ τῶν ἰδι-αζόντων εἰς τὴν γυναικείαν φύσιν αἰσθημάτων, καὶ μάλιστα τὸ εἰλικρινὲς καὶ κατανυκτικὸν αἶσθημα τῆς συμπαθείας· ὥς τε ἡ κλίσις τῆς μικρᾶς κόρης πρὸς τὰς κούκλας ἔχει τι ἐνίοτε θελκτικόν. Οὕτω κατὰ τὴν ἡλικίαν τῶν τεσσάρων ἐτῶν, καθ' ἣν τὸ πολὺ γόητρον τῆς φαντασίας ἀρχίζει ὅπως οὖν νὰ διασκεδάζηται, ἡ κόρη παίζουσα μὲ τὴν ἡγαπημένην της κούκλαν, τὴν ῥίπτει κατὰ γῆς ἐξ ἀπροσεξίας καὶ τῆς σπᾷ τὸ πρόσωπον. Κραυγαὶ φοβεραὶ τότε καὶ φορικτὴ ἀπελπισία ἐπέρχονται εἰς τὸ κοράσιον, καὶ πολὺ περισσότερον ὅταν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ, μὴ ἐκλαμβάνοντες τὸ πρᾶγμα ἀρκετὰ σπουδαῖον, ἡμιγελῶντες καὶ ζητοῦντες νὰ τὸ διορθώσωσι, τὸ κάμνουσι χειρότερον. Θλίψις τότε ἀναμειγμένη μὲ ὀργὴν γίνεται συνεπεία τούτου, καὶ μάλιστα ἔαν θελήσωσι ν' ἀντικαταστήσωσι τὸ παιγνιδίον του δι' ἄλλου. Τότε ἡ κόρη ὁμοιάζει πλέον ἀληθῆ μητέρα, εἰς ἣν τολμῶσι νὰ παρουσιάσωσιν ἄλλο παιδίον ἀντὶ τοῦ ἰδικοῦ της· «δὲν εἶναι πλέον αὕτη ἡ κούκλα μου, φωνάζει μετὰ λυγμῶν, δὲν τὴν ἀναγνωρίζω πλέον· μὴ νομίζετε ὅτι θὰ τὴν ἀγαπήσω, λάβετέ την, δὲν θέλω πλέον νὰ τὴν ἶδω.»

50. Ἀναφερόμεν τὰ παραδείγματα ταῦτα διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι αὕτη, δίδουσα τροφὰς διαφόρους εἰς τὴν φαντασίαν τῶν παιδίων της, δύνανται νὰ διευθύνῃ τὴν ἀνατροφὴν των πρὸς ὥραίας ἔξεις καὶ ἐνάρστον διαγωγὴν. Οὕτως εὐχαριστοῦσα τὴν φαντασίαν των, καὶ ἐξ ἄλλου μέρους ἠθικῶς ῥυθμίζουσα τὸν

νοῦν των, θέλει πλάττει ἡ ἰδία διηγήσεις καὶ μύθους περιέ-
χοντας πρόσωπα καὶ πράγματα, διεγείροντα εἰς τὴν ψυχὴν
τοῦ παιδίου ἢ φρόνησιν καὶ προσοχὴν εἰς τὴν ζωὴν του, ἢ
αἰσθήματα συμπαθείας πρὸς τοὺς ὁμοίους του, ἢ εὐπειθείας
καὶ ὑποταγῆς πρὸς τοὺς γονεῖς του, καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς ὁ-
μοίους του, καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸν πανάγαθον ποιητὴν. Ἐγὼ
πρὸς παράδειγμα ἡ διήγησις αὕτη ὅλως πλαστὴ ἐκ τῆς δημι-
ουργικῆς φαντασίας τῆς μητρός. « Ἦτο, λέγει ἡ μήτηρ, μία
γυνή, ἥτις εἶχε δύο τέκνα κοράσια, τὸ ἓν ἐκαλεῖτο Σοφία καὶ
τὸ ἄλλο Εἰρήνη· δὲν εἶχον δὲ καὶ τὰ δύο ὁμοίους χαρακτήρας
καὶ αἰσθήματα. Τὸ πρῶτον τὸ μεγαλύτερον δὲν ἤκουε τόσον
τὰς ὁδηγίας τῆς μητρός του, ἡγάπα περισσότερον νὰ κοιμᾶται
καὶ νὰ παίζει ἀτάκτως, καὶ νὰ περιπαίζει τὰ παιδιά μὲ τὰ ὁ-
ποῖα ἔπαιζε· τὸ μικρότερον ἦτον ὅλως διόλου τὸ ἐναντίον, ἔ-
καμνεν εὐθὺς ὅ,τι ἡ μήτηρ τῷ διέταττε, καὶ ὅταν ἔπαιζε μὲ
ἄλλα παιδιά, ὅχι μόνον δὲν τὰ περιεγέλα, ἀλλὰ καὶ τὰ περι-
εποιεῖτο ἐὰν ἦσαν πτωχά. Ἡ Σοφία μίαν ἡμέραν ἔφαγε πε-
ρισσότερα ὀπωρικά παρ' ὅσα ἡ μήτηρ διώρισεν εἰς καθένα,
καὶ ἅμα ἠγέρθη τῆς τραπέζης ἐκοιμήθη. Ἐκ τούτου ἠσθέ-
νησε βαρέως· ἡ Εἰρήνη ἀντὶ νὰ παίζει ἐκάθητο πάντοτε
πλησίον τῆς, καὶ ὅταν τὴν εἶδε πολὺ ἀσθενῇ, δὲν ἠθέλησε κα-
θόλου νὰ φάγῃ οὔτε νὰ κοιμηθῇ, ἀλλὰ γονατισμένη ἔμπρο-
σθεν τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας, προσ-
κύχeto. Ἀπὸ τὰς παρακλήσεις τῆς μικρᾶς ἀδελφῆς ἡ Σοφία
ἐθεραπεύθη, διότι ὁ Κύριος ἀκούει τὰ μικρὰ παιδιά ὅταν τὸν
παρακαλῶσιν, ἐπειδὴ εἶναι ἄκακα καὶ ἀθῶα καὶ τὰ ἀγαπᾷ.
Ἀφοῦ δὲ ἀνέλαθε καὶ ἔγεινεν ὑγιής, ἔπαυσε πλέον τοῦ νὰ πα-
ρακούῃ τὴν μητέρα τῆς, τοῦ ν' ἀγαπᾷ πολὺ τὸν ὕπνον καὶ νὰ
μὴ προσεύχηται, ὥς ἔκαμνε πρὶν ἀσθενήσῃ. Τῇ ἔμεινεν ὁμοίως
τὸ ἐλάττωμα τοῦ περιπαίζειν· ἀλλὰ μίαν ἡμέραν ἐνῶ περιέ-
παizen ἐν παιδίον, διότι εἶχε φόρεμα ἐσχισμένον καὶ λερωμέ-
νον, συνέβη ἐνῶ ἔτρεχε καὶ αὐτὴ εἰς τὸν κῆπον νὰ πέσῃ καὶ
νὰ σχίσῃ καὶ νὰ λασπώσῃ τὰ φορέματά τῆς. Κλαίουσα τότε
ἦλθεν εἰς τὴν μητέρα, ἥτις τὴν ἐνθύμισην ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς δὲν
πρέπει νὰ περιπαίζει τὰ παιδιά, τὰ ὅποια εἰν' ἐσχισμένα καὶ
λερωμένα, διότι εἶναι πτωχά· καὶ τὴν ἀφῆκε πολλὴν ὥραν εἰς
τὴν κατὰστασιν ἐκείνην. Τότε ἡ Σοφία κλαίουσα πολὺ, παρ-
εκάλεσε τὴν μητέρα τῆς νὰ τὴν ἀλλάξῃ τὰ φορέματά τῆς.

ἔκτοτε ἔπαυσε καὶ τοῦ νὰ περιγελαῖ, καὶ ἔγινε πλέον φρόνι-
μον κοράσιον, ὥς ἦτον ἡ ἀδελφὴ τῆς, καὶ συμπαθητικὸν πρὸς
πάντα τὰ παῖδιά, καὶ τὸ κυριώτερον ὑπήκουεν εἰς τὴν μητέρα
του, καὶ συχνὰ συχνὰ ἤρχετο ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνης τοῦ Κυ-
ρίου καὶ τῆς Παναγίας καὶ κρυφίως προσηύχετο. »

§4. Ὁμοίως πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς φαντασίας τοῦ παιδίου
τῆς καὶ ῥύθμισιν ἀγαθὴν τῶν ἡθῶν καὶ τῆς καρδίας του, ἡ
μήτηρ θέλει διδάσκει εἰς αὐτὸ ποιημάτιά τινα ἀρμόδια πρὸς
τὴν ἡλικίαν του. Καὶ πρὸς χρῆσιν τῆς ἔστωσαν τὰ ποιημάτια
ταῦτα, ὅμοια τοῖς ὁποίοις θέλει φροντίζει νὰ εὕρῃσκη καὶ ἄλ-
λα, ἢ νὰ συνθέτῃ ἡ ἰδίᾳ, ἂν δύνηται.

1.

Ὁ Κύριος φροντίζει γιὰ τὸ μικρὸ πουλὶ,
Ποῦ κάθηται κρυμμένο στοῦ δένδρου τὸ κλαδί.

2.

Ἡ μέλισσα ἐργάζεται μέσα εἰς τὴν κυψέλη,
Καὶ καταβαίνει ὁ Θεὸς καὶ τῆς χαρίζει μέλι.

3.

Τὸ μυρμηκι στὴν φωλιά του ὅλο τὸ καλοκαίρει
Τρέχει πάνω, τρέχει κάτω καὶ μαζώνει σιτηράκι.
Καὶ γιὰ τοῦτο τὸν χειμῶνα κάθηται καὶ ἡσυχάζει,
Κ' ὁ Θεὸς μὲ γλυκὸ μάτι ἀπὸ πάνω τὸ κυττάζει.

4.

Εἶν' Κύριος τοῦ κόσμου ὁ Χριστὸς μας,
Καὶ στέλλει ὅλα τὰ καλὰ ἐμπρὸς μας.

Μικρὰ παιδάκια τρέξατε,
Μὲ δάκρυα χαρᾶς βρέξατε
Τὴν θείαν ἀγκαλιά του,
Κ' ἀκοῦστε τὴν λαλιά του.

Εἰς τὴν ζωὴν, λέγει, νὰ περπατῶμεν
Ἀθῶα σὰν πουλιά, καὶ νὰ ζητῶμεν

Ἐκεῖνον νὰ μᾶς βοηθῇ.
Καὶ ὅ,τι θέλει καὶ ποθεῖ
Ἡ μήτηρ μας προθύμως
Νὰ κάμνωμεν καὶ εὐθύμως.

5.

Διὰ τὰ Χριστούγεννα.

1

Λαμπρὰ καὶ φαιδρὰ ἡ ἡμέρ' ἀνατέλλει,
Καθ' ἣν ἐγεννήθ' ὁ Σωτὴρ μας Χριστός.
Καλὰ οὐρανόθεν χαρίσματα στέλλει
Στοὺς ὅσοι αὐτὸν προσκυνοῦσι πιστῶς.

2

Μὲ θάρρος λοιπὸν καὶ ἡμεῖς ἀνυψοῦμεν,
Καλοὶ μας γονεῖς, τὴν μικρὰν μας φωνήν·
Καλὰ κ' ἀγαθὰ καὶ εἰς σὰς τὸν ζητοῦμεν
Νὰ δίδῃ, καὶ πᾶσαν ζωῆς καλλονήν!

3

Πιστεύομεν πῶς ὁ Χριστὸς μᾶς ἀκούει,
Διότι λαλοῦμεν μ' ἀθῶαν καρδιά·
Τὴν θύρα του, εἶπε, στὸν ὅστις τὴν κρούει
Ἀνοίγει, καὶ ὅλ' ἀγαπᾷ τὰ παιδιὰ.

6.

Διὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου.

1

Μέχρι τοῦ τάφου, Χριστέ, ἐταπεινώθης,
Πλὴν τροπαιοῦχος ἐκείθεν ἀνωρθώθης.
Καὶ τοὺς θνητοὺς ἡμᾶς συγκαταθάψας
Μᾶς ὤρθωσας, τὴν νίκην περιάψας
Εἰς τῆς ζωῆς μας τὸν χάρτην, ὃν ἡ χεὶρ
Ἡ πλαστοουργός σου μᾶς ἔδωκε Σωτὴρ!

2

Ματαίως σ' ἤρπασ' ὁ θάνατος ὡς θῦμα,
Εἰς τ' ἅγιόν σου, Χριστέ μου, ὅμως μνήμα
Αὐτοῦ τὰ σκῆπτρα κατέβης γιὰ νὰ φθείρης,
Κ' ἐκεῖ τοὺς σπόρους τῆς ἀφθαρσίας σπείρης.
Κ' ἐφύτρωσε τὸ δένδρον τῆς ζωῆς,
ὑπὸ τὸ ρεῦμα τῆς θείας σου πνοῆς!

3

ὦ! καρποὶ τούτου καὶ ἄνθη μυροβόλα
Εἰν' τῆς ἀγάπης τὰ ἔργα κεῖνα ὅλα
Ποῦ ἐπραξε καθ' ὅλον σου τὸν βίον

Τὸν ἐπὶ γῆς, ἡμᾶς διὰ μυρίων
 Λυτρώσας, Κύριε, ἀγαθουργιῶν,
 Καὶ δοὺς ἀφθάρτων πλοῦτον εὐπραγιῶν.

7.

Διὰ τὴν Πρωτοχρονιάν.

Ἐνα παιδάκι σήμερον κτυπάει πόρτα, πόρτα,
 Καὶ λέγει, καλημέρα σας, μιὰ ἱστορί' ἀκοῦστε
 Ποῦ σᾶς ἀρέσει περισσά, κ' ἀνοίγει τὴν καρδιά σας,
 Καὶ μέσ σου σύννεφα χρυσᾶ σᾶς κάνει νὰ πετάτε:
 α Ἀπόψε τὰ μεσάνυκτα μὲ γέννησ' ὁ παπᾶς μου,
 Κ' ἐπέταξε καὶ μ' ἄφησε μέσα στοὺς πέντε δρόμους.
 Μάνα, μοῦ εἶπε, δὲν ἔχω ἐδῶ νὰ με κυττάζῃ,
 Μόν' βρίσκεται στὸν οὐρανὸ πρὶν νὰ γενῇ ὁ κόσμος.
 Κ' αἰῶνας ἀτελείωτους βαστᾷ τὸν θεῖο θρόνο.
 Ἐτζί δ' αὐτὸς μ' ἐγέννησε στὴν γῇ χωρὶς μητέρα,
 Ὡς ἔγέννησε τὴν Ἀθηνᾶ τοῦ Δία τὸ κεφάλι.
 Καὶ δυὸ σκκούλαις, δέτε ταις, κρέμασε στὸ λαιμὸ μου,
 Ἀπὸ ὠραῖα ἴπωρικά γεμάταις ὡς τὸ στόμα.
 Γιὰ νὰ πηγαίνω νὰ κτυπῶ ταῖς πόρταις τῶν ἀνθρώπων,
 Ποῦ εἶναι κρῖο φοβερό, καὶ δὲν ἔμπορῶ στὸ δρόμο,
 Χωρὶς φωτιά καὶ σκέπαση νὰ ζήσω, νὰ γεράσω.
 Κ' ἔτζί δ' αὐτοὶ χαρούμενοι τὴν πόρτα νὰ μ' ἀνοίγουν,
 Νὰ μὲ καλοκυττάζουνε καὶ νὰ μὲ ἀγκαλιάζουν.
 Κ' ἐγὼ μ' αὐτὰ τὰ ἴπωρικά καὶ μ' ἄλλα δῶρα π' ἔχω,
 Τοὺς κόρπους των, τὰ σπῆτια των ὅλα νὰ τὰ γεμίζω.
 Καὶ ν' ἄχουνε νὰ τρώγουνε καὶ στοὺς πτωχοὺς νὰ δίνουν,
 Στοὺς πεινασμένους καὶ γυμνοὺς φορέματα νὰ στέλλουν,
 Κ' ἐκείνους ὅπου πάσχουνε ὅλους νὰ τοὺς θυμοῦνται. »

52. Εἰς τοιαῦτα ποιημάτια ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἃς γυμνάζῃ ἢ συνετὴ μήτηρ τὴν ζωντανήν φαντασίαν τοῦ παιδίου της, καὶ ἃς προσέχη πολὺ τὰς τροφούς, ἢ παιδαγωγούς, ἢ ὑπηρετρίας τῆς οἰκίας, ὅταν τυχὸν συναναστρέφονται μὲ τὸ παιδίον, νὰ μὴ λέγωσιν εἰς αὐτὸ παραμύθια, ἐκ τῶν ὁποίων ἐντυπώνονται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἢ αἰσθήματα φόβου, καθὼς ὅταν διηγῶνται φαντάσματα καὶ νηρηίδας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα δεισιδαιμονικὰ πλάσματα, ἢ ἐντυπώσεις πονηρίας καὶ ὀρέξεις φυλαί, αἵτινες πολὺ τὸ δηλητήριον τῆς διαφθορᾶς ἐπιχέου-

σιν εἰς τε τὴν φαντασίαν τοῦ καὶ τὰ ἤθη τοῦ. Ὁμοίως θέλει ἐμποδίζει αὐτὰς νὰ μανθάνωσιν εἰς τὸ παιδίον τῆς τραγοῦδια κοινὰ καὶ τετριμμένα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁμοίως ὑπάρχει διαστροφή ἠθικὴ ἐξεικονισμένη, διεγείρουσα τὴν ζωηρὰν φαντασίαν ἀνεπαισθήτως εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ ἀπρεποῦς καὶ τοῦ κακοῦ. Καὶ ἱστορικὰς δὲ διηγήσεις ἐμπορεῖ μὲ πολλὴν ὠφέλειαν νὰ ἐκθέτῃ εἰς τὰ παιδιά τῆς, λαμβάνουσα τὰς ἀπλουστέρους καὶ ἠθικωτέρους ἐκ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἐλληνικῆς. Ἡ ἱστορία τῆς σώφρονος Πηνελόπης λ. χ. εἶναι ἀρίστη τροφή καὶ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ ἤθους. — Αὕτη, λέγει ἡ μήτηρ, ἦτο βασίλισσα τῆς Ἰθάκης, μιᾶς νήσου ἐλληνικῆς, καὶ εἶχε σύζυγον τὸν φρονιμώτατον Ὀδυσσεά, καὶ ἓνα μικρὸν υἱὸν τὸν Τηλέμαχον, ὁ ὁποῖος πολὺ ἡγάπα καὶ ἐσέβετο καὶ τὴν μητέρα τοῦ καὶ τὸν πατέρα τοῦ. Οὗτος ὁ πατὴρ εἶχεν ἀναχωρήσει εἰς μακρὸν πόλεμον ὁμοῦ μὲ ἄλλους Ἕλληνας, καὶ ἐπολέμει μετ' αὐτῶν πολλὰ ἔτη ἐναντίον τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι εἶχον κάμει μεγάλον κακὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἀφοῦ δ' ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος, ἐπέστρεψεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν πατρίδα τοῦ, ὅπου τὸν ἐπερίμενον ἡ καλὴ σύζυγός τοῦ Πηνελόπη καὶ ὁ ἀγαπητός τοῦ υἱὸς Τηλέμαχος. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζε καλῶς τὸν δρόμον, ἐπλανήθη καὶ ἐπῆγεν εἰς διαφόρους ἄλλους τόπους. Μεταξὺ τούτων ἐπῆγε καὶ εἰς μίαν ὠραιότατην νῆσον, ὅπου ἦτο μία πολὺ σοφὴ καὶ πλουσία καὶ ὠραία βασίλισσα λεγομένη Καλυψώ, ἥτις τὸν ἠνάγκαζε νὰ μένῃ πλησίον τῆς. Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς ἐνθυμεῖτο τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα τοῦ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ καὶ τὴν σύζυγόν τοῦ, καὶ κατάρθωσε ν' ἀναχωρήσῃ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφώτιζε τὴν φρόνησίν τοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔκαμε τόσα ἔτη ἕως νὰ φανῇ ὁ Ὀδυσσεὺς, οἱ προὔχοντες τῆς Ἰθάκης ἔλεγον εἰς τὴν Πηνελόπην ὅτι ἐχάθη καὶ νὰ μὴ τὸν περιμένῃ πλέον, ἀλλὰ νὰ δεχθῇ ἓνα ἐξ αὐτῶν βασιλέα καὶ σύζυγον. Ἡ Πηνελόπη ὅμως τοὺς ἤκουε μὲ πολλὴν ἀγανάκτησιν, καὶ ἐπερίμενε χωρὶς δισταγμὸν τὸν Ὀδυσσεά. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἤμπορεῖ ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτοὺς, διότι ἦσαν πολλοὶ, ἤρχισε νὰ ὑφαίνῃ πανίον καὶ τοὺς ἔλεγεν ὅταν τὸ τελειώσῃ, θ' ἀποφασίσῃ νὰ κάμῃ τοῦτο τὸ ὁποῖον αὐτοὶ ζητοῦσι· καὶ διὰ νὰ μὴ τελειώσῃ ποτὲ τὸ ὕφασμα, τὴν νύκτα ἐξήλωνεν ὅσον ὕφαινε τὴν ἡμέραν. Ἔως οὗ ἔφθασε πλέον καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς, καὶ τότε τοὺς μὲν προὔχοντας ἐκείνους, οἱ δ'

ποῖοι ἐτυράννουν τὴν σύζυγόν του, τοὺς ἐδίωξε, καὶ ἄλλους ἐφόνευσεν· εἰς δὲ τὴν Πηνελόπην καὶ τὸν υἱόν του ἔδωκε πολλὰ καὶ ὠραία δῶρα διὰ τὴν ἀρετὴν των, καὶ ἐβασίλευεν εὐτυχὴς καὶ χαρούμενος μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του.—Ὁμοίως καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱστορικὰ εὐχαριστοῦντα τὴν φαντασίαν τοῦ παιδίου, καὶ διεγείροντα εἰς τὴν ψυχὴν του ὠραίας ἐντυπώσεις, ἔμπορεῖ ἡ μήτηρ νὰ διηγῇται μὲ ἀφέλειαν καὶ πρὸς ὠφέλειαν.

§3. Πρὸς τοῦτοις ἡ μήτηρ ἀφορώσα εἰς τὴν ζωηρότητα τῆς παιδικῆς φαντασίας, θέλει ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ παιδίου τῆς πᾶσαν παιδιάν, ἡ ὁποία καταγοητεύει τὴν φαντασίαν καὶ κάμνει τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου νὰ κυριεύηται ἀπὸ φόβον. Τοιαῦτα παιγνίδια εἶναι τὰ γινόμενα μὲ μορφασμοὺς καὶ μιμήσεις ἄλλων προσώπων, μάλιστα φοβερῶν καὶ παραδόξων. Ἐὰν λ. χ. κάμῃ τις νὰ χορεύῃ μία μεγαλητέρα κούκλα ἔμπροσθεν παιδίου τριετοῦς, τοῦτο θέλει χαρῇ ἐνόσῳ αἱ κινήσεις τῆς κούκλας θέλουσιν εἶναι γλυκεῖαι καὶ ἱλαραί. Ἐὰν ὅμως τὰ πηδῆματα τῆς κούκλας μεγεθύνωνται, ἔαν αἱ χεῖρές τῆς κινῶνται μὲ περισσοτέραν βίαν, τότε τὸ παιδίον θέλει ἴσως γελάσει δυσνατώτερον, ἀλλὰ θέλει συμμαζωχθῇ πλησίον τῆς μητρὸς του, καὶ ἡ ἐρυθρότης ἢ ἡ ἀσυνείθιστος ὠχρίασίς του θέλουν προδώσει τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ φόβου, ὅστις τὸ κυριεύει. Καὶ ὅσοι ἔχουσι τὸ προτέρημα τῶν μορφασμῶν, διασκεδάζουσιν ἐκ τῆς ἡδονῆς ἥτις φαίνεται ὅτι διεγείρεται εἰς τὰ παιδία ἐξ αὐτῶν. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ ἡδονὴ αὕτη τότε εἶναι καθαρὰ ἀπὸ φόβον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδίων, ὅταν ταῦτα ἀναγνωρίζωσιν εἰς πᾶσαν στιγμὴν τὴν φυσικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ γελωτοποιοῦ εἰς τὰ διαλείμματα τῶν μίμων του· διότι ὅταν χωρὶς διακοπὴν τοὺς ἐξακολουθῇ, καὶ μάλιστα ὅταν μορφασμόν τινα πλησιάζῃ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ παιδίου, τότε αὐτὸ φοβεῖται καὶ τρέμει. Ἐπειδὴ ἡ φαντασία του παρουσιάζει πλεόν ἔμπροσθέν του ὅχι τὸ γνωστὸν πρόσωπον, ἀλλὰ μεταμεμορφωμένον ὄν, φάντασμά τι, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φαντασία του δίδει ζώην.

§4. Πάντα λοιπὸν τὰ τοιαῦτα πρὸς διασκέδασιν τῶν παιδίων παίγνια πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ἐμποδίζῃ, καθόσον μάλιστα ἐξ αὐτῶν συμβαίνουσι πολλὰ δυστυχήματα, τὰ ὅποια προξενοῦσι τὴν δυστυχίαν των εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν. Καὶ ὅχι μόνον δὲ σωματικὰ δυστυχήματα, ἀλλὰ καὶ ἡθικὰ· διότι ὁ φόβος

διὰ τὰ φαντάσματα ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐμπορεῖ νὰ τὰ καταστήσῃ
 τρελλὰ, ἀναίσθητα, υποκείμενα εἰς τρόμον κτλ., τὰ καθίσταται
 καὶ χαῦνα, υποκριτικά, ἐνίοτε δόσπιστα καὶ τοσοῦτον δειλὰ
 ἐνώπιον καὶ τοῦ ἐλαχίστου πραγματικοῦ κινδύνου, ὥστε τὰ
 κάμνει νὰ τρέχωσιν εἰς τὴν ἀπώλειάν των. Διὰ τοῦτο ἡ μήτηρ
 θέλει φροντίζει νὰ μὴ πηγαίνωσι τὰ παῖδιά της τὴν νύκτα
 χωρὶς φωτὸς εἰς κανὲν μέρος· διότι ἡ σκοτία διεγείρει τὴν
 φαντασίαν, καὶ τὴν κάμνει νὰ παριστάνῃ ἐνώπιον τῶν παιδίων
 τέρατα καὶ κρημνοὺς καὶ φαντάσματα, ἐξερχόμενα ἐκ τῆς
 γῆς καὶ ἐκ τῶν τοίχων καὶ ἐκ παντὸς τόπου. Ἀκόμη καὶ αἱ
 εἰκόνες αἱ ἐξωγραφημέναι ἐμποροῦσιν ἐμπροσθέν των νὰ ἐμψυ-
 χώνωνται, καὶ νὰ ρίπτωνται ἐπάνω των νὰ ζητῶσι νὰ τὰ κα-
 ταφάγωσιν. Ἐκ τούτων προῆλθον αἱ δεισιδαιμονίαι περὶ φα-
 σμάτων, καὶ ἐξωτικῶν, καὶ νηρηίδων, καὶ καλλικανθάρων, καὶ
 τῶν τοιούτων, αἱ ὅσαι κυριεύουσι τὰς ψυχὰς τῶν γυναικῶν
 μάλιστα καὶ τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς καταταρσανοῦσιν
 ἀπὸ φόβον καὶ τρόμον. Εἰς τὸ τοιοῦτον πολλὰκις συντελοῦσιν
 οἱ ὑπηρεταὶ καὶ αἱ ὑπηρετρίαι, οἵτινες πιστεύοντες τὰς δεισι-
 δαιμονίας ταύτας, τὰς μεταδίδουσιν εὐκόλως καὶ εἰς τὰ πνεύ-
 ματα τῶν παιδίων, ὅταν τύχῃ νὰ συνανασφύωνται μετ' αὐ-
 τῶν, νὰ τοῖς λέγωσι παραμύθια, ἢ νὰ τὰ δηγάωσι τὴν νύκτα
 εἰς κανὲν μέρος. Ἐκ τούτου βλέπομεν τὰ παῖδιά ὅτι φοβοῦν-
 ται καὶ πολλὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα, ὡς αἰθίοπα, ἀνθρακία,
 καμινάπτην, προσωπιδοφόρους, καὶ μετὰ φρίκης ἐπομένως ἀ-
 ναπολοῦσι τὴν ἐνθύμησιν τούτων· διότι ἡ φαντασία των ὑπὸ
 τὸ κεκρυμμένον αὐτῶν πρόσωπον ἀναπλάττει διάφορα πλά-
 σματα καὶ σχήματα, ἐμπνέοντα εἰς τὴν ψυχὴν των παράλογον
 φόβον, τοῦ ὁποίου τ' ἀποτελέσματα εἶναι, ὡς εἶπομεν, καὶ ἐ-
 πικίνδυνα καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς τῶν παιδίων ἐπιβλαβῆ. Διὰ
 τοῦτο ἡ μήτηρ ἐνωρὶς θέλει προφυλάττει τὰ παῖδιά της ἀπὸ
 πᾶν τοιοῦτον δυνάμενον νὰ διεγείρῃ τὴν ζωηρότητα τῆς φαν-
 τασίας των.

Ἡ δὲ Πρὸς τοῦτο θέλει πρὸ πάντων φροντίζει ν' ἀπομακρύ-
 νῃ τὰ παῖδιά της ἀπὸ τὴν συναναστροφὴν μετὰ τῶν ὑπηρετῶν
 καὶ ὑπηρετοιῶν εἴτε τῆς οἰκίας της, εἴτε ἄλλων, καὶ μετὰ
 γρυθιδίων μυθολόγων καὶ παιδίων μεγαλητέρων κατὰ τὴν ἡλι-
 κίαν. Διότι πάντα ταῦτα τὰ πρόσωπα εἴτε διὰ νὰ εὕρισκωσι
 διασκεδάσαν, εἴτε διὰ νὰ καθησυχάζωσι τὰ παῖδιά τὰ ἐμπι-

στευόμενα εἰς τὴν φροντίδα καὶ ἐπιστασίαν των, καταφύ-
γουσιν εἰς τὰς χιμαίρας τῆς φαντασίας, αὐτὰς ὁλονέν παριτά-
νουσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν παιδίων τοὺς ὅλως φαντασιώ-
δεις, καὶ βυθίζουσι τὰς ψυχὰς των εἰς τὸν φόβον καὶ τὴν δει-
λίαν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ πρέπει ἡ μήτηρ νὰ φροντίζη νὰ χορηγῇ εἰς
τὸ παιδίον τῆς ἀντικείμενα, εἴτε πρὸς παιδιάν, εἴτε πρὸς καθ-
ησύχασίν του ὅταν κλαίῃ ἢ ἀτακτῇ, τοιαῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ
παιδίον δύναται νὰ λησμονῇ πάντα φόβον, νὰ εὕρῃ μόνον
τέρψιν, ἢ νὰ ἐμπνέται ἀνεπαισθήτως πως αἰσθήματα γενναι-
ότητος καὶ φιλανθρωπίας. Οὕτως ἀντὶ οἱ παίζοντες μετὰ τῶν
παιδίων νὰ μιμῶνται τὰς κραυγὰς τῶν ἀγρίων ζώων, νὰ με-
ταμορφώνωνται εἰς μαύρους ἢ εἰς ἄλλα πρόσωπα φοβερά, εἶναι
κάλλιον νὰ ψάλλωσι τὴν γλυκεῖαν φωνὴν τῶν ἀηδόνων καὶ
ἄλλων πτηνῶν, νὰ παρουσιάζωνται ὡς ἐπαίται ζητοῦντες ἄρ-
τον καὶ ἔνδυμα, καὶ ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ ἓν ἢ δύο παιδία γυ-
μνὰ καὶ πεινῶντα, ἀλλ' ὥραϊς καὶ καθάρια τὰς χεῖρας καὶ
τοὺς πόδας· ἢ νὰ φέρωσι πρόσωπον στρατιώτου πολεμιστοῦ,
ὅστις εἰς πόλεμον ἔχασε δῆθεν τοὺς ὀφθαλμοὺς του, καὶ περι-
φέρεται ψάλλων τὴν ἀνδρίαν καὶ τὰ κατορθώματα ἐαυτοῦ καὶ
τῶν συμπολεμιστῶν του. Τοιαῦτα εἰκόνες ἱλαρύνουσι τὴν φαν-
τασίαν τοῦ παιδίου, καὶ διεγείρουσιν εἰς τὴν καρδίαν τὰ γλυκεῖα
αἰσθήματα τῆς συμπαθείας καὶ φιλανθρωπίας διὰ τὸν πραγ-
ματικὸν βίον, ἐνῷ αἱ ἄγριαι κραυγαὶ καὶ τὰ φοβερά πρόσωπα
συγκινοῦσι μὲν ἔως τὸ παιδίον εἰς κροτώδη γέλωτα, ἀλλ' ἡ
χαρὰ του εἶναι προσπεποιημένη, καὶ δεικνύει μᾶλλον τὴν τα-
ραχὴν τῆς φαντασίας του, καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν τρομὴν
σύγχυσιν τῆς ψυχῆς του.

56. Ἐν ἄλλο ἔμφυτον σύστημα, χαρακτηριστικὸν τῆς φαν-
τασίας τῶν παιδίων, τὸ νὰ ἐνασχολῶνται ἀρκετὰ εἰς τὸν πα-
ρόντα καὶ τὸν μέλλοντα χρόνον, ὅταν περιέχῃ ἀγαθόν τι εὐά-
ρεστον καὶ ἀγαπητὸν, ἐμπορεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὴν σοφὴν μητέρα
ὥραϊαν ἀφορμὴν νὰ ἐνασχολῇ τὴν φαντασίαν τοῦ παιδίου τῆς,
καὶ νὰ διαχέῃ εἰς τὴν καρδίαν του τὴν γλυκύτητα τῆς ἀθώας
εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν ἡ θεία Πρόνοια ἐχορήγησεν εἰς τ' ἀ-
γαπητὰ ταῦτα πλάσματα. Τὸ παιδίον πάντοτε ἐνῷ δὲν δια-
τίθεται ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τῆς προτεραιάς, διότι καθ' ἐκάστην
πρωτὰν γεννᾶται μόνον μετὰ τὸ αἶσθημα τῆς ἀθωότητος, καὶ
νομίζει ὅτι δικαιολογεῖται δι' ὅλα τὰ σφάλματά του, ἕως

εἶπε « τοῦτο ἦτο χθές », περὶ τοῦ μέλλοντος ὅμως σκέπτεται ἀρκετὰ θεληματικῶς, ὅταν τοῦτο ᾖναι πλησίον καὶ εὐάρεστον. Λογαριάζει μετ' ἀκριθείας τὰς ἡμέρας αἵτινες τὸ χωρίζουσιν ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς, καὶ αἱ πολλὴ ἀκριβεῖς ὑποσχέσεις ἔχουσιν ἐπιβροῇ ἐπ' αὐτοῦ, ἐνῶ αἱ ἀπειλαὶ καὶ πᾶν μεμακρυσμένον κακὸν κάμνουσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς του ἐλαχίστην ἐντύπωσιν. Ἡ μήτηρ λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ διηγῇται μετὰ ζωντῶν χρωμάτων τὰ τῆς μελλούσης ἐορτῆς εἰς τὸ παιδίον της, ἢ νὰ διατάσῃ τὴν μετ' αὐτοῦ παιδαγωγὸν νὰ κάμνῃ τοῦτο· νὰ τοῦ ἐξιστορῇ τὰ κατὰ τὸ θέρος ὅταν θὰ ὑπάγωσιν εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὅτι θὰ ἐγείρωνται τὸ πρῶτ' μαζὶ μετὰ τὰ πτηνὰ, θὰ τρέχωσιν εἰς τὸν κῆπον νὰ κόπτωσιν ἄνθη καὶ ὀπωρικὰ, ἔπειτα θὰ ἐξέρχωνται εἰς τὸν περίπατον νὰ περιφέρωνται μετὰ τὰ πρόβατα εἰς τὰ βουνὰ, ὅπου εἶναι σκιὰ καὶ ὁρόσος ὑποκάτω εἰς τὰ ὠραῖα δένδρα, καὶ πλησίον εἰς τὰ καλὶβροα βυάκια καὶ εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, ὅπου θὰ κόπτωσιν ὠραίας σταφυλὰς καὶ γλυκέα σῦκα κτλ. Ἐπειτα κατὰ τὸ θέρος θὰ διηγῇται εἰς τὸ παιδίον τὰ κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὰ τοῦ χειμῶνος. Οὕτω δὲ πράττουσα τρέφει εὐχαρίστως τὴν φαντασίαν τοῦ παιδιοῦ της, ποτίζει διὰ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς χαρᾶς τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ του σπόρους τῶν νεογνῶν ἔτι ἀρετῶν, ἀπομακρύνει ἀπὸ τῆς ψυχῆς του πᾶν εἶδος φόβου καὶ κακοπαθείας, γεμίζει αὐτὴν ἀπὸ γλυκείας καὶ ὠραίας ἐλπίδας, καὶ οὕτω συμφωνεῖ πρὸς τὸν πανάγαθον ποιητὴν, ὅστις διὰ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ παιδιοῦ, ἔδωκεν εἰς αὐτὸ διαθέσεις τεινούσας πρὸς ἀνεξάντλητον παιδρότητα, ἤνοιξε πανταχόθεν εἰς αὐτὸ τὰς θύρας τῆς χαρᾶς, καὶ τῷ ἔκλεισε τὰς τῆς λύπης καὶ τῶν φροντίδων, καὶ προητοίμασε τὴν ἡθικότητα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης εὐδαιμονίας τοῦ παιδιοῦ. Διὰ νὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ χαίρῃ δι' αὐτὸ, ἔπρεπε νὰ συν-οικειωθῇ μετὰ τὴν χαρὴν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας του.

ΚΕΦ. Ζ'.

Περὶ τῆς συνειδήσεως πρὸ τῶν 4 ἐτῶν.

57. Ὡραία χαρακτηρίζει συγγραφεὺς τις Γερμανὸς τὴν ἀ-
θώαν κατάστασιν τοῦ παιδίου κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην. Ἐ-
καστον παιδίον, λέγει, εἶναι εἰς ἄλλος Ἀδάμ· ἀφοῦ ἄπαξ γευθῇ
τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κα-
κοῦ, διώκεται μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὸν παρὰδειστον τῆς ἀθωότη-
τος. Ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἶναι ζωηρὰ εἰς τὸ παι-
δίον, ἂν καὶ νὰ μὴ τὴν ἐκφράζῃ· ἂν καὶ τὸ ἡθικὸν αἶσθημα, ἡ
διάκρισις, δηλ. τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ κατὰ τὴν ἡλικίαν
τῶν 3 ἐτῶν, καὶ ἡ σταθερὰ προτίμησις τοῦ δευτέρου, καὶ ἡ
ἀποστροφὴ τοῦ πρώτου νὰ ᾖναι πολὺ ἀνώμαλος καὶ εὐμετά-
βολος· διότι ἐπικρατοῦσιν εἰς τὴν ψυχὴν του πάθη καὶ αἰσθή-
ματα (οὐχὶ κακίαι, ἀλλὰ φυσικαὶ κλίσεις καὶ ὁρέξεις), τὰ ὁ-
ποῖα δὲν τῷ συγχωροῦσι πάντοτε νὰ κρίνῃ μὲ ἀπαθὲς ὄμμα.
Καὶ ἐνόςω μὲν ταῦτα εἰσὶ παίγνια, τὸ παιδίον εἶναι ἄγγελος
οὐρανοῦ, περιφερόμενος ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς ἀθωότητος, καὶ
γευόμενος μόνον τῶν θείων καρπῶν τοῦ καλοῦ τῶν πιπτόντων
ἐκ τῆς παναγάθου χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἅμα τὰ αἰσθήματα
ταῦτα παύσωσι τοῦ νὰ ᾖναι παίγνια, ἀπομακρύνεται τῆς ἀ-
θωότητος, τὸ ἡθικὸν αἶσθημα ἐκδηλοῦται, καὶ ἀρχίζει νὰ δια-
κρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἄλλοτε μὲν
ὑπὸ προσωπολήψιας κυριεύμενον, ἄλλοτε ὑπὸ ἐγωῦσμου, ὅσ-
τις πολὺ ἐνωρὶς ἀναπτύσσεται εἰς τὴν παιδικὴν καρδίαν, ἄλ-
λοτε ὑπὸ συμπαθείας, φαίνεται ὅτι κλίνει πρὸς τὸ ἐν ἢ πρὸς
τὸ ἄλλο ὑπὸ τὸν ἀδύνατον ψιθυρισμὸν τῆς συνειδήσεώς του,
ὑπάρχει ὅμως καὶ φαίνεται ἀρκετὰ ἀθῶον. Μάλιστα ἡ τῆς
συμπαθείας συγκίνησις εἶναι πολὺ ἰδιότροπος ἐν τῷ παιδίῳ,
καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ὡς βάσις σταθερὰ
τῆς ἡθικότητος· δύναται τὸ παιδίον νὰ τὴν δοκιμάζῃ ἐνίοτε
μέχρι δακρύων, μέχρις ἀπορίας, μέχρις ὀλοκλήρου θυσίας τοῦ
πλέον ἀγαπητοῦ ἀντικειμένου του. Ἄλλοτε πάλιν οὐδαμῶς
συγκινεῖται ὑπ' αὐτῆς. Πᾶν ὅ,τι δὲν ἀρέσκει εἰς τὸ παιδίον,
σκληρύνει τὴν καρδίαν του· οὕτως ὅταν ἐν ζῶον πληγωμένον

ἦναι ὠραῖον, ἀμέσως τὸ παιδίον φαίνεται ὅτι συμμερίζεται τὸ πάθος του καὶ τὸ λυπεῖται. Τὸ ἐναντίον συμβαίνει, ὅταν τὸ πάσχον ζῶον ἦναι ἄσχημον· ὥστε ἡ συμπάθειά του ἐκπνέει, ἅμα ἡ ἀσχημία ἢ τὸ γελοῖον κάμνουσι τὴν ψυχὴν του νὰ μὴ δύναται νὰ συμφιλιωθῇ μετὰ τοῦ πάσχοντος ὄντος. Ἄλλοτε ὑπερισχύει ἐν τῇ καρδίᾳ του τὸ αἶσθημα τῆς ζηλοτυπίας, καὶ ἐμποδίζει ἰσχυρῶς τὴν μικρὰν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς του. Βλέπει παιδίον γυμνὸν, ἀποθνῆσκον ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους, καὶ ἐπειδὴ ἡ μήτηρ του λαμβάνει δι' αὐτὸ φροντίδα, ἐκεῖνο ζηλοτυπεῖ, τὸ ἀποστρέφεται καὶ μετὰ κραυγῶν πολλὰς ἀγρίων ζητεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τῆς μητρὸς του τὰς περιποιήσεις. Ἐνόςω λοιπὸν τὰ τοιαῦτα πάθη εἰσὶν ὡς παλίνια ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου πρὸ τῶν 3 ἐτῶν, τὸ παιδίον εὐφραίνεται ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς ἀθωότητος, βλέπει κατ' εὐθείαν καὶ μόνον τὸ ἀγαθόν. Ἀφοῦ ὅμως τὰ πάθη ταῦτα τραπῶσιν εἰς κύκλον πραγματικότητος, ἀρχίζει τὴν διάγνωσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ οὕτως ἐξέρχεται τῆς ὠραίας πύλης τοῦ παραδείσου.

58. Ἔργον λοιπὸν τῆς μητρὸς εἶναι νὰ προλαμβάνῃ τὴν τοιαύτην μεταβολήν, καὶ νὰ κατέχῃ τὸ παιδίον τῆς ἐν τῇ ἀθώᾳ ἀγάπῃ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνισχύουσα ἐνωρὶς τὴν συνειδήσιν του πρὸς τὴν ἀγάπην πάντοτε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀποστροφὴν τοῦ κακοῦ. Τοῦτο θέλει κατορθώσῃ μελετώσα καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ εἰς τὰ προηγούμενα τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ παιδίου. Τὸ παιδίον, ὅταν ἦναι μάλιστα εὐαίσθητον, νομίζει πάντοτε ὅτι ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ πρὸς τὸ πρόσωπον, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται καὶ εἰς ὃ ἀνήκει, τὸ ὁποῖον εἶναι κυρίως ἡ μήτηρ του, ἥτις, ὡς εἵπομεν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐνησχολήθη προηγουμένως ν' ἀναπτύξῃ ἐν αὐτῷ τὸ αἶσθημα καὶ τὸ χρέος τῆς ὑπακοῆς. Πρὸς αὐτὴν λοιπὸν τὴν μητέρα τὸ παιδίον αἰσθάνεται ἑαυτὸ ὑπεύθυνον διὰ τὴν διαγωγὴν του, τὸ βλέμμα αὐτῆς εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν του ὡς ἀκτὶς ἡλίου καυστικὴ ἢ γλυκύφωτος, καὶ αἱ ἐπιπλήξεις τῆς ἀντηχοῦσιν εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας του, ὥστε αὐτὴ εἶναι ἤδη ἡ συνειδήσις του. Ταύτην βλέπει ἡ φαντασία του εἰς τὴν στιγμὴν παντὸς ἔργου, καὶ συνεχῶς τὸ ἀγαπητὸν τοῦτο πρόσωπον τῆς μητρὸς τόσον ζωηρῶς παρουσιάζεται, ὥστε δὲν δύναται πλέον νὰ τὸ παρακούσῃ, καὶ ἕνεκα τῆς ζωηρότητος τῆς παιδικῆς φαντασίας νὰ

μίζει ὅτι βλέπεται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δὲν δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι πληροφορημένον καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του, καθόσον ἡ παιδικὴ ἡλικία εὐκόλως παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν αὐράτου μάρτυρος, ὅστις βλέπει τὰς πράξεις του καὶ ἀκούει τοὺς λόγους του. Ἐὰν ἀπὸ λήθην ἢ ἀδυναμίαν παιδικὴν ὑποκύψῃ τὸ παιδίον εἰς σφάλμα, δὲν ἀργοπορεῖ ἡ συνειδήσις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν καρδίαν του, ἅμα ἀναπολήσῃ τὸ πρόσωπον τῆς μητρός. Μὲ ὀλιγοτέραν συγκίνησιν ἐμπορεῖ τὸ παιδίον νὰ ἴδῃ τὸν κύριον τῶν ἀνθρῶν ἢ τῶν καρπῶν, τοὺς ὁποίους τυχὸν ὑπεξήρουν· ἐνῷ ἅμα συναντήσῃ τὴν μητέρα ἢ τὸν πατέρα, καλύπτεται ἀπὸ ἐρυθρήμα, διότι ἡ συνειδήσις του ἐξελέγχεται ἀπὸ τὰ πρόσωπα ταῦτα. Πρὸς αὐτὰ ἐκφράζεται τὰς ὑποσχέσεις του, καὶ πάσας τὰς τρυφεράς καὶ κατανυκτικὰς συγκινήσεις τῆς καρδίας του· διότι νομίζει ὅτι πᾶν ὅ,τι αἰσθάνεται καὶ διανοεῖται τὸ γνωρίζουσι, καὶ δὲν δύναται νὰ τὸ κρύψῃ ἀπ' αὐτούς. Καὶ ὅταν ἡ καρδία του ᾖ ἐνοχὸς εἰς σφάλματα, ἐνώπιόν των αἰσθάνεται ζωηρῶς τὴν ἀνάγκην τῆς φυσικωτέρας ἐξιλεώσεως. Ἐν ταύτῃ ἡ ἀγάπη καὶ τὸ σέβας, τὸ ὅποιον ἐμπνέουσιν οἱ γονεῖς εἰς τὰ παιδιά, εἰσὶν ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἔρχονται αἱ ὑποχρεώσεις, αἷς ἐπιβάλλουσιν εἰς αὐτὰ, ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν των ζωὴν. Ἡ δὲ πέποιθσις εἰς τὴν κρίσιν των καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ὅτι χρεωστοῦσι πάντοτε νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτήν, κατοικοῦσαι εἰς τὴν καρδίαν των γίνονται ἡ ἀρχὴ τῆς συνειδήσεώς των, ἐξ ἧς βεβαιότητος γεννᾶται ἡ ἠθικότης των. Τοιαύτη λοιπὸν ἡ φυσικὴ κατὰστασις τοῦ παιδίου ἀπέναντι πρὸ πάντων τῆς μητρός, καὶ ταύτην αὐτὴ ὀφείλει νὰ μεταχειρισθῇ ἐπιδεξιῶς ὡς ἀρμόδιον ἐλαττήριον πρὸς τὸ νὰ διευθύνῃ καὶ ἰσχυροποιήσῃ ἐγκαίρως τὴν συνειδήσιν τοῦ παιδίου, καὶ εἰσαγάγῃ αὐτὸ ἐνωρὶς εἰς τὸ λογικὸν κράτος τῆς ἠθικότητος, πρὶν νὰ ἐξέλθῃ αὐτὸ τοῦ οὐρανίου κράτους τῆς ἀθωότητος. Οὕτως ἴδωμεν τί πρέπει νὰ πράξῃ ἡ μήτηρ ἐπὶ τούτῳ.

59. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν ἡ μήτηρ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν κράτυνσιν τῆς συνειδήσεως τοῦ παιδίου της καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν μόρφωσιν τῆς ἠθικότητός του, δηλ. τῆς λογικῆς διακρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς ἀγάπης μὲν τοῦ πρώτου, ἀποστροφῆς δὲ τοῦ δευτέρου, πρῶτον λέγομεν χρεωστεῖν καὶ δεκνῆν εἰς τὸ παιδίον της καθαρῶς ὅτι πᾶσα πράξις τὴν

δοποῖαν ἔκαμε χθὲς ἀφίνει τὸ ἀποτέλεσμά της εἰς τὴν σήμερον ἡμέραν, ὅτι ἐν γένει ἡ χθὲς γεννᾷ τὴν σήμερον, καὶ ἡ σήμερον τὴν αὔριον, καὶ ἡ αὔριον τὴν μεθαύριον, καὶ οὕτως ἐφεξῆς σχηματίζεται μία ἄλυσις εἰς τὸ μέλλον ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. II χ. ἐὰν σήμερον τὸ παιδίον της ἦναι ὀλίγον ἀδιάθετον, ἡ μήτηρ τῷ ἐνθυμίζει ὅτι χθὲς ἔφαγε περισσότερον τοῦ πρέποντος ὀπωρικὰ εἰς τὴν τράπεζαν, ἐν ᾧ αὐτὴ τῷ εἶχεν εἰπεῖ νὰ μὴ τρώγῃ. Ἐἰν σήμερον δὲν ἔχῃ παιγνίδιον νὰ παίξῃ, νὰ μὴ τῷ δίδῃ εὐθύς ἄλλο, ἀλλὰ νὰ τῷ ἐνθυμίζῃ ὅτι χθὲς ἔχάλασε τὸ παιγνίδιον τοῦ ἐνῷ αὐτὴ δὲν ἦτο εἰς τὴν οἰκίαν. Ἐὰν σήμερον παρουσιάζωσιν εἰς τὴν τράπεζαν τριῶν εἰδῶν ὀπωρικὰ, νὰ τῷ δείξῃ ὅτι ἐπειδὴ χθὲς ἀπὸ τὰ δύο μῆλα τὰ ὅποια εἶχεν, ἔδωκε τὸ ἓν εἰς πτωχὸν παιδίον, διὰ τοῦτο σήμερον ὁ Θεὸς ἔκαμε νὰ ἔχωσι τόσα πολλὰ εἰς τὴν τράπεζαν των. Αἱ παρατηρήσεις αὗται κάμνουσι βαθμυδὸν τὸ παιδίον, ἐπειδὴ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀφυσίωσιν πρὸς τὴν μητέρα του πιστεύει πάντοτε εἰς τοὺς λόγους τῆς μητρὸς του, καὶ ὑπακούει εἰς αὐτήν, τὸ κάμνουσι λέγομεν ν' ἀρχίσῃ νὰ συνενώνῃ εἰς τὸ πνεῦμά του τὸ παρελθὸν μὲ τὸ παρὸν, νὰ βλέπῃ τὴν φυσικὴν σχέσιν τῶν δύο τούτων ἀκαταλήπτων εἰς αὐτὸ σημείων τοῦ χρόνου, νὰ ζητῇ τὴν αἰτίαν τῶν σημερινῶν γεγονότων εἰς τὸ παρελθὸν, νὰ μανθάνῃ ὅτι τὰ πράγματα ἐνεργοῦν ἀδιακόπως ἐπ' ἄλληλα, νὰ ἐννοῇ ὅπως οὖν τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησιν τῶν δύο μεγίστων ἰδεῶν τῆς προσωπικότητος ἑαυτοῦ καὶ τοῦ χρόνου, καὶ νὰ καταλαμβάνῃ ὅτι αὐτὸ τὸ ὅποιον ὑπάρχει σήμερον καὶ ἐνεργεῖ, καὶ αἰσθάνεται, καὶ ἐπιθυμεῖ, καὶ βλέπει, καὶ τρώγει, καὶ περιπατεῖ, τὸ αὐτὸ ἦτο καὶ χθὲς, καὶ οὕτω κατ' ὀλίγον νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν κύκλον τῆς ἠθικότητος, καὶ νὰ λαμβάνῃ τὸ ἀγαθὸν πρὸς τὴν μόρφωσιν τῆς συνειδήσεως βοήθημα, ὅπερ εἶναι ἡ ἰδέα τῶν συνεπειῶν ἐκάστης παρελθούσης πράξεως, καὶ ἔχει συνδεδεμένην μετ' αὐτῆς τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην ὡς τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως. Καθότι τὸ παιδίον καὶ ἂν πολλάκις φυλάττῃ τὰ γεγονότα εἰς τὴν μνήμην του, τὰς παρελθούσας ὅμως κίτις, ἐξ ὧν τ' ἀποτελέσματα, πάντοτε λησμονεῖ, διὰ τὴν ἄκραν ἐλαφρότητα τῆς συνειδήσεώς του.

60. Ἐπομένως ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ θεωρῇ τὸ παιδίον της πολὺ πλέον ἄξιον τιμῆς καὶ ἀγάπης διὰ τὰς ἀγαθὰς πράξεις

του ἡ ἄξιον καταφρονήσεως καὶ μέμψεως διὰ τὰ σφάλματά του, εἰς τὰ ὁποῖα συνεχῶς ὑποπίπτει διὰ τὴν ἑλλειψιν σκέψεως, καὶ ἄνευ πολλῆς τῆς ἰδίας του θελήσεως· διότι δὲν δύναται τις τόσον εὐκόλως νὰ παρὰδεχθῇ ὅτι τὸ παιδίον εἶναι ὑπεύθυνον διὰ τὴν διαγωγὴν του ὅσον ἡμεῖς, καὶ νὰ τὸ κρίνῃ ἔνοχον τῶν σφαλμάτων του. Ἐπειδὴ ὅλοι ἀκόμη αἱ φυσικαὶ κλίσεις του καὶ ὁρέξεις εἰσὶν ἀθῶαι καὶ ἐκυτᾶς, καὶ αὐτὸ τὸ σφάλμα εἶναι κλίσεως τινὸς ἢ παρεκτροπῇ ἢ ὑπερβολικῇ περίπαλψις καὶ ἀνάπαυσις, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἀθῶα καὶ ἀπειρόκακος· διότι ἐνεργεῖ αὐτὴν οὐχὶ ἐν γνώσει καὶ προαιρέσει, ὡς ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ φυσικὴν ὁρμὴν καὶ ὥθησιν. Ἡ μήτηρ ὅθεν ὀφείλει, ἀντὶ νὰ βλέπῃ τὸ σφάλμα τοῦ παιδίου της, καὶ νὰ ὀrigίηται καὶ νὰ τὸ ἐπιπλήτῃ καὶ νὰ τὸ τιμωρῇ αὐστηρῶς, νὰ παρὰτηρῇ μετὰ φιλοσοφικοῦ οὕτως εἰπεῖν ὀμματος, καὶ νὰ ἐρευνᾷ τὸ αἷτιον τὸ παροτρύνον τὸ παιδίον της εἰς ἐσφαλμένην καὶ ἁμαρτωλὴν ἐξάσκησιν τῆς κλίσεώς του, καὶ τὸ αἷτιον τούτου διορθώνουσιν ἢ ἀπομακρύνουσιν, νὰ δώσῃ σωτηριῶδη, διεύθυνσιν εἰς τὰς κλίσεις τοῦ παιδίου της. Διότι ἀφ' οὗ τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, ἀλλ' εἶναι παρεκτροπῇ προαιρετικῇ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης πρὸς τὸ ἀληθὺς ὑπάρχον ἀγαθόν, πῶς εἶναι δυνατόν τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ἤδη ἐκ τῶν παναγάθων χειρῶν τοῦ Θεοῦ ἐζήλθε, καὶ ἤδη παρὰ τὰς πύλας τοῦ παρὰδείσου εὐρίσκεται, προσέτι δὲ καὶ ὡς μέλος τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἶναι σεσωσμένον διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θέλῃ καὶ νὰ ζητῇ καὶ νὰ εὐρίσκῃ τὸ μὴ ὑπάρχον κακὸν καὶ νὰ ἡδύνηται εἰς αὐτό; Τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀναγκαία συνομολόγησις πρὸς τὴν συντήρησιν ὅλων τῶν ὄντων, εἶναι ἡ ἀρμονικὴ τάξις, ἣν ἡ Πρόνοια τοῦ Δημιουργοῦ ἐχρηγήσεν εἰς τὰ δημιουργήματά του διὰ τὴν εὐτυχίαν των, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν τάξιν ὅταν παρὰτραπῶσι, πίπτουσιν εἰς τὴν ἀταξίαν, ἣτις εἶναι τὸ φαινόμενον κακὸν, καὶ φέρει αὐτὰ εἰς τὴν δυστυχίαν. Ὡστε ἡ μήτηρ πρέπει νὰ ὀδηγῇ τὸ παιδίον νὰ βλέπῃ πάντοτε τὴν θεῖαν ταύτην τάξιν, ἐφ' ἧς εἶναι βασιμμένη καὶ ἡ συνείδησις, ἔχουσα ἐπ' αὐτῆς τὸν ἅγιον νόμον γεγραμμένον διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαπᾶν τὸ ἀγαθὸν καὶ μισεῖν τὸ κακὸν, καὶ ἅμα νὰ προσέχῃ πολὺ μὴ τὸ παιδίον της κυριευθὲν ἀπὸ τὴν παρὰφορὰν τῶν κλίσεών του, καταντή-

ση νὰ πράττῃ τὸ κακὸν γνωρίζον ὅτι εἶναι κακόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἅμα τὸ παιδίον πράξῃ τι μικρὸν σφάλμα, ὡς λ. χ. ἐὰν δείξῃ ὅτι λυπεῖται διότι ἔδωκε καὶ εἰς τὸν ἀδελφόν του ἢ μήτηρ ἐν παιγνίδιον, παρατηρεῖ εὐθὺς αὐτὴ χωρὶς νὰ ἐπιπλήξῃ τὸ παιδίον της ὅτι σκιὰ τῆς πλεονεξίας, ἥτις εἶναι παρεκτροπὴ τῆς κλίσεως τοῦ ἀποκτεῖν, καὶ τοῦ φθόνου, ὅστις εἶναι παρεκτροπὴ τῆς κλίσεως τοῦ ἀγαπᾶν ἑαυτὸν, παρουσιάζεται εἰς τὴν ἀθώαν ψυχὴν του, καὶ ἀμέσως ταύτην προσπαθεῖ νὰ διαλύσῃ ὁλοτελῶς, εἰσάγουσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου της τὴν ἀκτῖνα τῆς ἀληθείας, καὶ λέγουσα εἰς αὐτὸ τὸν νόμον τῆς τάξεως καὶ δικαιοσύνης—ὅτι πρέπει ὅσον ἔχεις σὺ καὶ ὅ,τι ἔχεις νὰ ἔχῃ καὶ ὁ ἀδελφός σου, καὶ ὅσον ἀγαπᾷς σὺ τὸν ἑαυτόν σου, πρέπει ν' ἀγαπᾷς καὶ τὸν ἀδελφόν σου· διότι καὶ ἐγὼ ὁμοίως καὶ τὰ δύο ἀγαπῶ, καὶ ὁ Θεὸς ὁμοῦ ἐξίσου σὰς ἀγαπᾷ καὶ τὰ δύο.

64. Μάλιστα πρέπει νὰ παρατηρῇ ἡ μήτηρ ὅτι τὰ παιδιὰ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς γενικὴν τινα διάθεσιν πρὸς τὸν ἐγωϊσμόν καὶ πρὸς τὸ αἰσθημα τῆς φιλαυτίας, καὶ ταῦτα τὰ δύο εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῶν κακῶν κλίσεων, εἰς τὰς ὁποίας παρεκτρέπονται καὶ αἵτινες ἀδυνατίζουν τὴν συνείδησίν των, ἐνῶ εἶναι ἤδη εἰς τὴν πρώτην μόρφωσίν της. Διὰ τοῦτο ἐνῶ καμμία τῶν στιγμῶν τῆς ζωῆς των δὲν εἶναι καταδικασμένη εἰς σφάλματα, ἀκαταπαύστως ὅμως τὰ πράττουσιν ὁμοίως καὶ καμμία μὲν κακὴ κλίσις δὲν βασιλεύει ἔτι ἀναγκαιῶς εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου, ὑπόκειται ὅμως εἰς αὐτήν, διότι ὁ πῶρος τοῦ κακοῦ ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ προαιρέσει καὶ πάντοτε ἐκδηλοῦται τι ἐξ αὐτοῦ διὸ ἡ μήτηρ διὰ τῶν φροντίδων της πρέπει ν' ἀδυνατίζῃ τὰς πρὸς τὸ κακὸν φορὰς ταύτας πρὶν ἀποβῶσιν ἔξεις, καὶ νὰ ἐνδυναμώσῃ οὕτω τὴν συνείδησιν. Πρὸ πάντων πρέπει νὰ κτυπᾷ κατὰ κεφαλῆς τὴν ὕδραν τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς φιλαυτίας, καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ αὐτάς νὰ καταπνίξωσι τὰς ἀγαθὰς ἔξεις, ἅς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐσυστήσαμεν εἰς τὴν μητέρα νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου της, καὶ νὰ δώσωσι γέννησιν εἰς σφάλματα δυσκολοδιόρθωτα, ὁποῖα εἶναι ὁ θυμὸς, ἡ κενοδοξία, ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἀνόητος περιέργεια, ἡ φλυαρία, ἡ αὐθάδεια πρὸς πάντα εἴτε μεγαλύτερον εἴτε μικρότερον, ἡ φυγοπονία, ἡ ἀναισθησία πρὸς τὰ δυστυχήματα τῶν ἄλλων, καὶ ὅλη ἡ χορεία τῶν αἰσχυρῶν κακιῶν, αἵτινες

εἰς γεννήματα τοῦ ἐγωΐσμου καὶ τῆς φιλαυτίας, ὅταν ὁ σπόρος τούτων δὲν ἐκριζωθῇ ἐνωρίς ἐκ τῆς καρδίας τῶν παιδίων ἀπὸ τὰς ἐπιμελεῖς χειρὰς τῆς μητρὸς, καὶ δὲν ἀπλωθῇ ἐγκαίρως ἐπ' αὐτῆς ὁ χάρτης τῆς συνειδήσεως, ἐφ' οὗ εἰσι γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ τρία πρῶτιστα καὶ κορυφαῖα ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς: τὸ « ὃ σὺ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιήσεις », καὶ τὸ « ὅπως θέλεις οἱ ἄλλοι νὰ φέρωνται πρὸς σέ, οὕτω φέρου καὶ σὺ πρὸς τοὺς ἄλλους », καὶ τὸ « δίδε εἰς τοὺς ἄλλους ὅ,τι ἀρμόζει εἰς αὐτούς. » Ἀκόμη πρέπει καὶ τοῦτο νὰ παρατηρῇ ἡ σοφὴ μήτηρ, ὅτι τὰ παιδιὰ φυσικὰ εὐρίσκουσιν ἡδονὴν τινὰ καὶ ἓνα χαριεντισμὸν εἰς τὴν παραβίαν τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξεως, τὸ ὁποῖον μᾶλλον πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς διεστραμμένην τινὰ διεύθυνσιν τοῦ ἐνστίκτου τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς δεδομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον. Ὡστε συμβαίνει πολλάκις νὰ βλέπωμεν εἰς τὰ παιδιὰ οὐχὶ ἀδυναμίαν τοῦ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς θυσίας τὰς ἀπαιτουμένας ὑπὸ τοῦ χρέους, ἀλλὰ μᾶλλον χαρὰν τινὰ καὶ δύναμιν εἰς τὸ ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν τοῦ χρέους, εἰς τὸ νὰ ἐπαναστατήσωσι κατὰ παντὸς νόμου καὶ κανόνος, ἀκόμη καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ νόμου τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς συμπαιθείας τοῦ ἐγκρατῆς καὶ ἐνδούλου εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας των, οὕτως, ἀναφέρει ἡ σοφὴ συγγραφίς μας, μία μικρὰ κόρη τῆς ὁποίας καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνήσθη, παιδίον μὲ πολλὴν γλυκύτητα καὶ συμπάθειαν, καὶ τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὅτι ἐδοκίμαζεν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐπειθειαν καὶ τὴν ὑπακοὴν, εὗρισκεν ἐνίοτε ἡδονὴν καθαρὰν εἰς τὸ νὰ παραβαίνει τὴν ὑπακοὴν ταύτην. Ἐβλεπέ τις ἤδη εἰς αὐτὸ, ὃν 18 μηνῶν, τὴν διπλὴν ἀνάγκην τοῦ φυλάττειν τὸν νόμον καὶ τοῦ παραβιάσαι αὐτόν. Μίαν ἡμέραν ὤθεν μένον μετὰ τῆς μητρὸς του, ἥτις ἦτο κλινήρης, εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν της χωρὶς τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν ἐν κεκρυγμένῃ ἀποστασίᾳ. Τὰ ἐνδύματα, τοὺς πῖλους, τὰ ἀλεξίπτωρα τῆς ἐστίας, τὰ μικρὰ σκεύη, πᾶν ὅ,τι ἔπεσεν εἰς τὰς χειρὰς του ἔφερεν εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὰ ἔκχεν ἓνα σωρὸν καὶ ἔψαλλε καὶ ἐχόρευε περίξ τοῦ σωροῦ τούτου μὲ χαρὰν ἀνέφορσον. Ἡ πραγματικὴ ὁργὴ τῆς μητρὸς του δὲν τὸ ἐμπόδιζε ποσῶς. Εἶχε καλὴν αἴσθησιν τοῦ κκεκοῦ, διότι τὸ ἐρύθημα τοῦ προσώπου του ἐπρόδιδε καλῶς τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεώς του, ἀλλ' ἠδύνετο νὰ πνίγῃ τὴν φωνὴν αὐτῆς.

62. Τοιούτου εἶδους εἶναι καὶ ἡ ὄρεξις πρὸς τὴν σκληρότητα ἡ διεγερομένη εἰς τὰ παιδία, καὶ ἦν μάλιστα τὰ μικρὰ ἄρρενα 3—4 ἐτῶν δεικνύουσιν ἐνίοτε εἰς τὰ πείγνιά των Οὕτω τυραννοῦσιν ἐν ζῶον καὶ φαίνονται ἀνκμφιδόλως ὅτι κάμνουν τοῦτο ἀπὸ περιέργειαν τινα, θέλουσι δηλ. νὰ ἴδωσι πῶς θὰ φερθῇ τὸ πτωχὸν πλάσμα τὸ ὁποῖον βασανίζουσι. Καὶ ὁμῶς μὲ ὅλα ταῦτα, τὰ παιδία εἶναι καὶ πρέπει νὰ ἦναι εἰς ἡμᾶς ἀγαπητὰ, διότι πιστεύομεν ὅτι εἶναι ἀκόμη ἀθῶα, ὅτι δηλ. ἐνεργοῦσιν οὐχὶ ἐν γνώμῃ τελείᾳ, ὅτι κάμνουν τὸ κακὸν χωρὶς νὰ τὸ διακρίνωσι, καὶ ὅτι ὡς ἔχοντα τὴν ἀνθρωπίνην ἡμῶν φύσιν, ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν κακῶν ἡμῶν κλίσεων, κατὰ τῶν ὁποίων ὀφείλομεν ἐγκαίρως νὰ ὀπλίσωμεν τὸ ἀδύνατον στήθός των, καὶ οὕτω νὰ σχηματίσωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἠθικὴν τῆς συνειδήσεως μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης ἡμῶν φύσεως. Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνομεν, οἱ γονεῖς καὶ ἰδίως ἡ ἀνατρέφουσα τὰ παιδία μήτηρ, πεπεισμένη περὶ τῆς γινομένης εἰς τὰς κλίσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας παρεκτροπῆς καὶ τῆς γεννήσεως τῶν κακιῶν ἐκ ταύτης, ὀφείλει ἀποκαλύπτουσα τὰ σφάλματα τοῦ παιδίου νὰ μὴ ἐκπλήττηται, οὔτε ν' ἀγανακτῇ βαθέως, καὶ οὕτω νὰ παρὰφέρνηται εἰς σκληρὰς κατὰ τοῦ παιδίου τῆς τιμωρίας, ἀλλ' ἐγκαίρως νὰ παρεκτρεφῇ ποῖα κλίσις φυσικὴ τοῦ παιδίου τῆς ἀρχίζει νὰ παρεκτρέπηται, καὶ ἐξ αὐτῆς κινδυνεύει νὰ γεννηθῇ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κακῆ τις ἔξις, ἥτις βαθμηδὸν θέλει ἀποδῇ ἐλαττώματα, κακία· καὶ ταύτην τὴν παρεκτρεπομένην κλίσιν φρονίμως καὶ μετ' εὐμενείας νὰ πολεμῇ καὶ ν' ἀναχαιτίζῃ. Τὸ παιδίον τῆς εὐκόλως πείθεται περὶ τοῦ ἐλαττώματος, διότι ἔχει τὴν καλὴν πίστιν πρὸς τὴν εἰλικρινῇ γνώμην τῆς μητρός του· δὲν ἀντιτάσσει εἰς αὐτὴν οὔτε ὑπερήφανον πεισμονὴν, οὔτε διίσχυρισμόν, οὔτε ματαίας καὶ πονηρὰς δικαιολογήσεις, τὰ ὅποια πάλιν γενῶσιν ἐν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ἄλλων ἐλλείψεων, ἢ μᾶλλον αὐτὰ ταῦτα εἰσὶν ἐλαττώματα, ἀλλὰ μετανοεῖ μετὰ ζωηρᾶς συγκινήσεως, καὶ ὀλιγώτερον κινδυνεύει νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν παρεκτροπὴν καὶ παράδοσιν, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ μετὰ πεποιθήσεως ἰσχυρᾶς ὅτι εἶναι μὲν ἐλεύθερον νὰ ἐνεργήσῃ τὸ κακὸν, δύναται ὁμῶς ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπ' αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τὸ ἠπάτησε καὶ ἐλύπησε καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον καὶ τὴν μητέρα. Ἰδοὺ ἡ βάσις τῆς συνειδήσεως ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παι-

δίου. Ἀλλὰ διὰ νὰ κρατυνη αὕτη, καὶ νὰ ἐπιτύχη ἡ μήτηρ νὰ κάμῃ τὸ παιδίον της· ν' ἀντιστέκηται ὅσον τὸ δυνατόν εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῶν κλίσεων, καὶ νὰ δοκιμάζῃ ἀληθὴ θλίψιν ἀφοῦ ὑποκύψῃ εἰς αὐτοὺς, πρέπει νὰ γνωρίζῃ νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὴν ψυχὴν του τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, ὧν ἡ ἡλικία του εἶναι ἐπιδεκτικὴ. Τοῦτο ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

ΚΕΦ. Η'.

Ἀνάπτυξις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος.

63 Ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος εἶναι τὸ σπουδαιότατον ἰδίως ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς μητρὸς πρὸς τὰ τέκνα της· διότι ἡ θρησκεία ἡ ἀποκαλύπτουσα τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν καὶ διδάσκουσα τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα καὶ τὰς ἀγίας αὐτοῦ ἐντολάς, εἶναι ἡ βάσις ὅλων τῶν ἀρετῶν, ἐπειδὴ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοῦς, τῶν ὁποίων καρποὶ εἰσιν αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι. Διὰ τοῦτο ἄνθρωποι, ἄγγελοι, παιδιά δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ γονυκλιτῶμεν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι τὸ ἀντικείμενον τὸ ὑπερβαῖνον ὅλας τὰς νοημοσύνας, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ περιληφθῇ ὑπὸ τοῦ πνεύματός μας καὶ νὰ ἐννοηθῇ εἰς τὴν ἐντελεστέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, καὶ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἀπείρου ὄντος πᾶν ἄλλο ὂν ἀπὸ τοῦ μεγίστου μέχρι τοῦ ἐλαχίστου εἶναι ἴσον. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ νὰ λατρεύωμεν αὐτὸν, νὰ ὑπακούωμεν εἰς τὸν ἅγιόν του νόμον, νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τὰς ἀμετακινήτους ἀποφάσεις του, νὰ δι-ορῶμεν τὴν τελειότητά του, ἔττω καὶ χωρὶς νὰ θεωρῶμεν αὐτὴν ἐν ὅλῃ της τῇ λάμπει, εἶναι τὸ ἔργον ἡμῶν διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ ἡ προετοιμασία διὰ τὴν μακαριότητα τῆς αἰωνιότητος. Τάχτην τὴν ἱερωτάτην πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν καὶ διὰ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦ ἰδίου της παραδείγματος ὀφείλει ἡ μήτηρ νὰ ἐντυπὸνῃ ἐνωρὶς εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου της. Ἡ μήτηρ ἥτις δὲν φροντίζει νὰ ἐγχαράξῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου της τὰς ἱεράς ἀρχάς καὶ τὰς ἀγίας ἑξῆς τῆς ἀληθοῦς

ταύτης εὐσεβείας, προσπαθεῖ δ' ἄλλως νὰ τὸ καταστήτῃ εὐ-
τυχὲς ἐν τῇ ζωῇ, σφάλλει τὰ μέγιστα καὶ ἀποτυγχάνει καὶ
τοῦ σκοποῦ της· καὶ ὅστις πάλιν νομίζει ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ
θείου ἀντικειμένου εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν παιδικὴν ἡ-
λικίαν, ὁμοίως σφάλλει καὶ κακῶς σκέπτεται. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ
πηγὴ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγαθότητος, τὰ δὲ παῖδια εἶναι
εὐτυχῶς προικισμένα πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πρὸς αὐτὸν γε-
νικῆς τῶν ἀνθρώπων κλήσεως, ἥτις εἶναι νὰ τὸν ὑπακούωσι
καὶ νὰ τὸν ἀγαπῶσιν. Ἐξηγήσωμεν λοιπὸν τὴν φύσιν τῶν
παιδίων, καὶ δεῖξωμεν εἰς τὴν μητέρα πόσον εὐκόλως καὶ ἐπι-
τυχῶς δύναται νὰ ἐξριζώσῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τῆς
τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ τὰς ὑψηλὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας, βο-
ηθουμένη εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην ἐργασίαν τῆς θρησκευτικῆς δι-
δασκαλίας καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τοῦ παιδίου
τῆς.

64. Τὸ παιδίον ἐπειδὴ εἶναι ἥττον δεσμευμένον ὑπὸ ἑξέων
ἐξριζωμένων ἐν τῇ καρδίᾳ του, εἶναι μᾶλλον ἀθῶον καὶ ἅγιον,
ἔχει δεσμοὺς μετὰ τῶν γήινων πραγμάτων ἥττον σφιγκτοῦς,
καὶ δύναται νὰ πιεσθῇ ζωηρῶς καὶ εἰλικρινῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον
δὲν βλέπει, καὶ ν' ἀγαπᾷ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀγαπᾷ χωρὶς κα-
λῶς νὰ τὸ γνωρίζῃ. Νεωστὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῶν παναγάρθων χει-
ρῶν τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ του ὀχουμένη ἐπὶ ζωηροτά-
της φαντασίας, εὐκόλως ἀναπετᾷ εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἀ-
γάπην τοῦ ὑψίστου ἐκείνου καὶ οὐρανίου πατρός. Ἐντυπώσεις
σοβαραὶ καὶ πανηγυρικαὶ ζωγραφίζονται ἐνὶ τοῖς εἰς τὰ βλέμ-
ματά του, ἀλλ' αἱ πρὸς ἑκφρασιν τούτων λέξεις τῷ λείπουσιν.
Ἡ μορφή τῶν παιδίων ἀκτινοβόλος, οὐράνιος, θελκτικὴ, ἔδω-
κεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰδέαν τῆς μορφῆς τῶν ἀγγέλων, καὶ ῥᾶς ὑ-
πηρέτησεν ὡς ἔμβλημα εἰς τὴν λατρείαν τῶν καθαρῶν πνευ-
μάτων. Ὅλη ἡ γλῶσσά των εἶναι προσευχὴ, διότι εἰς τὸ ἀθῶον
στῆθός των κοιμᾶται, οὕτως εἰπεῖν, ἡ θρησκεία. Καὶ ἐπειδὴ
αἰσθάνονται πλέον ἡμῶν τὴν ἑαυτῶν ἀδυναμίαν, διὰ τοῦτο
γνωρίζουσι καὶ κάλλιον ἡμῶν τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας. Ἐν
ἐνὶ λόγῳ ἡ ψυχὴ των, ὡς ψυχὴ ἀνθρώπων, εἶναι φύσει θρη-
σκευτικὴ· καὶ τὸ ἀναγκαιότερον λοιπὸν ἔργον τῆς μητρὸς ἐν
τῇ ἀνατροφῇ εἶναι ν' ἀγάγῃ εἰς μέγα φῶς τοῦτο, ταύτην τὴν
φύσει ἁγίαν τῆς ψυχῆς των κατάστασιν, ν' ἀνεγείρῃ μᾶλλον
ἐκτὴν ἐν τῇ βίῳ τῆς καρδίας εὐνάζουσαν θρησκείαν, ἢ νὰ τὴν

μάμη νὰ γεννηθῇ. Διὸ ἀνωτέρω εἶπομεν ὅτι αἱ φυσικαὶ ἰδιότη-
τες τοῦ παιδίου εἰσι συντελεστικαὶ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν
διδασκαλίαν, ἣν ὀφείλει ἡ μήτηρ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὰ ἐφεξῆς.

65. Καὶ πρὸ πάντων ἡ μήτηρ ἔσ' συλλογισθῇ ὅτι τὸ παι-
δίον τῆς ὁμοιάζει ἓνα νέον κύκνον, ὅστις ὅταν ἀνατραφῇ μα-
κρὰν τοῦ ὕδατος, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ διακεκριμένην ἰδέαν αὐ-
τοῦ, ἀλλ' ἀδυνατίζει, μαρκίνεται, καὶ ἡ ἀνησυχία του, ἡ πα-
ράδοσίς του εἰς τὴν ἀδυναμίαν, ἡ θλίψις του, τὸ ὠχρὸν χρῶμα
τοῦ πτερώματός του δεικνύουσιν ἀρκετὰ ὅτι ὁ προορισμός του
δὲν ἐκπληροῦται, ὅστις εἶναι ἡ ἐν τοῖς καθαροῖς ὕδασι τοῦ
ποταμοῦ διατριβή του. Καὶ ὅταν ἀπικντήσῃ ἔλος δυσώδες, δύ-
ναται νὰ ριφθῇ εἰς αὐτό· ἀλλὰ τότε τὸ εὐγενὲς τοῦτο πτηνὸν
κυλιόμενον νέον εἰς τὴν ἰλὺν, φαίνεται ὡς πτηνὸν ποταπὸν,
βδελυκτὸν καὶ ἀσχημύτατον. Ἀμα ὅμως τῷ δοθῇ διαυγὴς πη-
γὴ, καθαρὸν ὕδωρ μεγάλου ποταμοῦ, εὐθὺς ἀνανεόνεται ἡ ζω-
ηρότης του, καὶ βλέπει τις τί εἶναι ὁ κύκνος. Εὐθὺς ἡ λαμ-
πρότης τῆς λευκότητός του, ἡ μεγαλειότης, ἡ ταχύτης τῶν
κινήσεών του δεικνύουσι τὴν φύσιν καὶ τί στοιχεῖον ἔλειπε
πρὸς τὴν ἀνάπτυξίν της. Τοιαύτη καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, καὶ ἡ
ψυχὴ ὁμοίως τῶν παιδίων· δύναται νὰ ζῇ χωρὶς νὰ λατρεύῃ
τὸν Θεόν, ἀλλὰ χαλνὴ καὶ ἀπεξηραμένη, παρὰ κρούεται ἀπὸ
τὰς ἐπιθυμίας καὶ βυθίζεται εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν. Ὡστε τὸ
οὐσιώδες ἔργον τῆς μητρὸς εἶναι ν' ἀναπτύσῃ ἐγκαίρως τὸ
εὐγενέστατον τοῦτο ἔνστικτον τῆς θείας λατρείας ἐν τῇ ψυχῇ
τοῦ παιδίου της, νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸ σωτηριώδη διεύθυνσιν, καὶ
νὰ δίδῃ ἐν μέτρῳ εἰς τὸ νέον παιδίον τὴν θρησκευτικὴν τρο-
φήν τὴν ὀριμάζουσαν ἀναλόγως τῶν προόδων του. Ἐντεῦθεν
γίνεται δῆλον ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη, ὥς φρονοῦσι τινὲς, νὰ πε-
ριμένη ἡ μήτηρ τὴν ἡλικίαν τῆς κρίσεως, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς τὸ
παιδίον μετὰ λόγου καὶ λογικῶν ἐπιχειρημάτων τὰ μαθήμα-
τα τῆς εὐσεβείας. Αἰετὶ τὸ παιδίον δὲν εἶναι τις ἄπιστος, ὅν
πρέπει νὰ καταπείσωμεν διὰ τῆς λογικῆς ταύτης μεθόδου· ἀ-
γαπᾷ περισσότερον νὰ μὴ κρίνῃ, ἀλλὰ μόνον διατίθεται ὑπὸ
τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια εὐκόλως ἐγείρονται ἐν τῇ ἀθώᾳ
καρδίᾳ του. Ἡ δὲ πίστις πρὸς τὸν ἀόρατον δημιουργὸν τοῦ
παντός, ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτόν, ὄντα τὸν πάνυ σοφὸν καὶ πανά-
γαθον ἡμῶν πατέρα, τὸ σέβας καὶ ἡ ὑπακοή εἰς αὐτόν εἰσι τὰ
ῥηριότατα αἰσθήματα, τὰ ὅποια ἡ ψυχὴ τοῦ παιδίου εἶναι ἐ-

τοιμος νὰ παριδεχθῇ (διότι ἔχει φυσικὴν πρὸς αὐτὰ διάθεσιν), καὶ τὰ ὁποῖα συγκροτοῦσιν ἐπομένως ἐνώπιον τοῦ πλέον ἰσχυροῦ καὶ πεφωτισμένου νοῦς τὴν οὐσίαν καὶ τὰς θεμελιώδεις βάσεις τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας.

66. Ἀπὸ τούτου λοιπὸν ὁρμώμενοι δεικνύομεν εἰς τὴν μητέρα ὅτι τὸ ἀληθὲς ἀντικείμενον τῆς θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς, ἣν ὀφείλει πρὸς τὸ παιδίον της, εἶναι νὰ γυμνάζῃ ἐνωρὶς τὴν νέαν ψυχὴν του νὰ συγκοινωνῇ μὲ τὸν Θεὸν τὸν πανάγαθον αὐτοῦ πατέρα καὶ προνοητὴν καὶ χορηγὸν παντὸς ἀγαθοῦ, βασιζομένη καὶ ἐνθουσιάζουσα ἀδιαλείπτως τὴν ἀγαπητοτάτην διαταγὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς: « Ἄφετε τὰ παιδιὰ νὰ ἔλθωσι πρὸς ἐμὲ, διότι τῶν τοιούτων ἐσθὲναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » ὅπερ δηλοῖ: Γυμνάζετε, ὦ γονεῖς καὶ μάλιστα ὦ μητέρες, τὴν ἀθάνατον ψυχὴν τῶν παιδίων σας νὰ ὑφύνηται διὰ τῆς προσευχῆς πρὸς ἐμὲ τὸν ἀγαθώτατον μεσίτην καὶ λυτρωτὴν ὑμῶν, καὶ πρὸς τὸν οὐράνιον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν πατέρα, τὸν ἀπειρον ὑμῶν προνοητὴν καὶ εὐεργέτην. Γυμνάζετε ἐνωρὶς νὰ μᾶς πλησιάζωσι καὶ νὰ ἐνόνωνται μεθ' ἡμῶν διὰ τῆς ἱεράς καὶ εὐχριστοῦς συνομιλίας τῆς προσευχῆς διότι διὰ ταύτης αἱ ἀθάνατοι καὶ ἀγναὶ ψυχαὶ, ὁποῖαι εἰσὶν αἱ τῶν παιδίων, προετοιμάζονται καὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἀληθῆς εὐδαιμονίαν τῆς παρούσης ζωῆς καὶ εἰς τὴν μακαριότητα τῆς μελλούσης. Ὅθεν ἡ μήτηρ ὀφείλει πρὸ παντὸς ἄλλου ν' ἀρχίσῃ νὰ διεγείρῃ καὶ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας τοῦ παιδίου της τὸ ἱερώτατον αἶσθημα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὁπτικοῦς πρὸς τὸν παντοδύναμον καὶ πανάγαθον Θεόν. Καθόσον τὸ ἅγιον τοῦτο αἶσθημα ἐννοούμενον ὑπὸ τῆς ἀθάνατης καρδίας τῶν παιδίων, καὶ ὅλον κυριεῦον αὐτὰς, ρίπτει ἐν αὐταῖς βαθείας ρίζας, καὶ γίνεται ὁ ἄριστος σύντροφος τῆς ὑπάρξεώς των ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ. Μετὰ τοῦ αἰσθήματος τούτου ἐμπνέει ἡ μήτηρ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου της τὴν πεποίθησιν τῆς ἀπανταχοῦ παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ἥτις εἶναι ἡ μόνη κατ' ἄλληλος καὶ ἐπιτηδεύει ἰδέσθαι εἰς τὸ νὰ καθαρῖζῃ τὸ βάθος τῆς καρδίας, καὶ τὸ θεμέλιον ἀνεξαντλήτου ἐλπίδος διὰ παντός. Οὕτως ἀνατρέφουσα τὸ παιδίον της, λέγει καθ' ἑκάστην συνεχῶς ἡ μήτηρ: Παιδίον μου, ἰδεῖς ὅλοι οἱ ὅμοιοί σου ἄνθρωποι, ὅλα τὰ ὁμηλικὰ σου παιδιὰ σὲ ἀγκυλῶσι καὶ τρέχουσιν εἰς πᾶσαν περιστασὶν νὰ σὲ βοηθήτῳσι καὶ νὰ σὲ προστατεύσωσι νομίζεις,

παιδίον μου, ὅτι ἤθελον ἔχει αὐτὸ τὸ γλυκὺ καὶ ὠραῖον αἰσθημα πρὸς σέ, ἐάν ὁ Θεὸς ὁ πατὴρ ὄλων δὲν τὸ ἐνέπνεεν εἰς τὴν καρδίαν των διὰ τῆς ἰδίας ἀγάπης καὶ προστασίας, ἣν ἔχει καὶ πρὸς σέ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ πρὸς ὅλα τὰ πικρία ; Ἐκεῖνος εἶναι, παιδίον μου, παντοῦ ὅπου σταθώμεν καὶ ὅπου στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμούς μας· παντοῦ μᾶς ὑποστηρίζει μὲ τὴν παντοδύναμον χεῖρά του, μᾶς ἀκούει, μᾶς ὁμιλεῖ, μᾶς ἐνθαρρύνει· πρὸ πάντων ἀγαπᾷ καὶ προστατεύει τὰ μικρά, ὡς σέ, πικρία. Ὡ! πόσον παιδίον μου, εἶναι ἀγαπητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν οὗτος, ὅστις ἐνῶ τόσον εἶναι μέγας, εἶναι καὶ τόσον ἀγαθός, ὥστε εὐχαριστεῖται νὰ ᾔηται πλησίον εἰς σᾶς τὰ πικρία, νὰ σᾶς κρατῇ ἀπὸ τὴν χεῖρα, νὰ σᾶς ὁδηγῇ εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς, καὶ νὰ σᾶς ἐτοιμάζῃ τόσα καλὰ καὶ ἀγαθὰ εἰς αὐτήν. Ἴδὲ, παιδίον μου, ὁλόκληρος ἡ φύσις πέριξ ἡμῶν, οἱ ἄνθρωποι, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, οἱ ῥύακες, τὰ ὄρη, τὰ πάντα εἶναι ἀγαπητὰ, διότι εἶναι ἔργα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὅποια ἔπλασε δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τῶν ὁποίων πᾶσαν στιγμὴν μᾶς λέγει ὅτι εἶναι πατὴρ μας καὶ βοηθός καὶ εὐεργέτης μας. Αὐτὸν τὸν πανάγαθον πατέρα ἡμῶν, αὐτὸν τὸν παντοδύναμον Κύριον καὶ Θεόν μας ἀγάπα, παιδίον μου, ἀπὸ ὅλην σου τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν. Αὐτὸν, ὅστις σέ ἔστειλεν εἰς ἐμὲ διὰ νὰ σέ ἀγαπῶ, καὶ νὰ σέ περιθάλπω, καὶ νὰ σέ προστατεύω, αὐτὸν ἀγάπα θερμότατα· καὶ εἰς αὐτὸν μόνον ἔλπιζε, καὶ ἀπὸ αὐτὸν μόνον ζῆτει ὅ,τι εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθόν· διότι αὐτὸς εἶναι ἡ πηγὴ ὄλων τῶν ἀγαθῶν.

67. Ταύτας τὰς ἱερωτάτας περὶ Θεοῦ ἀληθείας καὶ θρησκευτικὰς ἀρχὰς ἃς ἐντυπώνει ἡ μήτηρ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τῆς, πρὶν ἀρχίσῃ νὰ μανθάνῃ ἀκόμη γράμματα, ἐνῶ ἀκόμη αὐτὸ ἀναπνέει τὴν λεπτὴν καὶ ἀγίαν αὔραν τῆς εὐτυχοῦς παιδικότητος, καὶ ἃς ὁδηγῇ αὐτὸ εἰς τὴν αἰώνιον πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας, τὸν Ἰψιστον καὶ πανάγαθον Θεόν. Ὅταν κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἐναποταμιεύσῃ εἰς τὴν μικρὰν καρδίαν του τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀγίων συγκινήσεων τῆς εὐσεβείας, ἡ ζωηρὰ ἐνθύμησις τούτων κάμνει τὸ παιδίον γενόμενον εἰς τὴν προκεχωρηκυῖαν ἡλικίαν νὰ προκισθάνηται μετὰ ἱερᾶς ἡδονῆς τὴν αἰώνιον μακαριότητα, ὁπότε πλέον ἢ λάμπεις τοῦ γήινου τούτου κόσμου ἀφανίζεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ πᾶν τὸ περικυκλοῦν αὐτὸν θέλητρον μαραι-

νεται καὶ σβύνει. Εἰς τὴν παιδικότητα καὶ τὴν νεότητα δέδω-
ται νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ δοξάζῃ εἰλικρινῶς τὸν μέγαν καὶ παν-
άγαθον Θεὸν διὰ τῶν μεγάλων του ἔργων· τὸ πᾶν περίξ αὐ-
τῶν εἶναι περιβεβλημένον ὠραιότητα, μεγαλεῖον, λάμψιν, γλυ-
κύτητα, χαρὰν, αἵτινες πηγάζουσιν ἐκ τῶν ἀπείρων καὶ ἀγι-
ωτάτων κόλπων τοῦ Δημιουργοῦ. Ὡστε ἡ μήτηρ τί δὲν δύνα-
ται νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ εὐτυχές πνεῦμα τοῦ παιδίου τῆς περὶ
τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ οὐρανίου πατρός
του, στρέφουσα τοὺς παιδικοὺς ὀφθαλμοὺς του πρὸς τὸ λαμ-
πρότατον τῆς ἡμέρας ἄστρον, πρὸς τὸν ἀκτινοβολοῦντα οὐρα-
νὸν τῆς νυκτός, πρὸς τὸ ἀχανές τῆς θαλάσσης στέρνον, πρὸς
τὴν καλλονὴν τῶν ἀνθέων, καὶ τὰ βρίθοντα γλυκέων καρπῶν
δένδρα, καὶ τοὺς ῥύακας, καὶ τοὺς ποταμοὺς, καὶ τὰς πεδιά-
δας, καὶ τὰ ὄρη· καὶ προσηλοῦσα τὴν ἀκοήν του πρὸς τὴν
γλυκεῖαν ὠδὴν τῶν πτηνῶν, καὶ τὸν πάταγον τῆς βροχῆς, καὶ
τὸν κρότον τῆς βροντῆς καὶ τῶν κεραυνῶν, καὶ τὸν θελκτικὸν
ψιθυρισμὸν τῶν φύλλων τῶν δένδρων, καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι ὠ-
ραῖον καὶ ὑψηλὸν ἐνεδύθη ἡ πλάσις ἀπὸ τῶν πανσόφων καὶ
παναγάθων χειρῶν τοῦ ὑπερτάτου Κυρίου· Διὰ ποίων καλ-
λιχρῶν εἰκόνων δὲν ἔχει νὰ ζωγραφίσῃ ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς
καρδίας του τὰς ἀπείρους εὐεργεσίας καὶ χάριτας, τὰς ὁποίας
ὁ πανάγαθος Θεὸς δι' ὅλων τούτων τῶν θαυμασίων ἔργων του
ἐπιδαψιλεύει καθ' ἐκάστην εἰς αὐτὰ, καὶ νὰ ὀδηγῇ τὸν μικρὸν
νοῦν νὰ καταλαμβάνῃ πόσον αἱ εὐεργεσίαι αὗται εἶναι ὠφέλι-
μοι καὶ κατὰλληλοι καὶ ἀναγκαῖαι εἰς τὰς δυνάμεις ἡμῶν τῶν
ἀνθρώπων καὶ εἰς τὰς χρεῖας μας; Ἀπερίγραπτον εἶναι τὸ
θρησκευτικὸν αἶσθημα, τὸ ὁποῖον ἐντεῦθεν ἐκ τῶν φυσικῶν
τούτων ἀφορμῶν δύναται ἡ μήτηρ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν καρ-
δίαν τοῦ παιδίου τῆς, καὶ ἀνεξήγητοι αἱ περὶ Θεοῦ καὶ περὶ
θείας λατρείας ἱερὰ ἰδέαι, τὰς ὁποίας οὕτω δύναται νὰ ἐμπνέῃ
εἰς τὸ νεαρὸν καὶ ἀπόνηρον πνεῦμά του.

68. Ἐγκαθιδρύουσα δ' οὕτως ἐνωρίς τὴν θρησκείαν εἰς τὴν
ψυχὴν τοῦ παιδίου, ἃς πιστεύῃ ὅτι κτίζει ἐν αὐτῇ τὸ ὀχυρώ-
τατον καὶ ἀγιώτατον ἅμα ὁρμητήριον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου γυμνά-
ζεται ἐγκαίρως ἡ ψυχὴ τοῦ παιδίου νὰ ὁρμάται κατὰ τῶν πα-
θῶν, τῶν ἐξεγερσιμῶν πρὸς βλάβην τῆς ἠθικότητος τῶν ἐ-
νεργειῶν του. Συγχρόνως δὲ ὑπὸ τὴν γλυκυτάτην ἐπιρροὴν τῆς
θρησκείας κάμνει ν' αὐξάνωσιν ὅλα τὰ τίμια καὶ ἀγαθὰ αἰ-

σθήματα, καὶ νὰ γίνωνται οὕτω στερεὰ θεμέλια τῶν ἐναρέτων
ἐξέων τῆς ψυχῆς, ἐξ ὧν βλαστάνουσιν οἱ ὠριότατοι καὶ ἀθά-
νατοι καρποὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀληθοῦς θεοσεβείας.
Τὸ αἶσθημα πρὸ πάντων τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν πρὸς ὠ-
φέλειαν τοῦ πλησίον ζωηρότατα ἀναφύεται καὶ καλλιεργεῖται
ὑπὸ τὴν εὐεργητικὴν σκιάν τῆς θρησκείας ἐν τῇ ἀθώᾳ καρδίᾳ
τοῦ παιδίου, καὶ ἐφ' ὅλης ἐπομένως τῆς ζωῆς αὐτοῦ παράγει
τὴν κυριώδη οὐσίαν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας του. Ὅταν τὸ
παιδίον γυμνασθῇ ν' ἀκούῃ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μητρὸς του ὅ-
τι ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ πανάγαθος ὅλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅ-
λοι εἰσὶ τέκνα αὐτοῦ ἀγαπητὰ, καὶ ἐκεῖνος τοὺς φυλάττει ἀπὸ
πάν κακῶν, καὶ τοὺς προστατεύει παντοδυναμῶς, καὶ ὁδηγεῖ καὶ
 φωτίζει τὸν νοῦν των εἰς πᾶν τὸ καλὸν, καὶ τοῖς χορηγεῖ ὅλα
ὅσα ἔχουσιν ἀγαθὰ, πῶς δὲν θέλει ἀμέσως συλλαβεῖ τὴν ἱεράν
ιδέαν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰσὶν ἀδελφοὶ του, καὶ δὲν θέλει ἐγ-
χαράξει εἰς τὴν καρδίαν του ζωηρὴν τὴν πρὸς αὐτοὺς συμπά-
θειαν καὶ ἀγάπην, καὶ ὑπὸ τὰ ἅγια ταῦτα αἰσθήματα δὲν θέ-
λει φέρεσθαι πρὸς αὐτούς; Ἐκ τούτου ἀναιρεῖται καὶ ἡ ἐσφαλ-
μένη ιδέα, ἥτις ὑπάρχει ἴσως εἰς τινάς, ὅτι ἡ πολλὴ θρησκευ-
τικὴ διδασκαλία καταντᾷ τὰ παιδιὰ, κατ' ὄλεθρον καὶ ἀφοῦ
αὐξήθωσιν, εἰς φανατισμὸν καὶ ὑποκριτικὴν θεοβλάβειαν· πολ-
λοῦ γε καὶ δεῖ ἀποκροῦν μάλιστα καὶ ἀποσκορακίζει ἐκ τῆς
ψυχῆς του ἐκ τῶν προτέρων τὰς βδελυκτὰς ταύτας περὶ τὸ
θρησκευτικὸν αἶσθημα κακίας· διότι ἡ ἀληθὴς θρησκεία, τὸ ἁ-
γιον καὶ σωτήριον πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶναι ἡ ἀγάπη
τοῦ Θεοῦ ἐκφραζομένη διὰ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ,
τὸ ὁποῖον ἐνεχάραξεν εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκάλυψε πλέον ἀκριβῶς εἰς τὸ ἁ-
γιον Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι νὰ ἐκπληρωθῇ ὅλα τὰ
chrēμας μετ' ἀρετῆς. Ἔστω τὸ παιδίον γυμναζόμενον ν' ἀ-
γαπᾷ τὸν Θεὸν πολὺ, γυμνάζεται ν' ἀγαπᾷ πολὺ αὐτὸ τὸ ἀ-
γαθὸν καὶ τὸ ἀληθές, τοῦ ὁποῖου αἰώνιος πηγὴ εἶναι ὁ Θεός.
Καὶ ἰδοὺ ῥιζηθὼν ἐκβάλλεται ἀπὸ τῆς καρδίας τῶν παιδίων
καὶ ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ θεοβλάβεια, ἡ μᾶλλον οὐδὲ ἐξ ἀρχῆς
εὐρίσκουσιν αἱ κακίαι αὐταὶ εἴσοδον, ὥστε νὰ ἐσχωρήσωσιν εἰς
τὴν καρδίαν τῶν παιδίων· διότι ἐφ' ὅλων τῶν φύλλων αὐτῆς
εἰν' ἐγκαταραγμένη ὑπὸ τῆς μητρὸς ἡ εἰλικρινὴς ἀγάπη τοῦ
Θεοῦ, ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ ἐν γένει ἡ

ἀγάπη τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐπὶ τούτοις ἡ τοιαύτη ἐκ μητρὸς θρησκευτικὴ διδασκαλία προφυλάττει τὸ παιδίον καὶ νεώτατον ὃν καὶ ἀφοῦ ἡλικιωθῇ ἀπὸ τὸν ὀλέθριον κίνδυνον τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τῆς ἀλλαξοθρησκείας. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τοὺς ἐνθουσιώδεις προσηλυτιστάς τινων θρησκευμάτων (1) ποῦ κάμνουσι καὶ ποῦ ζητοῦσι τοὺς πλέον θερμοὺς προσηλύτους τῶν, θέλομεν εὐρεῖν ὅτι τοὺς κάμνουσιν ὄχι μεταξὺ τῶν ἀληθῶς εὐσεβῶν καὶ ἐν θρησκευτικῇ ἀγωγῇ ἀνατεθραμμένων οἰκογενειῶν, ὅπου αἱ χριστιανικαὶ ἔξεις εἰσὶν ἡσυχασμέναι ἐκ τῆς κοιτίδος, ὄχι βεβαιότατα· ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ἐγκαταλειμμένων ἐκείνων ὄντων, τὰ ὅποια πολλὸν χρόνον ἔμειναν ξένα πρὸς τὴν θρησκείαν. Τοῦτο ἀκούουσαι αἱ μητέρες τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἃς καταβάλλωσι περισσοτέρας φροντίδας διὰ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῆς νεαρᾶς καρδίας τῶν παιδίων τῶν ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἔτι ἡλικίας αὐτῶν. Διότι διὰ ταύτης δύνανται εὐχερῶς νὰ καταστρέψωσιν ὅλας τὰς παγίδας, ἃς στήναι καθ' ἑκάστην περίεξ ἡμῶν ὁ πολλὸς μὲν ὥσει λύκος ὠρυόμενος καὶ μοχθῶν προσηλυτισμὸς, μηδὲν δὲ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῆς ὀρθοδοξίας δυνηθεὶς οὐδὲ δυνητόμενος ποτὲ νὰ κακορθώσῃ καθ' ἡμῶν.

69. Πρὸς τούτοις τὸ ἔργον ἐλόκληρον τῆς ἀνατροφῆς εὐκολύνεται διὰ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς διότι ἡ θρησκεία ἡ δι' ἀληθοῦς καὶ γλυκειάς εὐσεβείας ἐντυπουμενὴ εἰς τὴν καρδίαν εἶναι ὁ θεῖος δεσμός, ὅστις συνδέει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸν Θεόν. Αὕτῃ λοιπὸν καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν ὀδηγεῖ καὶ συνδέει μὲ ἡμᾶς σφιγκτότερον καὶ γλυκύτερον. Καθόσον αἴσθημά τι σεβασμοῦ πλέον ἐκφρατικὸν τὰ ὑποτάσσει εἰς τὴν ἐξουσίαν μας, καὶ γλυκαίνει παρ' αὐτοῖς τὴν ἐντύπωσιν τῶν αὐστηροτήτων μας, καταπειθὸν αὐτὰ ὅτι καὶ οἱ γονεῖς ἡμεῖς δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι, καὶ ὅτι ἡ αὐστηρότης ἡμῶν εἶν' ἀποτέλεσμα τῆς ὑπακοῆς μας εἰς τὸν κοινὸν νόμον. Εἴμεθα ἐν τοσούτῳ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ὅπερ λατρεύομεν μετ' αὐτῶν· καὶ ἐκ τῆς σεβασμίας ἰδέας ἐνὸς πατρὸς οὐρανίου καταβιβάζει ἐπὶ τῆς ἰδέας τῶν ἐπιγείων γονέων ἱερὸν τι, τὸ ὅποιον εὐκολύνει, ὡς εἴπομεν, τὴν ἀνατροφὴν καὶ ὑποστηρίζει τὴν μεγάλην ἀξίαν τῶν γονέων.

(1) Δοθήτω μοι νὰ σημειώσω ἐνταῦθα τοὺς τῶν παπικῶν δογματῶν μάλιστα.

ΚΕΦ. Θ'.

Ἐξακολούθησις τῆς θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς.

70. Ὄταν τὸ παιδίον γυμνασθῇ ἐγκαίρως, ὡς εἴπομεν, νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Θεόν, σχεδὸν ἤδη καὶ λατρεύει αὐτόν· διότι ἡ πίστις καὶ ἡ θρησκευτικὴ λατρεία εἰσὶν ἐσωτερικῶς συνδεδεμέναι, διότι ἡ ἰδέα τοῦ πλάστου τοῦ παναγάθου πατρὸς καὶ εὐεργέτου, ὅταν ἄπαξ καλῶς κατανοηθῇ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ παιδίου, σχεδὸν διεγείρει εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης, αἵτινες εἰσὶν ἡ ἀληθὴς λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀληθὴς θεοσεβεία. Καὶ εἰς μὲν τὸ προηγουμένον κεφάλαιον ἐδείξαμεν εἰς τὴν μητέρα, πῶς δύναται ὁδηγουμένη ἐκ τῶν φυσικῶν ιδιοτήτων τοῦ παιδίου, καὶ βοηθουμένη ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, νὰ ἐγχαράττῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τὰς πρώτας καὶ προοιμιώδεις θρησκευτικὰς ἰδέας, νὰ ὁδηγῇ τὸν νοῦν τοῦ πρὸς τὴν ἱερὰν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ τὰς θεμελιώδεις πρὸς αὐτὸν καὶ γλυκυτάτας συναισθησεις. Ἐν τῷ παρόντι δὲ κεφαλαίῳ θέλομεν δείξαι εἰς τὴν μητέρα ὅτι δύναται πρὸς τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, ὅπως μάλιστα ἐντυπώσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου τῆς τὰς μεγάλας καὶ ὑψηλὰς περὶ τοῦ Θεοῦ ἀληθείας, δύναται, λέγομεν, νὰ μεταχειρισθῇ καὶ αὐτὸ τὸ σωτήριον μέσον, ὅπερ ὁ Θεὸς μετεχειρίσθη διὰ νὰ φανερωθῇ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, δηλ. νὰ διδάσκῃ τὸ παιδίον τῆς καὶ διὰ τοῦ θείου λόγου τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἃς ὁ Θεὸς ἡυδόκησε νὰ μᾶς δώσῃ ὁδηγόν πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην, καὶ ἐφόδιον ἀνεκτίμητον διὰ τὴν μέλλουσαν μακαριότητα. Μετὰ πολλῆς λοιπὸν ἐπιδεξιότητος ἃς διηγῆται εἰς τὸ τετραεστὲς ἢ πενταεστὲς παιδίον τῆς τὰ ἐν τῇ ἱερᾷ ἱστορίᾳ γεγονότα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτονται ἡμῖν αἱ περὶ τοῦ παναγάθου ὄντος αἰώνιοι ἀλήθειαι καὶ αἱ ἄπειροι αὐτοῦ τελειότητες. Καὶ μολον-
 ὅτι ἡ κατὰληψις τῶν γεγονότων τούτων τῶν ἐκτεθειμένων ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις περιέχει τινὰς ἐννοίας φύσεως πολὺ ὑψηλῆς, ὡς τὰς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀρχικῶν τοῦ ἰδιοτήτων καὶ τῆς αὐλίας προσέτι τῆς ψυχῆς, δύναται μ' ὅλα ταῦ-

τα ἡ μήτηρ νὰ διηγῇται εἰς τὸ παιδίον τῆς, ὡς εἴπομεν, πολλὰ τῶν περιστατικῶν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, πρὶν ἀκόμη νὰ ᾔ-
ναι τὸ παιδίον τῆς εἰς θέσιν νὰ ἐννοῇ καθαρῶς τὰς μεγάλας
ταύτας ἰδέας. Οὕτω διηγεῖται εἰς τὸ παιδίον τῆς τὰ περὶ τῆς
δημιουργίας, ὅτι δηλ. ὁ Θεὸς, μετὸν ὅποιον ἤδη τὸ παιδίον
ἐκ τῶν προηγουμένων ἀρκετὰ συνωκείωθη, ἐδημιούργησε καὶ
ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ πάντα τὸν κόσμον· ὅτι μᾶς διώρισε
νὰ κατοικῶμεν εἰς ἓνα ὠραιότατον παράδεισον, ἅμα μᾶς ἔ-
πλασεν· ὅτι ὅμως οἱ δύο πρῶτοι ἄνθρωποι, Ἀδὰμ καὶ Εὐὰ ὀ-
νομαζόμενοι, ταὺς ὁποίους ἔθεσεν εἰς τὸν παράδεισον, παρέβη-
σαν τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν τοῖς ἔδωκεν ὁ Θεός, νὰ μὴ φάγω-
σιν ἀπὸ τὸν καρπὸν ἐνὸς δένδρου ὄντος εἰς τὸ μέσον τοῦ πα-
ραδείσου· καὶ ἐκεῖνος ἀμέσως ὠργίσθη, καὶ τοὺς ἀπέβαλεν ἀπὸ
τὸν παράδεισον, καὶ ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ περιφέρονται ἐπὶ τῆς
γῆς καὶ νὰ κατοικῶσιν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, καὶ νὰ ζῶσι κατὰ τὰ
θελήματά των καὶ ὅχι κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ἔ-
γειναν πολὺ κακοὶ καὶ πολὺ ἄθλιοι καὶ δυστυχεῖς, καὶ ἤρχι-
σαν ν' ἀσθενῶσι καὶ ν' ἀποθνήσκωσι. Τότε ὁ Θεὸς ἔκαμε κα-
τακλυσμὸν, καὶ τοὺς ἐτιμώρησε, καὶ ἐκαθάρισε τὴν γῆν ἀπὸ
τὰς ἀνομίας καὶ τὰς κακίας των. Ἐφύλαξεν ὅμως μόνον τὴν
οἰκογένειαν ἐνὸς ἀνθρώπου ὀνομαζομένου Νῶε, διότι ἦτον εὐ-
σεβὴς καὶ δίκαιος καὶ ἡγάπα τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἀγαθόν· καὶ
ἀπὸ αὐτὸν πάλιν ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐπλή-
ρωσαν πάλιν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ταῦτα πάντα θέλει ἐκθέ-
τει ἡ μήτηρ ἀπλῶς καὶ σαφῶς, χωρὶς νὰ μεταχειρίζηται ἀπο-
δείξεις πρὸς τὴν παραδοχὴν τούτων ἀλλὰ μόνον θέλει προσ-
παθεῖ νὰ διεγείρῃ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν περιέργειαν εἰς τὴν ψυ-
χὴν τοῦ παιδίου τῆς, δι' ὧν καὶ μόνων θέλει ἐπιτύχει νὰ εἰσ-
αγάγῃ εἰς αὐτὴν τὰς ὁποίας θέλει θρησκευτικὰς πεποιθήσεις
καὶ ἰδέας.

71. Οὐδὲ εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἡ μήτηρ διὰ ν' ἀποδείξῃ
τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ καὶ τίς ἀπείρους τοῦ ἰδιότητος νὰ λέγῃ
εἰς τὸ παιδίον τῆς ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἔργον τῆς τύχης,
διότι εἶναι μετὰ τὴν ὠραιότητα καὶ τὰξιν κτισμένος. Ἡ μέθο-
δος αὕτη εἶναι κακὴ, διότι δίδει διὰ ταύτης πραγματικότητα
εἰς τὸ χιμαιρικὸν ὃν τὸ καλούμενον τύχην· καὶ ἐνῶ προσπαθεῖ
νὰ διαφύγῃ τὴν πλάνην διὰ νὰ χαράξῃ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ
πνεῦμα τοῦ παιδίου, διεγείρει τὴν ἰδέαν τῆς πρώτης μάλιστᾶ

διὰ τὴν εὐκολίαν, ἣν ἔχει ἡ φαντασία τοῦ παιδίου εἰς τὰ σχηματίζειν φαντάσματα, ὡς εἵπομεν. Ἡ παποίθησις, τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ δεικνύει ὅτι ἔχει περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀρκεῖ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τὴν πίσιν περὶ αὐτοῦ. Ἐπειτα ἡ συναίσθησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι τόσον φυσικὴ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου, ὅσον ἡ ὑπαρξίς παντὸς ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον δὲν βλέπει παραγόμενον ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀμέσως ἀποδίδεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ὑπεράνθρωπον ποιητὴν. Καὶ ὅπως ὁ μέγας Νεύτων ἀνεγνώριζε μετ' ἄκρου σεβασμοῦ τὸ αἰώνιον ὂν ἐν τῇ τάξει τοῦ παντός, ὁμοίως τὸ τριστὲς ἀκόμη παιδίον βλέπει μαρτυρίαν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἡδονὴν, ἣν τῷ κάμνουσι τὰ ῥόδα καὶ τὰ κούμαρα, καὶ εἰς τὴν ἀγαλλίασιν, ἣν ἀπολαμβάνει εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς του, ἣν ὁ Θεὸς τῷ ἔδωκεν. Ὡστε ἡ μήτηρ εὐρίσκει ἀνεξάντηλον πηγὴν θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς τὴν κτίσιν πάσαν, τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου καὶ τὴν ἱστορίαν, ἐνθα αἱ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ εἰσὶ κεχαρχγμένοι μετὰ χαρρακτῆρας ἀνεξάλειπτους καὶ ζωηροτάτους. Ὀφείλει μόνον ἡ μήτηρ νὰ κάμνῃ τὴν μελέτην τῶν ιδιοτήτων τούτων ἀνάλογον μετὰ τὰς νοητικὰς δυνάμεις τοῦ παιδίου. Ἐκ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ ἡ αἰωνιότης, ἡ ἀπειρία καὶ μάλιστα ἡ ἀυλία εἰσὶν ἕνεκα τῶν ἔξωον τοῦ πνεύματος τοῦ παιδίου δυσκολονόητοι εἰς αὐτό· αὐτὸ εἶναι συνειθισμένον ν' ἀναπολῇ ζωηρῶς τὴν μορφήν τῶν ἀπόντων ἀντικειμένων, καὶ κοπιᾷ πλέον ἡμῶν νὰ κατανοήσῃ τὴν πραγματικότητα τῆς πνευματικῆς οὐσίας ἄνευ μορφῆς ὑλικῆς. Διὰ τοῦτο ἡ μήτηρ θέλει ἐπιτύχει εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ἀυλίας τοῦ Θεοῦ, ὁδηγοῦσα τὸ παιδίον τῆς πρῶτον εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀυλίας τῆς ψυχῆς. Τὰ παιδιά ὁμολογοῦσιν εὐκόλως ὅτι ἐκείνο, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾷ καὶ συλλογίζεται ἐν ἑαυτοῖς, δὲν εἶναι τὸ σῶμά των, οὔτε κανὲν τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ, ἥτις, τοῖς λέγει τότε ἡ μήτηρ ἀνεκδοιάστως, ὅτι εἶναι ὁμοία μετὰ τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἄυλος, ἄπειρος καὶ ἀθάνατος. Καὶ ἡ χάρα, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ των, ὅταν πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἐμπορεῖ εὐκόλως ἡ μήτηρ νὰ τοῖς διδάξῃ ὅτι προσέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπιφωνεῖ εἰς αὐτὰ, ἐν ᾧ πράττουσι τὸ ἀγαθόν, καὶ οὕτω νὰ τοῖς διεγείρῃ τὸ αἶσθημα τῆς μεταξὺ ψυχῆς καὶ τοῦ πλάστου ἐσωτερικῆς καὶ νοερᾶς συγκοινωνίας. Ἡ δὲ ἰδέα ὅτι ὁ Θεὸς χωρὶς νὰ τὸν βλέπωσι τὰ βλέπει, καὶ

τὰ ἀκολουθεῖ παντοῦ ὅπου πηγαίνουνσι, δὲν τοῖς εἶναι παρά-
δοξος· διότι, ὡς τὸ εἶπομεν εἰς προηγούμενον Κεφ., εἰσὶ συν-
ειθισμένα ἐκ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας των νὰ φαντάζωνται συν-
εχῶς ὅτι ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τὸ ὄμμα τῆς μητρὸς των, ὁπόταν
δὲν τὴν βλέπωσιν.

72. Ὁμοίως θέλει ἐξακολουθεῖ νὰ διηγῇται ἀφελῶς καὶ ἐ-
πιδεξιῶς ἡ μήτηρ εἰς τὸ παιδίον της τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰ-
κονομίας τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς ἱερὰς Γραφάς. Θέλει τῷ
λέγει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀφοῦ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν πάλιν ἐ-
πολληπλασιάσθησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἤρχισαν πάλιν νὰ γίνωνται
κακοὶ, καὶ νὰ ζῶσι κατὰ τὰ θελήματα των καὶ ὅχι ὡς πρέπει,
κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ὅμως, ὅστις εἶχεν ἐξ
ἀρχῆς ὀργισθῇ κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς καταδικάσει εἰς τὴν διὰ
τοῦ θανάτου τιμωρίαν, πάλιν τοὺς εὐσπλαγχνίσθη· διότι εἶναι
πανάγαθος πατήρ, καὶ καθὼς ὑπεσχέθη εἰς τοὺς πρώτους ἄν-
θρώπους τοὺς παραβάντας τὴν ἐντολὴν του, ἔστειλεν εἰς τὴν
γῆν τὸν μονογενῆ του υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,
ὅστις ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ὑπερευλογημένην Παναγίαν, ἀνεστράφη
ἀπ' αὐτὴν, ἐβαπτίσθη 30 ἐτῶν ἀπὸ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν
Βαπτιστὴν, καὶ ἔπειτα ἤρχισε νὰ διδάσκη τοὺς ἄνθρώπους νὰ
γνωρίσωσι τὸν ἀληθῆ Θεὸν καὶ πατέρα του, καὶ νὰ πράττωσι
τὰς ἀγίας του ἐντολάς. Οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως μὴ ὑποφέροντες τὴν
οὐράνιον ταύτην διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, τὸν κατέτρεξαν μα-
νωδῶς καὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς τὸν σταυρικὸν θάνατον. Ὁ Ἰ-
ησοῦς Χριστὸς ὅμως ἐδέχθη τὸν θάνατον τοῦτον ἀγογγύστως,
τὸν ὑπέφερε διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ φιλιώσῃ
αὐτοὺς μετὰ τὸν οὐράνιον πατέρα του. Οὕτω λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ
Ἰησοῦς 33 ἐτῶν καὶ ἐτάφη, ἀλλὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀνεστήθη,
διότι εἶναι Θεός, καὶ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἔπειτα
ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς τὰς ζωοποιὺς χάριτας τοῦ Ἁγίου Πνεύμα-
τος, τὸ ὁποῖον φωτίζει τὸν νοῦν μας καὶ μᾶς κάμνει τέκνα
τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐμ-
πορεῖ πρὸς τούτους ἡ μήτηρ νὰ ἐκλέγῃ ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς
βραχείας καὶ ἀπλᾶς ἱστορίας, καὶ νὰ τὰς διηγῇται εἰς τὸ παι-
δίον· ὡς λ. χ. τὴν ἱστορίαν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔλαβεν εἰς
τὰς ἀγκάλας του τὰ μικρὰ παιδιά καὶ τὰ ἡυλόγησεν· ὅτι ἀν-
έστησε τὸν υἱὸν τῆς χήρας, ὡς καὶ τὸν φίλον του Λαζάρου,
τὸν ἀδελφὸν τῆς Μάρθας καὶ τῆς Μαρίας· ὅτι ἔθρεψεν ἐπὶ τοῦ

ἔρους πεντακισχιλίας ψυχὰς μὲ πέντε ἄρτους καὶ πέντε ἰχθῦς, ὅτι ὠμμάτωσε τὸν τυφλὸν καὶ ἄλλα ὅμοια. Ταῦτα δὲ πάντα διηγούμενη, ν' ἀπευθύνηται μάλιστα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου πρὸς εἰς τὸ λογικόν του· νὰ προσπαθῇ δηλ. ὅχι νὰ τὸ καταπείθῃ εἰς τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ νὰ διεγείρῃ τὰ αἰσθήματα τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαπητότατον πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ οὐραγίου αὐτοῦ καὶ ἡμῶν πατρὸς, καὶ πρὸς τὸ κεχαριτωμένον πρόσωπον τῆς ὑπεραγίας μητρὸς του. Τοῦτο δὲ κατορθώνει ὅταν τὰ διηγῇται μετὰ γλυκειάς εὐθυμίας καὶ ἰδίως μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς πεποιθήσεως, καὶ τὰ ἐμφύχονη διὰ τοιούτων ἀπλῶν χρωματισμῶν, οἵτινες τὰ παριστάνουσι παρόντα εἰς τὴν φαντασίαν τῶν παιδίων, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τόσῃν ἡδονῇ θέλει λάβει αὐτὸ, ὥστε πολλάκις θέλει ζητήσῃ τὴν ἐπανάληψίν των.

73. Πολὺ καλὸν καὶ συντελεστικὸν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν ἱστορημάτων εἶναι ἡ χρῆσις τῶν εἰκονογραφιδῶν. Ταύτας ἡ μήτηρ ὑποβάλλουσα ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ παιδίου της, ἐντυπώνει πολὺ ζωνρότερον τὰ ἐξιστορούμενα ὑπ' αὐτῆς διὰ λέξεων, καὶ τὰ παριστάνει ὅλως ζῶντα καὶ ἐνεργὰ εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ παιδίου. Ὅταν λ. χ. παρουσιάσῃ εἰς τὸ παιδίον της τὴν εἰκόνα τῆς προσκλήσεως τῶν παιδίων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ τὴν εἰκόνα τῆς θεραπείσεως τοῦ παραλύτου καὶ τῆς ὁμωμάσεως τοῦ τυφλοῦ, πόσον ἐπαισθητὴ γίνεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀγαθότης τοῦ θεοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ πόσον βαθέως ἐντυπώνεται ἡ περὶ αὐτοῦ ἰδέα εἰς τὸν νοῦν του, καὶ πόσον αἰσθητὰ ἀγίου σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης ζωηροτάτης ἐμπνέεται εἰς τὴν καρδίαν του! Ὅφειλει προσέτι ἡ μήτηρ νὰ μὴ παριστᾷ τὸν Θεὸν φοβερὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παιδίου· ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἀγιότητος καὶ ἀγαθότητος, καὶ ἤθελέ τις διαστρέψῃ ταύτην τὴν ἱεράν ἰδέαν, ὅταν τὸν παρουσιάζῃ εἰς τὰ παιδιά ὑπ' ὅψιν πολὺ αὐστηράν. Ὅφειλει μόνον νὰ διδάσκῃ ἡ μήτηρ ὅτι ὁ Θεὸς ἀποστρέφεται τὸ κακὸν, καὶ ὅτι δὲν ἀγαπᾷ τὸν πράττοντα αὐτὸ, ὅτι ἡ δικαιοσύνη του ὀργίζεται κατ' αὐτοῦ καὶ ἐμποδίζεται ἡ ἀπειρος ἀγαθότης του ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν εὐεργετήσῃ. Ὡς πρὸς τὰ μικρὰ παιδιά, νὰ διδάσκῃ ὁφείλει ἡ μήτηρ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ αὐτῶν, τὰ ἀγαπᾷ, τὰ φυλάττει, διότι εἶναι ἄγγελοι διὰ τὴν ἀθωότητά

των' τὰ ἐπακούει, ὅταν τὸν παρακαλῶσι· τὰ βοηθεῖ νὰ τὸν ὑπακούωσι. Καὶ ὅταν ἀκουσίως σφάλλωσι, τὰ συγχωρεῖ μετ' ὀλίγον, ὅταν μετανοήσωσι· διότι μισεῖ τὸ κακὸν καὶ δὲν δύναται νὰ συμβιβασθῇ μετ' τὸν κακόν· ἀγαπᾷ ὅμως τὸ πλάσμα του, τοῦ ἀνοίγει τὸν βραχίονά του καὶ τὸ δέχεται, ὅταν τὸ ἴδῃ ὅτι διὰ μιᾶς λύπης εἰλικρινοῦς προσπαθεῖ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τῆς καρδίας του τὰς κακὰς ἐπιθυμίας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ μέγας μεσίτης τοῦ μετανοοῦντος· τοῦτον ὅταν παρακαλῇ, παιδίον μου, λέγει ἡ μήτηρ μετ' ἐνδομύχου πεποιθήσεως, συγχωρεῖσαι ἀμέσως ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα αὐτοῦ καὶ ἡμῶν. Τοιαύτη πρέπει νὰ ᾔηται ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία τῆς μητρὸς πρὸς τὸ παιδίον της, διότι ἐξ αὐτῆς θέλει σχηματίσει μετ' ὀλίγον τὴν ἠθικότητά του· θέλει δηλ. τὸ γυμνάσει ν' ἀγαπᾷ τὸ ἀγαθόν, ὅχι ἀπὸ τρομερὰν ἰδέαν τῆς αὐστηρότητος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀγαπητὴν ἰδέαν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ· θέλει ἐντυπώσει εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν ἀληθὴ τῆς εὐσεβείας ἀρχήν, ἣτις εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοδυνάμου, τοῦ ποιητοῦ πάντων τῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ διανομέως πασῶν τῶν ἀγαθῶν εὐθυμῶν.

ΚΕΦ. Ι΄.

Θρησκευτικὴ Λατρεία.

74. Διὰ νὰ καταστήσῃ ἡ μήτηρ τὴν θρησκευτικὴν ζῶσαν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου, ἐνεργὸν καὶ γόνιμον εἰς ἀγαθὰ ἔργα, καὶ νὰ ἐντυπώσῃ οὕτως ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ βαθύτερον τὰς θρησκευτικὰς διδασκαλίας, πρέπει νὰ τὸ διδάξῃ ἐνωρὶς νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, νὰ προσεύχηται. Ἡ φύσις ὅλη, ὡς εἵπομεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια, καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον δίδουσι εἰς τὴν μητέρα τὰ μέσα τοῦ ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὸ παιδίον τὸν ὑψιστον ποιητὴν, διὰ τοῦ μέσου ὅμως τῆς λατρείας καὶ τῆς προσευχῆς ὁδηγεῖ τὴν μικρὰν ψυχὴν του εἰς τὸ νὰ συνομιλῇ καὶ ν' ἀνταποκρίνηται πρὸς ἐκεῖνον· τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὡς λέγει ὁ Φενελὼν, τὸ κατοικοῦν εἰς τὴν ἀπλὴν ψυχὴν, γνωρίζει καλῶς νὰ

εὐρη λόγους πρὸς χρῆσιν τοῦ μικροῦ παιδίου διαλεγομένου μετὰ τὸν Θεὸν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς λατρείας. Ἐντεῦθεν ἡ μήτηρ δὲν θὰ δυσκολευθῇ νὰ διδάξῃ τὸ παιδίον τῆς πῶς νὰ συν-ομιλῇ μετὰ τὸν Θεόν. Πρὸ πάντων ὅμως ἡ μήτηρ ὅ,τι πρέπει νὰ συλλογίζεται καὶ νὰ γνωρίζῃ καλῶς εἶναι ὅτι ὀφείλει νὰ θεμελιώσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου τῆς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ εἰλικρινῇ καὶ ἐκούσιον λατρείαν, τὴν λατρείαν Θεοῦ πνεύματος ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Πρὸς τοῦτο θέλει μεταχειρισθῇ τὰ κατὰλληλα μέσῃ τὸ φυσικώτερον δὲ καὶ συντελεστικώτερον μέσον εἶναι τὸ νὰ κοινοποιῇ εἰς τὸ παιδίον ἐλευθέρως, ταχέως καὶ ἀφελῶς τὰς ιδίας τῆς περὶ Θεοῦ ἐντυπώσεις καὶ συγκινήσεις. Ἐὰν αὕτῃ αἰσθάνηται ζωηρῶς τίς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ παιδίον θὰ τὰς αἰσθανθῇ ὁμοίως. Ἐὰν, ὅταν αὐτὸ ἔχῃ τινὰ χαρὰν, τινὰ ἡδονὴν ἀπροσδόκητον, ἀποδίδῃ ἡ μήτηρ δι' αὐτὴν εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὸ παιδίον τῆς, μετ' ὀλίγον θέλει καὶ αὐτὸ ἐνώσει τὴν λατρείαν τοῦ μετὰ τῆς ἰδικῆς τῆς. Ἡ Κ. Ἀμιλτων συμβουλεύει διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης τῆς εὐγνωμοσύνης — « Ὁ Θεέ μου ! Σὲ εὐχαριστῶ, διότι ἔδωκες τοιοῦτον πρόσωπον τόσον ἀγαθὸν πρὸς ἐμὲ » — ν' ἀφιερῶται τὸ παιδίον εἰς τὸν Θεόν, ἅμα βλέπῃ ἑαυτὸ γινόμενον τὸ ἀντικείμενον ἀνελπίστου τινὸς χάριτος καὶ εὐτυχίας.

75. Διὰ νὰ κατορθώσῃ ἐπομένως τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην λατρείαν πρὸς τὸν Θεόν, προσέτι δὲ νὰ θρέψῃ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τοῦ παιδίου καὶ τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ, καὶ νὰ προετοιμάσῃ δι' αὐτὸ μεγαλητέραν ἀνάπτυξιν, λαμβάνει ἡ μήτηρ ὡς ἀντικείμενον μυρίων συνδιαλέξεων μετὰ τοῦ παιδίου αὐτὰς τὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός, τῷ λέγει, κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρά του τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν γεμίζει ἀπὸ θείας χάριτος, ὅταν οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀνοίγωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ Θεός εἶναι ὅστις ἐνδύει τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ, καὶ δὲν λησμονεῖ κανὲν οὔτε τὸ μικρότατον πτηνὸν, οὔτε τὸ φύλλον τοῦ δένδρου οὔτε τὸ ζωῦφιον. Ὁ Θεός εἶναι ὁ ἄμεσος αἴτιος καὶ δημιουργὸς παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει θαυμασίον ἐν τῇ φύσει, καὶ ὁ διανομεὺς τῶν λαμπρῶν τούτων δυνάμεων, δι' ὧν οἱ ἀδύνατοι ἄνθρωποι παρήγγον τὰ θαύματα τῶν τεχνῶν ὁ Θεός εἶναι ὁ ἀγαθώτατος πατὴρ καὶ κύριος πάντων, ὁ πάνσοφος δοτὴρ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ πάσης ἀγαθῆς εὐτυχίας καὶ χαρῆς. Ἀνάγκη ὅμως εἶναι ἐν τάξει καὶ καθ' ὥρας προσδιορισμένως νὰ γυ-

μνάσῃ ἡ μήτηρ τὸ παιδίον εἰς τὸ ἅγιον ἔργον τῆς προσευχῆς. Τοιαῦται ὥραι συνήθως εἰσὶν ἡ πρώτη καὶ ἡ ἐσπέρα, ὅταν ἐγείρηται τὸ παιδίον τῆς κλίνης καὶ ὅταν ἀναπαύηται εἰς αὐτήν. Τότε ἰδίως καὶ τακτικώτατα πρέπει ἡ μήτηρ νὰ γυμνάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τῆς ν' ἀνυψόνηται πρὸς ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, καὶ νὰ ζητῇ νὰ λαμβάνῃ παρ' αὐτοῦ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ διὰ τὴν ζωὴν ἐκάστης ἡμέρας, καὶ διὰ τὴν κατὰ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα διαγωγὴν του ἐν τῇ ζωῇ. Κατὰ τὰς τακτικὰς ταύτας ὥρας τῆς θείας λατρείας τὴν πρώτην καὶ τὴν ἐσπέραν πρέπει νὰ γυμνάξῃ ἡ μήτηρ τὸ παιδίον νὰ προσφέρῃ μὲ ἄκραν προσοχὴν καὶ σέβας καὶ εὐλάβειαν τὰς καθιερωμένας ἐν τῇ ἀγίᾳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ προσευχάς : τὰς, Ἄγιος ὁ Θεός. Πάτερ ἡμῶν. Παναγία Τριάς. Θεοτόκε παρθένε καὶ μετ' ὀλίγον τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον ἡμῶν Σύμβολον. Καὶ οὕτω κατ' ὀλίγον νὰ συνειθίσῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ ἐκφράζηται μετὰ ταπεινώσεως καὶ εὐσεβείας καὶ ἀγάπης ἐσωτερικῆς καὶ πεποιθήσεως πρὸς τὸν οὐράνιον πατέρα τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, τὰς θλίψεις καὶ τὰς εὐχαριστίας διὰ τὰς ἀθώας αὐτοῦ ἡδονάς.

76. Διὰ νὰ διδάξῃ δὲ ἡ μήτηρ τὸ παιδίον τῆς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν φύσιν τῆς προσευχῆς, πρέπει νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ καλῶς ὅτι ἡ προσευχή εἶναι ὁ ἱερὸς καὶ ἅγιος σύνδεσμος ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανίου πατρός μας· ὅτι εἶναι ἔμφυτος εἰς ἡμᾶς, διότι εἶναι τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ἡ ψυχὴ μας ἀρύεται ἀπὸ τὴν ἄπειρον πηγὴν τῆς δυνάμεως καὶ ἀγιότητος καὶ ἀγαθωσύνης τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν· ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι προσεύχονται ἀπὸ τῶν ἀγρίων μέχρι τῶν μάλιστα πεπολιτισμένων καὶ πεφωτισμένων χριστιανῶν· ὅτι εἶναι τὸ ἀκατάπαυστον ἔργον τῶν Ἀγγέλων ἐνώπιον τοῦ ἱψίστου Θεοῦ ἡ προσευχή· ὅτι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς γῆς εὐρισκόμενος, προσηύχετο ἀκαταπαύστως εἰς τὸν οὐράνιον αὐτοῦ καὶ ἡμῶν πατέρα. Ἐπειτα ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις τῆς ἐπικλήσεως ἀρμολογεῖ καὶ σχεδὸν εἶν' ἔμφυτος εἰς τὸ μικρὸν παιδίον, καθότι περνᾷ τὴν ζωὴν του ζητοῦν καὶ ἐπικαλούμενον, ἡ μήτηρ λαμβάνει ἐκ ταύτης του τῆς φυσικῆς ιδιότητος ἀφορμὴν νὰ κάμῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὅταν προσεύχεται πρὸς τὸν Θεὸν τὸν πανάγαθον πατέρα, δύο πράγματα ἐκτελεῖ· ἡ ζητεῖ ἀπὸ ἐκεῖνον νὰ τῷ δώτῃ τὰ πατρικὰ αὐτοῦ

χαρίσματα, ἢ τὸν εὐχαριστεῖ δι' ὅσα κατὰ πάσας στιγμὴν τῷ χαρίζει. Οὕτω πρέπει νὰ δειξῇ εἰς τὸ παιδίον της ἡ μήτηρ ὅτι, ὅπως ὅταν ᾔηται πεινασμένον, ἢ διψασμένον, ἢ λυπημένον, ἢ εἰς κίνδυνον, τρέχει πρὸς τοὺς ἐπιγείους γονεῖς του καὶ ζητεῖ νὰ τὸ βοηθήσῃ, μὲ τὸν ἴδιον τρόπον τοῦ σεβασμοῦ, τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς ἐγκαρδίου ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως· πρέπει νὰ προστρέχῃ καὶ εἰς τὸν οὐράνιον πατέρα του, καὶ νὰ τὸν παρκαλῇ νὰ τῷ συγχωρήσῃ τὰ σφάλματά του, νὰ τὸ λυτρώσῃ ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ νὰ χύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν παντοδύναμον χάριν του. Ἐὰν ἔχῃ παιδιὰ ἀνωτέρως ἡλικίας, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισαν ἤδη νὰ προσεύχωνται μετὰ σκέψεως, πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀγίας τρυφῆς λατρείας των, ἡ μήτηρ ἅς λαμβάνῃ ἐκ τῆς χειρὸς καὶ τὸ μικρότερόν της παιδίον, ἅς τὸ γυμνάξῃ νὰ ἐνόνη τὰς μικρὰς χεῖράς του, καὶ ἅς τὸ ὀδηγῇ διὰ λόγων βραχέων καὶ φυσικῶν νὰ ἐπικαλῇται τὴν εὐλογίαν τοῦ πανυψίστου δι' ὅλους τοὺς ἀδελφούς του καὶ τὰς ἀδελφάς του καὶ δι' ἑαυτό. Ἡ λατρεία αὕτη δὲν πρέπει νὰ διαρκῇ ἢ μίαν στιγμὴν· αὕτη ὅμως ἡ στιγμὴ ἀρκεῖ νὰ κάμῃ ν' ἀνοίξῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου εἰς τρυφερὸς σπόρος εὐσεβείας ἀληθοῦς, ὅστις ὅσημέρρι θέλει ἀναπτύσσεται καὶ αὐξάνει.

77. Ὅταν δὲ δὲν ἔχῃ ἄλλα μεγαλύτερα παιδιὰ, δύναται ἡ μήτηρ νὰ συνοικισῇ τὸ μικρόν της μὲ τὴν προσευχὴν ἀπὸ τῆς μικροτάτης ἔτι ἡλικίας του· πρὸς τοῦτο ἅς τὸ γυμνάσῃ νὰ λέγῃ : « ὦ Θεέ μου! σὲ ἀγαπῶ, διότι εἶσαι πολὺ ἀγαθός. Σὲ παρκαλῶ νὰ μὲ ἀγαπᾷς ὁμοίως » αἱ λέξεις αὗται αἱ τόσον ἀπλᾶ θέλουσι λάβει πολλὴν σημασίαν παρὰ τῷ παιδίῳ, καὶ θέλουσι διεγείρει τὸ ὑψίστον εἰς αὐτὸ μίαν κλίσιν πολὺ τρυφερὰν πρὸς τὸν πανάγαθον τῶν ἀνθρώπων ποιητήν. Ἀναμφιβόλως τὸ παιδίον θέλει ἐρωτήσῃ τὴν μητέρα του ἂν εἶδε τὸν ἀγαθὸν Θεόν. Ἐκεῖνη θέλει τῷ εἶπει ὅχι, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος μᾶς βλέπει, μᾶς ἀκούει καὶ διακρίνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀγαπᾷ τὰ φρόνιμα παιδιὰ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ παιδίον γυμνασθὲν ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεόν διὰ τῆς λατρείας, θέλει γυμνασθῇ ἐπομένως νὰ τὸν ἐννοῇ, καὶ νὰ ζητῇ νὰ κάμῃ τὸ θέλημα του, καὶ οὕτω νὰ τακτοποιῇται ἐνωρὶς κατὰ τὴν ἡθικὴν. Ἐνῶ τὸ ἐναντίον συμβαίνει εἰς τὰ γήινα πράγματα· πρῶτον τὰ γνωρίζει τις καὶ ἔπειτα τὰ ἀγαπᾷ, ἂν ᾔῃ ἄξιον ἀγάπης· ἀλλ' ἡ προσευχὴ εἶναι ἔργον ὑπερφυσικόν. Κατορθοῖ ὥς διὰ θαύματος τὴν

ψυχὴν ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, καὶ διὰ τῆς ἐνθέου ταύτης ἀγάπης ν' ἀνυψοῦται εἰς τὴν ὑπερκατάληπτον ἐκείνου ἔννοιαν καὶ γινώσκῃ. Τοῦτο λοιπὸν ἔχει μεγίστην ἀξίαν, ὅταν γίνηται ἀπὸ τῆς μικροτέρας παιδικῆς ἡλικίας. Καθόσον ὅταν διευθύνηται ἀπὸ μητέρα νοήμονα, γίνεται τὸ πλέον ὠφέλιμον ὄργανον εἰς τὸ νὰ σχηματίσῃ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ παιδίου. Διὰ τοῦτο ἡ μήτηρ προσέχει, ὅταν τὸ παιδίον λέγῃ τὴν ἀπλὴν προσευχὴν του νὰ μὴ διηγῇται ματαίους τύπους, ἀλλ' ἐκάσῃ λέξεις, ἃν προσφέρει, ν' ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν καρδίαν του. Τοῦτο δὲ γίνεται πηγὴ τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων· τὸ κάμνει λοιπὸν νὰ ἐπαναλαμβάνῃ μετ' αὐτὴν φράσιν πρὸς φράσιν τὰς μικρὰς προσευχὰς του, τὰς ὁποίας κατὰ τὸν καιρὸν ποικίλλει, καὶ οὕτως ἔχει ἐν γλυκὺ μέσον τοῦ κοινοποιεῖν εἰς τὸ παιδίον ὅλας τὰς ἀγαθὰς συγκινήσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐπιθυμεῖ νὰ ζωπυρήσῃ τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τῆς. Ἡ εὐγνωμοσύνη λ. χ. πρὸς τοὺς φροντίζοντας δι' αὐτὸ, ἡ γλυκύτης εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὴν συμπεριφορὰν, ἡ εὐπειθεῖα, ὁ ζῆλος πρὸς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ μικρὰ χρέη του, ἐν μιᾷ λέξει αἱ καλλίτεροι διαθέσεις τῆς πρώτης ἡλικίας δύνανται νὰ κατορθωθῶσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου μετὰ τὸ μέσον τῆς λατρείας.

78. Ἐκτὸς δὲ τῶν προσευχῶν τῶν καθιερωμένων ὑπὸ τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἡ μήτηρ δύναται, διὰ νὰ καταστήσῃ ἐνωρὶς ὁπωσοῦν οἰκεία εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου τὰ ὑψηλὰ τῆς θρησκείας δόγματα, ὡς τὸ τῆς ὑψίστης ἀγίας Τριάδος, δύναται νὰ γυμνάξῃ αὐτὸ νὰ λέγῃ μετ' αὐτῆς μετὰ πανηγυρικὸν ὕψος τὴν προσευχὴν ταύτην: Κύριε ὁ Θεὸς μας, καὶ ὁ Πατήρ μας, γονυκλιτῶς σὲ ἐπικαλούμεθα· εἶθε τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα νὰ μᾶς φωτίζῃ νὰ σὲ παρακαλῶμεν εἰλικρινῶς καὶ θερμῶς· καὶ τὸ ἀξιολάτρευτον ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σωτῆρος τῶν ἀνθρώπων, ν' ἀναβρίνῃ μέχρι τοῦ θρόνου σου, καὶ νὰ μᾶς χορηγῇ τὰς εὐλογίας σου. Καὶ ἐκτὸς δὲ ταύτης ἂς μεταχειρίζηται ἡ μήτηρ καὶ τὰς ἐφεξῆς ἀπλουστάτας προσευχὰς, ἃς εὐκόλως καταλαμβάνει τὸ παιδίον ἀπὸ τριῶν ἐτῶν, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουσι τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα δύνανται πραγματικῶς νὰ δοκιμάξῃ τὸ παιδίον. Καὶ συμφώνως δὲ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς παιδικότητος δύνανται ἡ μήτηρ, ἂν ἦναι νοήμων καὶ πεπαιδευμένη, νὰ συνθέτῃ καὶ ἄλλας τελειότερας καὶ καλλιτέρας· ἰδοὺ αὗται:

1. ὦ Θεέ μου, Θεέ μου, πόσα ἀγαθὰ μοὶ δίδεις! πόσας εὐχαριστήσεις μοὶ χαρίζεις! μοὶ ἔδωκες τοὺς γονεῖς μου, οἵτινες εἶναι τόσοι καλοὶ, τοὺς ἀδελφούς μου, τὰς ἀδελφάς μου, μὲ τὸς ὁποίας τόσοι διασκεδάζω· μοὶ ἔδωκες τοὺς παιδαγωγούς μου καὶ τοὺς διδασκάλους μου, οἱ ὁποῖοι τόσοι φροντίζουνσι δι' ἐμέ, καὶ μὲ διδάσκουσι τόσα καλὰ καὶ ὠφέλιμα πράγματα. Μοὶ ἔδωκες ἀκόμη τόσα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα μὲ κάμνουν εὐτυχῇ! Διαφύλαττε εἰς ἐμέ ὅλα ταῦτα τὰ ἀγαθὰ! ὦ Θεέ μου! Σὲ παρακαλῶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ σου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ!

2 ὦ Θεέ μου! Σὺ φροντίζεις δι' ἐμέ! Σὺ ἔχεις ἄπειρον εὐσπλαγγίαν πρὸς ἐμέ! Σὺ γνωρίζεις ὅτι δὲν ἔμπορῶ νὰ ἐνδυθῶ μόνον μου, νὰ τρῶ μόνον, καὶ ὅτι ἂν μὲ ἄφρινον μόνον, ἤθελα εἶμαι πολὺ δυστυχές! Σὺ λοιπὸν ἔκαμες, ὦ Θεέ μου! ὥστε ὅλοι νὰ ἔρχωνται πρὸς βοήθειάν μου· ὅλοι νὰ μὲ ἀγαπῶσι· Σὺ ἔκαμες Θεέ μου! τοὺς ἄλλους τόσοι ἀγαθοὺς πρὸς ἐμέ· ἀντάμειψέ τους, ὦ Θεέ μου! καὶ κατὰστησόν με πολὺ εὐγνώμονα καὶ φρόνιμον! Σὲ ἐπικαλοῦμαι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ σου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3. ὦ Θεέ μου! Ὁ ἡγαπημένος υἱός σου ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός εἶπεν: « ἄφετε τὰ πικιδία νὰ ἔλθωσι πρὸς ἐμέ » Καλῶς, ὦ Θεέ μου! ἐγὼ εἶμαι μικρὸν παιδίον καὶ ἔρχομαι πρὸς σέ· Ἐλθε καὶ σὺ, Θεέ μου, πρὸς ἐμέ· Μὴν ἀφήσης νὰ λησμονήσω ὅτι μὲ βλέπεις. Κάμε νὰ αἰσθάνωμαι πάντοτε ὅτι εἶσαι πλησίον μου, καὶ μὲ φυλάττεεις καὶ μὲ ἀγαπᾷς· καὶ ὅταν ἀποθάνω, θὰ μὲ δεχθῇς εἰς τὰς ἀγκάλας σου. Σὲ παρακαλῶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου.

4. Θεέ μου! Θεέ μου! ὅταν ἦμαι πολὺ φρόνιμος, ὅταν οἱ γονεῖς ᾔναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ ἐμέ, μὲ φαίνεται ὅτι τότε ἔχω θάρρος νὰ σὲ παρακαλῶ· ἀλλ' ἀλλοίμονον! σήμερον ἔγεινα αὐθόχης καὶ ἀπειθής, καὶ ἐντρέπομαι νὰ σὲ πλησιάζω! Μ' ὅλα ταῦτα σὲ περκαλῶ Θεέ μου! μὴ παύσης νὰ μὲ ἀγαπᾷς! εἶμαι πολὺ δυστυχής, ὅταν σφάλλω! καὶ λυποῦμαι πολὺ, λυποῦμαι, καὶ μετανοῶ, καὶ προστρέχω εἰς σὲ τὸν ἀγαθόν μου πατέρα νὰ μὲ συγχωρήσης! ὁ ἀγαθός μας Σωτὴρ μεσιτεύει διὰ νὰ συγχωρῇ τοὺς μετανοοῦντας! Ἐγὼ μετανοῶ, ὦ Θεέ μου! συγχώρησόν με δι' ἐκεῖνον!

5. Ἄκουσόν με, Θεέ μου! βλέπεις πόσον εἶμαι μικρὸν πνι-
δίων· ὑπῆρξα, ὡς λέγει ἡ μήτηρ μου, ἀκόμη πλέον μικρὸν,
δὲν ἠμποροῦν νὰ σταθῶ, νὰ περιπατήσω, νὰ τρέξω, ὡς τώρα!
Σὺ, ὦ Θεέ μου, μ' ἐβοήθησας καὶ ἐμεγάλωσας τόσον, μοὶ ἔδω-
κες τόσους προστάτας καὶ βοηθοὺς· ὦ πόσον εἶσαι ἀγαθὸς εἰς
ἐμέ! Σὲ παρακαλῶ, Θεέ μου, ἔσο τοιοῦτος ἀγαθὸς εἰς τόσα
μικρὰ πτωχὰ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδύνατα, ὡς ἡμην ἐγώ,
καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουσι τόσας περιποιήσεις, ὅσας εἶχον ἐγώ!
Ἀνγκούφιζε, ὦ Θεέ μου, ὅλους τοὺς πτωχοὺς ἀδελφούς μου
καὶ τοὺς πάσχοντας! Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ σου τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὲ ἐπικαλοῦμαι.

6. ὦ Θεέ μου! χρεωστῶ πάντοτε νὰ σὲ ὑπαινύω, καὶ νὰ
κάμνω τὸ ἅγιόν σου θέλημα· ἀλλὰ πάντοτε κάμνω σφάλμα.
Βλέπω ὅτι χωρὶς τὴν βοήθειάν σου ποτὲ δὲν ἔμπορῶ νὰ ἦμαι
ἐντελὴς φρόνιμος. Σὲ παρακαλῶ λοιπὸν, Θεέ μου! βοήθει με
πάντοτε νὰ φυλάττω τὰς ἀγίας ἐντολάς σου· νὰ μὴ θυμύνω,
νὰ μὴ φωνάζω καὶ κλαίω· νὰ μὴ ζητῶ ἀπὸ τὴν μητέρα μου
ὅ,τι δὲν πρέπει, νὰ δίδω εἰς τὸ πτωχὸν παιδίον ἀπὸ τὸν ἄρ-
τον μου, καὶ ἀπὸ τὸ φαγητόν μου, καὶ ἀπὸ τὰ φορέματά
μου! Βοήθει με, ὦ Θεέ μου, νὰ σὲ ἀγαπῶ ἐξ ὅλης μου τῆς
καρδίας καὶ ἐξ ὅλης μου τῆς διανοίας, καὶ ν' ἀγαπῶ καὶ τοὺς
ὁμοίους μου, ὡς ἀγαπῶ τὸν ἑαυτόν μου! Σὲ παρακαλῶ, Θεέ
μου, εἰς ταῦτα· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
τοῦ υἱοῦ σου.

7. ὦ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ! υἱὲ τοῦ ἀγαθοῦ μας Θεοῦ καὶ
Θεέ! Σὺ εἶπας εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους νὰ σὲ παρακαλῶμεν
οἱ μὲν διὰ τοὺς δέ. Σήμερον, ὦ Κύριε καὶ Θεέ μου, εἶδον ἐν
πτωχὸν παιδίον γυμνὸν καὶ ἀνυπόδητον· ὦ! πόσον ἡ καρδία
μου τὸ ἐλυπήθη! Σὲ παρακαλῶ, Κύριε, δι' αὐτό! βοήθησέ το·
κάμε με ἱκανὸν νὰ τῷ δίδω νὰ τρώγῃ καὶ νὰ ἐνδυθῇ· ὦ Κύριέ
μου! καὶ πόσα ἄλλα τοιαῦτα παιδιὰ εἶναι εἰς τὸν κόσμον πτω-
χὰ καὶ ἐρπονᾶ· βοήθησέ τα Θεέ μου Ἰησοῦ Χριστέ! σὲ παρα-
καλῶ. Σὲ παρακαλῶ ὁμοίως διὰ τοὺς γονεῖς μου πρῶτον, ἔ-
πειτα διὰ τοὺς συμπατριώτας μου, ἔπειτα δι' ὅλους τοὺς ξέ-
νους! Σὲ παρακαλῶ, Θεέ μου Ἰησοῦ Χριστέ! διὰ τοὺς γινώ-
σκοντάς σε καὶ διὰ τοὺς μὴ γινώσκοντάς σε, διὰ νὰ μάθωσιν
ὅλοι νὰ σὲ λατρεύωσι! Σὲ παρακαλῶ, Θεέ μου, δι' ὅλον τὸν κό-

σμον! καὶ σὲ εὐχαριστῶ διὰ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια χορηγεῖς εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους!

Πρὸς τοῦτοισ μετὰ τὰς ὀρισμέναις ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν προσευχὰς τὰς: Ἅγιος ὁ Θεὸς, κτλ. τὴν πρωΐαν καὶ τὴν ἑσπέραν, δύναται ἡ μήτηρ νὰ διδάξῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ προφέρῃ καὶ ταύτας.

Προσευχὴ ἰδίως διὰ τὴν πρωΐαν.

1. Ὁ Κύριε! Σὲ εὐχαριστῶ διότι μὲ ἐφύλαξας καθ' ὅλην τὴν νύκτα, φύλαξέ με ὁμοίως καὶ τὴν ἡμέραν, σὲ παρακαλῶ! Βοήθει με Κύριε! νὰ ἐνθυμῶμαι ὅτι εἶσαι πάντοτε πλησίον μου· διὰ νὰ φοβῶμαι νὰ μὴ σὲ παροργίσω μὲ κανὲν σφάλμα. Εὐλόγει, ὦ Θεέ μου, τοὺς γονεῖς μου καὶ ὅλους ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἀγαπῶ! Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ σου σὲ παρακαλῶ, ὦ Θεέ μου!

Ὁμοίως διὰ τὴν ἑσπέραν.

2. Ὁ Θεέ μου! δὲν πρέπει νὰ κοιμηθῶ χωρὶς νὰ ζητήσω τὴν εὐλογίαν σου. Σὺ, Κύριε, ἔγινες τόσον ἀγαθὸς πρὸς ἐμὲ σήμερον, ἂν καὶ αἰσθάνωμαι ὅτι ἔπραξα πολλὰ σφάλματα σήμερον. Συγχώρησέ τα, Κύριε! θέλω αὔριον προσπαθῆσαι νὰ ᾤμαι πλέον φρόνιμον παιδίον, νὰ μὴ σφάλλω καὶ παροργίζω σὲ τὸν ἀγαθόν μου Οὐράνιον Πατέρα καὶ τοὺς γονεῖς μου τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Πηγαίνω τώρα νὰ κοιμηθῶ καὶ συλλογίζομαι ὅτι ἡ πατρικὴ ἀγαθότης σου θέλει μὲ φυλάξῃ κατὰ τὸν ὕπνον. Θεέ μου σὲ παρακαλῶ, δόσε μου καλὴν νύκτα διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ υἱοῦ σου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶ ὡς σέ!

79. Πρὸς τοῦτοισ ἡ μήτηρ πρέπει νὰ καταβάλλῃ μεγίστην φροντίδα διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸ παιδίον τῆς τὸ προσῆκον σέβας πρὸς τὴν Κυριακὴν καὶ τὰς λοιπὰς ἑρὰς ἑορτάς· νὰ τὸ ὀδηγῇ πῶς νὰ φέρεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅταν μετ' αὐτῆς τὸ φέρῃ· δηλ. μὲ ἄκραν εὐταξίαν καὶ εὐσεβεῖαν· νὰ τὸ συνειθίξῃ ν' ἀκούῃ μὲ προσοχὴν τὰς θείας ψαλμωδίας καὶ τὴν ἑρὰν λειτουργίαν, καὶ νὰ τὸ μανθάνῃ νὰ θεωρῇ τὸν νῶτον τοῦ Θεοῦ ὡς τὴν πύλην τοῦ Παράδεισου, τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔχει ἡτοιμασμένον διὰ τοὺς εὐσεβεῖς καὶ πιστοὺς αὐτοῦ λατρευτάς. Νὰ φροντίζῃ προσέτι καὶ μὲ τοὺς καταλλήλους λόγους καὶ μὲ τὸ ἰδίον τῆς παράδειγμα νὰ συνειθίξῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ καταπαύῃ κατὰ τὴν Κυριακὴν ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν ἄλλων ἡμερῶν ἀ-

κόμη καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιγνίδια τοῦ, καὶ νὰ μὴ τὸ ἀφίνη νὰ παραδίδῃται εἰς συνομιλίαις καὶ συνδιαλέξεις μὲ τὰς ὑπηρετρίαις ἢ μὲ ἄλλα παιδιά περὶ φορεμάτων καὶ ἄλλων ματαιολογιῶν, διότι ὅλα τὰ τοιαῦτα εἶναι ἐμποδισμένα ἀπὸ τὴν ἀγιότητα τῆς ἡμέρας· νὰ τὸ διδάσκῃ καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ παρὰδείγματός της ὅτι ἡ ἑορτὴ δὲν εἶναι διωρισμένη ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ νὰ καθήμεθα ἀργοὶ καὶ νὰ διασκεδάζωμεν καὶ νὰ περιφερώμεθα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διὰ νὰ δεικνύωμεν τὰ φορέματά μας, καὶ ἄλλας ἀνοησίας νὰ κάμνωμεν, ἀλλὰ διὰ νὰ δοξολογῶμεν τὸν Θεὸν περισσότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡμέρας, νὰ ἐνθυμώμεθα τὰς πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίας τοῦ, νὰ μελετῶμεν τὰς ἀγίας αὐτοῦ ἐντολάς, νὰ ἐλεῶμεν καὶ μὲ πάντα τρόπον ν' ἀγαθοποιῶμεν τοὺς ὁμοίους μας, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ τιμῶμεν τὰς ἑορτάς, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις νὰ προσευχώμεθα, καὶ διὰ τῆς προσευχῆς νὰ πλησιάζωμεν καὶ νὰ συνδιαλεγώμεθα μὲ τὸν Θεόν. Πρὸς τοῦτο καὶ μίαν κατὰλληλον προσευχὴν διὰ τὴν Κυριακὴν ὑποβάλλομεν εἰς τὴν ἀγαθὴν μητέρα διὰ τὸ μικρὸν τῆς παιδίον, τὴν ὁποίαν αὐτὴ δύναται νὰ πικίλλῃ κατὰ τὰς περὶστάσεις καὶ τὴν ἡλικίαν τῶν παιδίων τῆς. Ἰδοὺ αὕτη:

ὦ Θεέ μου! σήμερον εἶναι Κυριακὴ (ἢ ἄλλη ἑορτὴ), εἶναι ἡ ἡμέρα, καὶ ἦν ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ πηγαινουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ νὰ σὲ λατρεύσωσι καὶ νὰ σὲ παρακαλέσωσιν. Ἐγὼ εἶμαι πολὺ μικρὸν παιδίον, καὶ δὲν ἐμπορῶ νὰ ὑπάγω· ἀλλ' ὅμως, ὦ Θεέ μου, θέλω σὲ λατρεύει σήμερον. Θὰ ἐξέλθω εἰς τὴν ἐξοχὴν μετὰ τοῦ πατρός μου καὶ τῆς μητρός μου· θὰ ἴδω ἐκεῖ τὸν λαμπρὸν τοῦτον ἥλιον, τὸν ὅποιον ἔκτισας διὰ νὰ μᾶς φωτίξῃ τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ἐστόλισας μὲ τόσα θελκτικὰ ἄνθη καὶ ὠραῖα πτηνὰ καὶ καλοὺς καρπούς. Θὰ σ' εὐχαριστήσω, ὦ Θεέ μου, δι' ὅλα ταῦτα τὰ τόσον καλὰ πράγματα. Καὶ ὅταν ὀλίγον μεγαλώσω, θὰ πηγαινῶ εἰς τὸν ἅγιον ναόν σου, θὰ ψάλλω τοὺς ὕμνους σου, θ' ἀκούω τὸν ἅγιον λόγον σου, καὶ εἰς ὅλην μου τὴν ζωὴν θὰ σὲ ἀγαπῶ, καὶ θὰ προσπαθῶ νὰ σὲ ὑπακούω. ὦ Θεέ μου! εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ σου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὲ παρακαλῶ!

Εὐχὴ εἰς τὴν Θεοτόκον.

ὦ Παναγία Μητὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔχε τὰ ὕμνατά σου τὰ κεχαριτωμένα ἐπάνω μου, καὶ μὲ τὴν εὐλογημένην χεῖρά σου κράτει τὴν μικράν μου χεῖρα καὶ ὁδήγει

με εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς. Σὺ, ὦ Παναγία, εἶσαι ἡ πλέον ἡ μεγάλη καὶ ἀγαθὴ μήτηρ τῶν παιδίων. Σὺ τὰ ἀγαπᾷς καὶ φροντίζεις δι' αὐτὰ, ὡς ἡγάπης καὶ ἐφρόντιζες διὰ τὸν ἀγαπητόν σου υἱὸν τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅταν ἦτο μικρὸν παιδίον εἰς τὰς ἀγίας ἀγκάλας σου. Σὲ παρακαλῶ, ὦ Παναγία! ἀγάπα καὶ ἐμὲ καὶ φροντίζε, καὶ μετὴν θείαν σου χάριν διαφύλαττέ με ἀπὸ πᾶν κακὸν καὶ πᾶν σφάλμα! ὁδήγει, ὦ Παναγία, καὶ τὴν μητέρα μου πῶς πρέπει νὰ με ἀνατρέφῃ! Διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ υἱοῦ σου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀκουστόν με σὲ παρακαλῶ, ὦ Παναγία!

80. Καλὸν πολὺ καὶ ὠφέλιμον εἶναι ἡ μήτηρ νὰ ἔχῃ καὶ μικρὰ ἄσματα θρησκευτικὰ ἁρμόδια εἰς τὰς δυνάμεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ νὰ γυμνάζῃ τὸ παιδίον νὰ τὰ ψάλλῃ μετὰ μουσικὴν ἁρμονίαν. Εἰς τὰ παιδικὰ καλούμενα ἢ μᾶλλον νηπιακὰ σχολεῖα, ὡς καὶ εἰς πολλὰς οἰκογενεῖας ἀγγλικὰς (ἀναφέρει ἡ συγγραφή, ἣν ἀκολουθοῦμεν), τὰ παιδία ψάλλουσιν ἐν χορῇ ὕμνους θρησκευτικοὺς, παράγοντας ἐκ τῆς μουσικῆς ἁρμονίας πολὺ θελκτικὸν ἀποτελεσμα εἰς τὴν αἰθώαν ψυχὴν τῶν παιδίων. Ὅλα κατέχονται ἀπὸ τὰ αἰσθητά τὰ ὁποῖα ἐκφράζουσι, καὶ τὰ πλέον ἀκόμη νέαι ἐνόνουσιν ἐπιτυχῶς τὴν μικρὰν φωνὴν τῶν μετὰ τὴν τῶν μεγλητέρων. Γνωρίζομεν πάντες ὁποῖαν μαγικὴν, οὕτως εἰπεῖν, δύναμιν ἔχει ἡ μουσικὴ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, πολλῶ δὲ μᾶλλον εἰς τὴν αἰθώαν καὶ τρυφερὰν καρδίαν τοῦ παιδίου διεγείρει ἐντύπωσιν γλυκυτάτην, καὶ τὴν κάμνει ν' ἀνίπταται πρὸς τὴν δόξαν τῶν μεγαλοουργημάτων καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ λατρεύῃ ἐκείνον μελωδικῶς, ὡς οἱ Ἄγγελοι του ἐν τῷ οὐρανῷ. Πόσον δὲ ἡμερόνει τὰ ἦθη καὶ ἐμπνέει ἀνεξάντλητον ἀγάπην πρὸς τὰ ἀγαθὰ καὶ ἐνάρετα αἰσθητά, ὅταν αἱ λέξεις αἱ ψαλλόμεναι ᾧσιν ἀπηχῆματα τῶν εὐσεβῶν καὶ ἐνκρέτων συγκινήσεων τῆς ψυχῆς, τοῦτο εἶναι μάλιστα ἥδη ἀποδεδειγμένον διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν σοφῶν ἡμῶν προγόνων ἐπεδοκιμάσθη τὸ ν' ἀπαρτίζῃ ἡ μουσικὴ στοιχειῶδες μάθημα τῆς καλῆς καὶ ἐλευθερίου ἀνατροφῆς. Καὶ ἡμεῖς δὲν διστάζομεν οὕτω νὰ συστήσωμεν τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς εἰς τὴν μητέρα ἐν τῇ θρησκευτικῇ καὶ τῇ ἠθικῇ ἀνατροφῇ τοῦ παιδίου τῆς. Καὶ πρὸς ὁδηγίαν δὲ τῆς ἀγαθῆς μητρὸς προσθέτομεν καὶ ἐν ταῦθα ἀσμάτια τινὰ θρησκευτικὰ, ἅπερ ἐκὼν μετὰ μουσικῆς

ἁρμονίας ῥυθμισθῶσι καὶ ψάλλωνται ὑπὸ τῶν παιδίων, ἢ τοῦλάχιστον ἂν ἀπαγγέλλωνται ὑπ' αὐτῶν μετὰ ὕφους ἁρμονικοῦ, θέλουσι παραγάγει εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παιδίων τὴν περὶ τῆς λέγομεν ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ὠφέλειαν καὶ ψυχαγωγίαν. Ὁμοίως τοιαῦτα καὶ ἄλλα δύναται ἡ μήτηρ νὰ ζητῇ καὶ νὰ προμηθεύηται καταλληλότερα, μάλιστα τονισμένα μουσικῶς, τὰ ὅποια νὰ μεταχειρίζηται πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ αἰσθηματικὴν μόρφωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ παιδίου, ἢ καὶ ἡ ἰδία νὰ συνθέτῃ καὶ νὰ τονίζῃ οὔσα πεπαιδευμένα καὶ ἔμμουσος.

A'.

Λήσεις πρὸς τὴν Θεοτόκον.

1

Δέσποινα ὑπεραγία,
Μῆτερ τοῦ Χριστοῦ ἁγνή,
Τὸ πανάγαθόν σου ἔμμα
Εἶν' ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων
Προστασία δυνατή!

2

Τῶν ἀθῶων πλὴν νηπίων
Εἶς ἡ φίλη κηδεμὼν,
Τὴν ζωὴν των ἐπιβλέπεις
Κ' εἰς αὐτὴν τὸ πλῆθος χεῖεις
Γλυκυτάτων δωρεῶν.

3

Καὶ τῆς παιδικῆς καρδίας
Σὺ ἀκούεις τὴν φωνήν,
Καὶ εἰς τὰ αἰσθήματά μας
Καὶ εἰς τὰ αἰτήματά μας
Δίδεις πᾶσαν προσοχήν.

4

Τὴν πανσέβαστόν σου χεῖρα
ἔχε πάντοτ' ἐφ' ἡμῶν
Σκέπε μας, ἐφόρευέ μας

Μὲ τὴν κραταιάν σου σκέπην.
Καὶ τῆς νέας μας ζωῆς

5

Τὰς στιγμὰς καὶ τὰς ἡμέρας,
Καὶ τὰ ἔτη εὐτυχῇ
Δίδε μας, καὶ μὴν ἀφῆσης
Τὸ πικρὸν νὰ πιοῦμε πόμα,
Παρ' εἰς γῆράς μας βελού.

6

Καὶ τὸν πόδα μας ὁπόταν
Τὸν μικρὸν καὶ ἀπαλὸν
Θέσωμεν ἐδῶ στοῦ κόσμου
Τὴν κοιλάδα, ὅπου τόσκι
Μυριάδες ἀκανθῶν·

7

Νὰ πονέσῃ μὴν ἀφῆσης
Ὁ μικρὸς μας αὐτὸς ποῦς!
Μὴν ἀφῆσης πικρὸν δάκρυ
Ἀπὸ τοὺς γλυκεῖς νὰ ρέυσῃ
Κ' ἱλαροὺς μας ὀφθαλμούς!

8

Ταῦτα, πάντα γνε Κυρία!
Σ' ἱκετεύομεν θερμῶς.
Τὴν μικράν μας τὴν καρδίαν
Εἰς τὴν σὴν ἀφιεροῦμεν
Προστασίαν ταπεινῶς.

B'.

Ὡδὴ εὐχαριστίας πρὸς Θεόν.

1

Θεὲ εὐχαριστήριον
Πρὸς σὲ ψάλλω ᾠδὴν.
Τοῦ στήθους μ', ὡς ψαλτήριον,
Τονίζω τὴν χορδὴν.

2

Ἐμαθον ἐκ νεότητος
Ἀπαλωτάτης ἄλλον
Νὰ μὴν ἔχω προστάτην μου
Καὶ ἄρωγόν μέγαν.

3

Εἰμὴ τὴν ἀγαθότητα
Τὴν σὴν, ὦ πλαστοουργέ,
Καὶ σθένους τὴν ἀκρότητα
Τοῦ σοῦ, ὦ κοσμουργέ!

4

Ἐμαθον ὅταν τις χαρὰ,
Ἡ θλίψις καὶ ὀδύνη
Στὸν βίον τοῦτον τὴν μικρὰν
Καρδίαν μου βαρύνῃ.

5

Πρὸς σὲ τοὺς δακρυρρέύτους μου
Νὰ τείνω ὀφθαλμούς,
Κ' εἰς σὲ τοὺς δυσφορήτους μου,
Ν' ἀνακοινῶ παλμούς.

6

Κ' εὐθὺς νὰ συναισθάνωμαι
Τὸν δάκτυλον τῆς θείας
Χειρός σου ψηλαφίζοντα
Μετὰ παραμυθίας

7

Τὴν πάσχουσαν καρδίαν μου,
Κ' ὠθοῦντα πανσθενῶς
Πᾶσαν τὴν ἀθυμίαν μου,
Δι' ἣν ἤλγουν δεινῶς!

8

Θεέ, Θεέ γηθόσυνος
Λοιπὸν σ' εὐχαριστῶ!
Δός μοι πάντοτ' εὐφρόσυνος
ᾧδὴν νὰ σοὶ φωνῶ!

Γ'.

Τὸ πτηνὸν τῆς αὐγῆς.

1

Κτίσματ' ὅλα ἐγεροῦνται
Ἄλογα καὶ λογικά,
Τὴν ζωὴν νὰ ἀσπασθῇτε
Μὲ φιλήματα γλυκά.
Κ' ἐνθυμήθητ' εὐγνωμόνως
Τὴν στιγμὴν τὴν θαυμαστὴν,
Ὅτ' εἰς θεῖος λόγος μόνος
Σᾶς ἐγέννησ' εἰς αὐτήν.

2

Ἀλλὰ σεῖς αἱ προικισμένοι
Μὲ ψυχὴν θαυματουργόν·
Ἄνθρωποι ὁμοιωμένοι
Μὲ τὸν μέγαν πλαστοουργόν·
Μὲ αὐτὸν ἐνθυμηθῇτε
Ποῖον ἔχετε δεσμὸν,
Κ' εἰς ἀγίου ἐκδοθῇτε
Μέλους ἐνθουσιασμὸν.

3

Τὴν ἀπέραντον ἀψίδα
Ἰδετε τοῦ Οὐρανοῦ
Ἐνδυμένου μὲ χλαμύδα
Ἀστροκόσμου κυανοῦ.
Καὶ νεφέλας μετεώρους
Αἴροντος εἰς τὰ πλευρά,
Καὶ ἀνέμους ταχυπόρους
Μὲ θαυμάσια πτερά.

4

Ταῦτα ὅλα στοχασθῇτε
Ὡς ἐλλόγιμοι θνητοί !
Εἰς μελώδημ' ἀφεθῇτε
Ψάλλετε ἀγαπητοί.
Ψάλλετε μὲ ἀρμονίαν

Βασιλέα ποιητὴν,
Τὴν ἰσχύν του καὶ σοφίαν
Βλέπετε παντοῦ χυτὴν.

5

Μὲ ἀλαβαστρίνους χεῖρας
Ἡ αὐγὴ σᾶς χαιρετᾷ,
Τὴν ἀνατολὴν ἀνοίγει
Καὶ χαρίεσσα πετᾷ.
Καὶ τὸ ἄστρον τῆς πρωΐας
Ὁ γλυκὺς αὐγερινὸς
Εἰς τὸ μέτωπόν της λάμπει
Ὡς ἀδάμας φαινός.

6

ὦ! εἰς ὅλ' ἀντανακλάει
Τοῦ Θεοῦ ἡ καλλονή,
Ἀντηχεῖ εἰς ὅλ' εὐμόλπως
Ἡ ἀγία του φωνή!
ὦ θνητοί! δοθῆτε ὅλοι
Εἰς ἑωθινὴν ὠδὴν,
Τεῖνατε πρὸς ὕμνον πᾶσαν
Τῆς καρδίας σας χορδὴν.

7

Τοῦ ἡλίου μὴ σᾶς φθάσῃ
Εἰς τὴν κλίνην ἡ ἀκτίς,
Στοῦ Θεοῦ τὴν λαμπηδόνα
Σεῖς στραφῆτε πρὸ αὐτῆς.
Σεῖς ὀφείλετε τὸν πλάστην
Νὰ δοξάζητε μὲ νοῦν,
Ἐπειδὴ τόσαι μ' ἐκείνον
Στεναὶ σχέσεις σᾶς ἐνοῦν.

8

Ταῦτα ψάλλει ἐμπνευσμένον
Τῆς πρωΐας τὸ πτηνὸν
Ἀγγελόφωνον, ἀθῶον
Τ' οὐρανοῦ πλάσμα ἄγνόν.
Καὶ ἐγὼ μ' αὐτὸ συμπάλλω
Μὲ συγκίνησιν πολλήν,
Διὰ τὸ εἶμαι στολισμένον

Μὲ ψυχῆς θείαν στολήν.

9

Μικρὸς ἄνθρωπος ὑπάρχω·
 Πλὴν εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν,
 Τὸν Θεὸν μὲ τῆς ψυχῆς μου
 Θεωρῶ τὸν ὀφθαλμόν.
 Καὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους
 Κ' ὅλους μου τοὺς λογισμοὺς
 Ἐμμελῶς πρέπει ν' ἀρμόζω
 Πρὸς τοὺς θείους τοῦ θεσμούς.

Δ'.

ᾠδὴ εἰς τὴν δημιουργίαν.

1

ὦ ! πόσον θαυμάσιος, πόσον μεγάλη
 Αὐτὴ τοῦ παντός ἡ καλλίστη σκηνή.
 Ἐγείρεται αὕτη ὑπέρλαμπρος θρόνος
 Τοῦ ἀνακτος, ὅστις ὑπέρτατος μόνος
 Τῆς γῆς τῶν ἀνάκτων τοὺς θρόνους κινεῖ.

2

Πνοή του εἶν' αὐτ' ἡ γλυκερὰ ἀρμονία,
 Τὰ ἔργα τῆς θείας του ἥτις χειρὸς
 Μὲ ἔξοχον χάριν ἀφθάρτως καλλύνει,
 Κ' ἐκεῖνο τὸ θέλγητρον, ὅπερ ἐκχύνει
 Ἡ γλῶσσα δικαίου θνητοῦ ζωηρὸς

3

Εἶν φθόγγος τῆς θείας ἐκείνης φωνῆς του.
 Τὸ φῶς τοῦτο, ὅπερ ἐνδύει τὸ πᾶν,
 Τοῦ θείου ἀκτὶς ὀφθαλμοῦ του εἶν μία.
 Ὑψίστη ἰσχὺς καὶ ὑψίστη σοφία
 Κηρύττετ' εὐλόγως εἰς ἔργον του πᾶν !

4

ὦ ! πόσον ἐγὼ χρεωστῶ νὰ δοξάζω
 Αὐτὸν τὸν μεγάλον ἡμῶν ποιητήν.

Αὐτὸν, ὅστις εἶναι πηγὴ τῶν χαρίτων
 Αὐτὸν, ὅστις εἶναι, θὰ ἦναι, καὶ ἦτον.
 Ἡμῶν τῶν παιδίων τὸν καλὸν δωρητὴν.

5

ὦ ! δέξ' εὐμενῶς τὴν ὁδὴν μου, ὦ Πάτερ,
 Αὐτὴν, ἣν σοὶ ψάλλ' ἡ μικρά μου φωνή !
 Ἡ κτίσις σοὶ εἶναι ὑπέρτατος θρόνος,
 Καὶ σὺ βασιλεὺς εἶς αἰώνιος μόνος.
 Κ' ἡ θεία σου λάμπει παντοῦ καλλονή.

Ε'.

Εἰς τὴν Ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου.

1

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς
 Εἶν' ὁ σωτὴρ ἡμῶν.
 Διὰ τῆς μεσιτείας
 Αὐτοῦ τῆς θαυμασίας
 Ἠνώθημεν μὲ τὸν Θεόν
 Κ' ἐφιλιώθημεν μ' Αὐτόν,
 Κ' ἐκεῖνος μεθ' ἡμῶν.

2

Εἰς φάτνην ποταπὴν
 Αὐτὸς υἱὸς Θεοῦ,
 Καὶ κτίστης ἀοράτων
 Καὶ ὁρατῶν κτισμάτων,
 Ναὶ ἐγεννήθη ταπεινῶς.
 Ἀλλ' εἶναι μέγας κ' ὑψηλός,
 ὧς λυτρωτὴς ἡμῶν.

3

Τοῦ Θεοῦ τοῦ πατρὸς
 Κ' ἡμῶν Δημιουργοῦ
 Θελήσεις τὰς ἀγίας
 Καὶ ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ
 Στὸ Εὐαγγέλιον πιστῶς

Μᾶς ἐφανερώσεν Αὐτός,
Ὁ Κύριος ἡμῶν.

4

ὦ Ἰησοῦ Χριστέ !
Σῶτερ ἀγαπητέ.
Εἰς ὅλον μου τὸν βίον
Δός μοι μὲ ζῆλον θεῖον
Ν' ἀναγινώσκω τὴν σεπτὴν
Καὶ ἱερὰν σ' αὐτὴν Γραφήν.
Καὶ ἔσο μεθ' ἡμῶν.

5

Ὡς λύχνος φωτεινός,
Νόμος σ' ὁ ἱερός
Κάμε νὰ μὲ φωτίζῃ,
Καὶ ὅλην νὰ στολίζῃ
Ψυχὴν, καρδίαν μας καὶ νοῦν.
Καὶ πάντοτε νὰ σὲ ὑμνοῦν
Τὰ χεῖλη δὸς ἡμῶν !

Τῶν ἁσμάτων τούτων τινὰ δύνανται μάλιστα νὰ χρησιμεύ-
σωσιν εἰς τὴν ἀγαθὴν μητέρα καὶ δι' ἀνωτέρας ἡλικίας παιδεί-
ας. Καὶ ἄλλα δὲ ἔμοιχα τούτοις δύνανται, ὡς εἴπομεν, νὰ εὐρί-
σκη, ἅπερ ψάλλοντα ἢ ἀπαγγέλλοντα τὰ παιδιά θέλουσι τὰ μάλ-
ιστα ὠφελεῖσθαι ὡς πρὸς τὴν ἐντύπωσιν τῶν θρησκευτικῶν
πεποιθήσεων καὶ ἰδεῶν καὶ τὴν ἐξάσκησιν τῆς θείας λατρείας.

81. Καὶ ἡ ἀνάγνωσις δὲ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς θρησκείας,
τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς, ἥτις εἶναι ὅχι ὀλί-
γον συντελεστικὴ εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν τῶν παι-
δίων, γίνεται ὁμοίως βοηθητικὴ καὶ πρὸς τὴν ἐξάσκησιν τῆς
λατρείας, δηλ. μέσον ἰσχυρὸν τῆς ἐξυψώσεως τῶν ψυχῶν πρὸς
τὸν Θεόν. Καὶ ἡ μέτηρ δύναται ἐνωρὶς καὶ βαθμηδὸν ὅσον αὐ-
ξάνει ἡ ἡλικία τοῦ παιδίου νὰ τὸ ὀδηγῇ καὶ νὰ τὸ γυμνάξῃ ν'
ἀκροάζηται ὅσον τὸ δυνατόν τὴν ἱερὰν ταύτην ἀνάγνωσιν, ἕως
οὗ μᾶλλον τὸ ἴδιον ν' ἀναγινώσκῃ. Καθόσον ἡ γλῶσσα τῆς ἱερᾶς
Γραφῆς εἶναι τοσοῦτον ἐκφραστικὴ καὶ συγκινητικὴ, ὥστε εἶναι
ἰσχυρότατον μέσον τοῦ ν' ἀνυψοῖ τὰς ψυχὰς πρὸς τὸν Θεόν.

Τὰ παιδιά δὲ αἰσθάνονται ταχέως τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὥραι-
ότητα αὐτῆς, καθόσον εἰσὶ φύσει προικισμένα διὰ θυμαστοῦ
ἐνστίκτου, δι' οὗ τὰς τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦς ἐκφράσεις ἐν-
νοοῦσι, καὶ εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν τὸν τὰς ἐντυπώνου-
σι. Τεμάχια ὅθεν ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐκλεκτὰ ἀναγινωσκόμε-
να ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐξ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, καὶ ὅχι μεταπεποι-
ημένα ἢ διατεταγμένα κατὰ τινὰ ἄλλον εἰδικὸν αὐτῆς τρόπον,
ἐμπνέουσιν ἐν σέβας πρὸς τὰ θεῖα ἀνχμεμιγμένον μὲ μέγα
συμφέρον εἰς τὴν καρδίαν τῶν παιδίων. Ἡ φαντασία τῶν κα-
ταγοητεύεται ἀπὸ τὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ λαμπρὰς εἰκόνας,
ὧν γέμει ἡ παλαιὰ Γραφή, ἡ δὲ ἀπλότης καὶ ἡ εἰλικρίνεια τῶν
παραβολῶν καὶ τῶν διδαγμάτων τῆς Νέας τὰ καταθέλγει. Οἱ
ψαλμοὶ μάλιστα περιέχουσιν ἄφθονον πηγὴν παρηγορίας καὶ
ἀγάπης. Ἄς διδάσκη λοιπὸν ἡ μήτηρ τὸ παιδίον τῆς νὰ τοὺς
ἐκστηθίζῃ ὅσον δύναται. Εἰς αὐτοὺς βλέπουσι θεοπνεύστως ἐ-
ζωγραφημένας τὰς ὡραιότητας τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ,
καὶ μανθάνουσι νὰ ἐννοῶσι μετ' ἐκπλήξεως πόσῃν ἁρμονικῇ
συμφωνίαν ἔχει ἡ θρησκεία ἡμῶν μετὰ τῆς φύσεως. Τοιούτους
ὄντας τοὺς ψαλμοὺς ἐπαναλαμβάνουσι τὰ μικρὰ παιδιά μετὰ
θαυμασμοῦ ἀληθοῦς, ὅστις εἰς ὅλην τὴν ζωὴν τῶν ἀναπολεῖ-
ται μετ' ἐνδομύχου ἡδονῆς (!). Ἐν τοσούτῳ εἰς τὸ τέλος τοῦ
κεφ. τούτου προσθέτω τὰ ἀξιόλογα ταῦτα λόγια τῆς **Mme**
More, ἅπερ ἡ συγγραφεὶς ἡμῶν ἔχει προτεταγμένα· «τὸ συν-
εθίζειν τὰ παιδιά ν' ἀναγινώσκωσι τὴν Βίβλον, εἶναι τὸ δι-
δάσκειν αὐτὰ νὰ προσηλθῶνται καθ' ἑξὶν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ
μέσου, τοῦ δεδειγμένου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἁγιασμὸν
ἡμῶν. »

(1) Οἱ πατέρες ἡμῶν εἶχον τὸ Ψαλτήριον ἐν τῶν ὠρισμένων πρὸς
μάθησιν τῆς ἀναγνώσεως βιβλίων εἰς τοὺς παῖδας, καὶ πόσον ὀρη-
σχευτικῶς καὶ ἠθικῶς ἐπωφελὲς ἦν τὸ ἔθος τοῦτο.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Ἀνακεφαλαιοῦσα τὰ εἰρημένα ἐν τοῖς προηγουμένοις δέκα κεφαλαίοις, λέγω ἐν περιλήψει ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ ποιητοῦ ἀναφορικῶς τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξε τοῦτο· ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἡ πνευματικὴ καὶ ἀθάνατος νὰ λάβῃ ἐκ ταύτης τῆς ζωῆς μεγάλην ὁρμὴν πρὸς τὴν τελειότητα, νὰ διατρέξῃ τὴν πλέον ἐκτεταμένην κλίμακα τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς διανοητικῆς, ἀρχίζουσα κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὸν πλέον κατώτερον βαθμὸν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν βαθμὸν ἐκείνον, καθ' ὃν ἐν μὲν τῷ παρόντι βίῳ εὐδαιμονεῖ ἀληθῶς, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι τὴν αἰώνιον μακαριότητα ἀπολαμβάνει ἐν τοῖς ἀθανάτοις κόλποις τοῦ ποιητοῦ του. Διὰ τοῦτο ἐπροίκισεν εἰς τὴν ψυχὴν ταύτην διαθέσεις, ἅς εἶναι ἀνάγκη ἀπὸ τῆς μικρότερας παιδικότητος τοιοῦτοτρόπως νὰ διαπλάσῃ καὶ διευθύνῃ ἡ μητρικὴ ἰδίως χεὶρ διὰ τῆς ἀνατροφῆς, ὥστε ἀναπτυσσόμεναι βαθμὴδὸν νὰ φέρωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν εἰρημένον θεῖον προορισμὸν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν εἵπομεν ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ ἀνατροφή εἶναι ἡ ἀρχικὴ διάπλασις τῶν φυσικῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς συμφώνως πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτῆς. Ὁ προορισμὸς οὗτος, ὃν πρέπει νὰ κατανοῇ κάλλιστα ἡ μήτηρ διὰ νὰ δύναται καὶ ἐπιτυχῶς νὰ ἐνεργῇ τὸ σπουδαῖον τῆς ἀνατροφῆς ἔργον, εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἐντετυπωμένος ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καθόσον αἱ διαθέσεις ταύτης, αἱ πρὸς αὐτὸν τείνουσαι, ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀρχονται νὰ ἐπασχολῶσιν αὐτὴν ἀναφορικῶς τοῦ σκοποῦ τούτου, καὶ νὰ ἐνεργῶσιν ἐν αὐτῇ. Ἀνέπτυξεν ὅμως καθαρῶτατα ὁ Θεὸς καὶ διετράνωσε τὸν προορισμὸν τοῦτον ἐν τῇ ἀποκαλυφθείσῃ ἡμῖν θεῖᾳ αὐτοῦ χάριτι ἐν τοῖς ἀγίοις ῥήμασι καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐντολαῖς τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ὁ Κύριος ἡμῶν ἔδωκεν ἀλάνθαστον καὶ αἰώνιον κανόνα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν τελειοποιήσεως, τῆς προωρισμένης ἡμῖν διὰ τε τὴν ἐν τῷ παρόντι ἀληθεῖ εὐδαιμονίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι μακαριωτάτην ἔνωσιν ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ κατεδείχθη ἐν τοῖς εἰρημένοις ὅτι ἡ ἐξ ἀρχῆς διεύθυνσις καὶ ὠθησις καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν τού-

των δυνάμεων τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν φέρει πρὸς τὴν τελειοποίησιν αὐτῆς ταύτην καὶ τὸν ἀληθῆ προορισμόν, καὶ ἀναφορικῶς ταύτης ὀφείλει καὶ ἡ μήτηρ νὰ ἐξασκῇ ἐγκαίρως, καὶ νὰ διευθύνῃ ἐν τῇ ἀνατροφῇ τοῦ παιδίου τὴς τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ διαθέσεις, αἵτινες καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰσὶ δεδομένοι. Καὶ οὔτε εἶναι δυνατόν ἄνευ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν συσχετίσεως τῆς ψυχῆς καὶ συν-οικειώσεως νὰ εὐδαιμονήσῃ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ, οὐδὲ νὰ ἐνωθῇ ἐν τῇ μελλούσῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἀπειρος αὐτοκλήθεια καὶ αὐτοαγαθότης.

Ἐκ τῆς πρὸς τὸ παιδίον τῆς λοιπὸν ἐμφύτου στοργῆς τῆς καρδίας τῆς ὁρμώμενῃ ἡ μήτηρ καὶ εἰς τὴν πρὸς αὐτὴν τρυφρὰν αὐτοῦ ἀγάπην ἀποβλέπουσα, ἄρχεται σπουδαίως τοῦ ἱεροῦ τῆς ἀνατροφῆς ἔργου, οὗτινος πρῶτον καὶ κύριον θεμέλιον εἶναι νὰ ἐντυπώσῃ ἀγαθὰς ἔξεις ἐπὶ τῶν φυσικῶν τῆς ψυχῆς τοῦ παιδίου διαθέσεων, αἵτινες οὔτε καλαὶ εἰσιν φύσει οὔτε κακαί, ἀλλὰ μόνον δεδομένοι πρὸς τὴν προωρισμένην αὐτῇ τελειοποίησιν καὶ ἐπιτήδειαι μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν ταύτης, δηλ. πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀληθῶν γνώσεων καὶ ἰδεῶν καὶ τῶν ἐναρέτων αἰσθημάτων καὶ φρονημάτων, ἅπερ εἰσὶ τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου λοιπὸν ἔτους τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου ἄρχεται ἡ ἱερὰ αὕτη μητρικὴ ἐργασία, καὶ μέχρι τοῦ πέμπτου ἔτους προχωρεῖ, διαδεχομένη ἔπειτα ὑπὸ τῆς ἡ κατ' οἶκον πάλιν παιδαγωγίας τοῦ παιδίου καὶ ἅμα ἀνωτέρως ἀνατροφῆς ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς, ἢ ὑπὸ τὰ βλέμματα αὐτῆς ὑπὸ παιδαγωγοῦ ἀρμοδίας, ἢ ἐν τοῖς Σχολείοις, ὅπου συγχρόνως ἄρχεται καὶ ἡ διὰ τῶν γραμμάτων διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἐκπαίδευσις. Συντελεστικώτατα πρὸς τὸ ἔργον τῆς μέσας ἢ μᾶλλον ἱερὰ ἐλατήρια ἔχει ἡ μήτηρ ἀφ' ἑνὸς τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἐπὶ τοῦ παιδίου μητρικὴν ἐξουσίαν, ἣν παράγει καὶ ἅμ' ἀγιάζει ἡ πρὸς αὐτὸ ἐμφυτος στοργή τῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ σέβας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν, τὰ ὁποῖα γεννῶνται καὶ ὑποστηρίζονται ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν ἐμφύτου ἀγάπης του. Ὡστε ἡ μήτηρ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ εἴπῃ τὸ, δὲν δύναμαι ν' ἀναθρέψω τὸ παιδίον μου, ὡς μοι ἐντέλλεται, οὔτε τὸ, δὲν ἐπιτυχάνω εἰς τὴν ἀνατροφὴν, ἣν ὀφείλω νὰ δώσω εἰς τὸ παιδίον. Ἡ θεία πρόνοια ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς τὰ δύο ταῦτα ἱερὰ ἐλατήρια, καὶ ἕκα-

μεν ἵνα ὁσημέραι ἀναπτύσσωνται καὶ ἐπικρατῶσιν ἐν τε τῇ μητρὶ καὶ ἐν τῷ παιδίῳ, ὅπως ἀμφοτέρω χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν μητέρα ὡς αἱ φυσικαὶ θάσεις, ἐφ' ὧν θέλει θεμελιώσῃ στερεῶς καὶ εὐτυχῶς τὸ ἱερὸν τῆς ἀνατροφῆς οἰκοδόμημα, τὸ σύμφωνον πρὸς τὸν ἀνθρώπινον προορισμὸν τὸν ἐκ Θεοῦ δεδομένον.

Ἐντεῦθεν καὶ τὸ πρῶτιστον καθήκον τῆς μητρὸς ἐν τῷ κύκλῳ τῶν καθηκόντων της κατὰ τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδίου της κατεδείξαμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶναι νὰ ἐπιτήρησιν τὴν προσοχὴν της σπουδαίως εἰς τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς ἐμπεφυτευμένον ἱερὸν ἔνστικτον τῆς πρὸς τὸ παιδίον της μητρικῆς στοργῆς, καὶ εἰς τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου ὁμοίως ἐμπεφυτευμένον ἔνστικτον τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγάπης τοῦ παιδίου της· νὰ μελετήσῃ ἐμβριθῶς αὐτὰ, καὶ πρὸς ποῖον ἱερὸν σκοπὸν εἰσι δεδομένα ἐκ Θεοῦ νὰ κατανοήσῃ. Καὶ οὕτω συνετῶς καὶ φρονίμως νὰ τὰ μεταχειρισθῇ, ὥστε ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀρίστην ἐπὶ τοῦ παιδίου της ἐπιβρόχην καὶ τὴν ἐκ μέρους ἐκείνου ὑπακοὴν καὶ ἐγκάρδιον εὐπείθειαν. Ταῦτα δὲ θέλουσι τῇ χρησιμεύσει τὰ μόνα κατάλληλα βοηθητικὰ ὄργανα εἰς τὸ σπουδαῖον τῆς ἀνατροφῆς ἔργον, καὶ πρὸς τὸ χειραγωγῆσαι τὸ παιδίον ἐνωρὶς καὶ ἐκ πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως ἐν τῇ ζωῇ πρὸς τὴν ὁδὸν, τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ βίου εὐδαιμονίαν. Ἡ κακὴ χρῆσις ἐξ ἐναντίας τῶν εἰρημένων ἔνστικτων, τῆς μητρικῆς στοργῆς καὶ τῆς τοῦ παιδίου πρὸς τὴν μητέρα ἀγάπης, ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῆς ἀμέσως τὴν ἀναγκαίαν ἐπὶ τοῦ παιδίου της μητρικὴν ἐπιβρόχην, ἐγκαθιδρύει εἰς τὴν καρδίαν τούτου τὰς ἐλευθέρους κακίας τῆς παρακοῆς καὶ τῆς ἀπειθείας, καὶ καθιστᾷ τὴν μητέρα οὐ μόνον ἀνίκανον εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς, ἀλλὰ μᾶλλον διαφθορέα τοῦ παιδίου της καὶ ἐλεεινὴν ὁδηγὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν δυστυχίαν ὕλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς.

Μετὰ τὴν ἀγαθὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρώτου τούτου καθήκοντος τῆς μητρὸς, ἀρχίζει αὕτη τὴν ἱεράν της ἐργασίαν μετ' ἐπιμελείας καὶ πάσης συνέσεως. Καὶ πρῶτιστα πάντων, ὡς εἴπομεν, σπουδάζει νὰ ἐντυπώσῃ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἀνατροφῆς ἐν τῷ πνεύματι τοῦ παιδίου της, ἥτοι τὰς ἀγαθὰς ἔξεις, πρὸς ἃς ὀφείλει νὰ σινοικισθῇ τὰς φυσικὰς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διχθέσεις, καὶ δι' ὧν νὰ διευθύνῃ αὐτὰς, ὅπως κατορθώ-

ση οὕτω τὴν ὀρθὴν καὶ ἀγαθὴν μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆ-
ρός του, δι' ἧς καὶ μόνῃς ἀνοίγεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐγκαίρως ἡ
πρὸς τὴν προωρισμένην αὐτῷ τελειοποίησιν ἱερὰ ὁδός. Αἱ δι-
αθέσεις τῆς ψυχῆς τοῦ παιδίου, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει ἡ μήτηρ
εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῆς πάσαν, ὅπως
δι' ἐξέων καὶ ἐπὶ ἐξέων ἀγαθῶν μορφώσῃ αὐτάς, εἰσὶν αὗται
αἱ τρεῖς κυρίως αἱ κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς πνευματι-
κῆς ζωῆς τῶν παιδίων ἐμφανιζόμεναι: ἡ μιμητικὴ διάθεσις
τῆς ψυχῆς ἢ τὸ φανταστικὸν αὐτῆς μέρος, ἡ φιλοκτημῶν ἰ-
διότης τῆς θελήσεως καὶ ἡ περίεργος φιλομάθεια. Πρέπει δὲ
πολὺ ἐνωρὶς ἀπὸ τοῦ 2ου ἔτους τοῦ παιδίου νὰ σπεύσῃ ἡ μή-
τηρ νὰ ἐπιληφθῇ τῆς διευθύνσεως τῶν διαθέσεων τούτων· διό-
τι αὗται προΐουσας ὀλίγον τῆς ἡλικίας ἀμέσως ποικίλλονται
ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, προσκτῶνται διαφόρους ἐλ-
λείψεις, ἐπηρεάζουσιν οὕτως ἐλαττωματικῶς ἔχουσαι τὰς ду-
νάμεις τῆς ψυχῆς, τὸν νοῦν δηλ. τὴν κρίσιν καὶ τὴν βούλησιν,
καὶ προετοιμάζουσιν οὕτω τὴν ἐπὶ τῇ ζωῇ δυσυχῇ διαγωγὴν
τοῦ παιδίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πάνσοφος πρόνοια τοῦ δημιουργοῦ
κατέστησε τὸ παιδίον ἀπὸ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας
του εἰς κατάστασιν τοιαύτην, καθ' ἣν νὰ μὴ δύναται ν' ἀν-
τιστῇ εἰς τῆς μητρὸς τὰς θελήσεις, ἀλλὰ νὰ δέχεται ἀνεπαι-
σθήτως τὰς ἰδέας αὐτῆς, νὰ ὑποτάσῃ τὴν θέλησιν του εἰς
τὴν θέλησιν τῆς, καὶ νὰ ᾔναι ὅλον ὑπὸ τὴν ἐπιβρῶν τῶν ἐξέ-
ων, τὰς ὁποίας ἡ μήτηρ διὰ τῆς τακτικῆς συμπεριφορᾶς τῆς
καὶ τοῦ παρὰδείγματός τῆς θέλει ἐντυπῶναι εἰς τὸ πνεῦμά του.
Καὶ ὅπόσον ἡ διὰ τῶν ἐξέων ἀνατροφὴ, τῶν ἀγαθῶν βέβαια,
ἐστὶν ἀναγκαία καὶ ὠφέλιμος κατεδείξαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν,
ἔνθα εἵπομεν ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀποκτᾷ τὸ παιδίον τὴν εὐχέρειαν
τοῦ νὰ ἐκτελῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ὅ,τι εἶναι ὠ-
φέλιμον καὶ καθήκον, χωρὶς ν' ἀναγκάζεται ἔπειτα νὰ τὸ δι-
δάσκηται καὶ νὰ τὸ ἐκτελῇ ὡς χρέος, ἢ ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ
αὐτοῦ ἂν πρέπει νὰ τὸ πράξῃ ἢ ὄχι.

Ἡ πρώτη τῶν ἀγαθῶν ἐξέων, εἰς ἣν θέλει σπεύσει νὰ γυ-
μνάσῃ τὸ παιδίον τῆς ἡ μήτηρ, εἶναι ἡ τῆς τάξεως ἀγάπη καὶ
ἡ πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσις. Ἐκ τῆς ἐξέως ταύτης πρὸς τὴν τάξιν
εἰς τὰ περὶ αὐτὸ ἀντικείμενα τῆς ὕλικῆς ζωῆς διεγείρεται εἰς
τὸ πνεῦμά του καὶ ἡ ἐξίς πρὸς τὴν ἠθικὴν τάξιν τὴν κοσμιότη-
τητα τῶν ἡθῶν καὶ τῶν πράξεων, ἥτις εἶναι ἡ βῆσις τῆς συν-

ειδήσεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος. Ὁμοίως ἐκ τῆς πρὸς τὴν τάξιν ἔξεως ἀναπτύσσεται, ὡς εἵπομεν, ἐγκαίρως εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου τὸ αἰσθημα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν καθαρότητα, τὸ τῆς αἰδοῦς καὶ τὸ τῆς ἀθώας σωφροσύνης. Ὡσαύτως, ἐκ τῆς ἔξεως τῆς πρὸς τὴν τάξιν κατεδείξαμεν ὅτι λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ ἀρετῆς, ἢ ἡ κλίσις πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν χρηστότητα, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει ἐνωρὶς νὰ γυμνάξῃ τὸ παιδίον ἢ μῆτηρ, καὶ νὰ ἐνισχύῃ δὲ τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου καὶ διὰ τοῦ ἰδίου τῆς παραδείγματος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐκ τῆς ἔξεως πρὸς τὴν τάξιν γεννᾶται εἰς τὸ παιδίον ἢ εὐγενὲς συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ἐκ ταύτης ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, καὶ ἐν γένει ἡ ἀγάπη πρὸς πάντα ὅμοιον ἡμῶν, ἡ μεγίστη αὕτη τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ ἡ βάσις τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας. Καὶ οὕτω διὰ τῆς σοφῆς ταύτης ἀνατροφῆς ἐμπνέει ἡ μῆτηρ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου σειρὰν ἀγαθῶν ἔξεων, αἵτινες ἀναπτύσσουσιν ἐν αὐτῷ τόσας ἠθικὰς ἀρετὰς σχετικὰς πρὸς φυσικὰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς διαθέσεις.

Μετὰ τὴν ἐντύπωσιν τῆς πρὸς τὴν τάξιν ἔξεως ὀφείλει ἡ μῆτηρ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ παιδίον καὶ νὰ τὸ γυμνάσῃ εἰς τὴν ἔξιν τῆς ὑπακοῆς, πρὸς ἣν καὶ φυσικῶς εἶναι διατεθειμένον τὸ παιδίον, καὶ διὰ τὴν σωματικὴν του ἀδυναμίαν καὶ διὰ τὴν παιδικὴν του ἀκρισίαν καὶ ἀπειρίαν, δι' ἧς δὲν δύναται ἐξ ἑαυτοῦ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ τί τὸ πρέπον ἢ μὴ, ἀλλ' εἶναι φύσει ὑποχρεωμένον νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς κρίσεις καὶ ἀποφάσεις τῆς μητρὸς του, πρὸς ἣν ἔχει καὶ ἄπειρον συμπάθειαν, ἥτις τὸ κάμνει νὰ λησμονῇ πᾶν τὸ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ δικαίωμα, καὶ νὰ κρέμαται ἀγογγύστως καὶ προθυμότητά ἀπὸ τὸν ἱερὸν νόμον τῆς μητρικῆς θελήσεως. Ἡ πρὸς τὴν ὑπακοὴν δὲ ἔξιν ἀναπτύσσει ἐνωρὶς ἐν τῷ παιδίῳ τὸ ὑψηλότερον καθῆκον καὶ τῆς πειθαρχίας πρὸς τοὺς ἀνωτέρους καὶ πρεσβυτέρους του, καὶ τὸ ἔτι ὑψηλότερον πάντων τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μόρφωσις τῆς ὑπακοῆς ἐν τῷ παιδίῳ γίνεται διὰ τῆς προσταγῆς ἢ τῆς ἀπαγορεύσεως, ἡ μῆτηρ ὀφείλει νὰ προσέξῃ πολὺ εἰς τὸν τρόπον, δι' οὗ θέλει ἐξασκεῖ τὸ προστάττειν ἢ τὸ ἀπαγορεύειν καθόσον τὸ μὲν πρῶτον συμφωνοῦν μὲ τὴν πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα φυσικὴν τάξιν τοῦ παιδίου εὐχαριστεῖ αὐτὸ, τὸ δὲ δεύτερον ὡς

ἀντιβαίνειν τὸ ἐνοχλεῖ καὶ τὸ ἐκπλήττει. Τὸ μόνον δὲ μέσον, δι' οὗ ἐπιτυγχάνει ἡ μήτηρ, εἶναι νὰ δεικνύῃ εἰς τὸ παιδίον τῆς, καὶ νὰ τὸ κάμνῃ νὰ πιστεύῃ ἐνδομύχως, ὅταν τὸ προστάτῃ τι ἢ τὸ ἀπαγορεύῃ ἀπὸ τὴν ἐνέργειάν τινος, ὅτι τὸ κάμνει διὰ τὴν ὠφέλειάν του καὶ τὸ καλὸν του, καὶ ὅχι διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἴδιον ἐκυτῆς θέλημα διότι τότε ὅταν μεταχειρίζεται θίαν καὶ αὐθεντικὴν ἐνδειξὴν τῆς ἐξουσίας τῆς, προσβάλλει καὶ ταραττάει ἐσωτερικῶς τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς ψυχικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ παιδίου, τὸ ὅποιον μὲ ὅλην τὴν ἀδύνατον φύσιν ὑπάρχει ὅμως ἐγκεχαραγμένον ἐν αὐτῇ, καὶ τὸ κάμνει νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἐνεργήσῃ ἄλλοτε κατὰ τὴν θέλησίν του καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεως τῆς μητρὸς· οὕτως ἀποτυγχάνεται ἡ μόρφωσις τῆς ὑπακοῆς. Ὡστε οὔτε φόβον, οὔτε ἀπειλὴν, οὔτε ἄλλο μέσον ἐξουσίας βιαιᾶς καὶ φιλαρχικῆς πρέπει ἡ μήτηρ νὰ μεταχειρίζεται διὰ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ παιδίον τῆς τὴν ἔξιν τῆς εὐπειθείας, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐπιδεικνύῃ καὶ νὰ μεταχειρίζεται τὴν πρὸς αὐτὴν συμπάθειαν καὶ ἐμπιστοσύνην του, καὶ τὴν ἐνδειξὴν τῆς πρὸς αὐτὸ ἀγάπης καὶ φροντίδος, ἣν ἔχει πάντοτε ὅπως προφυλάττῃ τὸ ἀγαπητόν της ἀπὸ πᾶν κακόν, καὶ ὅπως τὸ ὁδηγῇ εἰς πᾶν καλόν. Προσέτι οὔτε κολακείας καὶ θωπευτικὰς φράσεις πρέπει νὰ μεταχειρίζεται ἡ μήτηρ, καὶ ὑποσχέσεις δώρων καὶ παιγνίων, διὰ νὰ κάμῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ τὴν ὑπακούσῃ· διότι καὶ οὕτως ἀποτυγχάνει. Ἐκ τῆς ἔξως δὲ τῆς ὑπακοῆς ὅταν, ὡς κατεδείξαμεν, κατορθώσῃ νὰ τὴν ἐντυπώσῃ ἡ μήτηρ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τῆς, διεγείρεται ἐν αὐτῷ καὶ μορφώνεται τὸ εὐγενὲς καθῆκον τοῦ ὑποχωρεῖν καὶ ὑπακούειν ἐν ὅλῃ του τῇ ζωῇ εἰς πάντα, ὅστις δεικνύει εἰς αὐτὸ εἰλικρινῇ συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, καὶ τοῦ σέβεσθαι καὶ τιμᾶν αὐτόν· καὶ οὕτως ἡ ἐνωρὶς ἐμπνευσθεῖσα ὑπακοὴ γίνεται καὶ εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς ἀξιόλογον τῆς ἀνατροφῆς ὄργανον, καὶ ἀκολούθως εἰς τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους τοῦ παιδίου πολύτιμον ἐλατήριον τῆς παιδαγωγίας καὶ ἐκπαιδεύσεώς του.

Ἡ ἔξις τῆς ὑπακοῆς ἐνδυναμώνει προσέτι καὶ τὴν θέλησιν τοῦ παιδίου, διότι τὸ κάμνει νὰ συνειθίζῃ κατὰ τὸ παρὰδειγμα τῆς μητρὸς ν' ἀπαιτῇ τὴν ὁμοίαν ὑποταγὴν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων, ἐκδηλοῦν πρὸς αὐτοὺς τὴν ἰδίαν ἀγάπην καὶ συμπάθειαν, ἣν καὶ ἡ μήτηρ ἐδείκνυε πρὸς αὐτὸ, καὶ τὴν ἰδίαν,

ὥς ἐκείνη, φροντίδᾳ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ των. Πρέπει δέ, ὡς εἶπα-
μεν ἐν τῷ περὶ ὑπακοῆς Κεφ., ἡ μήτηρ νὰ ἐνόνῃ τὴν ἐκδήλω-
σιν τῆς ἀγάπης καὶ προστασίας ἐπὶ τοῦ παιδίου μὲ δόσιν τινὰ
σταθερότητος καὶ ἐπεικοῦς μὲν, ἀλλ' ἀκάμπτου καὶ λογικῆς
αὐστηρότητος, καθ' ὃν χρόνον προστάττει ἢ ἀπαγορεύει, χω-
ρὶς νὰ ζητῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὸν θέλησίν της διὰ δικαιολογημάτων
ἢ διὰ πειστικῶν τρόπων, ἀλλὰ νὰ ἐκδηλοῖ ὅτι ἡ θέλησίς της
εἶναι ἱερὰ, καὶ πρέπει νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτήν, διότι τὸ ἀγαπᾶ
καὶ προσπαθεῖ διὰ τὸ συμφέρον του. Καὶ ἀληθέστατα δὲ καὶ
ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ τοῦτο μόνον πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ἔχῃ εἰς
τὸν νοῦν της, ὅτι προστατεύει τὸ ἀδύνατον καὶ νέον ὃν τὸ δο-
θέν εἰς τὰς χεῖράς της, καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς πεποιθήσεως βασι-
ζομένη νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἐλατήρια τῆς ἀντροφῆς, ἅπερ
εἰσὶν αὐστηρότης μετ' ἐπεικειᾶς καὶ συνέσεως μεμιγμένη καὶ
ἀγάπη μετὰ σταθερότητος. Οὕτως ἡ προστασία της εἶναι ἀ-
ληθής, καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνει τὴν μόρφωσιν τῶν ἀγαθῶν ἔ-
ξων ἐν τῷ παιδίῳ· ἄλλως ἡ μήτηρ γίνεται παιδίον ἔμπρο-
σθεν τοῦ παιδίου της, ὅταν ὅτε μὲν ὑποχωρῇ εἰς αὐτὸ καὶ
κάμπηται, ὅτε δὲ ἐναντιοῦται ἐπιμόνως, καὶ οὕτω τὸ καθιστᾶ
μᾶλλον ἰδιότροπον καὶ δυστυχὲς εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν. Διὰ
νὰ γυμνάσῃ πρὸς τούτοις τὸ παιδίον της εἰς τὴν ἔξιν τῆς ὑ-
πακοῆς, δὲν πρέπει νὰ διδάσκῃ αὐτὸ τί εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ
τί τὸ κακὸν, καὶ οὕτω νὰ τὸ ἀπομακρύνῃ τῆς ἱερᾶς ἀθωότη-
τος, ἀλλὰ νὰ κάμῃ τὴν συνείδησίν του νὰ ὀδηγῇται ἀπὸ τὸ
αἶσθημα τῆς πρὸς αὐτὴν συμπαιδείας, δηλ. ν' ἀποδέχεται ὡς
ἀγαθὸν πᾶν ὅ,τι βλέπει ὅτι εὐχαριστεῖ τὴν μητέρα του, ἢν
ἀγαπᾶ, καὶ κακὸν, πᾶν ὅ,τι τὴν δυσχερεστεῖ. Οὕτως οὐχὶ μό-
νον ὑποχρεοῦται τὸ παιδίον νὰ τὴν ὑπακούῃ κατὰ συνείδησιν,
ἀλλὰ καὶ νὰ καταβάλλῃ ἐνωρὶς ἐν τῇ ψυχῇ του τὰς ἐπὶ τῆς
συνειδήσεως βασίζουσας ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ὣν ἡ πρωτίστη
ἐστὶ τὸ εὐαρεστεῖν παρὰ Θεῷ τῷ ἀγαπῶντι καὶ ἀγαπωμένῳ
ὑφ' ἡμῶν, καὶ κατόπιν τὸ μὴ δυσχερεστεῖν καὶ λυπεῖν τοὺς ὁ-
μοίους ἡμῶν, μεθ' ὧν ἐσμὲν ἐσχετισμένοι.

Ἐπομένως ἡ μήτηρ ὅταν θέλῃ νὰ ἐντυπώσῃ τὴν ἔξιν τῆς ὑ-
πακοῆς εἰς τὸ παιδίον της, καὶ τὴν μητρικὴν της ἐξουσίαν
νὰ στηρίξῃ, ὀφείλει νὰ μὴ μεταχειρίζεται οὔτε δόλους καὶ ἀ-
πάτας, διὰ νὰ τὸ καταπείσῃ νὰ παραδεχθῇ τὰς ἀπαγορεύσεις
ἢ διαταγὰς της, οὔτε ἀπειλὰς, οὔτε ὕψος πεινιγῶδες καὶ γε-

λωτοποιὸν, οὔτε φωνῆς ἀγρίας καὶ ὑψηλᾶς, ἀλλὰ συμπεριφο-
ρὰν σοβαρὰν καὶ μεγαλοπρεπῆ, καὶ ἀπαθῆ καὶ γαλήνιον καὶ
πάντοτε τὴν αὐτήν. Διότι οὕτω καταπίθεται τὸ παιδίον ὅτι
ἡ μήτηρ ἀληθῶς τὸ ἀγαπᾷ καὶ κήδεται αὐτοῦ εὐλικρινῶς, καὶ
διὰ τῶν προσταγῶν τῆς ζητεῖ τὸ καλόν του καὶ τὴν εὐτυχίαν
του· τότε δὲν δύναται τὸ παιδίον ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐκτέ-
λεσίν των, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας συνειθίζει ν' ἀφορᾷ μετὰ σεβασ-
μοῦ εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς μητρικῆς θελήσεως, καὶ ἐπομέ-
νως νὰ ᾔηται ὁμοίως εὐπειθὲς καὶ ὑπήκοον καὶ εἰς τὰ πρόσωπα
τῶν διδασκάλων ἐν τῇ Σχολῇ, ὅταν ταῦτα διὰ τῶν αὐτῶν μέ-
σων γνωρίζωσι νὰ τὸ διατάττωσιν ἢ τὸ ἀπαγορεύωσιν. Ὁμοίως
ἡ μήτηρ πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τὸ νὰ κατηγορῇ τὸ παιδίον τῆς
ἐμπροσθέν του εἰς ἄλλους ἢ εἰς ἄλλα παιδιά, ὡς ἀπειθὲς καὶ
ἄτακτον, διότι οὕτω τὸ κάμνει μᾶλλον αὐθαδὲς καὶ ἐπίμονον
εἰς τὰ ἐλαττώματά του, καὶ ἀποτυχᾷ τοῦ σκοποῦ τῆς·
οὔτε δὲ διὰ τὰ προτερήματά του νὰ τὸ ἐπαινῇ καὶ νὰ τὸ
βραβεύῃ διὰ λόγων κολακευτικῶν ἢ διὰ πραγμάτων, διότι τό-
τε διεγείρει εἰς τὸ πνεῦμά του τὴν ιδέαν τοῦ ὅτι ὅταν πράτ-
τῃ τὴν ἀρετὴν καὶ ἐκτελῇ τι καλὴν, πρέπει ν' ἀπολαμβάνει
νὰ ἀγαθόν τι ὑλικόν, ἄλλως πρέπει νὰ παύῃ τῆς ἀρετῆς καὶ
τῆς ἐκτελέσεως του καλῆς πράξεως, ὅταν δὲν ἔχῃ κατόπιν τὴν ἀ-
μοιβήν. Ἐξ ἐναντίας πρέπει ἡ μήτηρ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ παι-
δίον τὴν ἱερὰν πεποίθησιν ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ ἀγαπᾷ τὴν ἀρε-
τὴν, νὰ ᾔηται εὐπειθὲς εἰς αὐτὴν καὶ ὑπήκοον, καὶ νὰ ἐκτελῇ
προθύμως τὸ χρέος του, διότι ἐκ ταύτης τῆς διαγωγῆς ἀπο-
λαμβάνει χάριν ἀνέκφραστον ἢ καρδίᾳ του· διότι ἡ τοιαύτη
διαγωγή ἀρέσκει εἰς τὴν ψυχὴν τῶν γονέων του καὶ ὅλων τῶν
ἀνθρώπων· διότι ἡ τοιαύτη διαγωγή προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ,
εἶναι ὡραιοτάτη καὶ μόνη ἀγαπητὴ εἰς ἐκεῖνον

Ὁμοίως καὶ τὰς τιμωρίας πρέπει ἡ μήτηρ νὰ μεταχειρίζε-
ται, δηλ νὰ τείνωσιν αὐταὶ μόνον εἰς τὸ νὰ πεισθῇ τὸ παιδίον
ὅτι ἐκ τοῦ σφάλματος, ὅπερ ἔπραξεν, αὐτὸ ἐβλάβη καὶ ὅχι
ἄλλος τις ἢ ἡ μήτηρ του, καὶ οὕτω νὰ χρησιμεύωσιν αἱ τι-
μωρίαι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν βελτίωσιν τῶν διαθέσεων τοῦ παι-
δίου, εἰς τὴν ἀποτροπὴν του ἀπὸ τὸ κακόν καὶ εἰς τὴν προσή-
λωσίν του εἰς τὴν εὐπειθειαν καὶ τὴν ὑποταγὴν καὶ πᾶν τὸ ἀ-
γαθόν. Κατορθόνει δὲ καὶ τοῦτο ἡ μήτηρ καὶ ἐν ταῖς τιμωρί-
αις, ὅταν δὲν ἐπιβάλλῃ αὐτὰς μετ' ὀργὴν καὶ κραυγὰς ἀγρίας

καὶ ἐπιπλήξεις καὶ ῥαβδισμοῦ, καὶ ὕβρεις· διότι ἐκ τούτων τὸ παιδίον ἐννοεῖ ὅτι τὸ σφάλμα τοῦ ἔβλαψεν τὴν μητέρα τοῦ καὶ ὄχι ἑαυτὸ, καὶ τότε ζητεῖ νὰ κάμνη πάντοτε τὸ σφάλμα ὑποούλως καὶ ὑποκριτικῶς καὶ κρυφῶς ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ Ἀλλ' ὅταν τὸ ἐπιπλήττη διὰ τὸ σφάλμα τοῦ μὲ τοιοῦτον ἥπιον τρόπον καὶ συμπαθητικόν, ὥστε νὰ τὸ κάμνη νὰ ἐννοῇ ὅτι τὸν ἴδιον ἑαυτὸν τοῦ ἔβλαψεν ἐκ τοῦ σφάλματος, καὶ ὅτι τὸ κακὸν εἶν' ἐπιζήμιον πρῶτον εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς ἄλλους. Ἐάν δ' ἐπιμένη τὸ παιδίον εἰς τὴν ἀπειθείαν τοῦ, εἰς τὴν παρκακίαν τοῦ, εἰς τὸ σφάλμα τοῦ ἐν γένει, τότε ἡ μήτηρ πρέπει μὲ τὸν ἴδιον πάλιν τρόπον ἄνευ κραυγῶν καὶ ἀπειλῶν ἢ νὰ τὸ ἀπομακρύνῃ ἀπ' ἔμπροσθέν της, ἢ νὰ σρέψῃ τὸ πρόσωπόν της ἀπ' αὐτοῦ μετὰ δυσχερασίας, λέγουσα ὅτι δὲν θέλει νὰ βλέπῃ παιδίον, τὸ ὅποιον οὔτε τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀγαπᾷ, οὔτε τὴν μητέρα τοῦ, οὔτε τὸν Θεόν Ἡ τοιαύτη πρᾶξις θέλει ἀναμφιβόλως ἐγείρει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου λύπην εἰλικρινῇ, θέλει τὸ κάμει νὰ μετανοήσῃ καὶ δὲν θέλει βραδύνει νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν μητέρα τοῦ καὶ ὁμολογήσῃ εἰλικρινῶς τὰ αἰσθήματα ταῦτα. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μόνον συντείνον εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ παιδίου, εἰς τὴν ἀνάπτυσιν τῆς φρονήσεως ἐν τῷ πνεύματί τοῦ, εἰς τὴν διέγερσιν τῆς ἀγάπης ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ καὶ εἰς τὴν εἰλικρινῇ ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸ ὅποιον οὕτω διδάσκεται νὰ πιστεύῃ ὅτι εἶναι ἀποτρόπαιον καὶ μισητότατον. Ἐν τῷ περὶ ὑπακοῆς κεφαλαίῳ ἐξεθήκαμεν καὶ πίνακα τῶν εἰδῶν τῶν παιδικῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ποινῶν, ἅς ἡ μήτηρ ἐπιτυχῶς πρέπει νὰ μεταχειρίζεται.

Ἀφοῦ ἡ μήτηρ, ὡς ἀνωτέρω, ἐξασκήτῃ τὸ παιδίον εἰς τὴν ἔξιν τῆς ὑπακοῆς, ὀφείλει ἐπομένως νὰ διευθύνῃ μετ' ἀγαθῆς καὶ ἐπιτηδεύας ἀνατροφῆς τὴν ἀνεξάντλητον ἐνεργητικότητα τοῦ παιδίου της, ἥτις εἶναι τὸ οὐσιώδες στοιχεῖον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὸ τὸ θεόδοτον τῆς ζωῆς χάρισμα, ὡς ἐπὶ τῶν παιδίων ἀποδεικνύεται, τὰ ὅποια οὐδαμῶς ἡρεμῶσιν, οὐδαμῶς ἀρηχανοῦσι τί νὰ πράξωσιν, ἀλλ' ἀδικοῦτως ἐνεργοῦσιν εὐφραίνόμενα διὰ τ' ἀγαθὴ τῆς ζωῆς. Ὀφείλει λοιπὸν νὰ ἐγχαράξῃ τὰς ἀρίστας ἔξεις ἐπὶ τῆς ἐνεργητικότητος ταύτης, καὶ συγχρόνως καὶ τὴν φυσικὴν ιδιότητα τῆς μιμητικῆς διαθέσεως τοῦ παιδίου νὰ τακτοποιήσῃ. Καθόσον τὸ

παιδίον της οὐδὲν ἄλλο πράττει ἐνεργεῖν κατὰ πᾶσαν στιγμήν καὶ ὥραν, ἢ ἀναπτύσσει τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐξασκεῖν τὴν μιμητικὴν τῆς ψυχῆς του ἰδιότητα, δηλ. ἀπομιμούμενον τὰς ἐνεργείας ἡμῶν καὶ ἀντιγράφον τὰς διαφόρους ἐργασίας ἡμῶν, ὡς εἵπομεν εἰς τὸ αἰκεῖον κεφάλαιον. Οὐ μόνον δ' ἐν τῇ μορφώσει τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ παιδίου ἔχει νὰ ἐξασκήσῃ τὴν μιμητικὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς φαντασίας καὶ τὴν τῆς βουλήσεως· διότι καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων τὸ παιδίον ἐνεργεῖ, ἀναπτύσσει τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν του δύναμιν. Ἡ μήτηρ λοιπὸν διὰ νὰ ἐγχαράξῃ τὰς ἀξιολόγους ἑξεῖς ἐπὶ τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ παιδίου, ὀφείλει νὰ χορηγῇ τοιούτου εἶδους τροφὰς εἰς αὐτήν, αἵτινες ἀναπτύσσουν τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ, σχηματίζουν τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρά του καὶ μορφώνουσι τὴν φρόνησίν του. Καὶ νὰ προσπαθῇ ν' ἀπομακρύνῃ αὐτὸ τῆς ἀηδίας, εἰς ἣν συνήθως πίπτουσι τὰ παιδιὰ ἐν τῇ ἐνεργητικότητι αὐτῶν, χορηγοῦσα εἰς τὸ παιδίον της τοιαῦτα ἀντικείμενα, ὥστε μετὰ ποικιλίας καὶ φρονήσεως νὰ ἐνασχολῇ δι' αὐτῶν τὸ πνεῦμά του. Παρατηρήσαμεν μάλιστα ὅτι ἐν ταῖς πτωχαῖς οἰκογενεαῖς τὰ μικρὰ παιδιὰ γίνονται συνεχῶς φρονιμώτερα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα πλέον προχωρημένα, ἐπειδὴ ἀναπτύσσουν τὴν νοημοσύνην των καὶ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρά των ἐπὶ ἐνεργειῶν πραγματικῶν καὶ ἐξαγομένων ἐκ τοῦ οἰκιακοῦ βίου· διὸ καὶ γυμνάζουσι τὸ πνεῦμά των ἐπὶ τῆς ἀληθείας, ἐμπνέονται τὴν ὁρεξίν τοῦ νὰ συντελῶσιν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ ἐνταυτῷ διασκεδάζουσιν. Ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὰ παιδιὰ τῶν εὐπορουσῶν οἰκογενειῶν ἐκτρέφουσι τὴν ἐνεργητικότητά των διὰ τῶν γυμνασμάτων τῆς φαντασίας, ἀπομυῦνται ἐν τοῖς παιγνίοις τὸν πραγματικὸν βίον, καὶ οὕτω βασιζέουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἥθους ἐπὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῶν πλάσμάτων τῆς φαντασίας.

Διὰ τοῦτο εἶναι φρονιμώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον ἢ μήτηρ νὰ χορηγῇ εἰς τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ παιδίου της ἀντικείμενα πραγματικῆς ἐνασχολήσεως, καὶ ὅχι ἀδιαλείπτως παίγνια· διότι οὕτω καὶ ἡδονὴν προσφέρει εἰς τὸ παιδίον της ἀκόρεστον, καὶ τὸν νοῦν του ἀναπτύσσει διὰ τῆς ἀληθείας, καὶ εἰς τὴν καρδίαν του ἐντυπώνει ἐνωρὶς αἰσθήματα ἠθικότητος ἀγαθῶ-
πατα, ὡς τὸ τῆς τάξεως καὶ τῆς φιλαδελφείας, ἐξ ἧς προκύπτει

φυσικῶς ἢ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ, ὡς διὰ πρᾶξειμάτων ἐν τοῖς ἔμπροσθεν καταδείξαμεν. Ὁμοίως ἡ μήτηρ διὰ τῆς καταλλήλου διευθύνσεως τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ παιδίου της δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τὸ παιδίον της εἰς τὸν ἀνώτερον χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ὅστις εἶναι ἡ καταστολὴ τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωΐσμου, καὶ ἡ θυσία τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ. Πρὸς τοῦτο παρέχει πραγματικὰς ἀφορμὰς εἰς τὴν ἐνεργητικότητά αὐτοῦ, καὶ οὕτω τὴν μεταχειρίζεται συνετῶς ὡς τὸ ὄργανον, τὸ ἐκ Θεοῦ δεδομένον εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς πρὸς τὴν διάπλασιν τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἤθους τοῦ παιδίου της.

Ἐπομένως ἡ μήτηρ ὀφείλει μεγίστην νὰ καταβάλῃ προσοχήν καὶ ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου της ἐτέραν σπουδαιοτάτην ἔξιν τὴν τῆς ἱερᾶς ἀληθείας· καὶ τόσον μᾶλλον εἰς τοῦτο νὰ προσέχη, καθόσον τὸ παιδίον μετὰ τῆς ἀθωότητός του ἔχει τι ἐν ἑαυτῷ καὶ κρᾶμα πανουργίας καὶ ραστώνης, ὥστε ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπάτη περαιοῦνται εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου του, ἡ δὲ ἀλήθεια κρύπτεται εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας του, καὶ σχεδὸν διατελεῖ εἰς αὐτὸ ἄγνωστος. Οὕτως ὅλη του ἡ συμπεριφορὰ εἶναι πλήρης ἀπὸ χριεντισμῶν θελακτικῶν καὶ ἐπαγωγῶν, ἀπὸ κολακείας ῥαδιοῦργου, καὶ πολὺ πλέον ἢ τῶν κορσίων, ὥστε ἡ μητρικὴ καρδία σαγηνεύεται, ὡς εἴπομεν, καὶ αἰχμαλωτίζεται ἀνεπισημῶς. Ἀλλ' ἀπέναντι τῆς παιδικῆς ταύτης φύσεως ὀφείλει ἡ μήτηρ καὶ διὰ τῶν ὁδηγιῶν της καὶ διὰ τοῦ πρᾶξειματός της νὰ καταβάλῃ τὸ ἱερὸν σπέρμα τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔξεως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου της, διότι ἐκ τῆς ἀρετῆς ταύτης ἐκπηγάζουσι καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι, καὶ ἄνευ αὐτῆς δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἠθικὴν ὑπερξίν τοῦ παιδίου της. Πρὸς τὴν ἐμπνευσιν δὲ τῆς ἱερᾶς ἀληθείας θέλει πρὸ πάντων ἡ μήτηρ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν της εἰς τὸ πρᾶστατικὸν σημεῖον τῆς διανοίας τοῦ παιδίου της, δηλ. εἰς τὸν λόγον. Θέλει δηλ. κάμει τὸ παιδίον της νὰ μάθῃ νὰ διηγῆται τὰ πράγματα ἀκριβῶς καὶ πιστῶς καὶ εὐκρινῶς, καὶ νὰ μεταχειρίζεται λέξεις συμφώνους πρὸς αὐτὰ, καὶ ὅχι εὐχριστούσας τις ἐπιθυμίας του ἢ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἄλλων· ἐπομένως νὰ δέχεται μὲ τὴν ἐντελεστέραν ψυχρότητα τὰς κολακευτικὰς φράσεις του, καὶ μὲ τρυφεράν πάλιν συγκίνησιν πᾶσαν εὐκρινῆ ἐκφράσιν, ἐξερχο-

μένην ἐκ τῆς καρδίας του. Ὁμοίως πρέπει νὰ ἐμποδίζῃ τὸ παιδίον της ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς μεγαλοβρομίας, ἥτις κάμνει τὸ παιδίον βαθμηδὸν νὰ συνειθίζῃ εἰς τὴν ψευδολογίαν, καὶ μετ' αὐτῆς εἰς τὴν μεγαλαυχίαν καὶ τὴν θεοστουγῇ κομποβρομιάσιν καὶ ὑπερηφάνειαν, ἥτις εἶναι καταστρεπτικὴ τῆς ἰσότητος ἀληθείας. Πρὸς τούτοις πρὸς τὴν γυμνασίαν τῆς ἀληθείας συντείνει πολὺ νὰ γυμνάζῃ τὸ παιδίον της ἡ μήτηρ εἰς τὸ νὰ ὁμολογῇ πρὸς αὐτὴν εἰλικρινῶς τὰ μικρά του σφάλματα, καὶ τότε ν' ἀνταμείβῃ τὴν εἰλικρινείαν αὐτοῦ διὰ τελείας συγχωρήσεως. Ἐπὶ πᾶσιν ὅμως αὕτῃ ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ γίνηται ἀπέναντι τοῦ παιδίου της ὁ ζῶν τῆς ἀληθείας τύπος, καὶ νὰ θυσιάζῃ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἀγαθὸν ὅλα τὰ λοιπὰ συμφέροντα· διότι ὅταν τὸ παιδίον ἀρχίσῃ ν' ἀμφιβαλλῇ περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς εἰλικρινείας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὐδεμίαν πλέον μένει εἰς αὐτὴν ἀξία καὶ ἐξουσία ἐπὶ τοῦ παιδίου της. Ἄρα ἡ μήτηρ πρέπει πολὺ νὰ προσέχῃ μήπως ποτὲ εἴτε δι' ἔργου εἴτε διὰ λόγου ἀπατήσῃ τὸ παιδίον της, καὶ καταχρασθῇ μὲ δολιότητα τὴν εὐπιστίαν καὶ τὴν ἀπλότητα τοῦ παιδίου, οὔτε ἂν πρόκηται καλὸν τι καὶ ἀναγκαῖον καὶ ὠφέλιμον νὰ περιποιήσῃ διὰ τούτου τοῦ τρόπου εἰς αὐτὸ, ὡς κακῶς συνειθίζουσι πολλαὶ μητέρες. Ὅποις κακὰς καὶ ἐπιβλαβεῖς συνεπειὰς ἐπιφέρει ἡ τοιαύτη ἀπατηλὴ διαγωγὴ τῆς μητρὸς ἐπὶ τῆς ἡθικῆς τοῦ παιδίου, κατεδείξαμεν ἐν τῷ οἰκίῳ κεφαλαίῳ, καθὼς προσέτι κατεδείξαμεν καὶ τὴν μεγίστην ἀξίαν τῆς ἀνατροφῆς, καθ' ἣν ἡ μήτηρ καὶ διὰ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός της καὶ δι' ὅλων τῶν μέσων, ἀπερ' ἐσυστήσαμεν, προσπαθεῖ νὰ διδάσκῃ τὸ παιδίον της ὅτι τὸ ψεῦδος καὶ ἡ παράβασις τῶν ὑποσχέσεων καὶ τοῦ λόγου του εἰσὶ τὰ μόνα αἰσχροὶ καὶ ἐπιβλαβεῖς ἐλαττώματα, διότι κάμνουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ μισῇται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ ὅταν λέγῃ ἀλήθειαν νὰ μὴ πιστευθῇ καὶ ὅτι ἐξ ἐναντίας ἡ ἀλήθεια ἔρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ταύτην μόνην πρέπει ν' ἀγαπᾷ, νὰ τιμᾷ καὶ νὰ σέβηται, διότι ἀπ' αὐτὴν κρέμαται ὅλη ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία αὐτοῦ.

Ἐνῷ τὰς εἰρημένους ἀγαθὰς ἔξεις τῆς τάξεως, τῆς εὐπειθείας καὶ ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀληθείας ἡ μήτηρ κατεγίνεται νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ διαιτῆς καὶ τριαιτῆς παιδίον της, ὀφείλει συγχρόνως νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν της καὶ εἰς τὴν φανταστι-

κὴν δύναιμι τοῦ παιδίου της, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, τῆς ὁποίας ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ἰσχὺς ἐν τῇ παιδικῇ ταύτῃ ἡλικίᾳ εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε δεῖται μεγίστης ἐπιμελείας παρὰ τῆς μητρὸς, ὅπως μορφώνωνται ἐν τῷ παιδίῳ τὰ ἐξ αὐτῆς ὠραία προτερήματα καὶ οὐχὶ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὅποια κατὰ πολὺ ἐπηρεάζουσιν ἐπὶ τῆς ἡθικῆς ζωῆς τοῦ παιδίου. Δυνάμει τῆς ζωηροτάτης φαντασίας των τὰ παιδιά, ὡς βλέπουσι πᾶν τὸ περὶ αὐτὰ κινούμενον ἐνεργοῦν καὶ ζῶν, οὕτως εὐχαριστοῦνται καὶ εἰς τὴν διήγησιν τῶν ἀπλουστέρων ἱστοριῶν, ἀπομιμουνται μετὰ πολλῆς ἐλευθερίας καὶ χάριτος τὴν πραγματικότητα ἐν τοῖς παιγνίοις των, πλάττουσιν ὡς ὑπαρκτὰ τὰ ἀνύπαρκτα, μορφόνουσι καὶ μεταμορφόνουσι αὐτὰ παντοιοτρόπως, προσωποποιοῦσι τὰ πάντα. Εἰς ταύτας λοιπὸν τὰς ἰδιότητας ἀφορῶσα ἡ μήτηρ, ἐπιχειρεῖ τὴν διεύθυνσιν τῆς φανταστικῆς δυνάμεως τοῦ παιδίου της, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπωφελεῖται εἰς τὴν ὅλην ἀνατροφὴν αὐτοῦ. Καὶ πρὸ πάντων φροντίζει ἡ μήτηρ νὰ χορηγῇ εἰς τὸ παιδίον της ἀρμοδίως πρὸς τὸ φύλόν του, τὸ ἄρρεν ἢ τὸ θῆλυ, ἀντικείμενα παιγνίων, ὅχι τέλεια καὶ ὅλως πραγματικά, ἀλλὰ τοιαῦτα ὥστε νὰ προσφέρωσιν ἐπωφελεῖς τροφὰς εἰς τὴν φανταστικὴν καὶ πλαστικὴν δυνάμιν του, εἰς τὴν μιμητικὴν του διάθεσιν, εἰς τὴν φιλομάθειάν του καὶ εἰς τὴν ἐνεργητικότητά, καὶ οὕτω νὰ γίνωνται πρὸς αὐτὰς ὄργανα ἀκαταπαύστου ἐργασίας καὶ διαρκεστάτης εὐχαριστήσεως. Παράδειγμα τῆς μεθόδου ταύτης ἐδείξαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ, ἐνθα ὑπεδείξαμεν ὁμοίως ὅτι ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς φανταστικῆς δυνάμεως τοῦ παιδίου δύναται ἡ μήτηρ νὰ διακρίνῃ τοὺς ποιητικοὺς χαρακτῆρας αὐτῆς καὶ τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ πνεύματός του, καὶ πρὸς ταύτας ν' ἀνατρέφῃ καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτό. Ἐπομένως φροντίζει ἡ μήτηρ εὐχαριστοῦσα τὴν πρὸς τὰς μυθολογίας καὶ τὰ ἱστορικὰ κλίειν τῆς φαντασίας, φροντίζει νὰ διηγῇται εἰς αὐτὸ τοιαῦτα διηγήματα ἱστορικά ἢ μυθικά, ἐκ τῶν ὁποίων ρυθμίζεται μάλιστα τὸ ἥθος του, καὶ ἐμπνέεται εἰς τὴν ψυχὴν του ἐνωρὶς καὶ μετὰ πολλῆς ζωηρότητος ἢ φρόνησις καὶ προσοχὴ πρὸς τὰ τῆς ζωῆς, ἢ αἰσθήματα συμπαθείας πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ εὐπειθείας πρὸς τοὺς γονεῖς του ἢ ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν οὐράνιον πατέρα καὶ ποιητήν. Κατὰ συνέπειαν τούτου ἡ μήτηρ πολὺ προσέχει μὴ διηγῶνται εἰς τὸ παιδίον της αἱ παιδ-

αγωγοὶ ἢ αἱ ὑπηρετρίαι παρὰ μύθια, κακῶς τὴν φαντασίαν ἐπηρεάζοντα ἢ τὸ ἥθος διαφθείροντα. Ὀμοίως πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς φαντασίας καὶ ἡθοιοποίησιν ἐνταυτῷ γυμνάζει ἡ μήτηρ τὸ παιδίον εἰς ἀποστήθισιν ποιημάτων ἀπλῶν καὶ εὐλήπτων, περιεχόντων ἡθικὴν ἢ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν (ὅποια ἐξέθηκα ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ), προσέχουσα ἐνταυτῷ μὴ πάλιν αἱ παιδαγωγοὶ καὶ αἱ ὑπηρετρίαι διδάσκωσιν εἰς αὐτὸ τραγούδια τετριμμένα, διεγείροντα εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐντυπώσεις πονηρὰς καὶ ὀρέξεις καὶ περιεργείας πρὸς τὸ φαῦλον.

Πολλὴν προσοχὴν ὡσαύτως δίδει καὶ ὀφείλει νὰ διδῇ ἡ μήτηρ, μήπως οἱ μετὰ τοῦ παιδίου τῆς συναναστροφόμενοι μεταχειρίζονται πρὸς διασκέδασιν δῆθεν παίγνια ἔχοντα φαντασιώδεις μορφασμοὺς καὶ παραδόξους, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ φαντασία του ἐξάπτεται φρικωδῶς, καὶ ἡ ψυχὴ του βυθίζεται εἰς τὸν φόβον καὶ τὴν δειλίαν, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς διαφυλάττει τὰς φοβερὰς ταύτας ἐντυπώσεις, αἵτινες, τὸ καθιστώσιν δεισιδαιμονικὸν καὶ εὐφάνταστον, καὶ πρὸς πάντα πραγματικὸν κίνδυνον δειλὸν καὶ μικρόψυχον· ἢ μὴ διηγῶνται εἰς αὐτὸ ὄνειρα καὶ ἄλλας τοιαύτας φασμαγορίας καὶ μωρολογίας, αἵτινες φέρουσι τὸ αὐτὸ δυσάρεστον καὶ ἐπιβλαβὲς ἀποτέλεσμα εἰς τὰ παιδία καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς. Οὐχ ἥττον δὲ πρέπει νὰ προσέχη πολὺ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν μετὰ τοῦ παιδίου τῆς συναναστροφόμενων ἀτόμων, ὥστε νὰ μὴ ᾖναι ταῦτα οὔτε μεγαλήτερα παιδία κατὰ τὴν ἡλικίαν, οὔτε ὑπηρετᾶται τῆς οἰκίας καὶ ὑπηρετρίαι καὶ γραῖδικα μυθολόγα καὶ ἀκριτόμυθα. Διότι ἡ παῖζον μὲ τὰ ἀνώτερα τῆς ἡλικίας του παιδία, ἢ ἀκοῦον τὰς ὁμιλίαις τῶν ἄλλων προσώπων καὶ βλέπον τὴν διαγωγὴν, πᾶν ἄλλο θέλει ἐντυπώσει εἰς τὴν ψυχὴν του ἢ ἔξει ἀγαθὰ καὶ αἰσθημάτων ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, τὴν δὲ φαντασίαν του θέλει καταστήσει τετραρχαμένην καὶ περὶ φόβον. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ μήτηρ δύναται νὰ τρέφῃ καὶ νὰ γυμνάζῃ χροποικῶς τὴν φαντασίαν τοῦ παιδίου τῆς μὲ ὥραίας διηγήσεις καὶ εἰκόνας ἀντικειμένων, τὰ ὅποια εἰς μέλλοντα χρόνον θέλει ἀποκτήσει· καθόσον τὸ παιδίον ἔχει φυσικὸν σύστημα νὰ συλλογίζεται ἀρκετὰ περὶ τοῦ μέλλοντος· μάλιστα χρόνου, ὅταν οὗτος περιέχη τι εὐάρεστον καὶ ἀγαπητὸν, ὡς ἐπὶ παραδείγμασι καταδείχμεν τοῦτο ἐν τῷ ἀρμοδίῳ κεφαλαίῳ.

Μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ 3ου μάλιστα ἔτους ἡ μήτηρ ὀφείλει

μετὰ πολλῆς σπουδαιότητος νὰ ἐπιστήσῃ τὰς ἐνεργείας τῆς εἰς τὴν ἐπιτυχῇ καλλιέργειαν τῆς συνειδήσεως τοῦ παιδίου τῆς, ἥτις ἀπὸ τῶν 3 ἡδὴ ἐτῶν ἀρχίζει νὰ διαφαίνεται, καὶ νὰ ἐνισχύῃ ἐνωρὶς αὐτὴν εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀποστροφὴν τοῦ κακοῦ, ἐνὸς ἀκόμῃ τὸ παιδίον τῆς περιφέρεται ἐντὸς τοῦ παραδείσου τῆς ἀθωότητος, καὶ πρὶν ἀκόμῃ ἀρχίσῃ νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ὑπὸ αἰσθημάτων κινούμενον ἄλλοτε μὲν ἐν γνώσει ν' ἀποκλίνῃ πρὸς τὸ ἐν, ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸ ἄλλο. Ἀφοῦ μάλιστα ἡ μήτηρ κατάρθωσεν ἐκ τῶν προηγουμένων νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τῆς τὸ αἶσθημα τῆς ὑπακοῆς καὶ τὴν ἔξιν τῆς ἀληθείας, εὐκόλως δύναται νὰ οἰκειώσῃ τὴν συνειδήσιν του μὲ τὴν προτίμησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀποστροφὴν τοῦ κακοῦ. Διότι τὸ παιδίον οὕτως εἶναι συνειθισμένον ν' ἀποβλέπῃ πρὸς τὸ βλέμμα τῆς μητρὸς του, τὸ ἐκφράζον εὐχαρίστησιν ἢ δυσχερείαν ἐν καιρῷ οἷας δῆποτε πράξεώς του καὶ οἷου δῆποτε λόγου του, νὰ θεωρῇ τὴν διαγωγὴν του ὑπεύθυνον εἰς τὴν μητέρα του, καὶ οὕτως ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας ἢ ἀποδοκιμασίας ταύτης ἀρχίζει νὰ μορφόνῃ τὴν ἐν ἑαυτῷ συνειδήσιν. Ἐντεῦθεν ἡ μήτηρ ταύτην τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ παιδίου τῆς πρὸς αὐτὴν πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ ἐπιδεξίως, ὡς εἵπομεν, πρὸς ἔγκαιρον διεύθυνσιν καὶ ἰσχυροποίησιν τῆς συνειδήσεώς του πρὶν ἔτι ἐξέλθῃ τοῦ ἱεροῦ περιβάλου τῆς ἀθωότητος. Ἐκ τούτου λοιπὸν ὅπως διδάξῃ τὸ παιδίον τῆς λογικῶς νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ν' ἀγαπᾷ μὲν τὸ πρῶτον διὰ παντός, μισῇ δὲ τὸ δεύτερον, καὶ οὕτω θέσῃ ἐν αὐτῷ τὴν πρῶτην μόρφωσιν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἠθικότητός του, ἀρχίζει νὰ γυμνάζῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ ἐννοῇ ὅτι πᾶν ὅ,τι ἐπὶ τοῦ παρόντος δοκιμάζει καλὸν ἢ κακὸν εἶναι ἀποτέλεσμα ἔργου ἡ λόγου αὐτοῦ γενομένου κατὰ τὸ παρελθόν, ὡς καὶ διὰ παραδειγμάτων κατεδείξαμεν τοῦτο ἐν τῷ περὶ συνειδήσεως κεφαλαίῳ. Ἐπομένως ὅταν τὸ παιδίον ὑποπέσῃ εἰς σφάλμα, ἀποφύγει τὸ νὰ ὀργίζεται μανιωδῶς, καὶ νὰ τὸ ἐπιπλήττῃ καὶ νὰ τὸ τιμωρῇ μετ' ἀκαθέκτου αὐστηρότητος, ἀλλὰ θεωρεῖ τὸ σφάλμα του ὅτι εἶναι κλίσεώς τινος φυσικῆς ἀθῶα εἰσέτι παρεκτροπὴ, ἢ υπερβολικὴ περίθαλψις ἀπειρόκακος, καὶ μετὰ συνέσεως καὶ δεξιότητος προσπαθεῖ νὰ διορθόνῃ τὴν παρεκτροπὴν ταύτην κλίσιν του, καὶ νὰ τὴν διευθύνῃ εἰς τὸν ὁρθόν

δρόμων, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἀληθῶς καλὸν καὶ ἀγαθόν. Οὗτος πρᾶττουσα προλαμβάνει καὶ δὲν ἀφίνει τὸ παιδίον τῆς νῆς κυρθευθῆ ἀπὸ τὴν παρὰφορὰν τῶν κλίσεων του, καὶ νὰ καταντήσῃ νὰ πράττῃ τὸ κακὸν γνωρίζον ὅτι εἶναι κακόν.

Πρὸ πάντων δὲ ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν τῆς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ παιδίου τῆς τὴν κλίνουσας πρὸς τὸν ἐγωϊσμόν, ἥτις εἶναι γενικὴ εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, καὶ εἰς τὸ αἶσθημα τῆς φιλαυτίας, καὶ ταύτας τὰς δύο παρεκτροπὰς τοῦ φυσικοῦ ἐγκαίρως καὶ ἰσχυρῶς νὰ καταπολεμήσῃ διότι αὗται αἱ δύο εἰσὶν αἱ πηγαι, ἐξ ὧν ἐκρέει ὁ βορβορώδης χεῖμαρρος ὕλων τῶν κακιῶν, αἵτινες βεβηλόνουσι τὴν συνείδησιν ἅμα ἀρχίσῃ νὰ μορφώνηται. Πρὸς ἐπιτυχῇ καταπολέμησιν καὶ ἐξόντωσιν τούτων θέλει ἐνωρὶς προσπαθήσῃ ἡ μήτηρ νὰ ἐγχαράξῃ ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ παιδίου τῆς τὰς δύο μεγίστας ἀρχὰς τῆς ἡθικότητος τὸ : « ὃ σὺ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιήσης », καὶ τὸ : « ὅπως θέλεις οἱ ἄλλοι νὰ φέρονται πρὸς σέ, οὕτω καὶ σὺ φέρου πρὸς τοὺς ἄλλους ». Ὁμοίως ὀφείλει ἡ μήτηρ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς συνειδήσεως τοῦ παιδίου τῆς νὰ διευθύνῃ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξεως τὸ ἔνστικτον τῆς παρὰ Θεοῦ εἰς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον δεδομένης ἀνεξαρτησίας, ἥτις ἀφαιρεθεῖσα ἄνευ τῆς προσηκούσης διευθύνσεως, κάμνει τὸ παιδίον πολλάκις νὰ παρεκτρέπηται τῆς ὑπακοῆς, τῆς τάξεως, τῆς εὐπειθείας, καὶ νὰ ἐπιθυμῇ νὰ παραβιάζῃ καὶ τὰ γλυκύτερα καὶ ἱερώτερα αἰσθήματα τὰ ἐντετυπωμένα εἰς τὴν καρδίαν του, νὰ δεικνύηται σκληρὸν καὶ ἄσπλαγχνον πρὸς τ' ἀγαπητότερα ἀντικείμενά του, καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ παῖγνια του, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἀπεδείξαμεν ἐν τῷ οἰκίῳ κεφαλαίῳ. Ὡστε ἡ μήτηρ ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συνειδήσεως τοῦ παιδίου, πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν καὶ κατὰ νοῦν ὅτι τὸ παιδίον τῆς εἶναι εἰσέτι ἀθῶον, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀνθρωπίνην ἡμῶν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ κακία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παρεκτροπὴ ἐκ τῶν φυσικῶν νόμων καὶ κλίσεων, καὶ διὰ τοῦτο νὰ προσέχῃ νὰ ἐμποδίσῃ ἐγκαίρως ἀπὸ τὸ παιδίον τῆς πᾶσαν τοιαύτην παρεκτροπὴν, ἐκ τῆς ὁποίας κινδυνεύει νὰ γεννηθῇ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου τῆς κακὴ τις ἔξις, καὶ ἐξ αὐτῆς τὸ ἐλάττωμα καὶ ἡ κακία, καὶ νὰ θεμελιώσῃ τὴν συνείδησίν του οὐχὶ ἐπὶ τῆς διακρίσεως τοῦ ὅτι τοῦτο εἶναι καλὸν καὶ τοῦτο κακόν, καὶ διὰ τοῦτο νὰ μὴ τὸ ἐπιχειρῇ,

ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰσχυρᾶς πεποιθήσεως, ὅτι εἶναι μὲν ἐλεύθερον νὰ πράξῃ τὸ κακὸν, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ ἀποφεύγῃ, διότι θέλει λυπήσῃ καὶ τὴν μητέρα καὶ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἑαυτὸν του. Διότι τὸ κακὸν εἶναι μὲν προσκαρῶς εὐχάριστον ἴσως, ἀλλὰ παρεκτροπὴ καὶ παραθιάσις τῆς θείας τάξεως τῆς ὑπαρχούσης εἰς τὸ πᾶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι βεβαίως καὶ διὰ παντὸς βλαβερὸν καὶ θλιβερόν.

Ὅπως ἡ μήτηρ ἐπιτύχῃ τὴν ἀγαθὴν μόρφωσιν ὅλων τῶν εἰρημένων ἐν τῷ παιδίῳ της, ὀφείλει ἐγκαίρως νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν του καὶ ἀναπτύξῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴτημα. Τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον πάντων ἔργων τῆς μητρός· διότι ἡ θρησκεία εἶναι ἡ θεμελιώδης βάσις ὅλων τῶν ἀρετῶν. Ἐπειδὴ ἀντικείμενον αὐτῇ· εἶναι ὁ Θεός, ἡ ἀέννατος πηγὴ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅθεν ἡ μήτηρ πρέπει νὰ σπεύσῃ καὶ διὰ προφυοῦς διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦ ἰδίου της παραδείγματος νὰ ἐγχαράξῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδίου της ἐνωρίως τὴν ἱερωτάτην εὐσέβειαν, τὴν ἡγεμόνα τάξιν τῶν ἀρετῶν, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ νὰ μάθῃ τὸ παιδίον νὰ γνωρίζῃ τὸν Θεόν, νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεμίαν δὲ πρὸς τοῦτο δυσκολίαν θέλει ἀπαντήσῃ ἡ μήτηρ, διότι αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ παιδίου εἶναι μάλιστα πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐμπνεύσεις συντελεστική. Εἶναι ἡ ψυχὴ του ἀγία τῆς θρησκείας καθέδρα, καθόσον εἶναι μᾶλλον πλησιεστέρα εἰς τὸν Ποιητὴν της ἢ εἰς τὰ γῆινα πράγματα, καὶ οὕτως εὐκόλως δύναιται νὰ τὴν κάμῃ τις ν' ἀναπετᾷ εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Οὐρανίου ἐκείνου Πατρὸς. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἡ μήτηρ πρέπει οὐσιωδῶς καὶ ἐγκαίρως νὰ ἐπιληφθῇ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἱεροῦ τούτου φυσικοῦ ἐνστίκτου τῆς θείας λατρείας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου της, χωρὶς νὰ περιμένη τὴν ἐνηλικίωσίν του, καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὸ ὑπὸ τὸ ἅγιον πνεῦμα τῶν Εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν, διὰ νὰ μὴ καταπνιγῇ μεῖναν ἀκαλλιέργητον ἀπὸ τὰς βεβήλους συγγινήταις τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν, ἢ παρεκτροπῇ εἰς δεισιδιμονίαν. Πρὸ πάντων λοιπῶν ἡ μήτηρ ἐνθυμουμένη τὴν ἀγαπητοτάτην διαταγὴν τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς γονεῖς « Ἀφ' ὧν τα παιδία » κτλ ὀφείλει νὰ γυμνάσῃ τὸ παιδίον της εἰς τὸ προσεύχεσθαι, ὅπερ εἶναι τὸ μέσον τὸ ἱερώτατον τῆς συγγιωνίας καὶ συσχέτισσας αὐτοῦ μετὰ τοῦ παναγάθου πατρὸς καὶ προνοητοῦ. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἐμπνέεται

ἐγκρίτως εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τὸ σέβας καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὑπακοή πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἡ ἀγία πεποίθησις τῆς ἀπανταχοῦ παρουσίας αὐτοῦ, ἥτις εἶναι ἡ μόνη κατάλληλος εἰς τὸ νὰ καθαρίζῃ τὸ βῆθος τῆς καρδίας, καὶ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀνεξάντλητον ἐλπίδα πρὸς τὸν Ὑψιστον. Τύπον καὶ ὑπόδειγμα τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἀνατροφῆς ἐδείξαμεν εἰς τὴν μητέρα ἐν τοῖς περὶ θρησκευτικῆς διδασκαλίας τελευταίοις Κεφ.

Ὁμοίως ἡ μήτηρ πρὸς τὴν ἐπιτυχῇ διέγερσιν καὶ ἐντύπωσιν τῶν ἱερῶν τούτων ἀρετῶν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου τῆς μεταχειρίζεται, ὡς εἵπομεν, τὰ ὥραία καὶ ὑψηλὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως, τὰ ἐκ τῶν παναγάθων καὶ παντοδυνάμων χειρῶν τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα, ἐκ τῶν ὁποίων διὰ θελκτικωτάτων εἰκόνων ζωγραφίζει καὶ ἐντυπώνει ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδίου τῆς τὰς ἀπείρους εὐεργεσίας καὶ χάριτας, αἱ ὁ πανάγαθος Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐπιδαψιλεύει εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν θαυμασίων τούτων ἔργων του. Ὅτι δὲ ἡ τοιαύτη ἐγκαίριος ἐντύπωσις τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων εἶναι πηγὴ ὅλων τῶν ἐναρέτων ἔξωον, ἐξ ὧν βλαστάνουσιν οἱ ὡραϊότατοι καὶ ἀθάνατοι καρποὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας, καὶ ὅτι αὕτη ἡ ἐντύπωσις ἀποσκορακίζει μὲν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς πᾶσαν δεισιδαιμονίαν καὶ πάντα φανατισμὸν, κρατεῖ δὲ αὐτὴν στερεωτάτην καὶ ἀκλόνητον ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν πατέρων τῆς, τοῦτο κατεδείξαμεν λεπτομερῶς ἐν τοῖς διαληφθεῖσι Κεφ. Ἐπομένως ἡ μήτηρ δύναται νὰ ἐντυπώσῃ τὰς μεγάλας καὶ ὑψηλὰς περὶ Θεοῦ ἀληθείας ἐν τῷ παιδίῳ, καὶ νὰ θεμελιώσῃ στερεῶς τὰς πρὸς αὐτὸν γλυκυτάτας συναισθήσεις, μεταχειριζομένη ἐπιδεξιῶς καὶ καταλλήλως πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδίου τῆς διδασκαλίας ἐξ αὐτῶν τῶν Ἀγίων Γραφῶν, αἵτινες εἰσὶ τὸ μέσον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, καὶ δι' ὧν ἡνοίξεν εἰς ἡμᾶς τὴν πρὸς αὐτὸν ἄγουσαν ἱεράν ὁδόν. Ἐντεῦθεν θέλει διδάξῃ τὸ παιδίον τῆς περὶ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου, περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρακοῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, περὶ τῆς καταδικασέως του, περὶ τῆς σωτηρίας καὶ ἀναγεννήσεώς του διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ἐξ ὧν ὅλων διεγείρεται ζωηρότατον τὸ συναίσθημα ἐν τῷ παιδίῳ τῆς θείας σοφίας, παντοδυναμίας, ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, καὶ συγ-

χρόνως τὸ ἀγιώτατον αἶσθημα τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας. Ἐξη-
γοῦσα δὲ ὅσον δύναται καθαρῶς καὶ ἀπλῶς ἡ μήτηρ εἰς τὸ
παιδίον τὰς ιδιότητας τῆς ἰδίας του ψυχῆς, τὴν ὁποίαν τὸ παι-
δίον αἰσθάνεται καὶ καταλαμβάνει ὅπως οὖν, θέλει δυνήθῃ νὰ
δώσῃ εἰς αὐτὸ καὶ ιδέας τινὰς περὶ τῶν ἀπείρων τελειοτήτων
τοῦ Θεοῦ, τῆς αὐλίας αὐτοῦ, τῆς αἰωνιότητος, τῆς θείας ἐν
γένει καὶ ἀθανάτου αὐτοῦ οὐσίας καὶ ὑπάρξεως. Ὅλα δὲ ταῦτα
τὰ θρησκευτικὰ ἱστορήματα εἶναι πολὺ συντελεστικὸν νὰ τὰ
παριστάνῃ μὲν ἡ μήτηρ διὰ τρόπου καθaroῦ καὶ ἀπλοῦ καὶ
τοιούτου, ὥστε νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τῆς
γλυκυτάτην ἐξ αὐτῶν ἡδονὴν, νὰ τὰ παριστάνῃ δὲ καὶ εἰκο-
νογραφημένα· διότι οὕτω ζωηρότατα ἐγχράττεται εἰς τὴν
φαντασίαν του ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀγαθότης τῶν περὶ ὧν διδά-
σκει τὸ παιδίον τῆς θείων προσώπων, καὶ ζωηρότατα προσέτι
ἐμπνέονται εἰς τὴν καρδίαν του τὰ αἰσθήματα τοῦ πρὸς αὐτὰ
σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης. Θέλει προσέχει πολὺ ἡ μήτηρ μὴ
παριστᾷ ποτὲ τὸν Θεὸν εἰς τὸ παιδίον τῆς ὑπ' ὅψιν φοβερίαν,
ἀλλὰ πάντοτε νὰ τὸν παρουσιάζῃ εἰς αὐτὸ ἀγαθώτατον καὶ
ἀγιώτατον πατέρα, ὅστις ἀγαπᾷ τὸν πρᾶττοντα τὸ ἀγαθόν,
καὶ πάντοτε τὸν φιλάττει καὶ τὸν εὐεργετεῖ, καὶ ὅταν ἀκου-
σίως καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ σφάλλῃ, τὸν συγχωρεῖ ἅμα με-
τανοήσῃ καὶ λυπηθῇ διὰ τὸ σφάλμα του οὕτως ἐπὶ θρησκευ-
τικῶν ἱερωτάτων ἀρχῶν ἡ μήτηρ βασίλει τὴν ἠθικότητα τοῦ
παιδίου τῆς· διότι τὸ γυμνάζει ν' ἀγαπᾷ νὰ ζητῇ τὸ ἀγαθόν,
διότι τὸ ἀγαπᾷ ὁ Θεός, καὶ αὐτὸ καὶ μόνον ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὰ
τέκνα του.

Πρὸ πάντων καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ μήτηρ διὰ νὰ καταστήσῃ τὸ
παιδίον τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας, πρέπει νὰ ὀδηγῇ αὐτὸ εἰς τὴν
εἰλικρινῇ καὶ ἐγκάρδιον πρὸς Θεὸν λατρείαν, τὴν ἀληθῆ καὶ
θερμὴν προσευχὴν, ἥτις εἶναι ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ συνομιλία,
καὶ ἡ ἐνδόμυχος δοξολογία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀληθὴς ἐκφρα-
σις τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς καρδίας πρὸς ἐκεῖνον. Ἰδίως δὲ θέ-
λει ἡ μήτηρ διὰ τοῦ ἰδίου τῆς πνευματικῆς ὁδηγεῖ τὸ παι-
δίον τῆς πρὸς τὴν ἀγίαν ταύτην μετὰ τοῦ Θεοῦ συνομιλίαν
καὶ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ ὁσάκις ἡ θλίψις τις ἢ χαρὰ ἀπροσ-
δόκητος κυριεύει τὴν καρδίαν τῆς, ἀπευθυνομένη ταπεινῶν
καὶ μετ' ἐνδομύχου συγκινήσεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Κύ-
ριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν πνευματικὴν Μητέρα αὐτοῦ, καὶ

ἐπικαλουμένη τὴν βοήθειαν αὐτῶν, ἢ εὐχαριστοῦσα αὐτοὺς ζωηρότατα ἐνώπιον τοῦ παιδίου τῆς Πρὸς τούτοις θέλει διδάσκει τὸ παιδίον εὐφυῶς καὶ καταληπτῶς ὅτι διὰ τῆς προσευχῆς, δι' ἧς πλησιάζει εἰς τὸν Θεόν, καταλαμβάνει ὅλας τὰς ἀπείρους καὶ παναγάθους ιδιότητας ἐκείνου. Καὶ πάντοτε μὲν πρέπει νὰ γυμνάζῃ τὸ παιδίον νὰ ὑψόνῃ καὶ νὰ προσηλόνῃ τὴν καρδίαν του μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης καὶ ἄκρας προσοχῆς, τακτικώτατα δὲ τὰς ὀρισμένους τῆς προσευχῆς ὥρας τὴν πρωτὴν καὶ τὴν ἐσπέραν, καὶ πρὸς τοῦτο νὰ μανθάνῃ εἰς τὸ παιδίον τῆς ἐνωρίς τὰς ὀρισμένας θρησκευτικὰς προσευχάς. Ὅχι ὀλίγον θέλει προσπαθήσῃ ἡ μήτηρ νὰ κάμῃ τὸ παιδίον τῆς νὰ ἐννοῇ ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι ὁ μόνος ἱερός καὶ ἄγιος σύνδεσμος, ὅστις μᾶς συνδέει μετὰ τοῦ οὐρανίου πατρὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι ὅταν προσεύχεται δύο πράγματα ἐκτελεῖ· ἡ ζητεῖ ἀπὸ τὸν πανάγαθον Θεὸν νὰ πληρώσῃ τὴν καρδίαν του ἀπὸ τὰ πατρικὰ αὐτοῦ χαρίσματα, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸ συγχωρήσῃ διὰ τὰ σφάλματά του, καὶ νὰ τὸ λυτρώσῃ ἀπὸ τὸ κακόν· ἡ τῷ εὐχαριστεῖ διὰ τὰ ὅσα τῷ ἐχάρισε καὶ κατὰ πάσαν στιγμὴν τῷ χαρίζει, καὶ ταῦτα θέλει τὸ συνειθίζει νὰ ἐκφράζῃ μετὰ ταπεινώσεως καὶ εὐσεβείας καὶ ἀγάπης ἐγκαρδίως. Τοῦτο δὲ δὲν θέλει δυσκολευθῇ νὰ κατορθώσῃ ἡ μήτηρ, καθόσον τὸ παιδίον εἶναι φυσικὰ μὲν διατεθειμένον εἰς τὸ ζητεῖν, ὅσῳ δ' ἔχει ἀνάγκην τινὸς πράγματος, συνειθίζει νὰ τρέχῃ πρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ νὰ ζητῇ. Ὡς ἡ μήτηρ θέλει τὸ διδάξῃ ὅπως κάμνῃ τὰ ζητήματά του ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, καὶ πρέπει νὰ τὰ κάμνῃ μετὰ σεβασμοῦ καὶ ταπεινώσεως, οὕτω καὶ μετὰ σεβασμοῦ ἀνωτέρου καὶ ἀφοσιώσεως ὑψηλοτέρας πρέπει νὰ ζητῇ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸν πανάγαθον δοτῆρα ὅλων τῶν ἀληθινῶν αγαθῶν. Οὕτω δὲ διὰ τῆς ἀγίας ταύτης λατρείας ἐνῶ ἡ μήτηρ γυμνάζει τὴν καρδίαν τοῦ παιδίου τῆς ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, ὁδηγεῖ καὶ τὸν νοῦν του ἐνωρίς εἰς τὸ νὰ ἐννοῇ αὐτὸν, καὶ ἐνταυτῷ βραβεύει τὸν ἡλικὸν αὐτοῦ χρακτῆρα ἐπὶ βίας ἱερωτάτης καὶ ἀκραδάντου, ἥτις εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ υἱικός πρὸς αὐτὸν φόβος. Τύπους προσευχῶν ἀπλουστάτων καὶ καταλλήλων πρὸς τὰς παιδικὰς δυνάμεις, τοὺς ὁποίους θέλει μεταχειρίζεσθαι διὰ τὸ παιδίον τῆς ἐκτὸς τῶν καθιερωμένων ὑπὸ τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἑκκλησίας προσευχῶν, ὧν ἡ Κυριακὴ ὑπ'

αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν προσετάχθη, ἐδώκαμεν ἐν τῷ περὶ προσευχῆς κεφαλαίῳ. Τούτους δὲ ἡ μήτηρ δύναται νὰ ποι-
κίλλῃ κατὰ τὰς περιστάσεις, ἢ νὰ τελειοποιῇ κατὰ τὸ πνεῦμα
τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἂν ᾔται μάλιστα νοήμων καὶ πεπαιδευ-
μένη· εἰδεμὴ θέλει ἀρκεῖται εἰς ταύτας, ἅς ἡμεῖς ἐκτιθέμεθα.

Πρὸς τούτοις ἐπειδὴ κατεδείχθη ὅτι καὶ διὰ τῆς μουσικῆς
ἁρμονίας δύναται ἡ μήτηρ νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παι-
δίου τῆς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, προσέθηκα ἐν τῷ τελευ-
ταίῳ Κεφ. καὶ ἀσμάτια θρησκευτικὰ, ἅπερ ἐνόμισα ὅσον τὸ
δυνατὸν ἁρμόδια πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τελευτῶσα τὴν ἀ-
νακεφαλαίωσιν ἐπιλέγω ὅτι ἡ μήτηρ διὰ πάντων τῶν καταλ-
λήλων λόγων καὶ μέσων καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἑαυτῆς παραδείγ-
ματος ὀφείλει ν' ἀνατρέφῃ καὶ νὰ μορφώῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν
καρδίαν τοῦ τετραετοῦς ἢ πενταετοῦς παιδίου τῆς διὰ τῶν ἀ-
γιωτάτων θρησκευτικῶν ναυμάτων, τῶν ἐκβλύζόντων ἐκ τῆς
ἱερωτάτης πηγῆς τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, τῆς ἐκ τῶν
θεῶν γραφῶν καθαρῶς καὶ γνησίως διδασκομένης ἡμῖν, καὶ
καθοδηγούσης ἡμᾶς εἰς τὴν ἀσφαλεστάτην ὁδὸν τῆς κατὰ Θε-
ὸν ἀληθείας καὶ ἀρετῆς. Διότι ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν χριστιανικὴ
θρησκεία εἶναι τὸ ἀγιώτατον θεμέλιον τῆς διανοητικῆς καὶ ἡ-
θικῆς τελειότητος τῆς ἡμετέρας ψυχῆς καὶ τὸ σωτήριον μέσον
τὸ ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ,
πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐνταῦθα ἀληθοῦς ἡμῶν εὐδαιμονίας
καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐν τῷ μέλλοντι μακαριότητος. Καὶ ἐ-
πὶ πᾶσι τοῖς εἰρημένοις, διότι ἐν γένει ἡ ἀθεία δὲν εἶναι δο-
ξασία τις, οὐδ' ἡ ἄρνησις τινὸς δοξασίας· ἀλλ' εἶναι τύφλωσις
τις τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ ἀπονάρκωσις ὀργάνου τινὸς ἡθικοῦ,
κατὰ τὰ προσφεύστατα λόγια σοφοῦ συγγραφέως (Richter),
ἅπερ ἡ σοφὴ συγγραφίς, ἣν ἠκολουθήσαμεν, προτάσσει τῶν
περὶ θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς Κεφαλαίων τῆς, προλαμβάνουσα
τοὺς ἄλλως περὶ ταύτης φρονοῦντας, ἢ μᾶλλον τοὺς δυσφρο-
νοῦντας καὶ διὰ τῶν ἀντιθρησκευτικῶν καὶ ἀντιθέων αὐτῶν
ἰδεῶν τὴν κακοδαιμονίαν ἑαυτῶν καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπιζη-
τοῦντας· καὶ δι' ὧν καὶ ὥσει ἀποκρινομένη πρὸς τοὺς τοι-
ούτους, ἐάν που ὑπάρχωσιν, ἐπισφραγίζω τὸ ὅλον περὶ τῆς
παιδικῆς ἡμῶν ἀνατροφῆς Ὁδηγητικὸν τόδε Ἐγχειρίδιον. Κα-
θόσον πέποιθα ἐνδομύχως ὅτι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῆς πρώ-
της παιδικότητος καθαρὰ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ἀληθὴς εὐσεβὴς ἐν-

τύποις τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας καὶ λατρείας ἐν τῇ
καρδίᾳ τοῦ παιδίου ὑπάρχει τὸ μόνον ἀββαγὲς καὶ ἀκράδαντον
θεμέλιον τῆς τε ὑγιоῦς ἀνατροφῆς αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀσφαλοῦς
καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν φερούσης ἀναπτύξεως τοῦ
ἀνθρώπου, μάλιστα τοῦ γεννηθέντος ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ χρι-
στιανικῇ ποίμνῃ καὶ θηλάσαντος γάλα ἐκ στέρνων ὀρθοδοξούσης
χριστιανικῆς μητρός.

ΤΕΛΟΣ.